

СЛОВ

ЧАСОПИС ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК,
КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

ГОДИНА XVI

БРОЈ

55-56

ЈУН
2019.

КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНА
ЗАЈЕДНИЦА
СРБИЈЕ

ДОДЕЉУЈЕ
ИЗУЗЕТНУ

ВУКОВУ НАГРАДУ

АКТИВУ ПРОФЕСОРА И
НАСТАВНИКА СРПСКОГ ЈЕЗИКА
И КНИЖЕВНОСТИ СРЕДЊИХ И
ОСНОВНИХ ШКОЛА У НИКШИЋУ
ЗА ИЗУЗЕТНИ ДОПРИНОС
РАЗВОЈУ КУЛТУРЕ
У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ
И СВЕСРПСКОМ
КУЛТУРНОМ ПРОСТОРУ

ЖИРИ
ВУКОВЕ НАГРАДЕ
ПРЕДСЕДНИК

БЕОГРАД
2005.

КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНА
ЗАЈЕДНИЦА СРБИЈЕ
ПРЕДСЕДНИК

Radivoje Stokich

НВУ Актив професора српског језика
из Никшића чине 27 професора средњих школа
који су школске 2004/2005. године
разоткрили намеру црногорског режима
да ненаучно и незаконито
приименује српски језик у Црној Гори,
и због тога су отпуштени са посла
без могућности запошљавања

СЛОВО
НИКШИЋ
ЈУН, 2019.

РИЈЕЧ УРЕДНИКА

Веселин Матовић: <i>Српско-црногорска вришћолавица</i>	4
---	---

ЈЕЗИК:

Митрополит Амфилохије (Радовић): <i>Тајна језика</i>	21
Драга И. Бојовић: <i>Црногорске околјезичке шеме</i>	29
Митра М. Рељић: „ <i>Ни шамо ни овамо</i> ” (<i>језичке манифестације расјолућеної иденитијетїа или ірешке у самоїоїмању</i>)	46
Добривоје Станојевић: <i>Марїинализација и електїронски медији</i>	63
Иван Вучковић: <i>Проблем односа језика и (медијске) сїварностї за моїућностї іпросвећеностї</i>	75
Борислав Пекић: <i>Предлої за уїоїребу језика</i>	85
Предраг Живковић: <i>Језик іокоравања</i>	88
Илија Лакушић: <i>Између језика и домумлавања</i>	101
Милко Грбовић: <i>Туђице у српском</i>	105

ЕСЕЈ

Вуко Велаш: <i>Верїшћкала іамћења и доїађаји у шекућем живоїу и кулїури</i>	121
Стеван Кордић: <i>Писеж</i>	127

САДРЖАЈ

ИСТРАЖИВАЊА

- Горан Комар: *Повеља Цара Душана цркви
Св. Арх. Михаила и Гаврила у Јерусалиму (1350)* 141
- Ђорђе Н. Кебара: *Митологика Насиасијевићеве
џрозе* 150
- Миомир Бели Ковачевић: *Српски епски
интерализам Марка Миљанова* 169
- Лука Кешелевић: *Аристотелово заснивање џрве
философије* 177
- Владимир Боричић: *Сво година од џревода
Горског вијенца на француски језик* 210

КРИТИКА

- Јелена Газдић: *Поводом џромоције 54. броја Слова
џосвећеної 200. годишњици Вукова Рјечника* 217
- Милорад Ђукановић: *Скенирање душе или
сџијмаџизација слободне мисли* 222
- Будимир Дубак: *Колона на џуџу ка избављењу* 227
- Милорад Дурутовић: *Књижевности у оїлегалу
Маје Симовић* 231
- Маја Стокин: *Домунђавање са звездама Радинка
Крулановића у збирци џесма Ad fontes* 234

У МАКАЗАМА

- Борис Јовановић: *Узбуна* 241
- Вукашин Баћовић: *Проданова еволуција* 243

КЊИГА СЛОВА

- Милутин Мићовић: *Изјубљена књија (1)* 251

ДОКУМЕНТА

- Црнојорски индеџијеџи*
(Зборник докумената о језику, народу и вјери)

Својеручно написану последњу вољу свога мужа Ђурђа Црнојевића, од 22. октобра 1499. године, предала је његова удовица Елизабета Ерицо (Elisabetta Erizzo) Млетачком сенату 20. априла 1514. са молбом да буде проглашена за правно ваљани тестамент. Једино је утврђеном сенатском процедуром, приватна, олографска опорука могла постати пуноважна.

Према званичном поступку сваки оригинални тестамент, писан на страном језику, морао је прије свега бити преведен и, са уводним и завршним клаузулама, преписан у званичне списе, руком дуждевог нотара. Преводилац је био Которанин Стјепан Пасквали пок. Николе и он је извршио превод на италијански језик, можда још 1503. године, а 1514. пред властима потврдио аутентичност тог превода. Нотар Ђакомо Грасолари (Giacomo Grasolari) дао је званичну редакцију текста, а цјелокупна процедура је довршена 4. јануара 1517. године.

Послије обављеног званичног превода, Ђурђев оригинал за власти више није био од правног значаја. Он је као архивска грађа могао бити задржан у архиву Сената, али и враћен удовици. Сви досадашњи напори да се пронађе Ђурђев оригинал, нису дали резултате. Зна се само поуздано да је постојао, јер сам преводилац Пасквали свједочи да га је лично преводио „са језика и писма славенскога“ (прилози I-IV, ред 88-89), а млетачка администрација у Сенату наводи у свом уводном тексту на више мјеста, да је оригинал писан својеручно „на српском језику“, па га треба превести на латински језик (прилози I-IV, ред 6, 9, 12, 19 и 23).

Др МИЛОШ МИЛОШЕВИЋ

ТЕСТАМЕНТ ЂУРЂА ЦРНОЈЕВИЋА

Тестамент Господара Црне Горе Ђурђа Црнојевића, писан 22. октобра 1499. године. Преведен је од званичних органа Млетачког сената 4. јануара 1517. године. Званични органи у Венецији на више мјеста досљедно наводе да је оригинал тестаментa писан „на српском језику“.

(Др Милош Милошевић, *Тестаменти Ђурђа Црнојевића*, Подгорица-Цетиње, 1994)

Веселин МАТОВИЋ

СРПСКО-ЦРНОГОРСКА ВРТОГЛАВИЦА

Идеолошку вртоглавицу коју је у Црној Гори изазвао слом социјалистичког система и распад југословенске државне заједнице, искористила је група неокомунистичких авантуриста, утрнуле савјести и неутољивих амбиција, да би, уз помоћ својих евроатлантских старатеља, ову стару српску постојбину измјестила из њеног културног и духовног простора, из њене историјско-етничке реалности, у „нови цивилизацијски круг“, и предала у надлежност Сјеверноатлантском савезу (НАТО), као још једну руку под грлом српском народу. Тиме је узгред обезбиједила себи вишедеценијску сатрапску владавину.

Да би се то постигло, прво је ваљало изазвати раздор у народу, корјенит и трајан раздор, за који нијесу биле довољне политичке и идеолошке подјеле, које су тровале Црну Гору током 20. вијека, али је, ипак, нијесу подијелиле на два завађена народа, на два етничка, духовна и етичка антипода. Зато се кренуло од најважнијег у црногорској идентитетској сложеници – од имена језика. Није се могла смислити деструктивнија идеја, ни тежа подвала, нити је ишта друго могло потаћи смутњу, какву од тада имамо у Црној Гори, као намисао да се Црногорцима име њиховог (српског) језика, по коме су се вјековима распознавали међу другим језицима и народима замијени локалним и колоквијалним именом – својеврсним надимком (примјенком), изведеним од имена државе.

„Надимака се треба чувати и када лијепо звуче. Имена дају Ближњи, по љубави и извјесним регулама, надимке – Други, због нечега друго“ – упозоравао је својевремено проф. Вуко Велаш. Ова ће се истина посебно потврдити на примјеру преименовања српског језика у, до јуче, најсрпскијем дијелу српског етничког и културног простора, које није учињено ни из љубави, ни по регулама (ни језичким ни етичким), него са злоћудном намјером спровођења идентитетског инжењеринга и затирања историјског бића Црне Горе.

Сличан примјер цијепанја народа није познат у историји европске цивилизације. С тим се не може равнати ни оно што је учињено у Федерацији БиХ, преименовањем српског, прво у бошњачки, а затим у босански језик. Тамо је, као посљедица османске владавине, вјековима постојала подјела народа на конфесионалној основи, која је, након крвавих међусобних сукоба, током 20. вијека, резултирала стварањем двије националне, и државне, посебности, два ентитета, како се у савременој политичкој терминологији идентификују двије аутономије у номинално јединственој БиХ: Републику Српску са српским православним и Федерацију БиХ са претежно муслиманским становништвом, које се у међувремену самопрогласило бошњачким народом, па је у том дијелу постојало неко, макар донекле разумљиво, оправдање преименовања српског у бошњачки језик.

Овдје, напротив, није било ни конфесионалне, ни националне подјеле, макар што се тиче доминантног дијела становништва, а камоли сукоба по тим основама. Овдје је изазвана подјела истородног, истовјерног и истојезичног народа у административно монолитној држави, тако што се, по партијском задатку, један његов дио декларативно одрекао историјског и прихватио задато му политичко именовање свог националног и језичког колективитета.

Није то нова идеја. У питању је замисао италијанских фашиста из времена стварања Независне Краљевине Црне Горе, 1941. године. Њихову, тада, због народног устанка, неостварену намјеру да се тзв. „црногорски језик“ под именом *lingua montenegrina*, уведе као наставни предмет у овдашње основне и средње школе, седамдесет година касније, приграбиће црногорски режим, као израз националне еманципације Црногораца. Разумије се, и све друго што су тада прокламовали сепаратисти Секуле Дрљевића, заједно са италијанским фашистима: хиљадугодишњу црногорску државност и културу, црногорску књижевност, црногорску цркву, црногорске светиње, заставу, химну..., све што је било у програму квислиншке Петровданске скупштине на Цетињу, 1941. године. Тада планирано под капом италијанских фашиста, данас – остварено под кишобраном Сјеверноатлантског савеза!

Токсикација

На одвајању Црногораца од осталих Срба радило се вјековима, углавном покушајима унијаћења. Трудиле су се око тога ватикански, а затим млетачки, па француски, енглески и посебно аустријски мисионари, још од Његошевог времена, а и раније, али нико од њих није знао да Црногорци нијесу Срби и да не говоре српским језиком. Нијесу то знали ни Црногорци.

Осјећање припадности српском националном и језичком идентитету није међу Црногорцима довођено у питање, макар не изнутра, чак ни у времену Божићне побуне и злочиначког зеленашког одметништва, 1918. Према томе, изузимајући покушај италијанских фашиста и нешто следбеника Секуле Дрљевића, код њих није ни могло бити националне идеје у смислу изградње црногорске националне и језичке посебности, све до 1945, када су им комунисти, у складу са својом концепцијом распарчавања српског етничког корпуса, не питајући их да ли то желе, дозначили статус тзв. *йолитичке нације*, поистовјећујући при томе категорије нација и народ, па се у пјесми о тадашњем југословенском грбу сликовало: „Пет буктиња пламти да причамо свима да у нашој земљи пет *народа* има“ (Срби, Црногорци, Хрвати, Словенци и Македонци. Касније је додата буктиња и за накнадно признату националност Муслимана). Било је то нешто као бјанко признаница – без покрића и без садржаја. У њу није била унесена ниједна идентитетска одредба, која се односила на језик, писмо, културно наслеђе, па ни на историју, осим оне која се тицала Комунистичке партије, тако да Црногорци за ту нетражену признаницу нијесу марили читавих пет деценија, нити су знали шта ће с њом. Иако су се, по партијском налогу, легитимисали као Црногорци (по републичкој припадности), себе нијесу видјели изван српског етноса и српског језичког и културног простора. Штавише, све до недавно, негдје до почетка деведесетих година прошлог вијека, рећи неком Црногорцу да није Србин сматрало се увредом, једнако као и рећи му да није Црногорац. При чему, опет, те категорије нијесу имале исти семантички садржај: *Српство* је било етничко, које је подразумијевало и духовно, тј. православно-светосавско и културно, *Црногорство*, ако није подразумијевало етичко (Његошев кодекс), могло је бити само регионално, тј. административно одређење.

(Овдје треба имати у виду да је код двије трећине становништва данашње Црне Горе постојала и другачија терито-

ријална идентификација. На примјер, из оног дијела Старе Херцеговине који је након 1878. припојен Црној Гори, и данас, многи за себе кажу да су Срби Херцеговци, они из Боке – Срби Бокељи, тако и Кучи и Васојевићи. Многи од њих и данас под Црном Гором подразумијевају само четири староцрногорске нахије и за себе скоро никада не кажу да су Црногорци. Али оно што их је нераскидиво везивало за стару Црну Гору и династију Петровића била је Косовска мисао кодификована у *Горском вијенцу*.)

Мамурлук

Међутим, довршење незавршеног фашистичко-комунистичког посла на расрбљавању Црне Горе, врх црногорског режима, захваћен посткомунистичком нациоманском грозницом, пренесеном из сусједних југословенских република, разумио је као аманет својих духовних родитеља, уједно, и као своју историјску мисију, за чије су извршење дозвољена сва средства, па је, крајем деведесетих година прошлог вијека, под геслом стварања новог човјека у Црној Гори, *новоцрногорца*, односно „утемељења црногорског идентитета“, кренуо у обликовање црногорске националности, са свим детерминантама које подразумијева појам *етничке нације*: језик, писмо, култура, историја..., а која би се односила на све становнике Црне Горе, без обзира на њихову етничку припадност. То је, у првој фази, захтијевало измјену у јавној свијести садржаја појмова Срби и Црногорци, тако да се они доведу у исту семантичку раван, али и да се међусобно искључују, да се буде „једно или друго“, односно да онај ко каже да је Црногорац истовремено пориче да је Србин и обрнуто. Тиме би, напokon, комунистичка признаница о националној посебности Црногораца постала пуноважна и обавезујућа. Истовремено – било би то и коначно рјешење о раздиоби једнородног, једнојезичног и једновјерног народа у Црној Гори, на које нико не би имао право приговора. Свесрдну помоћ у том подухвату пружиће му припадници мањинских заједница, чији су се преци, такође, али много раније и у друкчијим историјским околностима, одrekli свог српског поријекла, и са којима су Црногорци више од три вијека ратовали, борећи се за слободу и за очување свог српског имена.

Нико и никада није толико понизио Црногорце као онај коме је пало на памет да им почетком 21. вијека „утеме-

љује идентитет“, и тако их развјенча од *Горској вијенца* и обе-смисли цјелокупну њихову богату и славну историју.

Дочим, шта се уистину иза тог наума скривало, режим ће показати почетком НАТО агресије 1999, када је, у свом нациоманском бунилу и мамурлуку од благодати „Милосрдног анђела“, побркао оријентире, па је, супротстављањем црногорске полиције Војсци Југославије, отворено стао на страну непријатеља Србије и српског народа, и тиме до дна расјекао Црну Гору на двије непомирљиве половине. То је правдано спасавањем земље од НАТО-бомби, и отклоном од наопаке политике београдског режима, а у ствари, радило се о велеиздајничком чину и бестидној трговини с агресором, која се у основи не разликује од оних из 1941. године, када су 10. априла у Загребу и 12. јула на Цетињу, по истом сценарију, створане од дјелова окупиране Краљевине Југославије тзв. независне државне творевине: Независна Држава Хрватска и Независна Краљевина Црна Гора.

Наравно, режиму није било тешко да престрављени народ, који је даноноћно на ТВ екранима гледао хорор-призоре бјесомучног уништавања Србије, убиједи у своју спаситељску улогу, и тако очигледну издају сопствене државе претвори у херојско дјело. То је несумњиво једна од највећих превара у историји Црне Горе, на коју су насјела и руководства опозиционих странака. Склапањем споразума о замрзавању својих страначких активности док траје рат (наводно, из патриотских побуда), односно подржавајући (једни активно, други пасивно), одређење режима за непружање отпора НАТО агресији и заузимање непријатељског става према Војсци Југославије, страначки лидери подржали су трговину режима с окупатором. Штавише, један тадашњи министар, из странке која је окупљала грађане српске оријентације, јавно, пред ТВ камерама, поцијепао је свој војни позив за мобилизацију. То нам говори у каквој су се идеолошкој и политичкој конфузији налазила руководства српски оријентисаних странака у Црној Гори у тренутку када се решавала судбина не само Црне Горе него и српског народа у цјелини. Њихова улога у тим збивањима још није разјашењена, али тешко је повјеровати да се ту радило само о наивности и незнању. Па и да јесте, то не може бити њихово оправдање пред историјом.

Тачно је да у том најнепоштенијем рату у историји, Црна Гора није доживљела судбину Србије, коју је 78 дана и

ноћи непрекидно бомбардовало 19 војно најмоћнијих држава свијета, али је ту поштеду платила ропством и срамотом због које је морала да мијења и своје име и свој идентитет. Након те издаје, она заиста више није могла себе сматрати српском државом, нити таква остати у заједници са Србијом, а они који су у томе учествовали, по нужности свог ренегатског удеса, и како је то увијек бивало на овим просторима, одрекли су се свега што их је везивало за њихово српско поријекло, да би потом, захваћени „конвертитским комплексом мржње према себи бившему“, замрзјели и све што би их на то поријеко подсјећало, а посебно, разумије се, свједоке своје конверзије.

Лумпџерај

Након завршетка НАТО агресије, претпостављајући да је у том уранијумском лумпџерају постигнут и задовољавајући ниво преумљења народа, марионетски режим, креће у разбијање заједничке државе са Србијом, а затим – у темељно потирање етничког (српског) идентитета у доскорашњој „заточници српске мисли“: преименовање српског у тзв. црногорски језик, наметање латинице, преправљање историје, преиндентификацију културног наслеђа, итд.

У тај инжењеринг, подржан, у оквиру свеопште демонизације српског народа, економски, медијски и политички, из Лондона, Брисела и Вашингтона, укључен је цјелокупан државни механизам (систем образовања, правни систем, полиција, медији, институције културе, портабл интелектуалци и професори, власници набрзину стеченог капитала, криминалци...). Активирају се сви експлозивни набоји преостали из два свјетска рата. Наркотичне митеме о хиљадугодишњој државности црногорској, о српској окупацији и насилној сrbизацији Црне Горе, о посебности Црногораца у односу на остале Србе, о њиховом јунаштву у борбама против Турака каквог није било у другим српским крајевима, о црногорској етици, слободарству, о интелектуалним и физичким способностима Црногораца, о аутокефалној црногорској цркви, и сл., убризгавају се у јавну свијест у неограниченим дозама. Образовном систему даје се задатак да „за десет година“, на таквим основама „створи новог човјека“, у Црној Гори, након чега школске програме и уџбенике „пустоше скакавци“, а умјесто Његошеве капеле и Ловћена, *Porte Montenegro* постаје највежњије црногорско знамење.

Наркоза

Темељна индоктринација („преламање мозга“), праћена директним притисцима на оне који се јавно одупиру (отпуштања с посла, економско исцрпљивање, ускраћивање приступа државним и свим другим медијима, прогони професора, застрашивање новинара, сатанизовање српске историје, маргинализација српске културе, ниподаштавање знаменитих српских стваралаца), постаје најпречи државни посао. Срби (и Црногорци, који чувају свој српски културни, духовни и језички идентитет) бивају озлоглашени као националисти, шовинисти, заробљеници прошлости, православни фанатици, посрбице, хегемонисти, окупатори, непријатељи државе, кривци без кајања, а затим, разним правно-политичким марифетлуцима, прије свега доношењем октроисаног устава и дискриминаторских закона у образовању, стављају у положај грађана другог реда. Режим при томе, унапријед, и с крајњим игнорисањем, одбацује сваки њихов аргуменат. Проглашавајући себе ослободиоцем и обновитељем државе, која је све од 1918, наводно, била под непосредном српском окупацијом, а прије тога вјековима кулучила „Косовској мисли“ (на Царевом Лазу, на Крусима, на Граховцу, на Вучјем Долу, на Мојковцу...), режим је, за врло кратко вријеме, успио да убиједи велики број својих присталица како су Срби, односно противници новоцрногорске националне концепције, једини кривци за све невоље које су Црну Гору сналазиле од њеног настанка до данас, а њихове политичке странке и културне институције, заједно са Српском православном црквом – испоставе великосрпског национализма, „агресивног светосавља“, па чак и руског империјализма. И сад, ето, умјесто да буду захвални што им, таквима, није припремио нови „Зидани Мост“ или неку црногорску „Олују“, него им, напротив, великодушно дозволио да имају своје изабранике у Парламенту и да оснивају тзв. невладине организације, они без трунке кајања и даље „гуслају“ о њиховом „Косовском завјету“. Зато с њима нити има нити може бити озбиљног разговора све док не признају своју кривицу и док се не ратосиљају своје митоманије и, коначно, – не уподобе „европским вриједностима“ и, тако препорођени, помире са режимском (новоцрногорском) културно-политичком концепцијом!

Малодушносћ

Ипак, оно што је пресудно утицало на подршку новоцрногорској националној грађевини, заогрнутој комунистичко-партизанским представама, било је то што је један дио становништва видио у њој нови одредишни ослонац који ће му вратити изгубљени осјећај сигурности, друштвени престиж и синекуре сличне онима из комунистичког времена. Дакле, с једне стране – у питању је био конкретан интерес за обезбјеђивање какве-такве егзистенцијалне сигурности (запошљавање, напредовање у каријери, бављење трговином, итд.), а с друге – дубоко укоријењене комунистичке вриједносне матрице, а најмање његова наводно „пробуђена“ самосвијест о националној и језичкој посебности.

Разумије се, режиму није било тешко да све који су се по томе равнали, уз појачану дозу индоктринације, преведе у заступнике новог црногорског идентитета (*новоцрногорце*), створивши од њих одано, идолопоклоничко гласачко тијело, које ће му, уз помоћ мањинских народа, омогућити вишедеценијску владавину и тако постати саучесник у разбијању и пљачки сопствене државе, издаји Косова и Метохије, уласку у Сјеверноатлантски савез (НАТО), окретању леђа Русији, једном ријечју – освједочени сарадник непријатеља и непријатељ српског народа.

Можда то многи међу њима нијесу жељели, али, једно је жеља друго воља, а треће рачуница. Нико се, ипак, није могао хватати у то коло наопако. Ако би се за њихово одушевљење црногорском нациократијом и могло наћи некакво разумијевање, за подршку издаји Косова и Метохије, заиста не може. Јер, ако су се одрекли српског имена, нијесу морали поткопавати кућни праг српском народу. Не само српском него и црногорском, једнако. (У симболичком, а и у сваком другом смислу, Косово и Метохија важни су Црној Гори исто колико и Србији!) Каже се како је то режим урадио не питајући народ, што је истина, али зашто га се онда тај народ није одрекао, ако је мислио друкчије? Зашто му на изборима није ставио до знања да постоје границе које се не могу прелазити?

Помейња

Нажалост, умјесто рада на конзистентном програму, утемељеном на јасним појмовима народа, нације, имена језика, културног наслеђа, око којег би се окупле све организације

српског народносног опредјелења, и сви ствараоци који себе виде у контексту српске културе, науке и књижевности, односно сви они који су свјесни чињенице да су оклаштрани идентитети: Црногорство без Српства и Српство без Црногорства, инвалидне категорије, и да ће, неминовно, тако осакаћене, једна другу да мајоризују, гуше и сатиру, заступници српског становишта у рјешавању националне вртоглавице у Црној Гори, затварају се у страначке рамове, прихватајући наметнуту им националну подјелу као завршену ствар, тако да њихова аргументација скоро на самом старту бива паралисана, а разлози противљења преименовању српског језика у тзв. црногорски и писању нове црногорске историје, маколико били утемељени, самим тим доведени су у питање.

Прије свега, ни након више од двадесет и пет година дјеловања, српске странке нијесу успјеле да, умјесто вапијућих жалопојки због ограниченог приступа тзв. јавном сервису, утврде макар једно своје утицајно гласило, штампано или електронско, а камоли да, као подлогу свом политичком наступу и афирмацији, пријекно потребним и добро осмишљеним културно-просвјетним програмом (који се не би сводио на пригодне популистичке приредбе и скучорепу страначку пропаганду), покрену интензиван процес моралног, духовног и културног оздрављења и еманципације вишедеценијском комунистичком идеологијом заробљене јавне свијести. Тако су, недопустиво лако препустиле режиму и његовим институцијама да својим фалсификатима и неистинама, скројеним под надзором најбољих евро-америчких спин-радионица, попуњава огромне празнине у знању, како старијих тако и млађих генерација, о духовном утемељењу, историјској прошлости и културном наслеђу Црне Горе, настале усљед шездесетогодишњег програмираног заборава и селективне комунистичке историографије. Иза те комоције стајала је прилична доза умишљености, ароганције, лидерске самодовољности и неспремности за озбиљније договоре унутар српског језичког и културног простора, иако се радило о стварима које по много чему надилазе страначке компетенције.

Главом у зиг

Држећи да српско-црногорска идентитетска мртвоузлици није ни научно ни културолошко већ прије свега политичко питање (према томе, искључиво у надлежности Парламен-

та), и да се као такво, може ријешити само рушењем постојеће и успостављањем нове власти, у којој ће оне, захваљујући „освјешћењу народа“, имати водећу улогу, српске странке као да нијесу рачунале на чињеницу да ће, када год било, при одлучивању о томе како ће се звати службени језик у Црној Гори, пресудну ријеч имати мањински народи, односно да ће глас било ког албанског посланика, који не мора довољно ни знати тај језик ни било шта из српске и црногорске историје, бити важнији од цјелокупног њеног културног наслеђа, народног памћења, и свих научних критеријума, важнији и од *Горској вијенца*. Прихватајући у пракси становиште да је политика надређена науци, оне су саме себи подсјекле грану на којој су сједјеле. Режим, који за своју замисао није имао других аргумената осим политичког става, ништа боље није могао пожељети.

Пошто се амбиција о освајању власти за српске странке показала неостваривом, идентитетско питање, изузето из надлежности науке и културе, сведено је на ниво страначких рачуница, што је, неминовно водило у међусобне сукобе, гомбања и пиљарења њихових главара и доглавника око престижа на политичком тржишту, на коме ће име језика, као основна идентитетска детерминанта, постати монета за поткусуривање.

На крају, опкољене здруженим и добро инструираним формацијама владајућих странака и њихових сателита, оне ће се претворити у својеврсна ДОО предузећа – друштва са ограниченом одговорношћу, која трају трошећи наду народа – једини њихов оснивачки улог и капитал.

У таквој ситуацији морало је доћи до недопустивог упрошћавања и банализације дискурса о националном расколу и његовог свођења на скупштинске реторзије, предизборне слогане, страначка наклапања и андрамоље портабл-аналитичара („Великих Срба“ и „100% Црногораца“), из којих ће се изродити накарадне уставне и законске одредбе, на основу којих се већ петнаест година системски и све интензивније гуши језичка, културна и национална самосвијест више од пола Црне Горе.

У периоду од 2003. до 2011, када су пол. странке најинтензивније ангажовале око одбране имена српског језика, број његових заступника, опао је за више од 20 процената (са 63, 4%, колико их је било на попису 2003, на око 42%, колико их се показало на попису 2011). Не може се рећи да су за то криве пол. странке, али је чињеница да тај процес није зауста-

вљен и да је име српског језика изложено најгорем понижењу, када му је, с потписом њихових челника, у школском законодавству додијељен статус надимка свом надимку, тј. привеска имену тзв. црногорског језика.

Деструкција

С друге стране, сваки њихов пораз у изборним надметањима (а они се сустопице нижу скоро двадесет и пет година), доживљавао се, посебно код оног дијела (разроког) народа који се дуго премишљао на коју ће страну, као потврда исправности црногорског националног и језичког пресвлачења, чак и онда када су та питања, увиђајући да им она не доносе жељени изборни резултат, видно заобилазиле. Због те неоправдане, али изгледа неизбјежне идентификације, све тежи губитници, изубијане и изгажене, не само од владајућих него и од осталих опозиционих партија, оне, хтјеле-не хтјеле, постају својеврстан катализатор који убрзава процес растакања српског идентитета Црне Горе.

Томе посебно доприноси њихово повремено западање у искушење да се послуже древним војничким правилом које каже да се противник побјеђује његовим оружјем, а то значи: обманама, подметањима, неистинама, ниским ударцима и другим нечасним средствима, у чему је њихов противник ненадмашан. Српске пол. странке не смију себи дозволити компромитацију те врсте. Борба за власт по сваку цијену, као свака нездрава амбиција, обесмислила би сâмо њихово постојање.

Исто тако, српске пол. странке, као и НВО, не смију дозволити, ни у једном моменту, да их надвлада озлојеђеност па да српско, као *антиимонијенејринско*, склизне у *антицирнојорско* становиште, без обзира на чињеницу што је владајуће *црнојорско* доказано *антисрпско*.

Наша идентитетска пометња је и политичко, и идеолошко и етничко, али је, изнад свега, морално питање. Суштина нашег проблема није у томе што смо се наводно подијелили на два народа него у томе што смо се разлучили на два свијета, са различитим, заправо – дијаметрално супротним вриједносним аршинима, који се, као такви, не могу међусобно разумјети. Служимо се истим језиком, истим ријечима и појмовима, али чија значења потпуно различито разумијевамо. Што је једнима зло то је другима добро, што је једнима ружно другима је лијепо, што је једнима срамотно другима је часно. Тако – до у бескрај и до бесмисла.

Зато се од српских пол. странака и организација очекује да буду опозиција (противтежа) режиму не само у политичком него, прије свега – у моралном погледу. Оне само тако могу стећи повјерење народа и постати оно што би требало да буду – носиоци моралног препорода Црне Горе. Јер, ако се Срби (заступници српског идентитета Црне Горе, међу којима је и велики број оних који се национално декларишу као Црногорци) за свој опстанак не изборе достојанством, етичношћу, („чојством“), маколико их то коштало, непоштењем неће сигурно. Ни дефетизмом, ма које врсте.

Неронско лудило

Тврдња, с призвуком вапаја, да су „Срби у Црној Гори најугроженији народ у Европи” тачна је, али само ако се мисли на њихов данашњи политичко-правни, па и економски статус (мада је сиромашних и незбринутих доста и међу онима који се декларишу као Црногорци-антисрби и присталице режима, а мешетара, наравно, има и међу Србима, итеколико). У сваком другом погледу: етичком, духовном, културном (у чему и лежи снага народа), Срби су у завиднијем положају од оних који су умјесто српског етничког прихватили црногорско државно именовање, односно „црногорство“ као антисрпство, тј. *новоцрногораца*. Осјећање да су дио десетомилионског етничког корпуса, да су баштинеци богате културе и историје, да нијесу погазили завјете својих предака, да су рекли не предаји Црне Горе и Косова непријатељима српског народа, да се нијесу одрекли ни свог имена, ни имена свог језика ни своје вјере, мора их чинити, без обзира на искушења кроз која пролазе, и сигурнијим и супериорнијим од оних који су све то не само учинили, него су на томе утемељили своју националну и државну грађевину, – њен морални, духовни и културни образац и њену будућност. Кад погледамо шта се по том обрасцу и његовим стандардима сматра највишим стваралачким дометима у држави (довољно је само то!), како се и зашто додјељују највиша државна признања, а шта се маргинализује до непостојања, биће нам јасно ко је овдје угрожен и докле је Црну Гору довела њена институционализована нациоманија.

Срби имају разлога за незадовољство, али немају за песимизам и депресију. Депресивно је сазнање да се њихова браћа Црногорци више „звати Србима не хоће“, тешка је помисао да се Црна Гора у име „новог црногорства“ уортачила с најви-

шим непријатељима Српства, да се одрекла Косовске мисли и *Горској вијенца*, и кидисала на име српског језика, на српску ћирилицу, на Српску цркву, свим средствима и на све начине, и на томе хоће да гради свој нови морални, духовни и културни образац, и своју будућност. Жалосна је чињеница да црногорски војници и официри, статирају у приредбама на којима се славе злочини над српским народом и прислужују тамо гдје се поткопавају темељи српској држави, и много још тога што нам „прса у тартар претвара“.

Али, опет, камо год поглед окренемо, видимо – сијају по Црној Гори обновљене цркве и оживљени манастири, и не само они који су страдали у комунистичком, него и они који су разрушени у турском времену. И никада нијесу тако сијала, и можда никада није било толико живота, радости и вјере у тим светилиштима, као што их данас има.

Прави одговор на питање ко је овдје најугроженији дао је недавно предсједник државе, изјавом да је СПЦ „темпирана бомба у темељима Црне Горе“. Неки веле, рекао је истину, ако је мислио на ону Црну Гору која се рађа из његове главе, и пизме Секуле Дрљевића, али и тако схваћена, ова изјава је, прије свега, пријетња, монструозна, демонска, а пошто долази од предсједника државе, може се разумјети и као наређење. Темпирана бомба у темељима државе мора се чим прије демонтирати и уништити, свим, па и војним средствима – тенковима и хаубицама. Право рећи, био је то отворен позив у рат против Српске православне цркве, заправо – грађански рат у Црној Гори! (Исту пријетњу, сада у виду уцјене, упутио је и у једном скорашњем тв. наступу, поручивши Митрополији црногорско-приморској и осталим епархијама у Црној Гори, да ће, ако се не одрекну свог српског имена, односно ако не иступе из окриља СПЦ и не повинују се канонима које им он пропише, и оне и њихови вјерници, проћи као што су 90-их година прошли „непослушни и бахати“ Срби у Хрватској. Другим ријечима: Опкољени сте, предајте се, или вас чека црногорска „Олуја“.

Нема никакве сумње да се ту ради о синдрому нерноског лудила, изазваног огорчењем, бијесом и страхом пред чињеницом да Црногорци (из оба табора) према свим анкетама (од којих су несумњиво најубједљивије литија на Дан Св. Василија Острошког у Никшићу, божићне, васкршње, светосавске и друге црквене свечаности), више вјерују СПЦ него иједној државној институцији (док за тзв. ЦПЦ, осим неколико из-

раубованих трансвестита, нико не жели ни да чује), и да већи-на њих свој матерњи језик зове његовим (српским) именом.

Ова пријетња, разумије се, није остварива, мада је, по свему судећи, животни сан њеног аутора, да једног дана, на главној пјаци Porto Montenegro (духовне престонице нове Црне Горе), у владичанској одори и с Његошевом митром на глави, гледајући директан ТВ пренос како милосрдни НАТО анђели вазносе у небо прво Цетињски, а онда редом: Морачки, Пивски, Острошки и све друге српске манастире, задивљеној туристичкој клијентели, запоје уз гусле, „танко гласовито“, даворију *Проиаси царсиџа срискоја*.

Два српска сидра

Црква и језик – два српска (народна) сидра у Црној Гори, много су дубље и много чвршће укопана него што то иједна неронска памет може и замислити, а камоли да их може ишчупати. Идентитетска питања у Црној Гори нијесу ријешена, нити се она могу ријешити једноставним прегласавањима у Парламенту, а још мање циничним уставним и законским рјешењима и уцјенама којима се српски фактор у Црној Гори настоји свести на статус националне мањине. Долази вријеме (или је већ дошло) када ће се црногорски властодршци суочити с истином да се Црна Гора, ипак, није расрбила онако како су они очекивали, и да разбијање српске пол. опозиције и гушење српских културних институција, не значи уништење српске националне свијести Црногораца. Планирано „заокруживање црногорског идентитета“, које подразумијева нестанак српског имена у Црној Гори, безизгледан је напор, маколико се то многима (било из власти, било из опозиције), чинило као готова ствар. Не може се Ловћен, маколико га скраћивати, спустити на тиватско игало.

Црногорство каналисано у доктрину са антисрпским усмјерењем, која се од стране црногорског режима намеће као једини избор Црној Гори, нема будућност. Ни оно, ни Црна Гора с њим. Црна Гора, без српског историјског, културног и духовног утемељења, може бити само плутајуће острво, које ће се, ношено вјетровима историјских неизвјесности, једног дана опет прилијепити уз најближе копно, ако се прије само од себе у свом нациоманском плићаку не расточи.

ЈЕЗИК

Митрополит Амфилохије (РАДОВИЋ):
Тајна језика

Драга И. БОЈОВИЋ:
Црногорске околјезичке теме

Митра М. РЕЉИЋ:
„Ни тамо ни овамо“
(језичке манифестације расиполућеној
идентичности или грешке у
самопоимању)

Добривоје СТАНОЈЕВИЋ:
Матринализација и електронски медији

Иван ВУЧКОВИЋ:
Проблем односа језика и (медијске)
стварности за могућности просвећености

Предраг ЖИВКОВИЋ:
Језик поковања

Борислав ПЕКИЋ:
Предлој за употребу језика

Илија ЛАКУШИЋ:
Између језика и домумлавања

Милко ГРБОВИЋ:
Туђице у српском

БУКВАР

А Б В Г Д Е Ж З
І К Л М Н О П
Р С Т Х Ф Х Ъ Ш
Щ Ъ Ч Ц Ш Щ Ъ М Ю К
Ѕ
♦ ♦ ♦ ♦ ♦
А • Ё • Њ • Ш • ОУ •
♦ ♦ ♦ ♦ ♦
Б'А Б'Е Б'И Б'О Б'Ъ Б'Ь.
В'А В'Е В'И В'О В'Ъ В'Ь.
Г'А Г'Е Г'И Г'О Г'Ъ Г'Ь.
Д'А Д'Е Д'И Д'О Д'Ъ Д'Ь.

Жа же жн жо жу жь
За Зе зн зо зх зь
Ка Ке кн ко кх кь
Ла Ле лн ло лх ль
Ма Ме мн мо му мь
На Не нн но нх нь
Па Пе пн по пх пь
Ра Ре рн ро рх рь
Са Се сн со сх сь
Та Те тн то тх ть
Уа Уе ун уо ух уь
Фа Фе фн фо фх фь
Ха Хе хн хо хх хь
Ща Ще щн шо щх щь

Ш П Р З Ч Ц
С слова • Т тврло • Х
Ф фна • Ф фн • Х
Ж жн • Ж жь • ш шь • ш
Щ щн • Ц цн • Ч чн
Ш шн • Ш шн • Ъ ѡть •
Іа • Ю • К • З • УИ •
♦ ♦ ♦ ♦ ♦
Слава тебе бжеица слава
тебе
Слову истини • утешителю
душе истини • иже еси за б
жеица слава бжеица
не слава бжеица

Свѣдѣнїи мѣстоумна Сте
фана ермоунаха. Троч
днсе ѡсемъмѣшн пь
иноце слава
Крѣсто • Жрѣ • А ѡро
А хѣ • Я фхз
♦ ♦ ♦ ♦ ♦
Іца мана ре. днѣ.
фенци
Слава
те
Евклиста • мѣстоумна
за

нашему боу. Прииде по
клонимсе иприиде тѣмъ хов
ижеица нашему. Прииде
дѣте поклонимсе иприиде
ма самому тѣ хов ижеица
иному нашему
♦ ♦ ♦ ♦ ♦
А • Ё • Њ • З • І • С
З • И • Ф • І • А • Ъ • Ъ
Г • Д • Ц • Ш • Ш
И • К • И • К • К
К • Г • К • К • К • С
К • К • К • К • К • М
У • У • О • П • Л • Р • С
С • Х • Ф • Х • У • Ш • Ч • Я

Први српски буквар од 1597. године је саставио инок Сава. Буквар је настао у манастиру Градиште, у Паштровићима, а штампан је у Венецији, у штампарији Ђузепе Антонија Рамацотија, 20. маја 1597. године. У вријеме настанка првог српског буквара Митрополит Црногорски и Приморски је био РУВИМ I (Његуш) који је столовао од 1593 до 1640. године.

Митрополит Амфилохије (РАДОВИЋ)

ТАЈНА ЈЕЗИКА*

Тајну језика можемо да поистовјетимо са тајном човјека, јер да би знали шта је језик, морамо знати ко је човјек. А и једно и друго је тако дубоко, и тако недоступно људском сазнању. Дакле, језик и човјек су истовјетни. Тајна језика је и истовјетна са тајном ријечи, једним од основних својстава словесног бића и једним од основних својстава творевине као такве. Библијски гледано, на темељу првих страница Светог Писма, (Књига Постања), и на основу тумачења Светих Отаца боговидаца, тајна ријечи из које се извија тајна језика је садржана и има свој коријен у тајни Вјечне Ријечи. Дакле, људска ријеч, и ријеч и језик твари се коријене у тајни Вјечне Ријечи.

Цијело Откривење Божије нам указује на то. Подсјетимо се на ријечи Јовановог Јеванђеља у којима се каже да је кроз Вјечну Ријеч, кроз Вјечног Логоса постало све што је постало. Дакле, све што постоји оно постоји благодарећи Слову, благодарећи Ријечи, благодарећи Логосу. Та Вјечна Ријеч је вјечна, јер како каже боговидац Апостол Јован била је у почетку и била је код Бога. И не само што је била у почетку и што је била код Бога него је Ријеч, Логос, Слово сами Бог.

Језик је својство човјека који је саздан по слици и прилици Божијој. Библија каже, по слици и прилици Божијој, не каже да је човек слика Божија него да је створен по слици, што значи он је створен по тој Вјечној Ријечи, јер Вјечна Ријеч, по Апостолу Павлу, Логос Божији је икона Оца невидљивог, а човјек је створен по тој икони и отуда та његова словесност, његова разумност и тај неизрециви дар његов и унутарње и спољашње ријечи. Тако се пројављује, дакле, та тајна Вјечног Логоса Божијег која је унутарња тајна Бога Оца, од искони у Богу рођена. Она се разоткрива кроз тајну свијета, оваплоћује се у твар и у творевину, и на крају се оваплоћује, када је дошла пуноћа времена, и постаје човјек. По том, неком тајанственом,

унутарњем закону и људска ријеч и човјек, који је икона те Вјечне Ријечи, имају своју унутарњу тајну у ризницама свога бића, своју унутарњу ријеч. Још су философи стоици правили разлику између унутрашњег и изговореног логоса, унутарње и изговорене - пројављене ријечи, и по томе се закључује да је човјек створен по икони те Вјечне Божанске Ријечи.

Ако је то тако, ако је тајна језика у природи саме творевине и човјека, онда ће само онај који одгонетне тајну творевине, у односу на човјека посебно, одгонетнути тајну језика. Свака твар је бременита својим смислом, а то значи она је бременита ријечју која тражи пута и начина да се испољи, да се пројави. Подсјетићу вас на разговор Јосифа Панчића, нашег познатог ботаничара, са једним његовим пријатељем док су ишли по некој планини. Овај његов пријатељ узео камен са пута испред себе, па га баци. А Јосиф Панчић га пита: „Зашто бацио сам га.“ „Немој да га бацаш. Тај камен има свој смисао што је ту. Ако ја и ти не знамо тај смисао, и не видимо га, доћи ће неко мудрији од нас ко ће открити ријеч, смисао и значење тог камена.“ Такав је био Панчић, човјек који је писао о природи, живио са њом и осјетио, тај немушти језик не само бића словесних, него чак и бесловесних. Осјетио немушти језик и камена. Јер и камен има свој језик и свој говор, и он је бременит смислом и значењем. Можемо, на крају крајева, то и да видимо и потврдимо, јер ако се један камен узиде у неку грађевину, он се открива и већ говори својим језиком. Свака цигла узидана у манастир Каленић је проговорила чудесним језиком љепоте човјеку.

Дакле, свака твар је бременита смислом, унутарњом словесношћу које има потребу да се изрази и да кроз нешто друго, или неког другог, дође до пројаве и до израза. Зато Свети Оци, кроз опит, говоре о логосима твари, о словесима твари. Слово то је унутарњи закон, то је и смисао, то је сама природа твари, а у исто вријеме то је и циљ уписан у твари као словесни, као коначни разумни циљ. Откривење тих словеса, тих логоса твари и њихово познање спада у човјекова најдубља могућа сазнања. Рецимо код преподобног Петра Дамаскина то је шеста степеница сазерцања тајне, а коначна степеница је осма.

Сва наука, у ствари, од памтивијека до данас, чезне за оним што су Свети људи видјели у твари и видјевши овапло-

тили у своје свједочење, у своју ријеч, у оно што ми називамо откривењем, дакле, посвједочењем тог дубљег смисла твари као такве и њеног односа са још дубљом стварношћу. Овакво схваћен појам језика бескрајно је шири од схватања језика као изражајне моћи, или као писма, као писане ријечи. Унутарња ријеч је стање саме твари, њена природа, бременита смислом и пријемчива за откривање, жељна откривања. Као што је дијете у утроби мајке жељно да се роди, да изађе на свјетлост сунца, тако је и ријеч присутна у човјеку, и зачета у њему, жељна да изађе, да се роди, да се појави као плод, да процвјета. Могло би се рећи да је ријеч истовјетна са тварју, са самим бићем које садржи сву тајну и представља истовремено знак, символ, ријеч, повијест о дубљој тајни на којој почива.

Све што постоји оно је приповијетка, оно је повијест, оно је рјечито, оно говори. Сјетимо се књиге Св. Владике Николаја „Символи и сигнали“. Он је надахнут Св. Максимом Исповиједником доживио цијелу творевину као, он сам то каже, причу, као повијест. То и сами тврдимо када, тумачећи творевину, кажемо да је то отворена књига у којој су записане ријечи Божије. Зато и небеса приповиједају славу Божију јер су небеса рјечита. Она су словесна.

Унутарња ријеч словесног бића обликовани појам, помисао, по Светим Оцима, може бити тројака. Сада кад то говоримо, говоримо о човјеку као словесном бићу и ономе што се збива у њему, у његовој историји.

Та унутарња ријеч може да буде проста, може да буде сложена, и може да буде саборно истинита. Ову прву ријеч, прву помисао, то прво стање, Свети Оци називају људском, односно природном ријечу и помишљу. Природна људска ријеч је обликована као проста представа, као могућност представљања. То је тај дар у самој природи човјековој као таквој, то је, дакле, могућност представљања, тј. проста представа о једној било којој твари. Рецимо кажем: човјек, дрво, злато, предмет, видим га и примам га, не успостављајући никакав конкретни однос, само константујем да нешто видим и свјестан сам постојања неке твари. Рецимо сунце - то је ријеч, то је језик, дар којим се само тврди да нешто постоји, а при том се не говори како то постоји и не успоставља се однос са оним што постоји. То просто природно стање ријечи и језика нити је добро по Светим Оцима, нити је зло. Оно је дато као могућност, онај дар унутарњи који је у самој природи.

Постоји, опет, друго стање ријечи која се онда рађа, пројављује као језик, или као језици у људској историји. Тим стањем се природно стање словесног бића испољава, усложњавајући се. Шта то значи? То стање Свети Оци још називају сложеним стањем, или демонским стањем. Оно је засновано на односу квалитета који се успоставља између именованог појма и онога ко га именује. Ту се већ успоставља однос, у овом случају погрешан, са неким предметом, са стварју, са бићем, са неком идејом. То стање је сложено од те просте представе, од тог првог утиска неког бића, дакле, од тог појма природне унутарње ријечи и онога што Свети Оци називају страсним односом са том стварју, или, словенски речено, похотног односа са стварју или са бићем. Ту долази до једног споја, до заједништва, до општења, до сусрета, који онда рађа нешто ново. По неким Светим Оцима такав страсни похотни однос, гдје се заљепљује човјекова помисао и тај унутарњи его човјеков се заљепљује за нешто, назива се и блудним односом, у смислу заблудном, он води у заблуду. Он рађа заблуду, он води у лутања, он води у обману или опет, светоотачким језиком речено, он води у прелест. Из тог и таквог односа, тако да кажемо, брака човјекове ријечи унутарње и неког предмета рађају се лажна дјела, рађају се лажни језици. Рађа се лажна умјетност, лажна култура, лажна теологија, лажни живот. Лажна дјела људска која се полако претварају и претачу у демонска дјела. Све то захтијева и разум унутарњи - и унутарња ријеч, захтијева га и језик. Ангажује, дакле, све те природне, Богом дане, силе човјекове, само што те силе рађају лажно стање у људској природи и рађају лажна дјела, тако да се један велики дио људских језика, људске културе, људских умјетности, људске дјелатности, људског стваралаштва може објаснити на темељу тог заблудног, тог блудног, тог демонског односа, односа тог природног дара са стварима и са предметима око човјека, или са идејама које, такође, могу да буду извор човјекских лажних стања.

Наведимо један конкретан примјер. Видјели смо злато, имамо сад представу и можемо то да забиљежимо, да то претворимо у ријеч на свом језику или на неком другом језику. Све док је тај однос такав, док није било неког, како кажу Оци, прилога, везе према том злату то је предмет као сваки други предмет. Или видјели гвожђе, или камен, или злато, или дрво, ту нема никаквог квалитативног разликовања унутра у нама, у

нашем испуњавању, манифестовању нашег унутарњег стања према том предмету. Када се, међутим, појави у нама жеља да то злато присвојимо себи и при том употребљавамо све своје снаге да дођемо до њега, онда се у нама рађа среброљубље. То је тај похотни однос према злату, и онда се то објашњава, то се претаче у језик, томе се дају све могуће манифестације, само да би се наша жеља остварила, да би се оно што се зачело у нама, то наше унутарње стање, претворило у дјело, и да би ми постали посједници тога злата.

Једном ријечју тај и такав однос према творевини се претвара онда у цјелокупну дјелатност људску и испуњава људске ријечи и језике, постаје однос у коме се и кроз кога се Творац замјењује творевином, ГДЈЕ се обоготворава твар, гдје се успоставља један однос између људи као словесних бића и тих словеса саме творевине који је погрешан, који је лажан и који води у земљу недођију, води у гријех. Та погрешна употреба твари и употреба дарова, и, у исто вријеме, погрешна и лажна употреба тог чудесног дара људског говора или језика, води у идолослужење. Тиме се стварају лажни свјетови маште који не одговарају правом стању ствари, а ти свјетови се онда претачу у слику као ријеч у писану ријеч, у језик којим се људи трују, у митове. То су лажни свјетови којима се онда човјек храни као истинском храном, а у ствари, то није храна за њега јер од тога човјек не може да живи. Тиме се, по оном кушању у пустињи Господа, камење претвара у хљебове. Оно што не може бити истинска, права храна за човјека, оно постаје једина храна, извор његовог живљења и цио његов труд, и сви његови језици, и сви његови дарови су усмјерени на задобијање те хране.

Демонизованост, загађеност језика у свим његовим историјским, психолошко-социолошким и изражајно-дјелатним пројавама, оваплоћењима и манифестацијама данас је непобитна чињеница. Језици су затровани јер је коријен унутарњи затрован, па и оно што се манифестује језиком и односи са стварима постају затровани. Таква ријеч, такав језик, такви језици зидају Вавилонску кулу, они воде у пропаст, они, у ствари, рађају смрт. Такав језик и такви људски језици су смртоносни. То су неки змијински, отровни језици.

На питање које је поставио Мишел Фуко Ничеу: „Ко говори?“, човјек који је успоставио такав лажни демонски однос са стварима и измислио такве представе о стварима, и ри-

јечи и језике којима се служи, одговориће да говори сама ријеч. То је, онда, ријеч која убија човјека. И наш пјесник Миљковић је говорио да постоји ријеч која убија. „Уби ме прејака реч.“ А основно и право својство ријечи је да зида, да гради, она је стваралачка. То је у њеној природи, јер је то у природи Божанске Ријечи, а онда је то и у природи људске ријечи. Оног момента када она намјесто, успостављањем правог односа са стварима и бићима, да рађа, преображава, обликује, просвјетљује и ствара, почиње да убија, онда очевидно та ријеч и такав језик губе свој смисао и воде човјека у пропаст. То су ријечи, то су језици, ма како се они манифестовали, испољавали, кроз разне области људске дјелатности било кроз писану или усмену ријеч, или кроз слику или представу, или кроз идеју, који се даве у својим лажним, отуђеним свјетовима и ријечи и језици који отуђују човјека од самог његовог бића. И на тај начин, у ствари, убијају човјека и обесмишљавају његов опстанак, његово постојање.

Из тог и таквог односа настала је Вавилонска кула и из таквог односа, демонског односа, са свијетом и са стварима настаје и гради се Вавилонска кула кроз сву историју и данас се гради више, много више, неголи у древним временима. Кроз такав однос дошло је до пометње, до смјеше језика, и до раздјелења туђења и отуђења једног народа од другог народа. То само показује колико је битан језик и колико је он показатељ самог бића, и човјека, и твари, и нечега дубљега и од човјека и од твари. Зато се и каже у кондаку Св. Педесетнице: „Сишавши језике си помео и народе си раздијелио“. Сишао је и створио је смјешу. То је интересантно у овом кондаку Духовдана да оно што би, на први поглед, требало да буде обједињено, оно се претвара као смјеша у пометњу и долази до раздјелења, до онога што разбија. То је оно што је битно код тог квалитативног стања из кога се рађају људски језици, људска дјела и људско стваралаштво.

Постоји по боговидцима и треће стање ријечи, тога од Бога датог дара. То стање се назива анђелским стање. Оно настаје из успостављеног истинског односа заједништва са стварима и са дубљом стварношћу на којој ствари почивају. Из тог односа се рађа истинско знање, не лажно знање, не прелест, не обмана, не лажне идеје, не лажне и празне ријечи, и не лажна и празна демонска дјела, него дјела слична Божанским дјелима. То је онда ријеч која је по слици и прилици Божанске Ријечи,

као што она дејствује, ствара, чудотвори, тако и људска ријеч дејствује, ствара, чудотвори. То је ријеч пророчка, то је ријеч апостолска, то је ријеч Христова. Зато је довољан један прости покрет, двиг ријечи као што Господ у почетку рече и би тако, и у Новом завјету један покрет чисти унутарње ријечи и мијењају се читава стања људске природе. Та ријеч може да има и магијски смисао у многим језицима, а и тај магијски смисао показује сазнање огромне моћи ријечи као такве, нпр. наше бајалице или неке друге такве ријечи. Тако ријеч када добије своје право мјесто, своје право значење, када се утемељи на својим правим коријенима, и када се окрене свом правом смислу, постаје дјелотворна и чудотворна. Свака наша молитва, у ствари, заснива се на тој вјери, вјери у снагу, огромну снагу ријечи. Све молитве и све тајне Цркве су израсле из тог повјећења у моћ ријечи, моћ језика која кад се дотакне свог изворишта чудотвори, ствара, и преображава.

Неопходно је да постоји нека кореспонденција између тог унутарњег стања и укорјењења саме ријечи, да би онда она кад се пројављује могла да искаже суштину. Ја примјећујем и на себи да кад говорим на српском језику, служим и богослужим ако моје унутарње стање није садржано у мојој ријечи, кад моја ријеч не одговара ономе што ја јесам унутра, онда она не може да буде дјелатна. Рецимо, кад проповиједам дешава се исто то. Може моја проповијед по свим прописима да буде обрађена, да буде сређена, али ако није изнутра изашла, или ако није из срца једноставним ријечима саопштена, онда она не само што мене не засићује, него ће бити и потпуно природно да и слушаоца неће нахранити, нити заситити, нити ће допријети до његове свијести, до његове савјести, јер је празна. Она нема у себи унутарњу силу и унутарњу снагу коју добија једино онда када се дотакне свог унутарњег изворишта.

Тако ријеч, и право људско знање и људски језици настају, по Светим Оцима, из бестрасног гледања на ствари, заснованог на здравоумљу. Из гледања ствари онаквим каквим оне јесу, какве их треба гледати кроз сагледавање њихових унутарњих логоса, њихове суштине и њиховог коначног смисла. Кроз заједништва са тим унутарњим смислом свега постојећег, кроз непосредност општења са словесима творевине и кроз њих са Оним који је и кроз кога је све постало што је постало.

Кроз успостављање таквог односа све ствари и бића проговоре истинским језиком многозначним и јединственим, онда свака ствар има свој језик и говори својим језиком, и сви ти језици се показују и откривају као један једини. То је тајна тог језика који је много различит и многогласан, а у исто вријеме он је један јединствен и разумљив. То је, у ствари, језик који је дат човјеку, који су сачували Свети Божији људи, и језик који је поново враћен човјеку на Духовдан, на дан Свете Пееетнице. На Духове, сјећате се оног кондака који смо пје-вали баш недавно који каже: Када је Вишњи сишавши поми-јешао језике, дијелио је народе, а када је дијелио огњене јези-ке, све је позвао у јединство и да сложено слаavimo најсветије! Духа. Сви су говорили својим сопственим језиком, а сви су, у ствари, разумијели једни друге, као онај чобанин из приче „Немушти језик“, дубоки теолошки смисао има та приповијет-ка, који даје разумијевање језика твари, језика мрава, све мо-гуће језике. Он разумије свако биће, а свако биће говори сво-јим језиком. То је тајна језика, језика који даје истинско знање који сваком бићу открива и разоткрива његову тајну и преко кога се постиже унутарње јединство свега постојећег, а то јединство је у ствари оно што нам је Бог оставио у нама и међу нама. Јединство остварено у тајни Цркве, као у тајни побож-ности, као у тајни Христовог Тијела, као у тајни Богочовјека, што значи јединство свих језика и свих бића и свих твари и постизање њиховог коначног смисла и циља кроз њихово узрастање у мјеру раста висине Христове.

* Предавање „Тајна језика“, одржано у Панчеву 1986. године

(Преузето из: Митрополит Амфилохије: *У њочешку бијаше слово*, ИИУ Светигора, Цетиње, 2010)

Драга И. БОЈОВИЋ*

ЦРНОГОРСКЕ ОКОЛОЈЕЗИЧКЕ ТЕМЕ

Сажетак: У прилогу је ријеч о стању науке о српском језику у Црној Гори, о разгранатој мрежи и правцима њеног пригушивања као и о градњи сурогата за науку. Посљедице таквог судара науке и антинаука – анτισрбистике и монте-гристике, очитују се у свим сегментима друштва – просвјетним, научним, и институцијама културе, као и у укупном друштву, издијељеном и збуњеном.

Кључне ријечи: србистика, монтегристика, језик, Црна Гора.

Увод. Да бисмо ваљано одсликали садржај ове теме, неопходно је дати адекватан увод. У том циљу одлучили смо се за синтетички приступ, ослањајући се само на неке релевантне изворе у којима се по принципима строгих научних критеријума говори о овим питањима. У књизи *Пути српског језика и његова*, тј. у једној од студија („Српски језик и државно-национални пројекти у 19. и 20. вијеку“) Ј. Стојановић анализира утицај политичких, национално-државних пројеката на језичка кретања, па и кретања у језику, најприје у Хрватској, па Босни и Херцеговини, и најзад у Црној Гори. Анализом тих процеса, тј. пројеката, показује да је „на просторима на којима је у званичној употреби био српскохрватски језик, настајање и(ли) формирање различитих нација и држава (на старим, дјелимично новим, или готово новим основама) доводило до усложњавања језичке политике, што је не ријетко доводило до потирања (и)ли занемаривања научних критеријума зарад политичких (а и политикантских) пројеката (за што је језик служио као једно од најважнијих средстава“ (Стојановић 2016: 5). Период у генези српског језика назван као период српскохрватског језика ипак је период у којем је доминирао научни приступ језичкој проблематици, све до одвајања појединих „националних“ и „државних“ језика.

---

* dragabojovic@t-com.me

Што се српскохрватског периода тиче, са аспекта стандардног језика најупечатљивија је синтеза синхронијског карактера коју изводи Сњежана Кордић у књизи *Језик и национализам* (2010: 79–80): „Govornici standardnog jezika iz Hrvatske, Srbije, BiH i Crne Gore se međusobno daleko bolje razumiju nego unutar same Hrvatske govornici različitih dijalekata: kajkavskog i čakavskog [...]. To je u skladu sa zapažanjem da su razlike u rječničkom blagu na dijalektalnoj razini unutar Hrvatske ili unutar Srbije 'znatno veće nego između zapadne i istočne varijante srpskohrvatskog standardnog jezika' (Gröschel 2009: 50). [...] Sve to znači da iako između standardnog jezika u Hrvatskoj, Srbiji, BiH i Crnoj Gori postoje razlike, njihov udio je malen naspram svega onoga što je jednako u standardnom jeziku tih zemalja. Osim toga, radi se o sistemski nebitnim razlikama jer one ne ometaju sporazumijevanje. Zbog svega toga ne može se govoriti o nekoliko standardnih jezika, nego o standardnim varijantama jednog te istog policentričnog standardnog jezika (Mørk 2008: 295). Takva naša situacija potvrđuje Ammonovo (1995: 31) zapažanje da 'jezično ili kulturno zajedništvo nekog stanovništva može biti veće s onim grupama s kojima nije nacionalno spojen, nego jezična i kulturna podudarnost s onim grupama s kojima čini jednu naciju'. Standardni jezik Hrvata, Srba, Bošnjaka i Crnogoraca se zato navodi s drugim jezicima takvog tipa kao 'policentričan standardni jezik (hinski-urdski, srpskohrvatski)' (Blum 2002: 8).“

Синхронијски и дијахронијски посматрано, а то је једино научно цјеловито гледиште, усуд српскога језика, тачније самог његовог имена, има своје коријене у томе што је „у стопедесетогодишњем 'ходу' српскога језика (од Вука) све више долазило до раскорака између његовог имена и његове етнолингвистичке суштине“. То „удаљавање“, које не би смјело довести до буквалног поистовјеђивања језичког, националног и државног идентитета, највише штете је нанијело имену српског језика: „Данашњи српски језик на плану номинације представља враћено име српском (вуковском) језику, односно успостављање континуитета са српским и кад се он звао српски и кад се звао српскохрватски. 'Језици' названи хрватски, босански и црногорски, ако су 'номинацијска замјена' српскохрватском, нити су, нити могу ишта друго бити осим преименовани српски. Они, дакле, на неки начин јесу равноправни српскохрватском, јер представљају преименовање српског, али нису нити могу бити равноправни српском јер је српски њима

суџерординиран, или речено терминима лексичке семантике: српски је њима *хиџероним*“ (Ковачевић–Шћепановић 2011:72).

У литератури у којој се разматрају историјски оквири језичких и књижевних односа народа и земаља српскохрватског језичког подручја увијек се посебно истиче јединство Црне Горе и Србије, које се може пратити почев од средњег вијека па све до краја двадесетог вијека. Тако нпр. говорећи о раним процесима књижевнојезичке стандардизације и о процесима унификације и кодификације у *Основима фонологије српскога књижевног језика*, каже се: „Књижевнојезичко јединство Србије и Црне Горе никада није долазило у питање. Старословенски језик српске редакције, затим славеносербски и у XIX вијеку Вуков књижевни језик – сматрани су заједничким гласилом од Котора и Цетиња до Београда и Сент-Андреје, без обзира на одређене варијације“ (Симић–Остојић 1998:29). Што се назива језика тиче, Вуков књижевни језик је српски, о чему најочитије свједочи његова стандардолошка литература (Српски речник и Српски рјечник, Српска граматика...), цијело његово књижевнојезичко наслеђе, а што се самих варијација тиче, оне су подједнако присутне и тада, и данас, можда више унутар самих говорних подручја и Србије, и Црне Горе, него на нивоу варијација, прецизније варијаната стандардног језика у једној и другој држави. Никада се чак није издвајала нека варијанта у Црној Гори везана за духовни или административни центар (Цетиње, Подгорица) из најпростијег разлога што ти центри нијеси носиоци прогресивног источнохерцеговачког дијалекта, тј. оног говорног идиома који је у основици стандардног српског језика.

Деконструкција српског језичког идентитета у Црној Гори. Деконструкције српског језичког идентитета и деструкција самог имена језика у Црној Гори, након стварања „државних, националних, политичких и политикантских“ језика у окружењу и након фазе српскохрватског, који се у Црној Гори и у том периоду незванично именовао као српски, од краја двадесетог стољећа па до дан-данас потичу из многобројних праваца: од лингвиста и нелингвиста, од институција, од медија, уредника, писаца... На који се начин одвија пригушивање историјске истине и истине духа времена у Црној Гори (а слично је и у другим срединама), изразио је наш познати социолог и социолог културе: „*Samozvani crnogorski lin-*

gvisiti, zabarikadirani državni činovnici, intelektualci prirodno-naučne provenijencije, pridružena tehnička inteligencija i ko sve još ne sa pozicija gole sile prekraјaju јedan lingvistički језик koji је још i друштвено прихваћен. Baš оvdје nam dobro доде једна Vukova оpaska која је добро примјенјива на данашњи оdнос према српском језику: 'Dosta puta u друштву lud pokvari što pametan načini; a доста puta i pametan onakovo što napiše što pod svojim imenom ne bi izdao'. [...] Zato to predstavlja pravo nasilje nad језиком, neki облик 'mentalnog' nasilja nad ljudskim (spo)razumijevanjem i nad čovjekovom stvaralačkom природом“ (Божовић 2009).

Суштина овог прилога није приказивање свега онога што се од краја двадесетог вијека дешава са именом српског језика, питањама науке о језику у Црној Гори, јер би само пуко документовано приказивање превазишло дозвољене оквире, него да покажемо на неким примјерима стање хаоса и крајње неодговоран начин понашања државе Црне Горе и њених институција према питањима језика, што је на репрезентативан начин одсликано у претходном цитату.

Оно што карактерише издвајање свих политичких језика у окружењу јесте идеолошке и вјерске (религијске) природе, и изван критеријума наука о језику, али оно што се око питања језика догађа у Црној Гори достигнуло је степен потпуног дилетантизма, и у његовој основи нема нити једног системског разлога, па чак ни вјерског.

Антисрбистика као монтенегристика и монтенегристика. Генетски и ментални инжењеринг је ево скоро двије деценије на дјелу у Црној Гори и то подједнако на два поља – на пољу имена језика и пољу коришћења писма, при чему се превиђа да су језик и писмо јединствен феномен. На тај начин се стварају неки конструисани поларитети: одбрана ћириличног писма и приклањање тзв. напреднијој варијанти монтенегристике (о овоме ће бити ријечи ниже), па се тако из српског корпуса (шта год то значило) гласно чују прогласи и захтјеви о заштити ћирилице, а истовремено приклањање једног дијела грађанства тзв. напреднијој варијанти црногорског језика.

Конструкције под именима – јотовани и нејотовани црногорски, који представљају окосницу у суштини лажне полемике о тзв. двије варијанте (назови *социолингвистичке* и *националистичке*, *тј. нејошираној* и *јошираној црногорској*) – удаљавају свијест грађана од суштине питања, и воде приклања-

њу тзв. напреднијој назови нејотованој варијанти, због наводне сличности са српским језиком. На другој страни заборавља се на измијењене планове и програме и избацивање већине најбољих писаца, и уопште најквалитетнијих садржаја из планова и програма у школама Црне Горе (Матовић 2012), што је заправо и дјело „социолингвистичке“ струје, која је подједнако као и друга фаворизовала црногорску „јотацију“. Прва, такозвана напреднија струја, тј. изумитељи те струје, своје дјеловање усмјерава на потискивање имена српског језика у Црној Гори, не одричући се рада на Студијском програму за српски, који их је изњедрио, ни многобројних привилегија. Друга струја дјелује аутохтоно, „градећи и реконструишући“ нови црногорски идентитет. Суштина те назови полемике заснована је на личним сукобима и борбама о трон (и ко зна шта још?) на творевини званој црногорски језик, па су главни ривали Рајка Глушица¹ („нејотована“ варијанта црногорског језика) и Аднан Чиргић² („јотована“ варијанта црногорског језика) смислили конструкције: *црногорска језичка заједница* (Глушица), *ојш-шецрногорски језички слој* (Чиргић). Ове тенденциозне конструкције су у пуном смислу конструкције јер иза њих не стоје чињенице научне нарави, зато што је наука о језику у Црној Гори имала природан континуитет и увелико допринијела развоју србистике уопште. Лингвисти, обично поријеклом из Црне Горе, за коју су везани свим бићем, нијесу порицали постојање црногорског језика, како тенденциозно и ненаучно интерпретира њихов рад Чиргић, јер о њему нијесу ни говорили, већ су, бавећи се науком о језику истицали дијалекатско богатство простора Црне Горе, које је величао и сам Вук Караџић, и дали богат удио нормативистици српског и српскохр-

---

¹ Рајка Глушица је лингвиста, представник тзв. никшићке струје, предавач на Студијском програму за српски језик и Студијском програму за црногорски језик, између осталог и члан Редакције *Рјечника црногорској народној и књижевној језика* у издању ЦАНУ, потписник Декларације о заједничком језику, тј. што се црногорских прилика тиче – црногорском језику.

² Аднан Чиргић, лингвиста, проглашен у јавности првим доктором црногорског језика, иако је он, као и сви остали, доктор филолошких наука, декан Факултета за црногорски језик на Цетињу, прогнан са Никшићког факултета од свог „ментора“ Рајке Глушице. Добитник Добитник тринаестојулске награде за 2017. годину, за изузетан допринос црногорској култури и науци.

ватског језика. Свакако, порицати нијесу могли нешто чега заправо нема. Србистика у Црној Гори и данас даје велики допринос србистици. Користећи, тачније злоупотребљавајући ту богату трпезу, Чиргић *post festum* изводи терминологију која је на фону заокруживања црногорског државног пројекта (Чиргић 2011). Глушица, која настоји да врхуни у монтенегристици, своју „надмоћ“ над србистиком у Црној Гори, данас и над Чиргићевом монтенегристиком, базира на плагирању сегмената из књиге Сњежане Кордић, *Језик и национализам*, гдје је само замјeњен „националистички“ објекат.³ У ствари, ставове Кордићеве, која оправдава и, донекле с правом, назив српско-хрватски језик као неутралан у националистичком смислу, осуђујући све национализме (српски, хрватски, црногорски, бошњачки), у контексту стварања нових језика, преузима Глушица, која заступа црногорски језик и осуђује у црногорским приликама тзв. српски и црногорски национализам. Она је у исту раван смјестила српски (ако се ту уопште може говорити о национализму) и црногорски национализам у вези с језичким питањима. Црногорски национализам Чиргићеве струје у поимању Глушице и није никав национализам већ заокруживање идеолошког државног пројекта, док би се национализам Глушице могао тумачити као национализам у језику, срачунат на потискивање и нестанак српског језичког идентитета У Црној Гори.

Једна струја своју назови историју изводи из далеке историје, из времена досељавања Словена на Балкан, а друга из постсрпскохрватског периода стварања језика. А обје су монтенегристике! Те двије струје познате су као „никшићка“ (Студијски програм за црногорски језик у Никшићу) и „цетињска“ (Факултет за црногорски језик на Цетињу). Једина разлика која је присутна између тих паралелних струја јесте што цетињска струја критикује „Vuk–Belićevu monogenetsku teoriju“ (Никчевић 2004), директно не спорећи постојање осталих језика, а никшићка струја је настојала да укине Студијски програм за српски језик, а самим тим и име српском језику у Црној Гори.

Да је то тако, тј. да оне у суштини дјелују на истом „курсу“, указују коментари главних лингвиста, протагониста и једне, и друге варијанте „црногорског“, како ће се одвијати

³ Упореди: Кордић 2010. и Глушица 2011.

настава након увођења вишечланог назива предмета – у којима наилазимо на исти одговор, а то је да црногорском образовном систему пријете посљедице изазване мостарским моделом⁴, и да је најбоље рјешење само црногорски, уз напомену Глушице да у свему недостаје „договор“⁵.

Узроци и посљедице потискивања србистике. Дез-интеграциони процеси политичког карактера бившег југословенског простора донијели су и процесе конструкције нових називи језичких идентитета (хрватског, бошњачког/босанског, црногорског). Такви процеси, одвојени и од дијахроног, и синхроног, тј. научног приступа питању језика (Хрватска, Босна и Херцеговина), изразито политичког (уз режимску хегемонију праћени су и вољом народа, израдом стандарда) и политикантског (Црна Гора, без воље народа, репресијом) карактера, усмјерени су на постепено потискивање српског идентитета језика.

Потискивање тог идентитета у Црној Гори одвијало се и одвија путем *рејресције*, преко Устава и законâ који се рефлектују на образовни систем.

Образовни систем би, по својој природи, требало да буде ослобођен сваке врсте репресије, али црногорске прилике то не показују. На једној страни имамо историјски, друштвени

---

⁴ „I dalje smatram da je **crnogorski kao državni jezik jedino normalno i praktično rješenje u Crnoj Gori** [ист. Д. Б.]. Taj jezik kao službeni obavezan je za sve crnogorske građane. Ne vidim potrebu izvođenja nastave na kojem drugom štokavskom jeziku u Crnoj Gori jer među tim jezicima ne postoje komunikacijske prepreke. Ta potreba ne postoji i prije svega zbog toga što crnogorski jezik nije standardizovan prema uzusu onih koji se nacionalno izjašnjavaju kao Crnogorci, već prema uzusu crnogorskih građana – bez obzira na njihovo nacionalno opredjeljenje. Svi ga oni podjednako baštine. Što se tiče ostalih štokavskih standardnih jezika, oni su standardizovani u državama u kojima se upotrebljavaju: srpski u Srbiji, bosanski u BiH, hrvatski u Hrvatskoj. U tim državama štampane su i gramatike i čitanke za nastavu iz tih jezika i književnosti. Ne znam zašto bi se Crna Gora time bavila jer ni okolne zemlje – koliko je meni poznato – ne štampaju udžbenike za nastavu crnogorskoga jezika i crnogorske književnosti“ (Чиргић 2010).

⁵ Глушица тврди да инсистирање на јотованој варијанти није добро. У црногорски правопис срећом је ушла, како каже Глушица, нејотована варијанта, за коју сматра да је компромис за црногорске националисте.

„Тaj компромис и не би био толико лош, **да је био договоран**“ (ист. Д. Б.) (Перуничкић 2011).

и научни континуитет српског језика, а на другој – потискивање његовог имена и србистике, као научне гране.

Проблем сагледавамо у четири кључна правца: садржај Устава, закона и прописа и њихова примјена; искључивост поводом питања уџбеника за матерњи језика; опредјељење друштвеног колектива; опредјељења учесника наставног процеса. У садржајима ових питања видљива је велика дисхармонија, а фаворизовање црногорског језика довело је до издвајања посебне гране – монтенегристике.

Из обимне литературе о српском језику у Црној Гори, о његовој историјској перспективи и актуелном стању издвајају се питања – стандардног језика, службеног језика и службене употребе језика, матерњег језика, назива предмета за изучавање матерњег језика, мањинског и већинског језика, о људским и правима језика⁶ (Лепосавић 2017). На другој пак страни у Црној Гори се уводи стандард и норма црногорског језика која се теоријски „поткрепљује“. Кључна разлика између стандарда српског и црногорског језика је увођење у стандард црногорског језика два дијалекатска гласа српског језика. Може ли то бити основ за нови стандард и ново име? Очигледно да може и нешто што никако не може са научних позиција.

Штампа се и уводи искључиво нова уџбеничка литература са именом – црногорски језик, и поред тога што је званичан назив предмета Црногорски-српски, хрватски, босански језик. Мијењају се наставни планови и програми у корист монтенегристике.

Један од најважнијих сегмената манипулативног дејства јесте питање изучавања језика у образовном систему, који би на једној страни требало да слиједи научну и стручну стварност, а на другој је најзгоднији за идеолошке конструкције државних институција. У том смислу поставља се питање: који језик може бити обавезан као предмет у школи. О степену истинске демократичности закона о језику може се судити по томе одређује ли закон неки језик као обавезан за изучавање

---

⁶ Лепосавић говори о обесправљености српског народа у Црној Гори и уводи занимљив термин *еџносџрес*.

Што се тиче права језика и права на језик, то у Црној Гори није питање које је искључиво питање српског већ и осталих народа, тј. у најширем смислу грађанско питање. С те стране гледано, Црна Гора је у својеврсном *линџвосџресу*, рекли бисмо, по угледу на термин Владимира Лепосавића.

сваком грађанину (било које националности). На то питање прецизан одговор дао је још Бодуен де Куртене: по педагошким и општеграђанским критеријима, у свакој школи обавезан као предмет изучавања јесте само један језик – језик на којем се предаје. Али треба предочити ученицима могућност да усвоје друге језике, као: језик који је најраспрострањенији у држави, језик који је најраспрострањенији у одређеној аутономној области, језике који су распрострањени и добили значај у свијету, нпр. њемачки, француски, енглески, есперанто, или „класични“ језици (грчки и латински).

Познато је да су за савремени образовни систем карактеристични плуралистички, демократски модели, који су у Црној Гори репрезентативни вид промовисања нестандардизованог језика. Црногорски језик „настао“ је преко општег назива матерњи под плаштом називи демократије – укључивањем, уз назив језика на којем се предаје и који је најраспрострањенији – српски, назива језикâ који у Црној Гори имају мало социолошко и друштвено покриће (бошњачки, хрватски – са занемарљивим процентом говорника), и називи језика који је производ политократије (владавине режимске политике у свим сегментима). Он је продукт „демократизоване“ анархије у школском и образовном систему, тачније, потпуног одсуства демократије.

Да бисмо показали дисхармонију у садржајима закона и прописа и њихове примјене, описаћемо и упоредити њихове садржаје и примјену.

У Уставу Црне Горе (2007) пише да је службени језик у Црној Гори *црногорски*, а језици у службеној употреби јесу: *српски, хрватски, бошњачки, албански*. Науку о језику, па ни социолингвистику, уставна рјешења не обавезују када се зна да је уставно проглашавање само једног језика службеним недемократски чин (Кордић 2010). Уз то, тај језик није имао стандард прије уписивања у Устав.

Три године касније (2010) слична форма „у сврху заштите људских права и слобода, као и права дјетета“ пресликава се у Закон о образовању под изговором да се Устав мора поштовати (*Насиџава у устави изводи се на црногорском језику; У оцијинама у којима већину или значајан дио сивановништва чине иријадници мањинских народа и других мањинских заједница, насиџава се изводи и на језику иријадника мањинских народа и других мањинских заједница; Када се насиџава изводи*

на језику ирријадника мањинских народа и других мањинских заједница, обавезно се учи језик који је у службеној употреби).

И поред тога што је језик у службеној употреби исто што и службени језик, тј. први назив је примјеренији, јер језик и не постоји ван његове употребе, то је, у ствари, стандардни језик у службеној употреби, а за административно-државне потребе, према Уставу Црне Горе, службени језик је „надређен“ службеној употреби језика. Тиме је од стране политике омогућена инструментализација за сопствене сврхе и скривање језичке стварности, поготову код странаца који не познају довољно прилике у земљи, и у вези с језиком. Политичку надређеност „службеног црногорског“ потврђује *Закон о образовању*. И не само то: службена употреба изједначава се са употребом „код мањинских народа и других мањинских заједница“, гдје се манипулативно избјегава именовање језика и директно одређење „мањински језик“, пошто је познато да се „мањински језик“, према међународном праву, мора разликовати од стандардног, а „већински“ стандардни језик у Црној Гори јесте српски. Међутим, за образовни систем у Црној Гори једино је важно „поштовање Устава“, без обзира и на људска права, и на права језика: „Нејасно је како ће се примјењивати црногорски језик у оним срединама гдје је већински српски, а то је 17 од 21 црногорске општине, на основу пописа из 2003. године (у распону од 93,1% у Андријевици до 65,41% у Тивту), тврди социолог културе Ново Вујошевић“ (*Дневне новине Дан*, сриједа, 25. август 2010). Такву одредницу, мањински, једино има албански језик, који је стандардни језик сусједне државе Албаније.

На попису становништва 2003. године, око 64% грађана изјаснило се да им је матерњи језик српски. Резултати пописа становништва у Црној Гори 2010. године, на питање о матерњем језику, доносе сљедеће резултате: 42,88 одсто становништва говори српским језиком; 36,97 одсто становништва говори црногорским језиком; 5,33 одсто становништва говори босанским језиком; 5,27 одсто становништва говори албанским језиком; 2,03 одсто становништва говори српско-хрватским језиком; 0,47 одсто – остали језици.

Српски језик је „преименован“ у матерњи језик у образовном систему 2004. године, дакле, прије доношења Устава. Намјере државних и просвјетних власти су биле очигледне.

Политички договор о називу предмета за матерњи језик (црногорски-српски, хрватски и босански језик и књижевност) потписан од представника власти и опозиције почетком школске 2010. године, и данас је на снази. Међутим, јединствен програм за тај предмет није могуће направити превасходно стога што се ради о посебним стандардима, како год се они интерпретирани.

У цјелокупном процесу експеримената с именом језика у Црној Гори изостаје мишљење директних учесника у образовном процесу, ученика и студената. Анкете анонимног карактера су састављали предавачи сходно увиду у именовање језика ученика и студената, а у оквиру тема о развоју језика и актуелног стања.

Резултати анонимне анкете која је спроведена међу студентима прве године на крају љетњег семестра, у јуну 2009, на Студијском програму за енглески језик и књижевност, а тиче се назива *Савремени српски језик*, који су изучавали, овакви су: од њих седамдесет седам, шездесет је изабрало да тај назив и остане, тринаесторо да се језик зове црногорски, а четворо – матерњи. Ова анкета је спроведена као истраживачки одговор на захтјев Управе Филозофског факултета у Никшићу да се „преименује“ српски језик у матерњи. Студенти су изнјели мишљење о називу предмета Савремени српски језик бирајући постојећи назив: *мајтерњи језик* или *црнојорски језик*.

Резултати анкете у Основној школи „Ристан Павловић“ спроведене на почетку другог полугодишта школске 2017/2018. изгледају овако: од укупно 22 ученика деветог разреда, седамнаест свој матерњи језик назива *српским*, петоро *црнојорским*. Према изјавама наставника, ученици имају обичај да језик именују као *мајтерњи*.

Уз званични назив –*Црнојорски-српски, босански, хрватски језик* стајали су још називи *српски језик* и *црнојорски језик*.

Уочи завршних активности око акредитације студијских програма, а тиме и назива наставног предмета Црногорски језик, који је Управа Филолошког факултета увела у програм, а који је до тада гласио Српски језик, у јуну 2017. године, провјерили смо какви су студентски ставови анкетом на узорку од шеснаест студената чији су одговори били овакви: дванаест студената је изабрало назив – српски језик, један студент – црногорски језик, два студента – српскохрватски језик

(један од њих је у колони резервисаној за сопствени предлог исписао – југословенски), матерњи језик (српски, црногорски, босански, хрватски) изабрао је један студент. Анкета је рађена након завршених испита код студената студијских програма за руски и француски језик и ослобођена је сваке сугестивности и условљености. Професори Филолошког факултета изабрани случајним одабиром нијесу хтјели одговорити на питања из анкете. Анкета је изгледала овако: Који назив предмета бисте изабрали за изучавање матерњег језика на свом студију: 1. матерњи језик (српски, црногорски, босански, хрватски); 2. српски језик; 3. црногорски језик; 4. црногорски-српски, хрватски, босански језик; 5. основе писмености у матерњем језику; 6. српски/хрватски/босански/ црногорски језик; 7. српско-хрватски језик; 8. Студент бира један од назива предмета (српски језик, црногорски језик, хрватски језик, босански језик). 9. Испишите назив који, према Вашем мишљењу, недостаје и као такав би требало да постоји.

У Средњој стручној школи у Пљевљима анкетирани су на почетку другог полугодишта матуранти, генерација 2017/2018. године, према сљедећој анкети: Који од седам предложених назива за наш језик вам дјелује најприхватљивији? Уколико имате неки свој приједлог, напишите га под бројем 8: 1. српски језик; 2. црногорски језик; 3. црногорски-српски, хрватски, босански језик; 4. црногорско-српски језик; 5. српско-црногорски језик; 6. српско-хрватски језик; 7. српски/хрватски/босански/ црногорски језик; 8. __.

Анкетирано је 40 ученика четвртог разреда (правно-административни техничари, енергетичари). Резултати су: српски језик – 12 ученика; српско-црногорски језик – 10 ученика; црногорско-српски језик – 7 ученика; црногорски-српски, босански, хрватски језик – 6 ученика; црногорски језик – 5 ученика.

Резултати анкете спроведене код студената друге године Студијског програма за образовање учитеља на албанском језику који од ове школске 2017/2018. изучавају матерњи језик под називом Црногорски-српски, хрватски, босански језик, умјесто под називом Српски језик, дали су овакав одговор: осморо је изабрало назив – црногорски језик, троје назив – српски, а само једно актуелни назив. У рубрику која даје могућност да предложи назив, резултат је био овакав:

седморо студената је написало нематерњи, а шест – службени језик.

Резултати анкета експерименталног типа указују на велико несагласје између прописа просвјетних власти и ставова ученичке и студентске популације, а образовни систем не би требало да функционише у толикој мјери по недемократским принципима.

Сагледавање питања назива предмета за матерњи језик у образовном систему Црне Горе из више углова показује да оно није ријешено на адекватан начин. Видно је одсуство темељног научно-стручног приступа као и демократичности која укључује изналажење најбољих рјешења за цијелу друштвену заједницу, из чијих потреба се изводе одређена рјешења, прописи и закони. Обрнут процес, наметањем рјешења државних и просвјетних власти, не доприноси интегрисаном образовању у Црној Гори, а камоли шире.

Актуелни процеси. Србистика се његује првенствено на Студијском програму за српски језик и књижевност, у Матици српској у Црној Гори, невладиној институцији, и неким невладиним институцијама културе. Подршку у државном систему има једино још Студијски програм за српски језик и књижевност, стар колико и факултет, тј. академија у оквиру које је постојао као Одејек за српскохрватски, па српски Педагошке академије, Филозофског, а сада Филолошког факултета у Никшићу, и „парцијалан“ назив српски кроз назив предмета за матерњи језик у основним и средњим школама, Студијском програму за образовање учитеља и Студијском програму за образовање учитеља за албански језик Филозофског факултета у Никшићу. На „страним“ филолошким програмима увелико се бране стручни и научни радови контрастивног и компаративног типа – неки страни језик и црногорски језик. Усамљени су случајеви са косом цртом: српски/црногорски... Назив предмета за матерњи језик на „страним“ филолошким програмима, тј. предмет под називом Српски језик, од прошле школске 2017/2018. године, замијењен је са – Црногорски језик, и то од стране декана Филолошког факултета, Драгана Богојевића, професора француске књижевности и цивилизације. На неправду према српском језику, студентима, професорима, науци о језику, од почетка свих ових процеса низом обраћања и дописа на све релевантне адресе реагује Студијски програм за

српски језик и књижевност и руководиоца студијског програма, Лидија Томић. Међутим, предмет под називом Црногорски језик, тј. планови са тим предметом су акредитовани 2017/2018. године, иако је у наставним плановима свих филолошких програма, изузев програма за енглески језик и књижевност на коме је већ самовољом предметног професора уведен назив Црногорски језик, - стајао назив Српски језик. Након поновног дописа руководиоца Студијског програма за српски језик и књижевност декану Филолошког факултета, по акредитацији студијских програма, 2017/2018. године, декан је предложио да на разматрање Вијећа Филолошког факултета иде искључиво предлог назива предмета који је присутан у основним и средњим школама – Црногорски-српски, босански, хрватски језик и књижевност. Вијеће Филолошког факултета је усвојило тај назив, а ректор Универзитета, Данило Николић, у одговору на тај допис Филолошког факултета, указао је на законску могућност измјене наставних планова. Декан је формирао Комисију за израду плана за такав предмет, и урађени план је дат на увид члановима Вијећа. Довољно је само нагласити да је од изгласавања назива предмета на Вијећу протекла скоро година дана, и да се ова процедура, сви су изгледи, неће окончати ни на крају 2017/2018. школске године. Евидентно је брисање имена српског језика из једне фундаменталне филолошке сфере, и то у контексту иностраних филологија и међународне сарадње. У траговима србистика се још његује у ЦАНУ, али је с почетком израде стандарда црногорског језика у виду *Рјечника црногорској народној и књижевној језика* (1. том), објављеног 2017. године и ускоро повученог из јавности, и ова академија пресјекла пут дугом и славном путу србистике у Црној Гори. Тај *Рјечник* је врло брзо повучен из јавности превасходно због реакције припадника албанског народа о „погрешном“ опису појма *албанизација*, као и због помињања Драже Михаиловића у опису одреднице *антифашиста*, на шта је, између осталог, реаговала „цетињска“ струја. Међутим, нико се није побунио када је објављен и *Црногорско-енглески фудбалски рјечник* Милована Ђукановића, иако је непозната чињеница да један језик који нема рјечник – има контрастивни рјечник, и то из врло специфичне области (Ђукановић 2017). И једна и друга одредница у *Рјечнику црногорској народној и књижевној језика* (1. том) урађене су према устаљеним лексикографским правилима и свакако су, претпостављамо, дјело „копи-пејст“

технологије, јер се ту ништа ново и друкчије не може смислити, сем фалсификата нових историчара које тим за израду није уврстио ни као примјер за лексикографску обраду, вјероватно због журбе у изради поводом „хиљаду година државности Црне Горе“, а и због провјереног научног ослонаца у рјечницима српског језика. Само ови примјери указују у каквом нам је стању наука, превасходно домаћа филологија. Из јавности је повучен и *Црногорски буквар*, који је објавила Матица црногорска 2016. године, због реакције родитеља који су протествовали због лексике која је архаична и неразумљива дјечи.

Монтенегристике се „његују“ на Студијском програму за црногорски језик у Никшићу и Факултету за исти језик на Цетињу, на Институту за језик на Филолошком факултету у Никшићу, Институту за црногорски језик и језикословље Факултета за црногорски језик са Цетиња. Активности оба студијска програма подржава Влада и државне институције кроз различите пројекте и програме. „Стандард“ црногорског језика из 2010. (са с' и з'⁷) примјењује се у школама, уџбеницима, на *Радију Црне Горе*, неким телевизијама, у *Просвјетном раду: лисћу црногорских просвјетних и културних радника* (први број публикован 1949), чији је оснивач Министарство просвете и културе Црне Горе. Монтенегристика се данас изучава посебно једино у Хрватској. Црногорски језик није признао ни Амерички комитет, гдје се наводи да је црногорски језик варијанта српског, то јест да и не постоји као посебан језик (Поповић 2017). Исти тај комитет је пола године касније признао црногорски језик, па је цијели процес добио изразито политикантски карактер (Ђурић 2017).

Закључак. Изузетно сложена језичка ситуација продукт је утицаја политичких, идеолошких и политикантских фактора, али и утицаја личних престижа и утицаја заговорника монтенегристике на научни и друштвени статус српског језика у Црној Гори.

Српски језик у Црној Гори има, и поред свих тих утицаја, научно и друштвено овјерен статус и преимућство, али је на дјелу систематско потискивање његовог имена. Статус

---

⁷ Ти гласови немају статус фонема, тј. спорни су парови којима се у литератури о црногорском језику доказује фонолошка опозиција (Маројевић 2005).

језика настоји се обезбиједити црногорском језику, и то усвајањем стандарда српског језика, коме се додају, ненаучним методама, неке језичке ситнице. Оне, свакако, не могу обезбиједити ни име, ни статус језику, што је јасно и непросвијећенима. И око тих датаља се споре струје у црногорском језику, да би ситуација била потпуно апсурдна. А таква ситуација никако не може допринијети развоју домаће филологије. Напротив! У том смислу је неопходна озбиљна ревизија језичке политике у Црној Гори.

Литература

Божовић 2009: Ratko Božović, *Život kulture*, Beograd: „Filip Višnjić“.

Глушица 2011: Rajka Glušica, Sila i zastrašivanje umjesto argumenata, <http://www.vijesti.me/kultura/sila-zastrasivanje-umjesto-argumenata-clanak-7864> (13. 3. 2018).

Грамаџика црногорскога језика 2010: Adnan Čirgić, Ivo Pra-njković, Josip Silić, *Gramatika crnogorskoga jezika*, Podgorica: Ministarstvo prosvjete i nauke Crne Gore.

Ђукановић 2017: Blagoje Đukanović, Novi naslov na crnogorskom jeziku, <http://www.novineniksica.me/?p=3439> (13. 3. 2018).

Ђурић 2017: Новица Ђурић, Американци признали црногорски језик, а свој нису, <http://www.politika.rs/scc/clanak/394398/Amerikanci-priznali-crnogorski-jezik-a-svoj-jos-nisu> (13. 3. 2018).

Ковачевић–Шћепановић 2011: Милош Ковачевић, Михаило Шћепановић, *Српски језик у врлоју њолишке*, Никшић: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори.

Кордић 2010: Snježana Kordić, *Jezik i nacionalizam*, Zagreb: Durieux.

Лепосавић 2017: Владимир Лепосавић, *Ухваћени у вршењу својих њрава: џемајска збирка есеја*, Београд: Јасен; Подгорица: Издавачки центар Матице српске – Друштва чланова у Црној Гори.

Маројевић 2005: Радмило Маројевић, Српски књижевни језик и његови историјски и регионално-конфесионални варијетети. – Уз 140. годишницу смрти Вука Караџића (1787–1864), *Српски језик*, X/1–2, Београд, 427–438.

Матовић 2012: Веселин Матовић, *Ноћ гуњих маказа*, Београд: Штампар Макарије; Никшић: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори, Одбор за просвјету и медије, Актив професора српског језика и књижевности; Подгорица: Октоих.

Никчевић 2004: Vojislav P. Nikčević, *Jezikoslovne studije*, Cetinje: Centralna narodna biblioteka Republike Crne Gore „Đurađ Crnojević“.

Перуничих 2011: Dejan Peruničić, Glušica: Iz škola će izaći čisti mali nacionalisti, podijeljeni po jeziku, vjeri i naciji, <https://www.vijesti.me/vijesti/drustvo/glusica-iz-skola-ce-izaci-cisti-mali-nacionalisti-podijeljeni-po-jeziku-vjeri-i-naciji> (13. 3. 2018).

Попових 2017: Nebojša Popović, Šedi, jadan! „Crnogorski jezik“ dobio šamar koji je najmanje očekivao, <https://sptnkne.ws/eSza> (13. 3. 2018).

Правопис црногорскога језика 2010: *Pravopis crnogorskoga jezika* (neautorizovana publikacija), Podgorica: Ministarstvo prosvjete i nauke Crne Gore.

Симић–Остојић 1998: Радоје Симић, Бранислав Остојић, *Основи фонологије српској књижевној језика*, Подгорица: Унирекс.

Стојановић 2016: Јелица Стојановић, *Пуш српској језика и њисма*, Београд: Српска књижевна задруга.

Чиргић 2010: Adnan Čirgić, Orni samo za kritiku, <https://www.monitor.co.me/adnan-irgi-lingvista-orni-samo-za-kritiku>, *Monitor online*, 30. jul 2010, br. 1032 (intervju) (13. 3. 2018).

Чиргић 2011: Adnan Čirgić, *Crnogorski jezik u prošlosti i sadašnjosti*, Podgorica: Institut za crnogorski jezik, Matica crnogorska.

Драга Бойович

Черногорские околязыковие темы

Резюме

В статье речь идет о сложившейся неопределенной языковой ситуации в Черногории, которая является продуктом влияния политических и идеологических факторов, а также и влияния личного престижа на научный и общественный статус сербского языка.

Сербский язык в Черногории имеет исторический континуум и общественно принят, но теперь вступил в силу процесс уничтожения его имени. Кроме этого, проводится попытка превратить в статус языка (под новым именем – черногорского) стандарт сербского языка, добавив к нему детали, которые, как ясно даже непосвященному, не делают его ни новым именем ни новым языком. Ситуация является еще более абсурдной, тем более, что в такой небольшой стране существуют разногласия по поводу самого черногорского языка.

Данная ситуация никоим образом не может положительно влиять на развитие отечественной филологии. Как раз наоборот.

Ключевые слова: сербистика, монтенегристика, язык, Черногория.

Митра М. РЕЉИЋ⁸

ЈЕЗИК

„НИ ТАМО НИ ОВАМО”
(ЈЕЗИЧКЕ МАНИФЕСТАЦИЈЕ
РАСПОЛУЋЕНОГ ИДЕНТИТЕТА ИЛИ
ГРЕШКЕ У САМОПОИМАЊУ)⁹

Сажетак. Осим, већ подуже време актуелних, расправа о идентитету чији је циљ да, са различитих аспеката, објасне саму суштину човекове личности, присутне су и оне у којима се постулира крајња „лабавост”, тј. дезинтегрисаност и некохерентност датог феномена, па он чак и негира као нешто непостојеће, као пука конструкција о „јаству”. У диспутима ове врсте, теоријске закључке најчешће диктира властита животна пракса која ласка актуелној моћи и позива на конвертитство сваке врсте, не би ли се непостојаност (обезличеност) промовисала као принцип човекова живота. Резултат тога „учења” илуструју, између осталог, језичке крилатице попут *и тамо и овамо* (*ни тамо ни овамо*) и др. које у једним случајевима потврђују болну располућеност савремених конвертита, а у другим се користе, без превеликог уношења у њихово значење, зарад пуког декларативног сврставања у табор постмодерниста.

Кључне речи: идентитет, постмодернизам, конвертитство, ни тамо ни овамо.

Мада реч *идентитет*, с обзиром на њену фреквентну и прешироку употребу, припада реду лексема чији је терминолошки статус поодавно постао упитан („Даља судбина таквих речи је или њихово претварање у *out-words* и повлачење из научне комуникације или покушај ригорозне редифиниције којом се настоји осигурати појмовна једнозначност без које нема научне комуникације” – Стојковић, 2008, стр. 14), она је

⁸ hvostanskazemlja@gmail.com

⁹ Рад је настао у оквиру ангажовања на пројекту 178021 *Опис и стандардизација савремене српске језика*, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

и даље у фокусу пажње стручњака најразличитијих профила. Ипак, *идентитет* се све чешће ставља и под знаке навода, управо да би се нагласиле претпостављене злоупотребе термина, а гдекад и због негације самог садржаја који се под њега подводи.¹⁰ „Ако језик треба да буде – подсећају Р. Брубејкер и Ф. Купер (2003, стр. 405) на речи Џ. Орвела – ‘оруђе изражавања а не прикривања или спречавања мисли (...), човек мора допустити да значење бира реч, а не обрнуто’ ”¹¹ и потом, између осталог, предлажу три групе термина који „могу да се употребе уместо ‘идентитета’ да обаве теоријски посао за који се сматра да га ‘идентитет’ обавља, али без његових збуњујућих, противречних конотација” (Исто, стр. 425).

Ако се погледају просте дефиниције идентитета, рекло би се да, изузев у формулацији, мањој или већој прецизности, међу ауторима и нема битнијих размимоилажења. Навешћемо само неколике. Под идентитетом уопште „обично се подразумева скуп и континуитет суштинских својстава којима се нека људска група или јединка дефинишу наспрам других, обезбеђујући тако своју ‘самоистоветност’. То је, дакле, осећање припадности датом колективу (*ми*), односно свест о сопственој личности (*ја*)” (Бугарски, 2005, 67). Према мишљењу Г. Дејзингса (2005, стр. 35), „идентитет (као социолошки појам) пре свега представља везу између појединца и неке посебне категорије или групе људи. Он почива на опажању истоветности и истовремено подразумева разликовање од других”. Д. Кристал (2003, стр. 61) идентитет дефинише као „збир свих оних одлика које заједницу чине баш онаквом каква јесте а не другачијом, које ‘њих’ разликује од ‘нас’ .”

Неспоразуми, међутим, настају чим се поведе реч о садржају и природи оног „скупа и континуитета суштинских својстава” које помиње Р. Бугарски. И поред евидентне слојевитости човековог идентитета, као и чињенице да се „субјек-

---

¹⁰ Након што се, не жалећи труда, позабавио анализом политичке конструкције идентитета „имагинарних Срба”, И. Чоловић (2013), на пример, закључује: „У тој расправи о идентитету, држим се нечега што проучаваоци, моје колеге етнологи и и етно-антрополози одавно знају, а то је да идентитет не постоји, да је то једна апстракција, да је то покушај да се од једне апстракне ствари направимо нешто стварно.”

¹¹ Пада ми на ум онај рефрен песме Бенгт Ахлорс који гласи: „Слушај пажљиво, али не слушај речи”.

тиван садржај нашег доживљавања стално мења, неко језгро наше личности које се тешко може описати, остаје увек исто и поред свих промена којима смо споља изложени, или које сами стварамо. Ово језгро наше личности, коме су људи од памтивека давали разна имена, пружа нам чудну сигурност и извесност да наше Ја, или субјект, у широкој лепези осећања, опажања, слика и делања, практично у току целога живота остаје са собом идентично” (Јеротић, интернет). Другим речима, „Идентитет је суштина бића, као засебне личности или засебне заједнице личности. То је доживљавање себе или другог као засебне интегралне целине без обзира на појавне разлике унутар истог у времену и простору” (Пипер, 2005, стр. 26).

„Постмодернизам је, међутим – подвлачи Ј. Ђурић (2010, стр. 290) – покушао да концепту идентитета одрекне стабилно ‘сопство’ чије језгро одолева временским променама у процесу самоидентитета. Пренесено на терен културног идентитета то је значило одрицање да у многима заиста постоји и некакво ‘колективно сопство’, него да су њихова сопства површна и вештачки наметнута, заједничка људима због заједничке историје, или предака, на основу чега стабилизују своју културну припадност.” Паралелно са тим, „Указујући на начине како моћ идеолошки конституише језик, постмодернизам отвара непрегледно поље фрагментованих и *ad infinitum* уситњавајућих политизованих идентитета све до шизоидног разбијања личности, као неизбежно подривених полазишта критичког испитивања” (Секулић, 2002, стр. 357). У вези са тим, Б. Стевановић (2007, стр. 53) подсећа: „Екстремни постмодернистички приступи, очито, сматрају да осећање свога ‘ја’ није *ipso facto* благотворно, а по свему судећи, на удару њихове критике је и људско *јамћење* које управо омогућује континуитет свести и постојаност нашег идентитета у времену. Наравно, све се то дешава уз (постструктуралистички) декрет о ‘смрти човека’ – који, иронично, прати досад невиђени захтев за његовом аутономијом.” Уз констатацију да „Свакодневно значење ‘идентитета’ снажно указује на бар неку истост кроз време, неку истрајност, нешто што остаје идентично, исто, док се друге ствари мењају”, Брубејкер и Купер (2003, стр. 425) се с правом питају: „Каква је сврха употребе термина ‘идентитет’ ако се ово језгро значења одбацује?” Могли бисмо лаконски одговорити: ваљда зато да има шта да се одбацује. Али, важније је одговорити на питања – ко, када и зашто суге-

рише то одбацивање?, као и – шта је пожељно одбацивати? Летимичним увидом у расправу које промовишу постмодерног човека, барем када је реч о ауторима са „наших простора”, није тешко закључити да у подлози мноштва таквих расправа доминира препорука да лични и колективни идентитет, сагласно захтевима (пост)модерног доба, треба најпре ослободити бремена властите традиције.¹² Наравно, потребно је напоменути да се термин *постмодернизам* овде користи и као метафора, будући да се наведена залагања срећу и изван постмодернистичког дискурса. Предложено степеновање идентитета на јак, средњи и слаб у оквиру установљеног тројства (нивоа, слојева и степена идентитета) (в. Бугарски, 2010, стр. 13-14) неретко је у директној пропорцији са степеном поменутог, имплицитног или експлицитног одбацивања, зависно од тога докле се стигло у процесу „преумљења”, то јест „новог” виђења стварности или пак у потрази за властитим „другим”.

За дату појаву традиционално се користи назив *конверзијивисиво*, који се, према мишљењу О. Милосављевић (интернет, стр. 90), због његовог увредљивог призвука, последњих година повлачи пред широко употребљаваним појмом *измишљени народи*. Констатација је спорна утолико што, прво, два наведена назива нису значењски синоними, друго, ако се

---

¹² Индикативно је да се, барем када је реч о српској традицији, никада не „прозивају” позајмљени садржајни елементи који чине саставни део те, као и сваке друге традиције, већ је увек на удару оно аутентично – *Косовски завей*, *Видовдан*, *цар Лазар*, *Карађорђе* и сл. Реактуелизована харемска патологија каква се одашиље с телевизијских екрана и којом се свакодневно хране милиони, не само урбаних домаћица (руралне углавном имају паметнија посла) већ и декларисаних Еуропљанки, углавном није предмет научних осврта критичара домаћег менталитета и идентитета. Али зато јесу Срби (и не само они) о Видовдану и на Газиместану. Ево како је И. Чоловић (2012) окарактерисао (и остао жив) милион људи, учесника видовданске прославе на Газиместану 1989. год. „...Дакле, Милошевићеви имагинарни Срби – онако како су се појавили у његовом газиместанском говору (...) чинили су неку врсту културне, национално-политичке цркве (...) То је разумљиво, ако се има у виду да је ове имагинарне Србе он створио, додуше од елемената које су други тих година већ били припремили, али који су чекали њега да их склопи, да их повеже или – речено мало сликовитије – да их плуне и залепи и онда изведе на улицу.”

упореди етимологија термина *конверзији(и)* и значење израза *измишљени народи*, видеће се да је ово последње увредљивије и, треће, термин конвертити користе савремени аутори не само, како Милосављевић воли да каже, „националистичке провинијенције”, већ и они, рекли бисмо – „мондијалистичке провинијенције”. На пример, у добром делу обимне студије *Превладавање прошлости: узроци и правци промене слике историје крајем XX века* Т. Куљић (2002) се озбиљно бави феноменом конверзије – значењем термина, његовом применом и врстама са акцентом на заокрету југословенске интелигенције од марксизма ка антимаарксизму и национализму. Феномен индивидуалне и групне конверзије – верске, етничке, националне, језичке, идеолошке, класне и др. присутан је у свим временима а њен резултат јесте промена неких од набројаних аспеката идентитета или идентитета у целини.

Осим субјективних разлога, понекад и објективне околности доводе до промене идентитета – језичког, конфесионалног, па и етничког. Објективне околности су оне које групу или јединку, без могућности њиховог озбиљнијег утицаја, егзистенцијално везују за билингвалне, на пример, и друге сличне ситуације а које чине карик у процесу нужног, бржег или споријег, трансфера идентитета. Субјективни разлози, напротив, нису детерминисани спољашњим узроцима сличне врсте, већ представљају чин искључиво индивидуалне одлуке. Вољна промена идентитета мотивисана је, с једне стране, прагматизмом према којем је истинито само оно што има практичну вредност и доноси корист (Вујаклија, 1970, стр. 755) и, с друге стране, истинским уверењем (тренутним или трајним) у исправност новоспознате самоидентификације, што не укључује било какву интересну компоненту, али свакако говори о чврстини дотадашње идентитетске утемељености. Ово последње понајпре се односи на промене верског идентитета где не можемо а да се не присетимо примера Савла из Тарзе и будућег Светог Павла. Примера верске преоријентације инициране одушевљењем новооткривеним људима и просторима има сијасет, а најсвежији срећемо међу војницима КФОР-а који су већином долазили са представом о српском дивљаштву да би, по завршетку службе, неки од Италијана, Аргентинаца..., па и Американаца, Космет напустили као православци. До свесне промене верског идентитета гдекад долази из племенитих побуда. На пример, дешава се да родитељ прихвати веру свог

усвојеног детета како би сачувао везу детета са својим завичајем и сл. На прагматизму заснована промена идентитета барем данас и у друштвима без присуства суровог освајача, подстакнута је материјалном збринутошћу, с једне, и оскудицом морала, етике и сваке мере – с друге стране. „Оно што је некада била издаја чврстих начела данас је саморазумљиво напуштање догми и услов самоуважавања и интелектуалног поштења. Као да ступањ конвертирања одређује престиж салонских интелектуалаца” (Куљић, 2002, стр. 36). Такве појаве, масовније присутне у кризним историјским периодима, често су охрабриване од стране владајућих елита агресивним потискивањем свих дојучерашњих вредности, као у случају о којем говори Т. Куљић, или пак исто таквим промовисањем туђих друштвених, политичких, културних и цивилизацијских вредности те занемаривањем или негативним етикетирањем властитих. Овим појавама ништа мање иду у прилог бројне научне и публицистичке расправе са тежиштем на могућој променљивости датих феномена и свесним настојањем да се појмови етничког, језичког и верског идентитета до краја релативизују и, у исто време, припише већи значај грађанском, регионалном те ширем, тзв. европском идентитету, под којим се углавном подразумева идентитет Европске уније која је и сама остала без одговора на питање шта је њен идентитет.¹³ Коначно, заједнице, делови заједница као и појединци могу се, мимо своје воље, суочити с губитком неких од идентитета или идентитета у целини. Губитак идентитета подразумева напуштање властитог и прихватање туђега идентитета под, посредном или непосредном, присилом. Њему најчешће претходи економско и кул-

---

¹³ „Свеж пример је пролеће 2003. године, када је овом темом главу разбијала и Европска конвенција, која је саставила основни текст за проспективни Устав Европске Уније. Овај део текста који је требало црно на бело да садржи решење загонетке о идентитету на крају је остао празан, пошто изасланици различитих земаља, са различитим интересима, културама, вероисповестима и представама о Европи, нису били у стњу да се заједнички идентификују ни са чим што је предложено са разних страна. Скуп који је требало да одлучи о бу-дућем политичком идентитету целог континента није могао да одреди шта то представља културни идентитет Европе” (Мајер, 2009, стр. 9)

турно пустошење дате популације од стране оних који врше насилно преобраћање.¹⁴

Специфичност савременог конвертитства огледа се не у званичној промени вере, нације, језика, већ у интересном одбацивању и жигосању садржаја датих ентитета те претпостављању туђих као увек бољих. То боље је искључиво европско, тачније „евроунијатско” и америчко, то јест данас моћно, таман као и некад османско. Дакле, реч је о, у литератури познатој „идентификацији с агресором” за коју В. Јеротић (2001, 157) изричито каже да је, будући непозната у српском средњовековљу, „заостала од турског времена” и „Србе накнадно учинила грубим и суровим”. Критикујући, не појаву већ сам термин конвертити, данашње реакције на конвертитство и употребе за то илустративних паремија и фразема О. Милосављевић (интернет, 89) наводи:

„Питање које се намеће гласи: Како променом вере такви постају најгорим примерцима друге расе, *йойиурице йори од Турчина?* Одговор је двојак: то је прво (не)свесна клетва упућена онима који промене веру и постају конвертити а услед новонасталих *каракиџерних* својстава *измишљених нација* – кукавичлука, личне користи, нечисте савести (...) – свете се *изворној нацији*, односно уверење да су они који су мењали веру и мењали је што су *најйори*, а њихово касније непријатељство према *изворној нацији* је ту чињеницу само потврђивало...”

Из временске перспективе османске владавине, када је и настала „спорна” пословица, ничему од онога што ауторка наводи не може се приговорити. Напротив, могло би се навести још много пословица те књижевних опсервација које илуструју дати навод. Непрекидно присутна психолошка оптерећеност пред реалном могућношћу верске конверзије под османском влашћу, отпор према конвертитству и самоохрабрујуће настојање да до њега не дође потврђују пословичне заклетве попут: *Тако не клањао ће Турци клањају, Тако своју вјеру не ирвернуо, Тако шурску вјеру не вјеровао* и сл. Ето доказа да су Срби одувек били зли и нетолерантни – једва ће ишчекати да закључе поједини „стручњаци мондијалистичке провинијенције”. Како би наведене заклетве биле јасније, ево, такође на

¹⁴ О индивидуалном и колективном трансферу идентитета видети опширније у: Рељић (2013).

паремиолошком материјалу скицираног концепта Турчина, тачније Османлије. Дакле, из перспективе поробљеног народа, он је 1) зао, насилан и суров (*Брз ко Турчин на зло, Каг сулџан назебе раја кија, Нема рђаве зиме без веџра, ни рђава јосџа без Турчина*), 2) поткупљив (*Изби Турчину око, а љриви му дукаџ, не бој се*), 3) непоуздан (*Ко се у Османлију узда, шџаџом се на воду наслања*), 4) склон пороку (*Не зна ракија шџо је кадија*), 5) далек од правде и закона (*Кадија џе џџџи, кадија џџи суди*).¹⁵ Ако бисмо на исти начин скицирали портрет Србина (што на овом месту није тема), такође би се нашло подоста не баш похвалних пословица и на властити рачун. Према томе, оно што би цитирана ауторка морала знати јесте да је, за разлику од историје коју свако може тумачити из сопственог угла и интереса, паремиолошки систем сваког, па и српског језика најаутентичнији одраз искуства народа у одређеном историјском периоду, као и то да њихова првобитна семантика не остаје окамењена, већ, попут мноштва самосталних речи, бива подложна семантичким померањима, сходно друштвеним кретањима и променама. То што је горепоменућа нашла своје место и у данашњем времену (без Турака и потурица), није крива пословица (осим ако се не мисли да свој језик треба лишити и паремиолошког фонда), нити људи којима она добро дође да искажу своју (макар и погрешну) мисао на језгровит начин. А када је реч о „конструисаном”, како жели да нагласи ауторка, непријатељству конвертита према дојучерашњим саплеменицима, ако није веровати мишљењима Д. Богдановића, С. Ристића и др., а управо то се сугерише, није згорег погледати шта о истом и уопште о „лепоти живљења” под османским игом кажу виђенији странци онога доба Е. Анжелар (1906), А. Бланки (2004), Б. Курпешкић (2007) и др., укључујући и савременог турског историчара Халила Иналцика. Наиме, квалификујући девширму као „доиста окрутну меру” те предочавајући разлоге изузимања муслиманске деце из тог система, Иналцик (1974, стр. 111) се позива на османски извор из 17. века у којем се набраја на које би све начине муслимани „злоупотребљавали ово преимућство”, а потом закључује: „*Насуџроџи шоме, хришћанска деца, када љређу у ислам, бивају ревно-*

---

¹⁵ Опширну лингвокултуролошку грађу (пословице, песме, текстове и др.) која илуструје живот Срба под османском влашћу видети такође у: Рељић (2013).

сна у вери и њојстају нејријатшељи својих сродника (подвукла М. Р.)”. Дати цитат, осим што потврђује време и повод настанка израза *Пошурница јори од Турчина*, не мање потврђује и то ко се бави конструкцијама и реконструкцијама историје. Наиме, како је теже поверовати да цитирана ауторка, будући историчар по струци, није упућена у радове макар Х. Иналцика, из наведеног и сличних диспута посве је јасан основни циљ, а то је убеђивање, чиме се, како би рекао А. Ричардс (1988, стр. 23), бесправно лови на штету других циљева, пре свега аргументованог излагања.

Један од најочљивијих појавних облика „идентификације с агресором” јесте перманентна склоност ка аутостигматизацији. На дату појаву скрећу пажњу многи савремени аутори (в. Тодорова, 2006, стр. 131; Шијаковић, 2002, стр. 297; Марковић, 2002, стр. 30 и др.) а овде ћемо подсетити шта о тој појави каже Карл Јасперс (1999, стр. 86):

„Многи дозвољавају да буду заведени тренутним егзистенцијалним интересима. Признање кривице им изгледа корисно (...) У сусрет моћи се излази ласкањем. Њој се радо говори оно што она жели да чује. На то се надовезује фатална склоност да се признавајући кривицу причинимо бољим од других. У самоогољавању се крије напад на оне који то не чине. Срамотност тог јефтиног самооптуживања, нечасност тог уносног ласкања је очита”.

Агресивну пак црту таквог признања Јасперс види у томе што оно настоји да исто признање изнуди и од других (Исто). То би истовремено био и адекватан одговор на питање које поставља Б. Стевановић (2007, стр. 53), зашто радикални постмодернисти желе да и ми постанемо такви, то јест несвесни сопственог идентитета.

Нико као постмодернисти и наводни борци за хуманије друштво не инсистира на поларизацији „ми” – „други”. „Отварање прочишћеног мисаоног простора за Другога, карактеристично за постмодерну мисао (са великим „Д”, што је такође одређена мистификација оностраности других) заправо је отварање поља искуства у којем су други већ одувек били ту” (Секулић, 2002, 364). Такође, нико чешће од њих не помиње „крвна зрна”, „крв и тле” а са намером да такве мањкавости знања и моралног интегритета припишу оном првом – „ми” (читај: традиционалисти, националисти, инхуманисти), уверени да су тим актом жигосања себи обезбедили статус „дру-

гог”- интернационалисте, напредног Европљанина. Коначно, нико као ови тако фашисоидно не дели људе по генерацијском и по основу места пребивања. Тако, према њиховим „истраживачким налазима” преплитање слојева и степена идентитета који треба да се очитује у сагледавању вредности води идентичном закључку – за европске вредности се тобоже залаже урбана и млађа популација, а за националне (што ће рећи, конзервативне, назадне) рурална и старија.

Гајећи презир према „митотворној” националној историји и традицији (туђе се не дирају) у коју су тек површно упућени, заборављају, или не знају да сваком ко је добро упућен у историју и традицију, на пример, српског народа (све добро и лоше у тој традицији) и којима све добро у модерном није страно, поменуте „хуманистичке” подуке доиста нису потребне, јер од подучилаца засигурно боље знају (лако ће се присетити српских средњовековних владара које су рађале угарске, француске, грчке и ине принцезе) да је нација „заједница свести, а не крви” (Вркатић 2004: 30), те да се патриотизам не доказује словом „б” у придеву *србски*. Познаваоцима традиције такође бива јасније да – како је закључио Н. Данилевски – универзалне вредности, пре него што то постану, „достигу зрелост тек након што заживе у свести неколиких нација” (према Рјадичкова – Тарасенко, 2007). Коначно, када би се наши постмодернисти присетили Леви-Стросовог настојања да покаже не „како човек размишља у миту, већ како мит мисли у човеку, без његовог знања” (према Калер, 1999, 84), мит (посебно српски) не би представљао објекат њиховог олаког изругивања.

Српски израз *ни тамо ни овамо* најчешће указује на стање безнадежности, на положај неког ко нигде није приспео или, у најбољем случају, говори о нечијој неодлучности. Исто значење преноси и израз *ни најпред ни назад*, или неки попут пословичних *ни куд мајци, ни куд у ђевере, ни злу ђеци ни добру остави* и сл. Устаљени изрази са напоредним везником *ни/ниш* такође могу означавати неодређеност нечијег става (*ни за главу ни за реи*), нечије незнање (*ни свежи ни одријеш*), неодређене карактерне особине (*ни смрди ниш мирише*), неког од кога се мало шта може очекивати (*ни себи ни своме*) итд. У новијем научном дискурсу приметне су крилатице попут *и овде и тамо*, (*Ни овде (н)и тамо* (како и гласи наслов једне студије), *биш* између, *биш* на обе *сиране* и сл. Њима се неретко

наглашава конструктивистички, постмодернистички став, сугерише властита наклоност према вишеструкости, непостојаности, променљивости или случајности човековог идентитета. Доиста, ако не физички, оно у својим мислима и осећањима, својим ангажманом, неко може бити *између, њамо и овамо*. Али, може ли то бити у идентитетском смислу и без последица по интегритет властитог „идентитетског профила“? Судећи по примарном значењу израза – не може. Чак и оне који попут писца А. Гениса, затекавши се у емиграцији, успевају да превазиђу „закономерности статуса емигранта“, гдекад прене „Тамна страна ситуације истости – *и њамо и овде / ни њамо ни овде ...*“ (Ђерић, 2014, стр. 375). Упркос привлачној актуелности и теоријској претенциозности датих крилатица, неки од аутора који истражују ову проблематику и којима су блиске ове језичке кованице, на крају и сами долазе до другачијих закључака. Бавећи се идентитетом Срба у Мађарској, М. Прелић (2008, стр. 199), на пример, констатује да су „Насупрот претежној отворености и флексибилности заједнице у погледу тога ко може бити њен члан“, саговорници „одбијали могућност постојања двојног идентитета, и то нарочито у старијој генерацији. Граница између *нас* и *њих* не може да иде унутар појединца. По овој концепцији човек је или Србин или Мађар...” То што је и Србин и Мађар, следствено дуговременом заједничком животу, властитом идентитету постепено и спонтано придодавао менталитетске, културне и ине елементе оног другог, никако не значи да је *и њамо и овамо*, још мање да *није ни њамо ни овамо* будући да сваки од њих потврђује целовитост свог идентитета. Суштина личног, као и колективног идентитета је, не у садржају већ у целовитости, интегрисаности тог садржаја, формираног око оног непромељивог језгра „од памтивека”, захваљујући којем се Мађар из Суботице и Будимпеште те Србин из Сегедина и Смедерева међусобно лако препознају.¹⁶ Стога треба бити обазрив при употреби термина *двојни идентитет* јер је питање колико, и да ли уопште, онај коме се

¹⁶ Иако поодавно настањен изван Русије, А. Генис приповеда: „Руса препознајем с леђа, за воланом, у кочијама. Не треба да прислушкујем, чак ни помно да посматрам – довољан је лакат или колена (...) Па ипак, препознајем своје, ма у којој групи, укључујући и нудисте, у било којој униформи: полицајца, стјуардесе, чувара музеја...” (према Ђерић, 2014, стр. 378)

приписује такав идентитет осећа ту двојност. Тај „двојни” идентитет у српском средњовековљу био је масовна појава, али је тешко поверовати да су, на пример, Вито Которанин, градитељ Високих Дечана или Мартин Сегон, писац из Новог Брда то осећали, с обзиром да је у њиховом српском етничком бићу одмалена и у нераскидивом јединству са тим бићем живела католичка вероисповест. С друге стране, за очекивати је да ту двојност осети данашњи Британац који је прешао на ислам из протеста према политици своје земље и интервенцијама у арапском свету, као што је до данас осећају многи конверти-ти из османског и каснијих периода, само зато што та конверзија није текла вољно и спонтано већ је, без обзира на мотиве, спровођена нагло и насилно. Успешан „трансфер” идентитета, тачније, накнадно проналажење себе, за шта постоје леви појединачни и групни примери, подразумева постепен и спонтан процес укрштања старих и нових – традицијских, културних, верских и др. образаца као подједнако „својих”, односно „наших”. Свако понављано одрицање од предачког наслеђа казује само то да је оно и те како и неумитно присутно.

У уводном делу једне, с љубављу и научним умећем написане студије, даје се, управо у постмодернистичком маниру, сасвим непотребна и контрадикторна напомена: „Иако сам и сама свесна да се припадати *и тамо, и овамо* врло често претвара у болни осећај неприпадања, верујем да такав положај доноси и много задовољства.” Логично је питање: Какво задовољство може донети неприпадање? На страну то што би, барем према мишљењу Ж. Дериде (в. Ђурић, 2010, стр. 288), ово значило и саму негацију властитог идентитета. Пошто се ништа слично не може закључити из целине текста цитиране студије, могло би се претпоставити да је реч о грешци у самопоимању, или тек жељи декларативног представљања у духу постмодернизма. Јер, волети и прихватати своје и „туђе” (на чему се и темелји несрећни цитат), никако не значи неприпадање.¹⁷

---

¹⁷ Свако ко је у ратном вихору насилно измештен из свог дома и нашао се у новом и непознатом окружењу (поготово ако није било ослонца у вери и ако је то ново имало мало разумевања за туђу несрећу), и те како је осетио, макар и привремено, неподношљиву бол неприпадања. Из страха да му мржња не постане сапутник, или да не заврши суицидом (што се дешавало и дешава након губитка

Припадање групи – професионалној, узрасној, па и етничкој, националној и (ако изузмемо оне према којима немамо личног афинитета – политичке партије и сл.), свакој другој, природна је потреба човека. Развијање осећања припадности сваког појединца је „од неизмерног значаја за његову свест о самом себи и сналажење у свету” (Мајер, 2009, стр. 22). Изузму ли се ређи појединци који чак из „позиције *незваної іосїа у свейу*” црпу особено осећање припадности (Ђерић, 2014: 379), истинско неприпадање, уколико потраје, код већине људи рађа, ако не нездраву осамљеност, оно нетолеранцију, гнев, па чак и мржњу. Стога доказ за неприпадање не треба тражити у пуком горепоменутом неспретном самодефинисању, мада оно наговештава изванредан постмодернистички отклон, већ у много грђем вокабулару којим се неприпадајући обрушава на оног који припада, будући да га овај подсећа да је и сам донедавно како-тако припадао. Непрекидно сугерисање саплеменику да „се суочи са собом” (што ће рећи са својим неваљалством) само потврђује неспремност суочења са властитим Ја.

У жељи за „идентификацијом са агресором”, како то бива у свим временима, целовитост идентитета је нарушена, неприпадајући се нашао на пола пута – *ни їамо ни овамо* а кривицу за сопствену распоућеност види искључиво у оном ко не пристаје на конвертитство. Не може се истовремено бити и Азијат и Европљанин. Недовршени „други” је заправо прави представник оног Балкана који тако беспоштедно жигосе. Да је нови идентитет Европљанина, каквим би желео да га препознају, потпун и неупитан, мржње са којом се неприпадајући свакодневно хрве на путу ка „другом” не би било (Рељић, 2013, стр. 222). Неупитност и целовитост властитог верског, али и сваког другог идентитета прва је претпоставка толерантног односа према другом и другачијем. Зато озбиљни аутори сурове поступке Османлија и не приписују исламској вери као таквој, већ чињеници да су многи од њих били тек и површно исламизирани те да је у њиховом исламу још увек „пунокрвно живео турски шаманизам” (Зиројевић, 2003, стр. 15-16). Б. Јовановић (2000, стр. 60-61) с разлогом истиче: „Чврсто укоренен и постојан у вери човек је отпоран на искушења и изазове,

---

аутолокализованости), човек инстинктивно ангажује и последњи атом свог бића, не би ли нашао ослонац у другом човеку, у вери, књижи – не би ли припадао.

неподложан промени вере и толерантан према другим верницима. Нема релевантнијег теста и изазова за потврду постојаности сопствене вере од оног који се отвара и нуди односом према другом као различитом и супротном од нас.”

Постмодернистичка „открића” сходно којима „Идентитети који конституишу спољашње социјално окружење и осигуравају наше субјективно саглашавање са објективним потребама културе распопућени су услед структуралних и институционалних промена ” (према Стевановић, 2007, стр. 50), у тежњи за генерализацијом „субјективних саглашавања” и „распопућених идентитета”, превиђају могућност човековог избора. Ако су сами изабрали, како би рекао Његош, „хаос необдјелани” у којем човек као непостојана и обезображена индивидуа плива куд га воде носе, нису власни, а још мање кадри, да сопствени избор намећу и другима који управо у човековој постојаности, интегрисаности и целовитости трагају за његовом ипостасном суштином.

РЕФЕРЕНЦЕ

Анжелар, Е. (1906). *Македонско њишање: садашње сјање – решење* / с француског превео Драг. Л. Стевановић. Београд.

Бланки, А. (2004). *Извештаје о сјању народа у Европској Турској* / превео Винко Пацелић. Београд: Чигоја – Етнографски музеј.

Brubejker, R., Kuper, F. (2003). S onu stranu „identiteta” / s eng. prevela Jelena Stakić. *Reč* [69.15], 405-451.

Bugariski, R. (2005). *Jezik i kultura*. Београд: XX век.

Bugariski, R. (2010). *Jezik i identitet*. Београд: XX век.

Vrkatić, L. (2004). *Pojam i biće srpske nacije*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

Вујаклија, М. (1970). *Лексикон сираних речи и изрза* / ред. Светомир Ристић и Радомир Алексић. Београд: Просвета.

Dejzings, G. (2005). *Religija i identitet na Kosovu* / s eng. prevela Slobodanka Glišić i Slavica Miletić. Београд: XX век.

Ђерић, Г. (2014). Осећање припадања у есејистици Александра Гениса. *Култура јулиса*, год. XI, бр. 24, 369-385.

Ђурић, Ј. (2010). Paradoksi identiteta. *Filozofija i društvo* 2, 275-292.

Zirojević, O. (2003). *Islamizacija na južnoslovenskom prostoru: dvoverje*. Београд: Srpski genealoški centar.

Калер, Ц. (1990). *Структуралистичка њоешика* /с енг. превела Милица Минт. Београд: Српска књижевна задруга.

Kristal, D. (2003). *Smrt jezika* / s eng. prevela Aleksandra Bajazetov-Vučen. Beograd: XX vek.

Kuljić, T. (2002). Prevladavanje prošlosti: uzroci i pravci promene slike istorije krajem XX veka. *Ogledi* br. 3. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji. Preuzeto sa <http://www.znaci.net/00003/574.pdf>

Иналцик, Х. (1974). *Османско царство: класично доба 1300 – 1600*. Београд: Српска књижевна задруга.

Jaspers, K. (1999). *Pitanje krivice* / prevela Vanja Savić. Beograd: Samizdat Free B92.

Јеротић, В. (2001). *Србија и Срби између изазова и одговора*. Београд: Ars Libri – Бања Лука: Бесједа.

Јеротић, В. *Човек и његов идентитет*. Преузето са <http://www.spc.hamburg.de/Covek-i-njegov-identitet.pdf>

Јовановић, Б. (2000). *Дух иајанској наслеђа у српској традиционалној култури*. Нови Сад: Светови.

Курипешић, Б. (2007). *Путопис кроз Босну, Србију, Бујарску и Румелију 1530* / са нем. превео Ђорђе Пејановић. Атлас старе Србије: европске карте Косова и Метохије /прир. Мирчета Вемић и Младен Стругар. Цетиње – Београд: Светигора, 219-241.

Мајер, Т. (2009). *Identitet Evrope: jedinstvena duša Evropske unije* / s nem. prevela Jelena Pržulj. Beograd: Albatros plus – Službeni glasnik.

Marković, P. (2002). „Civilizacija” protiv „varvarstva”: Prilog teoriji zajedničkog porekla etničkih stereotipa. *Etnički stereotipi*. Beograd: Nova srpska politička misao, 5-31.

Milosavljević, O. *Renegati, konvertiti, izmišljeni narodi. Nacionalizam i tumačenje nastanka drugih nacionalnih subjektiviteta*. Preuzeto sa <http://www.cpi.hr/download/links/hr/6961.pdf>

Пипер, П. (2005). *Историјски језик и њолишчки „језици”* // *Распеће језика српскога* бр. 2, 24-28.

Прелић, М. (2008). *(Н)и овде (н)и њамо: етнички идентитет Срба у Мађарској на крају XX века*. Београд: Етнографски институт САНУ.

Рељић, М. (2013). *Српски језик на Косову и Метохији данас (социолингвистички и линвокултуролошки аспекти)*. Београд – Косовска Митровица: САНУ и Филозофски факултет Универзитета у Приштини.

Ričards, A. A. (1988). *Filozofija retorike*. Novi Sad: „Bratstvo-jedinstvo”.

Рядчикова, Е. Н., Тарасенко, С. В. (2007). Лингвокультурные принципы и способы отражения национального самосознания и национальной культуры в языке. *Вестник Агыйтейскою Государственної универсийейи*. Серия 2: Филология и Искусствоведение, номер 2.

Sekulić, N. (2002). *Postmodernizam i kraj antropologije*. Sociologija, Vol XLIV(4), 343-366.

Стевановић, Б. (2007). *(Поси)модернизам и иденитиитиет*. Годишњак за социологију, год. III, бр. 3, 43-60.

Stojković, B. (2008). *Evropski kulturni identitet*. – 2. izd. Beograd: Službeni glasnik.

Todorova, M. (2006). *Imaginarni Balkan / s eng. prevele Dragana Starčević i Aleksandra Bajazetov-Vučen*. Beograd: XX vek.

Čolović, I. (2013). Intrvju, Radio Slobodna Evropa. Preuzeto sa <http://pecanik.net/author/radio-slobodna-evropa>

Čolović, I. (2012). Imaginarni Srbi na Gazimestanu 1989. godine. Preuzeto sa <http://pecanik.net/2012/tako-je-govorilo-milosevic>

Шијаковић, Б. (2002). *Пред лицем другој: фуја у оледима*. Београд: Службени лист СРЈ – Никшић: Јасен.

Митра М. Релич

Резюме

„Ни туда ни сюда” (Јзыковые манифестации расщепленной идентичности или ошибки в самопонимании)

Несмотря на то, что слово *идентичност*, в силу его частотного и слишком широкого использования, все чаще употребляется в кавычках, оно до сих пор является предметом исследования специалистов различных областей науки. Наряду с исследованиями, исходящими из того, вопреки изменениям нашего внешнего и внутреннего мира, некоторое ядро человеческой личности остается надежным и неизменным в течение всей его жизни, большое место на ту же тему заняли и работы сторонников постмодернистского направления. Воззрения, выставляемые постмодернистами во многих случаях, прежде всего в сфере философии, постулируя множественность и непостоянство субъекта, приходят к выводу, что интегрированная и надежная идентичность является фикцией. Такие взгляды, видимо, сопутствуют неолиберальным стремлениям современного мира, релятивизирующим традиционные и другие ценности человечества, вплоть до личности самого человека. Поскольку их „науч-

ные” выводы во многом исходят из идеологических претензий мощных держав, то имеем дело с, в психологии хорошо известной, „идентификацией с агрессором”, которая, как правило, результирует идеологическим, культурным, национальным и пр. ренегатством и ненавистью к прежней идеологии, собственной нации и ее традиции. Согласно данной концепции, относительно идентичности, стали употребляться и такие языковые бессмыслицы вроде *и шуда и сюда, ни шуда ни сюда, и шам и здесь* и под., которыми якобы подчеркивается альтруизм их пользователей, хотя данные выражения лишь подтверждают болезное, никому не нужное, расщепление и непостоянство человеческой личности.

(Объявлено у Зборнику радова Филозофског факултета Универзитета у Приштини. Год. 44, бр. 3(2014), 99-114)

Knjiga za Gornje Dodoše i Zagradi Do

Da se zna kako, ja vladika Sava, kupih baštinu i metoh, i goru i vodu, drvo i kami - kako stoji Studenjак. Otolen na Vezačku pećinu: s pećine na vrh Vezca; s vrha Vezca brijegom i do Narata. Od Narata pravo do vrha Bobije. Od Bobije pravo na vrh Murtezije; od Murtezije lugom do Matice koja ide put Volača, pa opet u Studenjак. Ovo sve što je unutra ovijeh granica kupismo u Hasana Ibrahimbašića za gotovo u zlatu, venecijanskih 60 cekina, a cekin te godine bijaše šest groša i dvadeset i sedam bakarnih dinara latinske munide za crkvene aspre, da je crkvena baština i pasište uvijek. Ko će se ovome protiviti ili pakostiti da mu je suparnica presveta Bogorodica i da ga je anatema, i da bude proklet i poražen od krepke desnice vladike Hristova i od sile časnoga krsta Hristova, i svih svetih, amin. Ovome biše svjedoci: adži beg Osmanagić, Kaplan aga Omarčhaić, Nikac Kažanegro iz Paštrovića, pop Mitar Rašković od Podgorice i Nikola Petrov iz Žabljaka. Naški, po srpski pisa pop Mitar Rašković, a turski pisa Kaplan aga Omarčhaić. I suviše bi nam dat radi veće tvrde nizam od muslimana i hoćet³⁴ od kadije. Ovo bi godine od Hristova Rođenja 1746, prvog u mjesecu decembru.

³⁴hoćet - арап. huccet - dokument, sudska isprava

Документ владике Саве Петровића Његоша о куповини земљишта од Хасана Ибрахимбашића 1746. године. На крају документа се наводи између осталог следеће: „Нашки, по српски писа поп Митар Рашковић, а турски писа Каплан ага Омерџаић“.

(Превео и приредио др Божидар Шекуларац, *Црногорски анали или Цетињски лешојис*, друго преведено издање, Цетиње, 1996, ст. 141).

Добривоје СТАНОЈЕВИЋ¹⁸
 Факултет политичких наука, Београд

МАРГИНАЛИЗАЦИЈА И ЕЛЕКТРОНСКИ МЕДИЈИ¹⁹

Сажетак

У раду се анализује језик тзв. маргине на медијима и то оног лексичко-стилског и реторичког корпуса којим се потпуније истиче дух племенског језика. Све чешћа, готово обредно-стилска обраћања маргиналаца на медијима, осим што повремено уносе извесну узнемирујућу живост, снижавају општи ниво реторичке културе и нагалашавају нове разорне могућности посебне нетолеранције. Тако се рађа својеврсна негативна нормираност језика. Проповеда се дух јасности и конкретизације на јавној сцени, а у ствари се и даље говори нејасно и неодређено или се, у бројним ријалитијима, приватност и приватни језик огољују до крајњих граница. У таквим околностима, прилике за стваралачке промене и иновације у језику јесу врло ограничене. Последица је у томе што се тако посредно маргинализује и релативизује језичка норма.

Кључне речи: маргинализација, електронски медији, клише, дискурс, језичка норма.

Увод: Изрециво и постика повлачења

Све наглашенија екранизација језика намеће многа нова стилско-реторичка питања. Једно од најзапаженијих јесте последица поступног приближавања језичким проблемима надируће маргине. То условљава посебну маргинализацију језика која подразумева уношење језичких елемената маргине у јавни простор. Електронски медији се готово неконтролисано широко надносе над савремени свет и његову културу. Тако је и језик маргине све видљивији на медијима. На тај начин као да се потпуније намеће извесни дух разноликих тзв. пле-

¹⁸ Kontakt sa autorom: dobrivoje.stanojevic@fpn.bg.ac.rs

¹⁹ Рад у оквиру пројекта *Политички идентитет Србије у реионалном и глобалном контексту (179076)*.

менских и паланачких језика. На медијима су многа уопштавања, стереотипи, клишеи, фразирања, грешке у говору, различита огрешења о тачност, јасност, концизност, живост и складност стила. Честа произвољна провинцијализација и надирућа вулгаризација условљавају систематско урушавање готово сваке језичке самосвојности и постају посебни негативни канон. Начин на који језички делује надирућа маргина приморава и обавезује реципијента да све више размишља о њима, па и да их примењује.

Честа обредно-стилска обраћања маргиналаца на медијима, осим што повремено уносе извесну узнемирујућу живост, снижавају општи ниво реторичке културе и нагалашавају опасности посебне наглашене нетолеранције. Тако се рађа својерсно ново произвољно нормирање језика. Проповеда се дух апсолутне јасности и јавности свега на јавној сцени, а у ствари се и даље говори нејасно и неодређено или се, у бројним ријалитијима и сличним медијским новотаријама, приватност и приватни језик огољују до вулгарног безграничја. У таквим околностима, могућности за поштовање норме, стваралачке промене и иновације у језику јесу врло ограничене. Ишчитавање смисла таквих појава веома је сведено. „Моћ као дискурзивна категорија ситуирала се у оквире општих појмова као што су блок моћи, патријархат, логоцентризам, фалогоцентризам, етноцентризам, национализам...“ (Ђорђевић: 2012, 5).

Посредно се, наиме, тако увелико произвољно маргинализује, натурализује и релативизује и сама језичка норма. Коректно изрециво се повлачи у свет поништавајуће анонимности.

Конституисање свесмисла – распродаја стилова

Маргинализација нормираног језика доприноси томе да се све више утиче на реципијенте на начин који је, наизглед, готово добровољно опредељен да буде лажно демократичан. Маргина, привидно, ни на шта не приморава, али у име живости, непрестано поткупљује симулираном реалистичношћу и доводи у недоумицу. Данас се електронски медији све више прате, а све мање се читају дела књижевности, па и историјска дела, чак и мемоари, још мање расправе, филозофски политички и други списи. Људи имају све мање времена, иако их, парадоксално, у општој ужурбаности више привлаче узбуђења свакодневице која се крију у различитим ријалити-

јима и таблоидима. Такве садржаје сретнете, брзо коментаришете, а да се не помакнете с места.

Језичке неодмерености и вулгаризми сакривени у жучним ријалити расправама, које најчешће воде људи са маргине (мада има и познатих личности, политичара, уметника, па и професора универзитета) носе нека богатства, али и све опасности језика улице. У њима је мало истинске документарности, мало суштинских општеважних чињеница. Стварност постепено као да постаје сувишна, незанимљива и некорисна, готово сувопарна. Ријалити програми, стога, нуде огољени живот и сирови језик у појачаним извитопереним облицима. Тако убрзани импулсивни говор постаје непредвидљив, понекад предвидљиво, глумљено непредвидљив, на тренутке непредвидљиво предвидљив. Све то има утицаја на конституисање новог медијског језичког претенциозно свеобухватног вулгаризованог свесмисла. Неопрезни реципијент постаје, по ударом сугестивне натуралности, пасиван под бујицом бројних прекорачења. Тако се оставља мало места за стваралачку слободу, иако у први мах делује другачије, и самосвојност актера, па и публике. Гледање и слушање електронских медија више није сусрет стваралачких самосвести и знања, већ непрестано мимоилажење различитих језичких енергија. Сирове, са често неетичке маргине, којом се намерно скреће пажња и нормативно-стваралачке која се, готово, исмева надирућим нападним незналаштвом.

На ово се природно надовезују тематски комплекси обликоване доколице и бескорисности. У ријалитијима углавном маргинализовани језик добија улогу повлашћеног. Он још није стварно живео. Језик и патетизована осећања са наглашеним утилитаризмом и распусношћу долазе до пуног, понекад раскалашног изражаја. Ријалити програми, тако, утичу и на обликовање многих контакт садржаја насталих са претензијам да буду кредибилни. Различити јутарњи програми, буђења, хронике, прегледи, шаренице, дармарови као да постепено добијају жанровске ознаке тешког ријалитија. Језик којим се служе поједностављен је до вулгарности. Јунаци овако обликованог посебног ријалити програма својевремено су се често и на угледним медијима рекламирали као *најдрскији* и *најбезобразнији* (*Дармар*, Б92) чак и кад им није стварна намера да буду „најдрскији и најбезобразнији“. Битан је префикс оличен у суперлативима. Суперлативима се, тако, публика уводи у

брутализовану баналну обичност која се представља као изузетност (пример емисија Миломира Марића на ТВ „Хепи“ у које се доводе гости од осуђеника и шарлатана до председника држава представљаних као обичних супермена).

Водитељи и новинари све неодмереније се служе, уз градиране метасуперлативе, и фразеолошким обртима свакодневице (*једна моја, дај шииа гаш, бре, пресавијем шабак, смак свеџа, све јако леио изгледа...*), вулгаризмима (*га л' ме зезаш, цело шо акање је трајало...*), омиљеним плеоназмима (*мала куџијица, управо је изашао најоле...*), разноликим скраћењима (*шшо не ииша, шол'ко се краде, ја шо не виде у свој век, ја ћу кажем, мож да подомири, кол'ко оћеш...*), интимизацијом (*Била си код Милеша у Војводе Сшеје?*), жаргоном (*шлајџик, мачкица*)...

Границе језичке дрскости нису, међутим, чврсте и сасвим одредљиве. Крећу се од повремене непристојности до грубих дрскости и језичких огрешења. Све до степена када се на маргини губи свака посвећеност језику. Извештавање о темама јесте, такође, маргинализовано. Криза, сиромаштво, корупција, епидемије, страдања, насиље постају само нарцистички синоним за самопредстављање новинарске реторичке дрскости. Вулгарном и навијачком иронијом боје се светови политике, журнализма, јавности, културе... Али када је све иронизовано, онда иронија добија место очекиваног погледа на свет па се и не доживљава као критика постојећег, већ прераста у свеобухватни пристрасни сарказам. Оно што је до јуче било недодирљиво, данас је већ језички маргинализовано, вулгарно испрљано и заборављено. Овде, међутим, није реч ни о каквом обећавајућем радикализму и револуционарности већ о насилничкој забавности којом се свет око нас језички, стилски и реторички урушава без икаквог стварног ефекта, са поетиком ниподаштавалачког свесмисла у коме се могу наћи питања за све и одговори за ни за кога. „(...) Корпорације не бирају. Без обзира на то који је стил у питању, увек ће бити оних који ће моћи да га продају.“ (Хит и Потер: 2011, 145-146) Кнституисање свесмисла подразумева својеврсну распродају стилова после којих амо поново на почетку.

Некултура обухвата све

Оваквим приступом језику наговештава се, и у неким емисијама Јавнога медијског сервиса, чак и онда када стоји

назнака година које медиј у том тренутку обавештава о непожељности праћења, да медији, у ствари, нису озбиљна ствар па да, према томе, нису ни за одрасле. Гледање и слушање оваквих серијала доноси мало суштинске користи која би се односила на образовање, културу и васпитање. Реч је о парадирању изобличених говорних жанрова, карикираним реторичким матрицама и речнику баналног свакодневља. По среди је, често, тежа језичка злоупотреба медијског простора и времена. Обликовање ријалити поетике, као никада до сада, у језичком смислу, јесте систематско игнорисање, па и понижавање, књижевне и сваке друге норме. Такав приступ језику има елемената негативне утопије, „дрвеног говора“, али и својеврсне антибајке за одрасле који, у ствари, нису довољно одрасли будући да су подвргнути сталној инфантилизацији. Језик ријалитија обојен је мелодрамским патетичним стереотипима, неслојевитим сентименталистичким матрицама тривијалне књижевности и вулгарним елементима наслеђеним из лошије бит и стварносне литературе и многим слојевима порнографскога у језику. Антикултурним реторичким матрицама маргинализује се значај јавнога дискурса и рутински обезличују приче о културном и језичком идентитету, а све у сврху хомогенизујуће надируће глобализације чије се последице и не наслућују или се намерно ниподаштавају.

На озбиљним медијским посленицима Јавнога медијског сервиса јесте да непрестано доказују умешним и стручним радом, применом бираних стандардних језичких решења, да су медији озбиљни и одговорни цивилизацијски изазов. Новинар би требало од гледаоца, слушаоца или читаоца да захтева бар толико интелектуалне и емотивне памети и потребе за богатством изражавања као и сваки други облик комуникације који је подложен суду јавности.

Данас мало ко верује да су медији масовне комуникације, онако како их познајемо, место где се одигравају озбиљне ствари. Некултура, подразумева се, обухвата све, баш као и култура. Узнемирујуће двоумљење да ли су медији заиста место одигравања озбиљних делатности или се само симулира озбиљност, све је раширеније. Увек се питамо: зар није неопходно да се на медијима, управо због њихове необичне сугестивне моћи, чује отворенија, јача, искренија, стручнија критика и самокритика таквог облика понашања према језику. Јер медији би требало да буду и увођење нових вредности у име

слободнијих и дубљих стваралачких могућности на пољу језика, а не пуко понављање вулгарних уличних маргиналних модела којима се квари јавни укус, без обзира на то што увођење уличног језика носи извесну авантуру препознавања необичне медијске естетизације стварности. Погледајмо ствари, а не речи. Речи нису вулгарне, стварност је често вулгарнија. Естетски моменат је, према томе, битна чињеница новинске и медијске стилистике, било да је посматрана у „конструктивној или деструктивној друштвеној функцији.“ (Јовановић: 2010, 71).

Изазови маргиналног демонизма

Језик медија је пред изазовима маргиналног демонизма у опасној натуралистичкој противречности. Таква сирова противречност води многим неугодностима у којим се налази јавни дискурс. Увођењем језика маргине, медији, истина, правдају тежњом да се прикаже вавилонска пометња живота улице. Међутим, истовремено требало би да настоје да се, колико је то могуће, издигну изнад њега. Недостојно третиран језик на медијима (са мало лектора и недовољним образовањем) намах подсећа на недостојну комедију, намах на лажирану трагедију. Тиме се улица, и сеоска и градска, митологизује на опасан начин. Новој митологизацији претходи демитологизација правих ауторитета и скривено наметање ауторитарности, па и „политичке глупости“ (Чупић: 2011, 42). Идеал свеобухватности којима на овај начин медији, привидно, теже, јесте, у ствари, лоша симулација стварности у оквирима који могу имати и естетске амбиције (колумне Светислава Басаре или емисије других познатијих књижевика) тако збунити реципијенте у погледу значења медијскога знака. У честим забунама о исправности говора налазе се основи изворишта медијског маргиналног демонизма којим се, парадоксално, уводи у маргинализацију, а изводи из националног.

Савремени медији, у језичком смислу, гоњени необузданим снагама маргине, теже да упију што више нових језичких и говорних облика не водећи при том довољно рачуна о њиховој стварној покретачкој вредности. Тако се околности непрестано неумерено компликују. Све чешћа, готово обавезна, фингирајућа стварносна утемељеност, неселективно неговање поетике сказа, цензурисање тема и стављање сировога језика маргине у центар пажње доводе до изопачене представе о улози медија при приступању стварности. Садашњост језика

се тако на медијима претвара у своју вулгарну прошлост. Медији више не теже да направе језичку карту будућности, с обзиром на то да имају све мању и образовну и васпитну функцију. Уместо тога, они се баве картографисањем случајних језика у својим програмима. У ријалитију, као својеврсним негативно-утопијском „питагорејском жанру“ (Стајнер: 1982, 140) савремених медија, између прошлости и садашњости, смешта се језик маргине којим се симулира животност, а у ствари се грубо вулгаризује и редукционистички представља економска, политичка, техничка, идеолошка, религиозна, приватна, па и емотивна и сексуална сфера.

На крају, као логично исходиште, медији бивају претрпани гомилом ефемерних језичких чињеница и непотребних догађаја без дражи икаквог сазнајног богатства. Реч је о свету без маште, безразложне глумљене распрострањености без осећаја за сажимање. То је вид увођења у сумрак многих досадашњих етичких и цивилизацијских вредности као што су лепо, добро, истинито, приватно... Језичке могућности и моћ језика зато слабо долазе до изражаја јер недостаје „лична способност“ и стваралачки напор појединца „која се огледа у ’вештини активирања’ тих потенцијала“ (Симић: 2001, 67).

Медији унапред рачунају на то да гледалац и слушалац нису довољно обавештени. Управо та недовољност отежава сналажење у новим медијским творевинама. Пуко препознавање модела, наслућивање и нејасно присећање непосредно утичу на неизвесност читања реконтекстуализоване маргине. Таква улога пожељног и преусмереног разумевања постепено доводи до измицања, ионако обезличеног глобализацијом, културног контекста у којем се рецепијент већ налази. И одједном смо усред делимичне истине и тоталне лажи, становници „пусте земље“, спремни да се нама манипулише

„Бескомпромисна“ маргина тражи компромисе

Непрестано приближавање медија маргине условило је увођење компромисних решења, иако се непрестано глуми бескомпромисност, независност и објективност. Комбинацијом разнородних програмских садржаја, често тешко спојивих, избегавају се, понекад, радикалне крајности. Није ли то, ипак, погрешни еклектицизам? Бира се и укључује помало од свега, у намери да се одржи интересовање што ширег аудиторијума. „Језик такође тежи приближавању аудиторијуму, елементима

колоквијалног, пре свега.“ (Јокановић: 2008, 106). Језик, суштински, увек носи зрнце маргиналности јер је настао одређеним поводом. Али промишљеном применом језика може се стићи и до покретачке универзалности за коју медијски свет данас није спреман, осим ако није на трагу функционализоване глобализације.

Приближавање маргини, иако се несумњиво тиме програм обогаћује новим формама, носи собом много ризика. Очекујемо да није реч о било каквој маргини већ о обећавајућој маргини сутрашњице на којој ће се одигравати средишњи садржаји будућности. Препознати маргину будућности – у томе се налазе прави изазови нових медија. Иначе се добровољно осуђују на изгнанство. Јунаци ријалитија (у које, понекад, спадају управо и новинари, водитељи, „презентери“, па и знаменити гости) одричу се, у име медијске разузданости, различитих слобода и вредности, па тако и слободе за језичку креативност. Они свој језик затварају у простор који није део његове природе. Тако га на извештан начин компромисно окамењују у најгорој вулгарној верзији. Језик тада није плод промишљености и дуге припреме већ исход тесног згуснутог простора и времена, под присмотром свемоћног финансијера који инсистира на редукацији смисла, а инфлацији речи. Такав језички редукионизам, неопходно, изазива и сиромашење садржаја. Језик ријалитија и сличних програма где се маргина приказује у свом пуном светлу постаје, у ствари, лоша језичка представа далеко од сваке аутентичности. Јавни говор постаје случајна последица лукаво осмишљених искушења на које маргинализовани људи компромисно пристају. Вршећи насиље над самим собом, они врше и насиље над језиком. Језик постепено ишчезава у својим најбољим могућностима ако се над њим остварује било какво насиље. Пошто постепено нестаје слобода онога који говори, престаје и његов језик да делује својом свежином. Тако учесници ријалитија слушају себе у ехо дијалогу како постепено престају да постоје.

Има извесне лажне спектакуларности која води сензационализму и таблоидоизацији у таквом умирању језика. Својим понављањем, спектакл компромиса се постепено разводњава и постаје лажно неизвештан. Присуствујемо, тако, извесној иновираној вулгарној маниризацији јавног дискурса, на медијима и у политичкој и друштвеној пракси. Различитим језичким агресивностима људи се сукобљавају једни са дру-

гима. Више није реч о лепоти стваралаштва у језику и наметању новином. Користећи се насиљем у језику, потврђује се сопствено неаутентично постојање. Тако јунаци медија као да имају потребу за патетичним гестом опонашања маргине као горега од себе. Њихово вербално насиље се нетачно сензационалистички назива „говором мржње“. Мржња може бити лични став, а не производ објективног оцењивања. Да би се одмерили са изазовима неукости, они својим језичким перформансима изводе намерне језичке представе са грешкама као меру своје храбрости да буду још обичнији људи у време невероватне навале обичности и просека. Очито упражњавања насиља над језиком, када се исмевају правилна акцентуација и граматичке норме, води привидном препознавању вулгарне аутентичности. А реч је, заправо, о аутентичној вулгарности.

Незнање у језику као да постепено побеђује. Маргина се само понекад сврсисходно служи иронијом као стваралачким покрићем за грешке које се поткрадају. Вулгарна вербализација честих сукоба на нашој медијској сцени јесте, отуда, такође исход канонизовања маргиналних вредности које живе без активизма контекстуалних компетитивних вредности.

Понижавање језика

Излажењем на светло медијског дана језика маргине, неопходно се снижава ниво етичности у медијском дискурсу. Реч је о својеврсној борби за моћ, при чему у језику доминирају елементи физиолошког стилског комплекса. Ту нема много простора за стваралаштво, духовитост и метафору. Реч је о преокретима, кад их има, који воде у стварну стагнацију и пропадање језика. Стога се парадоксалност маргине огледа у начелној лажној отворености према новим садржајима. Притом се трпе контекстуални притисци уз притајену дозволу рецепијената који у томе скривено или отворено учествују. Таква врста интерактивности јесте увек под сумњом као помало сувишна или претерана. Оно што би могла бити предност увођења маргине на електронске медије намах се претвара у опасност јер се довољно не користе њене добре стране управо због сталног понижавања језика којим се саопштавају.

У медијима се, парадоксално, непрестано одваја много простора за готово театрално понижавање језика. То понижавање нема увек карактер драматичности јер маргиналци који га спроводе представљају слабе, мада због наводне обичности,

понекад и сугестивне фигуре сталне претње. Међутим, дешава се и да језик умарамо својом немоћном бригом. Безразложна или беспомоћна брига, у ствари, такође, непрестано понижавају језик. Јер јунаци ријалитија нису аутентична људска бића и због спутаности језика којим се служе или пристају да се служе. Ропске околности би се могле очовечити свешћу о коначности језика као сопственој коначности. Јунак медија постаје истински јунак тек кад предвиди погубност умирања језика, прене се и настави изнова да га гради. Почевши од тога, он ће живети, али ишчекујући да се поистовети с њим, као мртвим, због чега и он сам већ неће бити жив.

Амбивалентни однос према језику подразумева да се наводна брига о речима систематски неумерено урушава увођењем лексема и фразема маргине у медије. У неким штампаним медијима је, по природи, стварна брига о језику нешто потпунија. Записано се дуже памти, па је и одговорност већа. Мада је и тога све мање због острашћеног писања многих таблоида који своју језичку занесеност преносе на телевизију (пример Пинка). На електронским медијима, насупрот, као да све више израста свест о привремености јер ретко постоји визуелизација језика. Реч је и о различитом рецептивном хоризонту чији опсег и домет одређује природа медија представљајући језик као место сучељавања својих намера и асоцијативно активног реципијента. По среди су, напokon, посебни елементи мотивацијских структура појединих медија.

Иако аутентична стварност постаје понекад недокучива зона за медије, маргина се постепено пење степеницама успеха, ваљда, да би се забашурила права стварност и створио привид извештавања о стварности. Језик се не користи више као „категоријални и спознајни моменат“ (Олива: 1989, 154) већ као метафора активног и сирово ангажованог постојања. Језик маргине на медијима постаје својеврсни неуротички споразум између потребе за забавом, уживањем и грубим приказивањем стварности. У оваквим околностима, углавном, преовлађује неинтелектуализам подстицан недовољно истрајним деловањем политичке и једног дела тзв. медијске елите. Оне образују духовно, од маргине зависне, језичке комплексе који не доприносе развијању говорне културе, али условљавају разарање постојећег система иначе танких вредности.

Закључни део: неизрециво и експлицитност

Прекомерна и готово у облику присилне радње постојећа употреба језика маргине на електронским медијима у Србији јесте знак снажне супротстављености аутентичном стваралаштву, наговештај насиља над језиком, па и насиља над људима којем свакодневно присуствујемо (присилно одвођење људи на Вучићеве митинге по Србији). Насиље готово увек привремено, и на почетку, побеђује стваралаштво. У брзопотезном времену данашњице касније се и не пита о коначном исходу. Све док се не обремо у свету који не препознајемо. То је само корак од тренутка када ће и све почети нас да препознаје.

Језиком маргине на електронским медијима ефикасно се негира извесни маниризам норме, али се још ефикасније поништава било каква норма, па и сама етичка норма. Афективне функције језика тако убедљиво надмоћно надвладавају оне интелектуалне.

Најзад, право погубно дејство незауостављивог неумереног продирања језика са маргина у медије јесте осећање да се ништа не може учинити више од пуког ламентирања, најчешће одбаченог од стварног интересовања медија, који снимају и провоцирају испољавање језика маргине као аутентичног језика живота. Да нам нема живота ван маргине, па и језичке маргине, у Србији, одавно је јасно. Реч је, међутим, о томе да се простор негативног у језику омеђи институционалним деловањем оних који су задужени за бригу о речима. Али шта ћемо кад, изгледа, нико није задужен за надзирање функције институција које би требало да брину о јавном језику. Последица која из тога проистиче јесте стварање својеврсног структурираног „вишка“ маргиналног смисла у електонским медијима Србије и извесног неструктурираног неухватљивог сувишка маргиналаца у медијском животу. А то укључује многе нове проблеме, као што су неумерене псовке и патетичне популистичке јадиковке са највишег места у политичком и јавном животу. Баријера је пробијена, граница нема. Неизрециво се данас саопштава на много експлицитнији и учесталији начин. Свакодневна, безобална, пандемична често отворено вулгарна, отвореност постаје блиска будућност са опасношћу да се претвори у вечност. Цивилизацијска реч уступа место натуралистичком стилском комплексу. Оно што је досад било неизрециво, неумољиво се изриче, понавља и обликује јавну сцену.

Литература:

Ђорђевић, Јелена (2012): „Култура/идеологија и медијум“, Култура, род, грађански статус, ур. Даша Духачек и Катарина Лончаревић, Центар за студије рода и политике, ФПН, Београд.

Јовановић, Јелена (2010), *Лингвистика и стилистика новинској умећа, језичке и стилске особине новинарства*, „Јасен“, Београд.

Јокановић, Јелица (2006), *Акцента и интонација говора на радију и телевизији*, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд.

Олива, Бонито, Акиле,(1989), *Идеологија издајника, уметности, манир, маниризам*, Братство-јединство, Нови Сад.

Симић, Радоје, (2001), *Општа стилистика*, „Јасен“, Београд – Никшић.

Стајнер, Џорџ (1982) „Литературски жанр“, „Руковат“ бр. 23, Суботица.

Хит, Џозеф, Ендрју Потер (2011), *Продаја побуњеника: зашто култура не може да се закочи*, Агапе, Београд.

Чупић, Чедомир, (2011) „Либералска кријка ауторитарних идеологија и владавина у делу Љубомира Тадића“, Годишњак бр. 6, ФПН, Београд.

Summary

In this paper it will be analysed the language of the marginals on the media, which stresses more clearly the means of tribal language. It's more frequent to see ritual, ceremonial style of public speakers from the margins, only they occasionally insert somewhat disturbing vividness, they lower the main level of rhetorical culture and accent the possibilities for the intolerance. There begins an extraordinary negativity of the language norms. It is preached to be clear in public, but actually it is still spoken unclear and indetermined or, as in many reality shows, privacy and private language expand. In such circumstances, possibilities for creative changes and inovations in language are strictly limited. Indirectly the language norm becomes relative and starts being marginalised. Key words: marginalisation, electronic media, cliché, discourse, language norm.

Иван ВУЧКОВИЋ

ПРОБЛЕМ ОДНОСА ЈЕЗИКА И (МЕДИЈСКЕ) СТВАРНОСТИ ЗА МОГУЋНОСТ ПРОСВЕЋЕНОСТИ

Пре непуних десет минута имао сам прилику да, по ко зна који пут, чујем оглашавање градске сирене. С обзиром на то да сам из рударског 'града' (боље: места), мени та појава ни најмање није страна. Ипак, дугујем објашњење. По некаквој традицији, већ деценијама уназад (са краћим прекидима) се, да би означила крај радног времена, у Бору у пар наврата оглашава градска, рударска сирена. Оне које готово увек чујем су сирене у 07, затим у 15 а потом и у 23 h. Да би означила крај радног времена – или да би означила почетак?!

Ускоро ће поноћ и, мада верујем да се најбоље пише рано ујутру, заправо почињем „у глуво доба“ (Минервина сова је радник треће смене, зар не ?!).

Морам признати – осећам се прилично лоше. Све време ми писање одлаже властито убеђење да нећу имати читаоце. Још горе – да, ако их и будем имао – неће ме разумети (јер некако се чини да је немогуће више ишта разумети).

По образовању сам филозоф, о позиву да и не говорим. Ужаснут сликом свакодневице – културом, пре свега, у најширем могућем разумевању тог тако проблематичног термина – схватио сам да је потребно отворено рећи све оно што ме већ дуже време тишти. Како сам се, најзад, осмелио на тај корак – не знам. Ипак, треба се осмелити и, попут многих искрених претходника, *писајти својом крвљу*.

Данас, приметио сам, ретко ко пише *крвљу*. Све су то већ унапред економски прорачунати подухвати – циљ није у самом стилу, лепоти израза, значајној идеји или јаком увиду већ у било чему што може донети (материјалну) корист. У тв серији *The Sopranos* један музички продуцент изјављује: „Волим сваку ону музику која од говна прави долар“. Свака част на искренности!

Ипак, шта ћемо да урадимо поводом тога? Како да прекинемо ту фешту? На једном месту Ниче каже – „...наши филозофи, кваритељи весеља...“²⁰. Иако истргнута из контекста, ова је мисао прелепа и сама по себи већ довољно казује. Питање које се сада намеће јесте - чије ми то весеље кваримо? Ствар је кристално јасна – весеље *нарога*! Да ли је то довољно? Шире гледано, то и јесте оно чиме се ми филозофи бавимо. Покушавамо да, попут Линкеја, широм отворених очију, јасно сагледамо ствари како бисмо их поделили са онима који то, надамо се, и даље могу да разумеју, без страха и зле крви. Даље, морамо рећи да је *народ* овде синоним за Платоново *мњење* (*mnesis*). Данас, можда, немамо такво разумевање мњења, али свакако имамо *јавно мњење* (што је готово синоним за народ). Уосталом, велика је разлика између народа и грађана. Уколико оставимо по страни политичке теорије и социолошка учења, разлику између народа и грађана можемо објаснити на следећи начин – народ је увек нешто (из)ван-редно. Када се, рецимо, на тргу окупи гомила људи да прослави медаље својих спортиста – можемо рећи – окупио се *народ*. Затим, народ учествује у сеобама, ратовима и сл. Са друге стране, грађани су људи који бивствују у редовним државним ситуацијама – посао, концерти, биоскопи, позоришне представе итд. *Народ 'јесће' само у оквиру колективної духа*. Због тога, грађани се могу поделити (на појединачне грађанине – *citizen*) док народ увек остаје један посве апстрактни термин, термин који се прикривено врло често користи за обезглављене трупе и, тобож, изворне људе неке поједине државе – некакве репрезенте нације. Са друге стране „човек из народа“ се, у одређеном контексту, и уколико то прилике дозвољавају, назива и - „домаћин“. Немци за то користе термин *Hausvater*. Међутим, тај термин нема сасвим исто значење. *Hausvater* је „глава (отац) куће“. Код муслимана, у неку руку, ту улогу игра *бабо*. Међутим - уколико сагледамо право значење, ван религијских и уско друштвених контекста, - *бабо* није само „отац“ - најстарији члан породице већ и – најмудрији. И „домаћин“ треба да је „бабо“ (на већ поменути начин)²¹. Па ипак, српски домаћин

²⁰ Фридрих Ниче, *О будућности наших образовних установа*, И.К Зорана Стојановића, Нови Сад, 1997, стр. 19

²¹ Отприлике онако како је то Дедо Музамер (Павле Вујић) у филму „Отац на службеном путу“.

је изгубио своју основну функцију – да буде глава куће, да буде најмудрији! Данас домаћин може да буде било ко – чак суштински и традиционално потпуно необразован и неупућен човек – неко ко углавном живи на селу и притом пије, једе и понаша се као једна код нас („у срба“) веома популарна домаћа животиња – а све то да би, наводно, сачувао идентитет! Такав се „домаћин“ заправо и форсира на разним телевизијама у разним тв емисијама – „домаћин“ је обично необразован (или, још горе – полуобразован) сељак (у негативном, погрдном контексту) који је, на тобоже духовит начин, носилац свих српских архаичних вредности. Српски Чарли Чаплин таквим обезглављеним трупима је трагично-карикатурна фигура под „ванвременским“ именом – Ђоша²² (уколико цртате - обавезно погледајте фусноту због потенцијалног конкурса!). Наравно, примитивни аудиторijум просто вапи за оваквим емисијама док актери у појединим од њих (*Прељубници*, *Фарма*, *Dnk* и сл.) који су представници самог тог аудиторijума, заправо никада нису свесни да су, суштински, јавно понижавани (за симболичну новчану надокнаду!). На крају, сви су задовољни (а највише, разуме се, аутори тих „пројеката“) – („*Свињац на Срећној телевизији је класика за народ*“)

Већ овде имамо огроман проблем. *Име* и оно што се под именом подразумева не иду руку под руку – и то не само у маленој и неугледној Србији, већ и у добром делу (источне) Европе. *Име* је изгубило своју првобитну функцију, односно, неколико кључних културолошко-социолошких појмова су, временом, радикално изменили своје значење (свој садржај). Нпр. појавом *Великој браћи* у медијима, термин *номинација* више није само термин са позитивним контекстом, већ, исто тако, ако не и јаче, и са негативним. Некада се беше могло чути „номинован за оскара“, „номинован за Нобелову награду“ и сл. а данас „номинован за избацивање из куће“, „номинован за прање судова“... Поред овог термина постоје још многи који су изгубили (искривили) своје значење (нпр. екстра, брат(е), матори, турбо итд.) Ипак, сматрам да, и поред тога што је ситуација видно трагична, реалност не треба оплакивати. Много

---

²² Био би прави изазов расписати конкурс и дати велику новчану награду оном сликару који успе да наслика (нацрта) карикатуру овог, тобоже, српског комичара који је остао заглављен у једној посве симпатичној улози популарне домаће серије из '98 године.

се може урадити – али треба радити. Уосталом, појмови као такви нису вредносно фиксирани – њихово се значење мења, у зависности од социјалних услова (у најширем смислу) – то треба јасно рећи и од тога не треба бежати. Језик је налик кожи – прилично скрива а ипак, ономе ко зна шта и како да чита, открива сасвим довољно. Изјаснимо се отворено – **језик је огледало народа** и његово варирање се не може зауставити. Нама и не треба фиксиран језик, јер нама не треба фиксирана стварност. Напротив, ми морамо погледати у лице језику, ма колико он био уништен, искривљен и дефектан. Ствар стоји исто и када је у питању стварност. **Језик и стварност се међусобно преплићу.** Због тога – **ствари треба назвати њиховим правим именом** (В.Иго)! И на први поглед, нема ничег лакшег, ничег једноставнијег, док заправо...

Чувена шала браће Маркс (Груча) отприлике гласи : „Овај човек на телевизији се понаша као идиот, облачи као идиот, говори као идиот. Ипак, немојте да вас телевизија завара – тај човек ЈЕСТЕ идиот.“ Ако схватимо *шалу* схватићемо и добар део проблема релације *језик – стварности* као и готово целокупан телевизијски шоу програм. Стварност треба именовати – има ли тежег посла?! Познати музичар Рамбо Амадеус (Антоније Пушић) је то фасцинантно урадио кованицом *џурбо фолк*. Он је именовао стварност – она је била актуелна и пре именовања, али врло нејасно, магловито, скривено – готово као да и није. Ниједном интелектуалцу (чак ни академику) није пошло за руком да (ондашњу?!) стварност тако јасно увиди како је то пошло за руком Рамбу Амадеусу. Тек он је изнео стварност на видело. Тек језик фиксира стварност (послушајте пажљиво песму *џурбо фолк* и изненадићете се њеном запањујућом моћи да продре у мас-стварност). „Шта је оригиналност? Видети нешто што је још безимено, што још није названо, мада се већ налази пред очима својим. Људима какви су обично *шек неко име чини неку ствар уопштије видљивом* [подвукао И.В]. Оригинали су најчешће били и даваоци имена.“²³ То је фасцинантно увидео и Хелдерлин. На једном месту, он јасно показује да ствар нестаје уколико се не именује. Ово је тако снажан увид да су, очигледно, готови сви олако прешли преко њега, преко тог места и преко тог, *лудої* немачког песника.

²³ Фридрих Ниче, *Весела наука*, Графос, Београд, 1989, стр. 184

Ниче у *Веселој науци* на једном месту каже „моје [се] уши опирају речи „класичан“, она је постала и превише отрцана, сувише округла и непрепознатљива.“²⁴ Још крајем XIX века Ниче региструје *кварење* језика. Од тога доба, прошло је преко сто година. Данас се, још више, не зна прецизно значење те речи. *Класично* може да значи шта год. Са друге стране, тај појам је и раније био вишезначан (али не и нејасан!). Татаркјевич га готово до краја анализира и тумачи.²⁵ Ипак, данас се у свакодневном говору појмом „класично“ често не реферише ни на једно од познатих значења. „Класично“ данас не значи ништа, и значи све. „Класика“ значи – нешто уобичајно, стандардно, чак досадно. „Класичан нападач“ у фудбалској терминологији значи – стандардни нападач, или школски добар нападач па чак и обичан нападач. „Класично“ се чак користи и у следећим терминима : Класична будала, класичан ауто, класична кућа и сл. Како, и због чега је овај термин готово потпуно променио своје значење, није до краја јасно. Али без обзира на дато стање ствари, треба бити свестан проблема, треба се – *освесити*.

„Проблем свести (тачније: себе освешћивања) јавља се пред нама тек тада када почињемо да схватамо колико можемо да будемо без њега [...] финоћа и снага свести увек се односе на с п о с о б н о с т с а о п ш т а в а њ а неког човека [...] а способност саопштавања опет односи се на п о т р е б у з а с а о п ш т а в а њ е м; [...] Укратко речено: *развијак језика и развијак свести* [...] *иду руку њод руку* [подвукао И.В] [...] Човек који проналази знакове уједно је човек који је увек оштрије свестан самог себе;“²⁶

Заиста, језик и свест су невероватним нитима испреплетани и повезани. И само је привидно космос већа мистерија од мистерије 'како је могуће да језик креира стварност, како је могуће да језик креира моје расположење, враћа ентузијазам, изазива и лечи депресију' ?

„I don't have to tell you things are bad. Everybody knows things are bad. It's a depression. Everybody's out of work or scared of losing their job [...] We sit in the house, and slowly the world

²⁴ Фридрих Ниче, *Весела наука*, Графос, Београд, 1989, стр. 288

²⁵ Погледати књигу *Историја шестог појмова*

²⁶ Фридрих Ниче, *Весела наука*, Графос, Београд, 1989, стр.

we are living in is getting smaller, and all we say is, 'Please, at least leave us alone in our living rooms [...] Just leave us alone.' Well, I'm not gonna leave you alone. I want you to get mad! [...] You've got to say, 'I'm a HUMAN BEING, God damn it! My life has VALUE!'.”²⁷ Како је могуће (у филму или не) изазвати *иобуну* пуким речима. Хауард Бил, новинар, изазива реакције широм Америке, и то само својим говором у вестима чији је водитељ. Како? Тако што Хауард Бил, кристално јасно, показује људима да, оно што већ дуже време називају, заправо јесте једна тешка, болна, сурова реалност. Ствари не постоје све док их неко не именује. Она Кантова 'Опажаји без појмова су слепи, појмови без опажаја су празни' се никако не сме изгубити из вида.

Треба посматрати и треба размишљати. Треба именовати ствари, треба именовати појаве, обелоданити проблеме. Рецимо, уколико не бисмо знали за термин 'трансцендентно' и његово значење, онда бисмо сваки пут морали да кажемо 'оно што превазилази границе нашег могућег искуства, или – оно *ишамо*, оно несазнатљиво' и сл. Сваки појам (био он филозофски, научни или чак уско технички) јесте једна својеврсна *ипречица* при разумевању неког облика стварности. Доћи до *ипречице* можемо тек када у потпуности схватимо пут – пут стварности и пут језичког разумевања стварности.

'*Језик љовори*' - ова Хајдегеров мисао је у најмању руку изванредна. Просто, језик, такав какав је, хоће нешто да нам каже. А 'казати значи по-казати' – сматра Хајдегер. Наша стварност јесте језичка стварност. Све што желимо да покажемо морамо да по-кажемо језиком. Човек говори језиком а језик, опет, стоји сам за себе. Човек бивствује у стварности а, она, опет, стоји сама за себе. Међутим, морамо разликовати *стварности*, као што морамо разликовати и *језике*. *Језик* математике се прилично разликује од језика уметности, језика књижевности и, свакако, језика свакодневице.

---

²⁷ Quoted from *Network* movie, (1976, USA) – цитирано из филма *Мрежа* (1976, С.А.Д) – „Не морам да вам кажем да ствари стоје лоше. Сви знају да стоје лоше. Депресија. Људи су истерани са посла или страхују да га не изгубе [...] Ми седимо код куће и полако свет у коме живимо почиње да се смањује, а све што ми кажемо јесте само :“Молимо вас, оставите нас на миру барем у нашим дневним собама [...] Само нас оставите на миру. Е па, ја нећу да вас оставим на миру. Ја хоћу да побесните. [...] Морате да кажете :“ Ја сам ЉУДСКО БИЋЕ, мајку му, мој живот ВРЕДИ“ – превео И.В

При почетку филма *Сталкер* Андреја Тарковског води се разговор између физичара и писца : „

- Физичар : „А о чему ви пишете?“
- Писац : „Ја пишем о читаоцима.“
- Физичар : „Очигледно не постоји нека друга тема о којој би неко писао.“
- Писац : „Неко би требао да пише ни о чему. А...шта сте ви? Хемичар.“
- Физичар : „Физичар, радије.“
- Писац : „То мора бити такође досадно – трагање за истином. Она се крије а ви настављате да је тражите. Копате на једном месту – еурека! Језгро се састоји од протона. Копате на другом – сјајно! Троугао А,В,С једнак је троуглу А', В', С'. Код мене је скроз другачије. Док ја копам за истином толико јој се ствари догоди да, уместо ископавања ње, ископам гомилу гов... пардон, боље да не именујем то.“²⁸

Частї, врлина, рад, борба, љубав, здравље, боїаїсїво, морал, ї правда, срећа, исїрајностї, разумевање... – сви ови термини имају свој пут, своје време и – своје значење. Данас, сви ови термини постају неухватљиви а неки од њих готово да ништа и не значе. Какво је неко друштво зависи искључиво од тога како разумева ове термине и како се према њима опходи. Својеврсно, разумети и *живеїти* ове термине на прави начин, значи бити *їпросвећен*.

Међутим, питање је да ли ми, данашњи, уопште можемо да разумемо овај термин? Шта значи бити *їпросвећен*? И ко је уопште просвећен? Најпре, одговорно тврдим да просвећеност није и не би требало да се односи једино на *ratio*. Штавише, најмање у једнакој мери, просвећеност треба везати и за емоционалност и вољу. Кратак текст који је пред вама управо то износи – просвећеност, ако је уопште и могућа, мора бити синтеза интелекта, воље и емоционалности - *pistis, elpis, agape*. Ко год не може спојити ово у себи, не може бити (до краја) просвећен. Показати важност сва три аспекта као и њихову суштинску, нераскидиву повезаност – биће један од примарних задатака неког будућег обимнијег рада. Са друге стране,

---

²⁸ Цитирано из филма: *Сталкер*, Андреј Тарковски (Andrei Tarkovsky) Мосфилм, 1979.

биће врло важно показати на који начин језик обликује стварност – или – показати проблем односа језика и стварности те и утицај и значај језика у домену образовања и просвећености као својеврсне последње инстанце на том мукотрпном путу (сходно томе и пратеће проблеме у комуникацији, протоку информација и њиховом гомилању у и ван медија...)

Просвећеност̄ као загаџањак

Врло је важно приметити – *нес̄особни смо да се одушевимо*. У друштву у каквом живимо, све је мање простора и времена за одушевљења и изненађења. Све нам је свеједно и све се одвија вратоломном брзином. Оно што је Енди Ворхол рекао и што отприлике гласи 'свако је уметник и свако ће у будућности бити славан на петнаест минута' све више бива наша реалност. Људима је постало досадно и, у утркивању за новцем и славом, свакоме је свакога дана потребан неко наизглед нов, некакав Бодријаров *look*, некаква приказа која ће на кратко скренути пажњу на себе – наравно, помоћу нечега што никако не би требало да завређује пажњу и што, мора бити јасно, никако није вест. Баш зато, дубља емоција бива угушена и нешто што заиста вреди да буде примећено не може да пробије пут од бескрајно много свакодневних тричарија. Медији, у најширем могућем смислу, непогрешиво убијају све оно што се може назвати бар основом просвећености.

Дакле, *медији и њросвећеност̄* – не могу се ни замислити друга два појма која би у толикој мери била опречна и искључива. Медији (како у Србији тако и ван ње) готово увек, свесно или не, имају за циљ да нас држе у незнању, или боље, у некаквом привидном знању – знати, са једне стране, само најважније догађаје око нас – нарочито ако су застрашујући (терористички напади, болести, поплаве, земљотреси, убиства...) – и, са друге стране, забавити људе примитивним емисијама и примитивним хумором – најкраће, свим оним што буди и побуђује најпростије нагоне – нагоне за јелом, пићем, сексом... *Panem et circenses* – дати народу *хлеба и иџара* (забаве, циркуса) – римски песник Јувенал је још пре две хиљаде година то врло добро знао. И не само знао – *именовао!* У потрошачком друштву у каквом се неминовно налазимо – све је постало роба и све је у домену забаве. Медији, не само да форсирају робу преко реклама, већ су и сами роба. Телевизијски програми су роба – тржиште које, природно, жели да се прошири и

да обухвати што шири аудиторијум који се изједначаје са што већим бројем купаца (различитих производа, у директном и пренесеном значењу). Стога, све више *шара* и све мање правих, суштинских едукативних садржаја. Ко још *кујује* едукативне садржаје?! Интриге, сплетке, прелјубе, веселја, фудбалске утакмице... - то је оно што је пожељно – то је оно што се купује. Онда, како бити просвећен? Можда још боље – зашто? Као што је поменуто *биџи просвећен* значи ујединити у себи три најважнија аспекта – **интелект, емоцију и вољу**. Занемари ли се било који од ових аспеката, не може се бити (комплетна) личност, не може се бити просвећен. Ниче је јасно у својим делима увидео да проблем Европе често није недостатак интелекта, већ недостатак воље. 'Не интелект, него вољу. Васпитавати вољу је хитнија потреба времена' каже отприлике он. И *воља за моћ* је, у неку руку, ништа друго до воља да се буде просвећен – односно – конкретније – воља да се просвећеност истакне и наметне. За истинитост тврдње да је „хитније васпитавати вољу“ можемо узети прегршт савремених, свакодневно очигледних примера – колико је само омладине уништило свој интелект алкохолом, коцком, компјутерским играма – и то тако што им је најпре убијена воља. Колико само има већ сада безнадежних случајева у оквиру ових наведених порока као специфичном врстом савременог *начина животоша*?! *Порок као начин животоша* - постоји превише *деце* која нису ни загазила у живот а већ им је та могућност искључена. Наравно, начин живота који нам је наметнут, разгарајући жељу за што већим успехом и непрестану потребу за робом коју нам тржиште пласира, често нас, јер смо стално под притиском, уједно ослобађа тог притиска тако што се свесно поведемо за одмором као уживањем – *уживањем* дрога, најрадије. Притисак од неуспеха нас тера у порок као алтернативу а порок се поистовећује са уживањем – уживање, опет, са једном врстом успеха (као са циљем живота) – и из тог круга је готово немогуће изаћи (а да бисмо били свесни *крућа* неопходно је *видети ја* – а то није могуће докле год смо у њему). Овим смо већ увелико загазили у један од неколико кључних појмова савременог разумевања суштине живота – појма **уживање**. Модерно друштво у коме смо се рођењем нужно нашли је тако конципирано да, све што нам се нуди, треба да задовољи, у већој или мањој мери, оно што се зове *уживање*. Држава, град, кућа у којој живимо, намештај који имамо, технологија којом се служимо, роба коју

једемо и пијемо, емисије и дешавања која пратимо – све треба (или је устројено тако) да нам омогући да доспемо до суштине – *да уживамо*. Управо с тим у вези бројне су рекламе чије поруке гласе – *буди свој, створено за тебе, ти то заслужујеш, ојуси се, уживај, прејуси се, осети срећу, само за праве мушкарце, ти знаш шта желиш* – и још безброј сличних слогана са јасном поруком – ти си јединствен (наравно, у том баналном контексту, свако је јединствен) и, самим тим, *ти заслужујеш да уживаш*. Хегелово тумачење да је “поцепана чарапа боља од целе” без икакве сумње одмах пада у воду. Укратко, ваља рећи – **срећа и просвећеност не иду заједно**. Ретко ћете наћи некога од научника, писаца, песника, филозофа – а да је срећан. Људи од знања нису срећни. Наравно, људи од знања нису тужни већ – да одмах разјаснимо – нису срећни у оном смислу у коме од нас то захтева потрошачко друштво. А потрошачко друштво – друштво у коме је потребно да што пре почнемо да уживамо – захтева да нам глава буде празна те да имамо што мању могућност (или, још боље, да немамо уопште) самосвети и критичког мишљења а да, притом, као пожељно, стално *носимо* оно што се зове *кез*. Морамо бити насмејани и то готово стално. Самосвест и свест – тј. критичко мишљење према себи и критичко мишљење према свету (и другима) – треба одбацити и на њих треба што пре заборавити. Песник каже *празну главу ветар носи* – а ветрова има разних – од телевизије до кладионица и ноћних клубова – сва та места која нуде *инстинкти* срећу...

Још једном, *зашио биши просвећен?* Или, много искреније, *зашио се ирудити око тога да се буде просвећен?* Почетни, а уједно и кључни одговор је врло прост – зато што можеш а можеш зато што си *човек* - биће које *може да разуме* шта се око њега дешава и које је способно да се истргне из стања *самоскривљене незрелости* те аутономно управља собом. Дакле, човек би требало да је биће способно не само да разуме, већ много важније, да *одлучује* шта ће да се дешава. Стварност не постоји – стварност се креира, ствара, прави, чак измишља и симулира. „Истина није дата попут готовог новца већ је тек треба створити“ – каже Хегел. Шта је стварно и шта може бити стварно – о томе се свакодневно одлучује. *Ти још ниси оно што треба да будеш* каже Сартр. Схватити ову мисао значи бар покуцати на врата просвећености. Ваља доћи макар и до тих врата...

Борислав ПЕКИЋ:

ПРЕДЛОГ ЗА УПОТРЕБУ ЈЕЗИКА

Ако језик очисти́мо од кованица наше по́требе, наше маши́те, наше жеље и наше користи́, видећемо: да је демократи́ја, наравно, у пра́ву већине, али и у трајном пра́ву мањине да се демократи́ским средстви́ма супрои́ставља већини све док, ако је у пра́ву, њену вољу не промени; да је слобода демократи́ске одбране личних инт́ереса услов за одбрану заједничких, од којих лични зависе, и да је пра́во на своју срећу и своје бла́осићање услов за ушмељење ои́шћеи, а не њејова пра́вца; да је човек највећа вредности́, али само ако се у пој земљи вредне сивари цене, а нису равнотравне с онима без икакве вредности́.

Језик је, колико је то могуће, објективна, искрена слика стварности или пут да се она на неискрен и пристрасан начин заобиђе и пренебрегне. Језик је или оруђе за часно тумачење реалности или алат за њено нечасно прикривање. Истим се језиком, али његовом различитом употребом, откривамо и прикривамо.

Судбина језика је, да се најзад теми приближимо, судбина тајне дипломатије, која је, према Лењиновом обећању, после револуције требало да постане јавна, а остала је тајнија него икад. Стварност је, на срећу, моћнија од свих промена које јој не леже.

Она их одбацује као страно тело. Једино је пред језиком немоћна. Јер језик је мења, не додирујући је. Мења је независно од свега што му она нуди. Мења према себи и својим потребама. Однос између језика једне политике и стварности којом се бави одмерава и опсег њених могућности, сврху тог бављења. Да се нешто добро разуме, треба најпре исправно да се именује. Ништа нам не користи што много знамо о бику ако га све време зовемо кравом и као краву описујемо и с њим се као са кравом опходимо. Најзад ћемо га као краву употребити и при мужи добити тачно онолико млека колико заслужујемо, а понекад и папак у чело.

Ништа нам не користи што уводимо демократију ако под њом још увек подразумевамо социјализам. Ништа СКЈ не помаже промена имена ако с њом не промени и ауторитарну природу. Социјализам који је демократски, једнак је социјализму с људским ликом или социјализму по људској мери, једнак можда и демократској обнови социјализма, али – демократији није.

Ништа овој земљи неће помоћи промена имена њене политике, ако се с њом фундаментално не промени и та политика.

Предлажем зато да пре свих других промена изменимо језик којим се и са стварношћу и међу собом споразумевамо.

Предлажем да, најзад, ствари назовемо њиховим именима и одрекнемо се еуфемизама који нас најпре залуђују, а затим за дело онеспособљавају.

Ако тако поступимо и језик очистимо од кованица наше потребе, наше маште, наше жеље и наше користи, видећемо:

- да родољубље не мора бити национализам, ни код нас, поготову код других, као што сваки национализам не мора бити родољубље;
- да је неслагање с неком политиком контрареволуција само ако је у току нека револуција с којом се то неслагање не слаже, иначе је – демократско неслагање;
- да неслагање, контрареволуционарно и ма какво друго, не мора бити издајничко ако не издаје здрав разум него само нечију заблуду;
- да је демократија, наравно, у праву већине, али и у трајном праву мањине да се демократским средствима супротставља већини све док, ако је у праву, њену вољу не промени;
- да је слобода демократске одбране личних интереса услов за одбрану заједничких, од којих лични зависе, и да је право на своју срећу и своје благостање услов за утемељење општег, а не његова препрека;
- да је човек највећа вредност, али само ако се у тој земљи вредне ствари цене, а нису равноправне с онима без икакве вредности.

Многе се ствари могу рећи језиком који нешто значи. Али да би се то могло, њиме се најпре треба умети, а потом и хтети служити.

Многи су наши државници и политичари давно тај језик заборавили. Језик којим нам се обраћају сабласан је језик појмова којима у нашој емпирији више ништа не одговара.

Чему данас одговарају речи као што су: социјализам, самоуправаљање, социјалистичка демократија, братство и јединство?

То су све оне речи због којих већ деценијама муземо бикове уместо крава.

Запамтимо: сви се људи могу лагати извесно време, неки се људи могу лагати и извесно и све време, али је све људе немогуће лагати све време.

Вратимо се језику у коме је поп поп, а боб боб. А не обрнуто.

Текст и преузет са блога Borislavpekic.com

Друга страна протесног писма црногорских главара млетачком сенату из 1722. године, у којем се између осталог каже: „Ми смо хвалећи Бога цвијет от вјере и от закона правога грчаскога, језика и славнога јунаштва србскога“ (*Државни архив, Венеција*).

(*Историја Црне Горе, књига трећа, том први, Титоград 1975, стр. 449.*)

Предраг ЖИВКОВИЋ

ЈЕЗИК ПОКОРАВАЊА

ЈЕЗИК

Уважавајући потребу теоријског и емпиријског одговора на све дисонантније тонове епохе којој немилице и припадамо, рад²⁹ чије хипотетичке оквири ћемо настојати да оправдамо не припада само једном ендемском крајолику који се тиче топонима за који се везује име друштвеног феномена који ћемо овом приликом и предочити, како се уврежено и каже „суду научне јавности“. Наиме, теоријски оквир обухвата један феномен који је по садржају и генеалогској линији стар колико и људски род, али епоха његовог објелодањивања тражи сасвим нов социолошки третман, бар када је у питању полагање права на иновативност. Исправно је, стога, поћи од низа методолошких струја које би обезбиједиле стабилан теоријски став у тумачењу оних феномена који се софистицирано инволвирају у све поре друштва. Један такав феномен, који нам је, како је и речено, дат на епохалну разраду, свакако је подручје језика и говора. За добро упућене, овакаво подручје захтјева сагласје предметне важности многих дисциплина, односно њихову интердисциплинарност. Исто тако, друштвена збиља

---

²⁹ Рад је настао као резултат вишегодишњег истраживачког искуства, односно као „наследник“ претходних радова који су били посвећени проблематици урбане социологије, односно, проучавању постсоцијалистичке трансформације главних градова Црне Горе и Хрватске, гдје смо уочили феномене који се везују за фунерална подручја, културу сјећања, али и насилне симболичке метаморфозе. Стога, радови о којима је ријеч представљају интегрисани приказ постсоцијалистичке трансформације постјугословенских република. Опширнија разматрања могућно је пронаћи у: Samardžić, O. i P. Živković (2016): *Simbolička tekstura postsocijalističke transformacije urbanog prostora* (Podgorica-Zagreb). U: Svirčić Gotovac, A. i R. Šarović (ured.): *Tranzicijska preobrazba glavnih gradova Zagreba i Podgorice kao sustava naselja*. Zagreb, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, 167–200; Živković, P. (2018). *“Ideological ornamentation of postmodern geography. The case of Zagreb and Podgorica.”* *Annales, Series Historia et Sociologia*. 28 (2) (2018): 399-414.. Živković, P (2019). *A Manifest of the Endangered Past*. *Folia / Journal of Language and Literary Studies*. 26, 223-239.

нас је научила да се у близини језика увијек назиру и пространства етницитета, народа, нација, који траже своје уточиште, односно своје културно утемељење и препознатљивост. Имајући у виду да језик чини супстрат једне културе (Воžовић, 2009)³⁰, то је и подстакло овај ауторски оглед да проблем језика посматра као проблем културног и историјског свједочења једног народа.

Прије, него ли, представимо предметну разраду рукописа, дужни смо, због интелектуалног поштења оправдати његову тематску ословљеност. *Језик њокораванја* могао би да се тумачи као један волшебан семантички израз или проста игра ријечи, што би свакако раду дало једну неутралну позицију или еквилибристику у погледу тумачења одређене проблематике. Идејну сагласност пронашли смо код истакнутог француског писца Мишела Уелбека и у његовом препознатљивом рукопису *Покораванје*³¹. Потребно је истаћи да не пристајемо на испразно козертство групне сагласности и помодне глорификације, те да аутор и дјело на које се позивамо за нас имају искључиво антиципативни и кохезивни значај, јер исти са собом носе удес савремене цивилизације, тачније удес и фатум „невјерне Европе“. Оно што чини Уелбека актуелним јесте указ на поразно одрицање Француске од своје хришћанске традиције. Није само Француска досегла до граница свог амбиса, већ са њом и остале државе које припадају серклу и „арелу“ напредне и „горде Европе“. Нисмо у могућности да читалачкој јавности минуциозније представимо садржај овог дјела, али због потребе и залога на одређену количину повјерења, дужни смо да истакнемо „историјску путању“ и „фабулу настанка“ овог вриједног књижевног остварења и што је најважније, хоризонте забринутости његовог аутора у часу рађања једне хибридне Европе. Због опасности да се наш суд валоризације не подвргне дежурним критичарима и чуварима оне флоскуле о мултикултурализму и мултиконфесионализму који су одавно већ изгубили повјериоце њихове теоријске глазури, настојаћемо да што постојаније „стерилишемо“ мјеста сумње у нашу анализу. Наиме, Уелбек с правом увиђа и антиципира

³⁰ Опширнија разматрања ове теоријске грађе, могућно је видјети у: Воžовић, R. R. (2009). *Život kulture*. Beograd: Filip Višnjić.

³¹ Uelbek, M. (2015). *Pokoravanje*. Prev. Vladimir D. Janković. Beograd: Booka.

преображај француског друштва. Имајући у виду коалициону ћуд и конвертитство оних снага које желе да се удаље и да онемогуће јачање конзервативних струја, Уелбек у једном надзираном мизансцену у коме је главна рола додијељена универзитетском професору (а у истом је сабрана, како наивност, тако и културна дисторзија француског друштва која је ону пожељну ноту атавистичког позивања на славну прошлост потчинила постмодернистичким мутацијама и механизмима „равнодушног заорава“), подвргава стању пароксизма али и константно тежећи да бар мало подстакне на потребу проналаска и ослонаца на реликте онога што је претходило упуштању и трагању за неким новим и непрепознатљивим француским идентитетом.³² То је огољени и утилитаристички занос који је у савезу са нарастајућим муслиманским организацијама широм Европе, али и бумеранг и освета за сумњиву колонизовану историјску прошлост других народа, односно оних са доминантним исламским пејзажом.

Лимитираћемо нашу дигресију и овај сегмент рада привести крају са тежњом да оцртамо отиске ка нашој даљој елаборацији. У сумирању Уелбекових опомена и страховања, неопходно је истаћи да је лице данашње Француске попримило одраз једне хибридне културе у којој подједнако егзистирају али се и грчевито боре остаци „дириговане атеизације“

---

³² Градећи аналитички мост између Уелбекових теза изнесених у *Покоравању* и *Серојониу*, проицљиви социолог Слободан Рељић, усмјериће своје мисли ка једном феномену који чини константу француског и уопште, европског друштва. То је свакако „доба самоће“. Након тих смјерница, постаје више него забрињавајућа тежња политичких лидера постјугословенских република који хрле у загрљај једној окорелој, хуманистички исцрпљеној и надасве, вјештачки створеној Европи. Вриједи, позвати се на његове закључке. „Самоћа је неизлечива болест. Судбина ‘прогресивних друштава’. ‘Еуростат’ ће вам јасно показати да је 35 од сто домаћинстава у Француској, 40 у Немачкој, 44 у Данској или 51 у Шведској – једночлано. Ако узмете да су то земље с милионским заједницама муслимана и других имиграната, који само инцидентно живе сами, онда вам постаје јасно да је прича о Уелбековом јунаку Флорен-Клоду Лабрусу прича о готово половини француске нације“ (Рељић, 2019: 35). И на крају, у својој дезоријентисаности Французи су још једном „убили свога Бога [...] Мишел Уелбек се ничему не чуди, он једноставно констатује да је ‘Европа извршила самоубиство’“ (Рељић, 2019: 37).

(Vožović, 2009) и све доминантније снага исламског традиционализма. У њој нема више мјеста за један хришћански наратив јер се исти доживљава као културолошки ултиматум који спутава наизглед готов постмодерни идентитет Француске, односно пут у једном правцу глобалног брисања националних идентитета. Интериоризовани инпути који инсистирају на мултикултуралном и мултиконфесионалном колажу у доба постмодерне, коштали су француско друштво стварања новог револуционарног таласа у коме је појачан анимозитет према сакралној историји, а чини се, и према поносним историјским дионицама које се везују за доба Шарла де Гола. *Језик њокоравања* не легитимише само репресивне актере овог феномена. Подједнаку одговорност носе и оне снаге које теже да створе нова ходочашћа ка оним мјестима која теже да савременог појединца лише осјећаја и сјећања на своју припадност и у њему урезбаре страст као културној и политичкој атомизацији (Дугин, 2009).³³ Језик тако бива посредник и заточеник не само у културним, него и у религијским и геополитичким односима.

Идентитетску препознатљивост појединац западне хемисфере остварује и црпи из свијета безличног капиталистичког односа, у коме не постоји потреба за Другим, а на крају, ни потреба за сопственим ставом, па ни за собом. Такву културну и хуманистичку изнемоглост савремене Европе и свијета препознаје и Зоран Видојевић. Смисао његовог рукописа *Живои један, једини*³⁴ или боље рећи, духовна и стваралачка интенција аутора, писана је не из угла дежурног некролога који присуствује последњем помену на лик цивилизације која је остала разоружана пред гордим налетима „инструменталног ума“, који се гнуша сваког помена и позивања на митолошки завичај човјека, тежећи да га замјени пролиферном глазуrom техничке цивилизације, већ у настојању да у својој интелектуалној путености обезбиједи грчевито признање за друкчији облик егзистенције. Одбијајући да себе смјести у хроничаре све видљивијег људског пропадања и тиме пружи легитимитет одсуству надања у иоле бољу стартну позицију неке нове цивилизације

---

³³ Дугин, А. (2009). *Геополитика њостимодерне / Доба нових империја. Осврћи на геополитику XXI века*. Прев. Сава Росић. Београд: “Преводилачка радионица Росић“, Никола Пашић.

³⁴ Видјети: Видојевић, З. (2018). *Живои један, једини*. Београд: Јасен.

али надасве културе, проф. Видојевић уноси нова поглавља и штиво стваралачког ероса у садржају збирног сабирања „историјских ломова и цивилизацијских лутања“. Зоран Видојевић проблематизује питање метафизике хуманизма које је било свјоствено Хајдегеру, отварајући врата и указујући добродошлицу свим оним снагама које нису равнодушне на присуство радикалног зла у свијету. Та чињеница постаје константа и отисак у времену свих оних снага које се консолидују у циљу сузбијања сваког покушаја рестаурације над оронулошћу савременог човјека. Одавно је укинута значење да је зло искључиво „продукт заробљеника страсти“, односно оних пулсација које не реферишу оном инструменталном уму од којег су страховали Адорно и Хоркхајмер. А једина невиност и поновно рођење, могуће је у љубави. Чему свједоче и Кјеркегорове опаске, које аутор сабира у овом раду, „зар је једино ум крштен и зар су страсти безбожне“ (Видојевић, 2018: 48). А своју безбожност, Европа је стекла у часу поковавања свог идентитета, односно у часу прихватања културне капитулације и статуса колоније америчког империјализма и свијета потрошачког хедонизма. „Свевласт, може се рећи и светост профита, на једној, и дух на супротној страни, никако не могу имати нешто заједничко, те ићи скупа. *Профити заузима мјесто духа*. Још више – постаје својеврсни дух. ‘Смрт је иманентна политичкој економији’ – пише Бодријар. Али је таква економија битан елемент самога живота“ (Видојевић, 2018: 64). Овај феномен смрти, детаљније ћемо објаснити у наредним сегментима овог рада.

СМРТ КАО ЈЕМАЦ НАЦИОНАЛНОГ РАЂАЊА

Борба за језичко наслеђе може се сматрати лајтмотивом многих придошлица или иредентистичких тежњи националних мањина ако се узме у обзир искуство балканских друштава. Кроз језик се огледа културно и религијско свједочење једног народа на одређеној територији. Историја, нажалост, памти „сардонична искуства“ у форми културне комуникације људског рода. Многи ратови вођени су и данас се воде у циљу остварења права на располагање јединственим идиомским простором на коме би се утисли културни трагови и вриједан образац живљења. Оно што нас занима у овом социолошком огледу јесте стање фалсификовања прошлости, у његованом

ламенту над изгубљеном и поробљеном историјом, језиком, религијом и културом постсоцијалистичких друштава. Разумљиво је да се ради о перманентној тежњи новонасталих држава да у потпуности коригују и промјене језички коријен или тито било какву сличност са српским наслеђем. Са сигурношћу се може рећи, да су те језичке фасаде грађене на линији „насилног отпора“ који је често прерастао у репресивна жаришта владајуће идеологије. Најупадљивији одраз „језичког расколништва“ као чеда политичке манипулације догодиће се у Црној Гори. Овдје ћемо се позвати на изводе Милана Шипке. „Довољно је присјетити се, пише Милан Шипка, чињенице да је процес растакања југословенске државне заједнице почео управо жестоким расправама о језику, које су показале да је језик само подручје испољавања различитих политичких тежњи и манипулација, а често и инструмент тих манипулација. У наше вријеме такве се тежње отворено испољавају у Црној Гори. И ту је језик попреште жестоке борбе за државну самосталност те републике, која се, и када је била самостална држава до (1918), сматрала српском (говорило се тада о двије српске државе: Србији и Црној Гори, о овој другој као ‘српској Спарти’ и сл., јер су се сви Црногорци тада, без икаквог притиска или утицаја са стране, осјећали и изјашњавали као Срби, аи стандардни језик им је био исти и заједнички - српски). Сада се борба за државно отцјепљење води, уз црквено расколништво, и преко језика и језичке стандардизације“ (Шипка, 2006: 11). На истом курсу налази се и проф. Ратко Р. Божовић када указује на тежње које су пратиле инаугурацију стварања тзв. „црногорског језика“. „Наиме, поборници ‘креатори’ црногорског ‘ново-старо говора’ систематски квари сопствени језик и то тако што из ‘архивске свијести’ ваде ‘нове’ фонеме само да би се разликовали од свог лингвистички стандардног српског језика и тиме парадоксално постали архаично језички ‘оригинални’“ (Божовић, 2009: 285).

Оно што је важно нагласити, а тиме, бар мало наслути-ти на наше „латентне намјере“ у контексту потврђивања постављених хипотеза, јесте феномен организовања специфичног језичког и симболичког дискурса који мора пратити развој новонастале нације. Такав случај није само неко јединствено обиљежје постјугословенских република већ цјелокупног постсоцијалистичког арела. Ову констатацију потврђују и „мисаона архитектура“ бриљантног руског писца Захара Приле-

пина који говори о мајданском искуству и неким новим симболичким обиљежјима савременог украјинског друштва које тежи да прекине језичке, религијске и културне споне са руским друштвом и прогласи га, у складу са општеприхваћеним идеолошким наративом тоталитарним (Prilepin, 2016).³⁵ Нове политичке снаге у жељи да сузбију настали интеррегнум између прошлости и садашњости, теже да пронађу нове калупе у које би смјестили историју новонасталих нација. Истакнути стручњак и познавалац ове проблемтике Јелена Ђорђевић, такву праксу и карактеристике приписује „за револуционарне и ауторитарне системе и оне у којима доминира ‘политичка религија’”. Тактика супституције открива потребу за иновацијом с циљем истицања расцепа новог режима са прошлошћу. Међутим, у овом случају ради се више о намери него о практичном успеху измишљања нових симбола. Историја показује да, ма како радикално окренути против традиције и прошлости, увек постоји неки моменат историје који ће понудити симболе, додуше у измењеној форми [...] Хрватска је нпр. из мрака историјског заборав извучила симболе ‘хиљадугодишње историје’, а Србија старе монархистичке грбове, да би се посебно истакао историјски континуитет. Најдаље у потрази за својим коренима отишла је Македонија, користећи обележја Александра Македонског“ (Ђорђевић, 1997: 136).

Овом раду претходи ниска „изведених тематских и емпиријских радова“ који су се минуциозније бавили проблемом девастирања социјалистичких обиљежја и ревитализацијом оних сакралних фундамената који ће удахнути живот новој политичкој елити. На основу плодноне и захвалне емпиријске грађе, можемо рећи да је за рађање нације било неопходно позвати се на претходну смрт и неизоставно васкрсење. Тако и долазимо до кључног феномена и разраде ове епистоле.

Смрт је инструмент који појединца увијек побуди на даља размишљања о својој егзистенцији притискајући га да све више размишља и о смртности Другога, даље, побуди и размишљања о њеном симболичком карактеру, те смрти културе као и самог друштва. Повлашћен положај она има у многим религијама. Ако се ослонимо на изворе проф. Александра

---

³⁵ Опширније разматрање дато је у: Živković, P (2019). *A Manifest of the Endangered Past*. Folia / Journal of Language and Literary Studies. 26, 223-239.

Дугина примјетићемо чудноват обрт у хришћанској традицији. Како и подучава овај проминентни руски социолог и филозоф, хришћански богослови су гледали благодоклоно на Адамов гријех јер је он био предуслов Христовог доласка и избављења од гријеха (Дугин, 2011)³⁶, што се може тумачити и избављењем од смрти. Пошто је тај сегмент предмет теолошких расправа, нас превасходно занимају додири са идеологизацијом смрти. Удодире са религијским учењима многи политички покрети ће искористити овај феномен како би обезбиједили кредибилитет за своје идеолошке намјере.

Након пређашњих редова, може се закључити да је смрт одувјек изазивала недоумицу и страх код човјека, понекад, чак, и *теоријску оићињеност*. Смрт је од индивидуалног чина временом прерасла у колективни вид одлучивања, осјаћања и саучествовања у губитку или како смо малочас нагласили, добијању новог живота или бесмртности душе. Стиче се утисак, да смрт све више поприма карактер отуђености од човјека. Суспензују се његове личне одлуке које се обично сматрају незрелим, ирационалном, да би умјесто њега одлучивала заједница. Диркемовски тест и теоријски постулат о супериорности колективне свијести тиме се може сматрати испуњеним! Овдје ћемо застати и рећи, да се смрт не везује само за загонетку трансценденаталног. Временом ће тежина њеног значења прећи у одлуке секуларизације (просвјетитељства) која ће понудити нову палету одговора и дискурзивну праксу. У тим случајевима могућно је пратити потврду танатополитике али и танатосоциологије као младих социолошких дисциплина које се баве политичким злоупотребама смрти и структуралним неједнакостима приликом умирања (Кулјић, 2014: 19).³⁷ Тако нас Тодор Куљић, који уводи ове теоријске иновације у социолошки дискурс, увјерава да је неопходно приликом истраживања ових теорија обратити пажњу на злоупотребу страха, без обзира, ко врши ту инструментализацију.

---

³⁶ Опширније у: Дугин, А. (2011). *Метифизика благе вестии*. Прев. Зоран Буљугић. Београд: Логос.

³⁷ Опширније у: Кулјић, Т. (2014). *Tanatopolitika / sociološkoistorijska analiza političke upotrebe smrti*. Београд: Ћигаја штампа. I: Živković, P. (2018). "Ideological ornamentation of postmodern geography. The case of Zagreb and Podgorica." *Annales, Series Historia et Sociologia*. 28 (2) (2018): 401.

За танатополитику и танатосоциологију је веома битно који симболи регулишу интеграцију и кохезију једног друштва, наравно, посматране са становишта глорификујућих идеала (круна, крст, срп или чекић) (Kuljić, 2014: 35). Ти симболи су гаранција продужетка и одржање групе. Бесмртност се стицала у зависности од идејног кредата и од тренутка. Неко је ју је могао стећи за вријеме живота а неко жртвовавши се за вишу идеју. „И умирање за нацију и убијање за нацију регулише држава. Држава има моћ да натера појединце да умру *pro patria* за вечни живот нације“ (Kuljić, 2014: 80). Ово ће се манифестовати у постсоцијалистичком периоду у времену нових етничких сукоба (на просторима бивше Југославије). Куриозитет је, да се етничка конфронтација није завршила званичним мировним преговорима, она је, напротив, на просторима новонасталих држава подражавана и на примјерима одонима који су хранили националну острашћеност (Samardžić, Živković, 2016; Živković, 2018).

Свака минула историја идеја као и друштвени поредак, морали су да искупе гријехе прошлости пред судом и инквизиторима новоименованих задужбинара надолазећих идеолошких творевина. Осудивши пресоцијалистички период као доба монархистичке самовоље, социјализам је градио себе у духу каритативног поретка за кога су појмљиве наде убогих и потлачених слојева. Међутим, задобивши повјерење народа и сам ће се наћи на искушењима којима неће одољети. Милан Брдар нам тако сугерише на историјску параболу у контексту политичке инструментализације *Андрејиној крсти* (који датира још из доба Петра Великог) од стране Лењина и његових следбеника која је слична сваком виду скрнављења руских идеала (Брадар, 2001)³⁸. И у Русији, и у Црној Гори, мисионари марксистичке доктрине затворили су врата сваком сјећању и осуђивали сакралну историју за њену тромост, како би прикрили стање својих незрелих идеја до њиховог евентуалног пунољетства. Због тога и не чуди, што: „Све док је историја увек била монопол моћних, сећање је било привилегија популарних облика протеста сиромашних и потлачених. Сећање је било историја оних који нису имали право на историју. Чак и када

³⁸ Брдар, М. (2001). *Праксис одисеја / Спудија настанка бољшевичкој шовалистичкој систици 1917-1929*, Београд: ЈП Службени лист СРЈ.

истина није била на страни сећања, оно је стварало лојалност“ (Kuljić, 2002: 17). Оно што ће ујединити поборнике пресоцијалистичке и социјалистичке епохе, биће час настанка неолиберализма који ће и једнима и другима пољубити вјеру у вјеродостојност творених митологема (Živković, 2018). *Понижени и увријеђени*, убрзо ће постати некроманти који ће на одру прогнаних и уморних идеологија пророковати будућност за своја покољења. Октобарска револуција у Русији, еклатантан је примјер дириговане индоктринације која је хтјела да „очисти сјећање“ и одвоји га од дуге и богате историје. Строго контролисани процес изградње једног новог друштва, као да је награђивао сваки облик репресивнијег односа према прошлости.

Када је у питању Црна Гора, њен „кофер сјећања“ на минуло социјалистичко уређење мора се посматрати у оквиру заједничког политичког суживота са Србијом (имајући у виду њен посебан третман као српског националног ентитета) и другим бившим социјалистичким републикама. Оно што је обиљежило тај период, био је обрачун са наслагама сјећања на традицију. Како је већ и поменуто, Црна Гора је као и остале чланице бивше Југославије стидљиво показивала сјећање на пресоцијалистички период. Култ личности који је од раније био утемељен у црногорском друштву, послужио је новом, социјалистичком, а касније и постсоцијалистичком политичком естаблишменту да утисне у друштвено ткиво код ауторитарности. „Све до слома социјализма сваке године је сиреном обиљежавана психичка магија датума Титове смрти [...] Време је показало да је одиста врло широка група ожалошћених титоиста у ствари сложено мноштво врло колебљиво у основним вредностима“ (Kuljić, 2014: 257). Управо ће се, међу титоистима издвојити они наследници који ће се борити за превласт оца нације и што је још интересантније, они ће постати следбеници једног новог имитативног капиталистичког култа. То је један од првих стубаца и модела посрнућа који се могу пратити на примјеру руског и црногорског друштва.

У сатима колективног незнања које је наступило у насилном или мирнодопском растајању бивших социјалистичких република (имамо у виду оба социјалистичка лагера СССР и СФРЈ), многе од њих су жељеле да се врате на своја архаична идентитетска исходишта или да прихвате курс који су наметнули идеолози прокламованог „краја историје“. Символички,

инструментализација смрти, односно све оно што је садржано у политичкој, економској, културној и зашто не рећи, филозофској платформи, може се тумачити као образац танатополитике и танатосоциологије, јер се то сматра новим револуционарним фолклором.

У постсоцијалистичким друштвима, појавио се један феномен који се у социолошким студијама назива и препознаје у менталним облицима тзв. „карго култова“.³⁹ То подразумева један двојак однос према империјалној и колонијалној матрици. Колико изазива усхићење због доласка колонизатора и очекивању „белих дарова“ од „белих људи“, толико истовремено, изазива и анимозитет према онима који желе да населе њихова подручја. Како и упућује проф. Александар Дугин, код Руса се ова појава могла најбоље увидјети у времену большевичких вриједности и описати у роману *Чевенџур*, Андреја Платонова (опширније у: Дугин, 2008). Оно чему тежимо сво вријеме у овом раду јесте асертивност да је у многим постсоцијалистичким друштвима у времену бурних друштвених промјена дошло до активирања карго-култ(ов)а, посебно у домену прихватања западних вриједности које су се задржале дуже у њиховом крвотоку од предвиђеног часа за један политички и економски специмен. „Важно је такође истаћи, нагласиће проф. Дугин, да читав спектар карго-култизма избија и у СССР-у у доба 'перестројке', где амерички фактор делује неодољиво и магијски, стварајући паразитизам, слепо дивљење и есхатолошку наду својствену поменутом 'култу', (Дугин, 2008: 124).⁴⁰

Досадашњи социолошки параметри критичког дозирања односили су се на инволвирање западних вриједности и на саму појаву неолибеарлне идолатрије, али прије свега, указали су на стварање нових симбола новонасталих постсоцијалистичких република. Вођен утилитаристичким надахнућем, симболички капитал младих нација оствариван је жртвовањем старих и пре-

³⁹ Опширније разматрање видјети у: Živković, P. (2018). *“Ideological ornamentation of postmodern geography. The case of Zagreb and Podgorica.”* Annales, Series Historia et Sociologia. 28 (2) (2018): 403-411.

⁴⁰ Опширније у: Дугин, А. (2008). *Мистиерије Евроазије*. Прев. Зоран Буљугић. Београд: Логос.

зрелих симбола за нове вриједности које су морале потиснути сјећање на социјалистичку периодику, и на сваки помен на заједничку државу и језички супстрат. У тежњи да се ослободе репресије јединственог језичког и културног наслеђа, упали су у *шалачку кризу* оличену у *карџо кулџовима* (Дугин, 2008). Ово мора бити опомена свима да традиција у противном не постане жртва размјене у часу друштвених промјена, односно, жртва танатодидеологизације. Чини се, да је овом разрадом дата једна валидна грађа за будућа темељнија истраживања ових феномена, који нису нови, али су изнова пробуђени и реактивирани у часу друштвеног дремежа постсоцијалистичких друштава (опширније у: *Živković*: 2018: 411). Због тога је ова тема увијек нова и свјежа, јер њен капитал лежи у оним аксиолошким судовима друштвених група на основу којих социологија са снажним доприносима социолингвистике и етнографије, прикупља грађу за своје будуће дисциплинарне огледе.

Коришћена литература:

1. Božović, R. R. (2009). *Život kulture*. Beograd: Filip Višnjić.
2. Đorđević, J. (1997): *Političke svetkovine i rituali*. Beograd, Dosije – Signature.
3. Kuljić, T. (2002): *Prevladavanje prošlosti / uzroci i pravci promene slike istorije krajem XX veka*. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava.
4. Kuljić, T. (2014). *Tanatopolitika / sociološkoistorijska analiza političke upotrebe smrti*. Beograd: Čigoja štampa.
5. Prilepin, Z. (2016). *Nije tuđi rat / Jedan dan – jedna godina*. Prev. Radmila Mečanin. Beograd: Samizdat B92.
6. Samardžić, O. i P. Živković (2016): *Simbolička tekstura post-socijalističke transformacije urbanog prostora* (Podgorica-Zagreb). U: Svirčić Gotovac, A. i R. Šarović (ured.): *Tranzicijska preobrazba glavnih gradova Zagreba i Podgorice kao sustava naselja*. Zagreb, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, 167–200.

7. Uelbek, M. (2015). *Pokoravanje*. Prev. Vladimir D. Janković. Beograd: Booka.
8. Živković, P (2019). *A Manifest of the Endangered Past*. Folia / Journal of Language and Literary Studies. 26, 223-239.
9. Živković, P. (2018). „*Ideological ornamentation of postmodern geography. The case of Zagreb and Podgorica.*“ Annales, Series Historia et Sociologia. 28 (2) (2018): 399-414.
10. Брдар, М. (2001). *Праксис одисеја / Студија насјанка большевичкој индустријалној сценома 1917-1929*, Београд: ЈП Службени лист СРЈ.
11. Видојевић, З. (2018). *Животиј један, једини*. Београд: Јасен.
12. Дугин, А. (2008). *Мистерије Евроазије*. Прев. Зоран Буљугић. Београд: Логос.
13. Дугин, А. (2009). *Геополитика постмодерне / Доба нових империја. Осврћи на геополитику XXI века*. Прев. Сава Росић. Београд: „Преводилачка радионица Росић“ -Никола Пашић-.
14. Дугин, А. (2011). *Метафизика благе вестии*. Прев. Зоран Буљугић. Београд: Логос.
15. Рељић, С. (2019). *Уелбекова Европа / Друштво мртвих безбожника*. Печат, 35-37.
16. Шипка, М. (2006). *Језик и политика*. Београд: Београдска књига.

Илија ЛАКУШИЋ

ИЗМЕЂУ ЈЕЗИКА И ДОМУМЛАВАЊА

Када би се језик развијао и формирао слободно, по логици и потреби споразумијевања, онда би се теоријским питањима лингвистике бавили само лингвисти и стручњаци сродних наука. Но како је питање језика једно од превасходних питања идентитета, ту се са мање-више или највише енергије уплићу људи других струка или, најчешће, они без икакве струке. Њима је језик све осим питање најсуптилнијег научног разматрања. Ријеч је о власти која у сваком културолошком и идентитетском питању види могућност навођења на будућност која ће служити њему. Власт, уз помоћ своје полтронске оперативе, стрпљиво гради воденицу која ће избацивати брашно и паковати га у идеолошке џакове.

Овдје ћу се позабавити неким елементима (девијацијама) које питање језика актуелизују и културолошке категорије држе као инструменте владања. А откуд сад интерес полуписмене „елите“ да поспрема ред ствари које су распоређене из историје и менталитета народа? Наравно, показује се да они који воде државу истовремено праве законе из којих произилазе последице. Они трпе културу и о њој брину као о потпорном зиду преко којег превозе своју „робу“. Тако је стотинама година. Не, много дуже! То је историја „демократије“ која је установила помало анегдотску, али тачну, формулацију – да је мафија нерегуларни капитализам, а капитализам регуларна мафија. Како човјек живи у континуитету, тако и његова „воља за моћ“ свакодневно пулсира у људској комуникацији. Готово је смијешна амбиција човјекова да се свакодневно бори у институцијама, по трговима и улицама да одржи или освоји власт не би ли нешто учинио за „добро народа“. А кад се има, или освоји власт, тзв. елита се узнесе и ствара своје законе не би ли своје амиције учинила регуларним. Мада је такав однос снага пројектован превасходно за област економске стратегије (политике), тај механизам закулисног функционисања важи за

све области и пажљиво се наводи да уђе у једну битну тенденцију – да се обезбиједи систем манипулисања.

Као што се суптилизација у умјетности бескрајно усавршава, тако и власт посеже за постмодерним поступцима који закулисно дјелују на један начин, а јавно се манифестују на други. Тако превара траје дуже од људског вијека који је кратак за освјештење и буђење пучанства.

Можда је најприроднија фаза она у којој је човјек у свом гласу и гестикалацији тражио уобличење своје намјере да сусједу саопшти своју намјеру. То је, како разумијем, она кључна фаза у којој је човјек покушавао да надмаши своје анималистичке терете и да се домогне квалитета каквог нема међу осталим животињским врстама. То је онај период најдубљих и најчистијих напора да се дође до ријечи на којој ће човјек испливати из мутних вода. Мора бити да се у то вријеме мајмун ослободио свог репа. То је, дакле, још она фаза у којој се не назире да ће се међу људима појавити људи који ће све људске изуме, па и језик, употрежити за међусобно разрачунавање. Може се без дилеме рећи да је то била фаза егзистенцијалног утемељења и тражења мјеста у природи. Покушавајући да то приближим дјетету које је тек на улазним вратима свијета и живота, својевремено сам написао пјесмицу „Домулавање“ која овако дочарава иницијалне напоре да успостави мост између човјека и човјека:

- Аргутра, гаргутра, бурга, мургуууу...
- Чангара, бангара... гургу гrrrrr...
- Дрду, дрду, дандараааааа...
- Урга, урга, урга, урга...
- Ур га, ур га, ур га, ур га, њега, га...
- Брдо, брдо, брдо, брдо...
- Тврдо, тврдо, тврдо, тврдо...
- Види, види, види, види...
- Иди, иди, иди, иди...
- Браво, браво...
- Здраво, здраво...
- Мало смо се научили...
- Али бар смо научили!

Ово је, на први поглед, дато сасвим наивно негдје у равни извлачења из претходног бића из којег се човјек уобличио.

Можда су још присутнији примјери почетног „доцртавања“ преко којег су се људи међусобно споразумијевали преко пећинског сликарства говорећи тако о лову, риболову и другим облицима људског „дописивања“ и „доцртавања“, што је на крају требало да доведе до ријечи и језика.

Но, организовањем друштва човјек је осјетио могућност да своју комуникацију (зло)употријеби, да језик организовано или стихијски приподоби интересима група у којима би сваки појединац био интересно везан да се бори за корист своје групе преко које би се појединачно обезбјеђивао. То је она фаза у којој се нађе поробљен човјек мислећи да ће из поновног домумлавања појавити као „нов човјек“. Историја памти мање или више отворену борбу да сваку духовну дјелатност окреће у смјеру осигуравања егзистенције, изобила или енормног богатства. Тако је у дугом периоду пробавни тракт преузимао иницијативу у односу на узвишене категорије интелектуалног бића. Унапређивала се само притворност начина да се такви односи учине мање примјетним. Са мало више слободе могли би рећи да глобално функционише постмодерни маенталитет, не само у умјетности већ и у закулисности комуникације и закулисних задњих намјера које се манифестују као завршни чин у у анималистичком надмудривању. Анималистичком као полазном пориву, а „постмодерном“ као усавршавању искуства и прикривању циља.

Све би ово могло бити само уводно слово у актуелну стратегију културне политике, преименовања појмова и изобличења идентитетских категорија. Далеко од постмодернизма у умјетности, „постмодернизам“ савременог човјека у свакодневном животу показује се у истрајној препредености да човјек човјека гледа у очи „продајући“ му лажну робу, а узимајући од њега најдрагоцјеније творбе и кључеве материјалних добара.

Имамо безброј примјера закулисног дјеловања у области језика које је далеко од оног када је језик, да тако кажем, стварао сам себе и растао из подлоге која је хранила његово природно биће. Најприсутнији и најочитији примјер код нас је увођење непостојећих слова (гласова) преко којих се не може доћи ни до каквог новог идентитета. Она се и не уведе ради аутентичности већ ради разликовања од самог себе; просто да носилац идентитета не буде оно што јесте, односно оно што је био. Дешава се, процјењујем, да калем крушке не опстаје на

шљиви па он траје по снази пропаганде и уз помоћ полтроне-рије у којој се присталице такве политике диве „царевом новом одијелу“. Увелико то дјелује као шатра под којом се организују илузионистичке тачке. Убијеђен сам да то траје колико и сам представа; онолико колико колико је сценариста у прилици да диктира свој садржај.

У друштву које се клати у изобиљу беспризорних (не)-вриједности овакви ексцеси су мање препознатљиви јер постају разријеђени и готово невидљиви у океану свакодневног догађања. Народ који је, нажалост, оскудан у вишој писмености и у препознавању постепених промјена, подложен је духовном и идентитетском избличавању, као што се сваки човјек временом навикава на старачке флексе. Он временом пристаје да његова „елита“ управља идентитетом примајући на себе угодност стихије и скидајући одговорност за колективно биће.

Онај сегмент друштва који чашћавамо именом „политичка елита“ ослобођен је осјећања дубљег значаја и одговорности па све више пада у лешинарску радост и једе најскупље комаде свог тијела. То је и духовно тијело народа чији се вјековни раст поткопава и деградира. Има у свему томе радосног светлуцања у којем се провиде остаци здравља које ће се успоставити чим се појави природно стање у друштву.

Милко ГРБОВИЋ

ТУЋИЦЕ У СРПСКОМ....

Може се неко питати како ја да причам о језику када нисам завршио Филозофски него Економски факултет. Причам само на основу здраве логике. У својој књизи песама посвећених детињству и завичају, у Регистру страних и непознатих појмова, написао сам:

Значења ријечи нису наведена према званичним тумачењима, него према томе какво значење имају у крају у коме је аутор одрастао.

Јер, рецимо, у мом селу, масоница је попара али не са водом, него са млеком, павлаком, урдом и кајмаком, а у граду удаљеном само 12 км., масоницом зову питу кромпирушу, без кора, само кромпир, лук, па се то спљеска у тепсију и пече... Оно што ме натерало да више размишљам о тим језичким зач-кољицама је ових неколико примера:

1. У тексту једне књиге, преведене са француског, има реч скоруп. Дочим, у Регистру – званично објашњење из неке енциклопедије, да ли САНУ или Матице Српске: а) масна материја која се хвата површином охлађеног провределог или узавределог (куваног па охлађеног) млека; кајмак, павлака...

Ето, бисера! Академици не знају оно што зна свака снаша у мом селу, да је кајмак скрама са куваног млека а павлака са некуваног. Иначе, у књизи је та реч наведена у козметичком смислу, некада су девојке мазале лице мешавином лимуна и те младе пене са млека. И сад замислите, неко прочита књигу, и узме стари сољени скоруп из мешине, па на лице..

Успут да додам да сам тек сад свестан да је скоруп наша реч, изворна, а кајмак турска. Али је скоруп потиснут, и сада се користи само у неким крајевима.

2. Када је један чича у мом селу рекао да се мачке вељаче, схватио сам да је то наш стари израз а не нека хрватска кованица.

3. Када сам прегледао збирку прича Ива Андрића с краја 40-их, прошлог века, видио сам у Регистру, осим турцизама, много речи, које су данас сасвим општепознате. Схватио сам да тада и нису биле познате, него су тек увођене у употребу. Сећам се да је била и реч конкретан. Збиља, зашто смо енглески израз за бетон узели у том контексту?

4. После десетогодишњег боравка у земљи енглеског говора, рекао сам да аплицирам за посао. И добио грдњу због стране речи. На питање коју сам нашу реч могао да употребим, речено ми је: конкурисање. Приупитао сам да ли је конкурс наша реч.

5. Увек су ми се спрдали што слушам старокомпоноване нардоњаке. Али када кажем да слушам етно, то већ звучи боље.

Да се опет вратим на поменути рукопис преведене књиге. Наиме, приређивач је ангажовао још једног преводиоца. И тај је геније, српске речи *негативна осећања* заменио речима *негативне емоције*. Па Бог те убио, је ли ти преводиш на српски или страни језик? Можете ли замислити Србина који је први рекао да је емотиван? Како је значајан био и порастао у властитим очима! А тек онај који је неком рекао да је интересантан, Бог те молово, како га је почастио! Да сад не помињем теорије Спасоја Влајића како српски језик има доста речи са словом м јер је то милозвучно, а реч интересантан бруји као мотор. Тада сам написао:

НИЈЕ ОВО НОВА МОДА, НЕГО ОДРАНИЈЕ

Језик рода мога кида старе везе
и прима туђе, `модерне` улезе,
заносе се неки да им боље звуче...

Али тај суноврат није баш од јуче,
јер су за то криви наши дични преци
те покондирене тикве и дулеци,
јер глупани мисле да је већи ниво
све интересантно, ништа занимљиво,

од кад нам је нерв протерао живац,
ниси осећајан, сад си емотивац,

сад смо без облика, али ту су форме,
од кад нам правила потиснуле норме,
ништа није правно, него је легално,
ништа није стварно, него је реално.

То је кажем бољка стара, од раније,
јер, ништа је друштво наспрам компаније,
породице јесу нама најмилије,
али нису ништа наспрам фамилије.

Туђице које нам прве наметнуте
учиниле своје, па сад мудро ћуте,
док ми сад кукамо на уљезе нове,
не видимо старе замке и окове.

О ДОЛОВИМА И ВОЛОВСКИМ ПЛИЋАЦИМА

Колико пута вајни Срби са спрдњом изговарају неке своје речи, а са страхопоштовањем туђе... Првенствено презимена и имена места... Не зна народ да сваки језик, има своје Кривокуће и Гузине...

Да почнемо од енглеског... Основно знање истог довољно нам је да закључимо да је George Bush заправо Ђока Жбун, а његова десна рука, Кондолиза, презива се Пиринчевић. *Pajc* – пирнач.

А тек гвоздена леди! Име је лако превести, због бацања *margaritas ante porcas*. А презиме?

Thached је кућа, некадашњи котиц, па још покривен сламом, пандан нашој шиндри, а *thatcher* је занатлија који те кровове израђује. Значи, Тачерка је Бисенија Сламаревевић. Ја јој тепама Биса.

Постоји презиме „*Winterburn*“, зимска опекотина. А тек презиме *Witherspoon!* Замислите да се неко презива „Увела кашика!“

Када бих рекао да слушам Анђу Говедаревевић, смејали би ми се. Њој се смеју сви, осим глумице Сандре Булок, јер *Bullock* значи во. А глумица Сибил, и глумац Сем Шепард су Овчаревићи.

Петар Пан је баш добро детенце, као из бајке. Није ни чудо да лети. Ко год има пргаву жену, зна да тигањ (*Pan*) лако

може да постане летећи...Срби имају много вицева о малом Перици, бистар момак, мада некад неваљао. Не знамо му презиме, али би гарант био мање бистар да га зовемо Перица Тигањ. Или, по старински Тава.

Сигурно и остали језици то имају. Колико знам, на немачком *бауер* значи сељак. Не видим да се Франц Бекенбауер искомпликсирао због тога...

*

Тако је и са називима места. И Енглези имају своје Криве долове и сличне називе. Већина Срба у Лондону живи у делу који се зове *Shepherd's bush*. Није то случајност, него зов завичаја, чобански грм је баш лепо заклањао од кише, сунца итд. А и овце лепо пландују...

Моје знање ми говори да Ливерпул може да значи само Цигерична локва. *Liver* је јетра, цигерица, а *pool* – базенчић, локва... Ко зна, можда је ту била неки кланица или нешто слично...

А тек Оксфорд! Написао сам песму о Милеви, не Ајнштајн, него некој анонимној. Коју, осим њене анонимности, у појам убија и место где се испилила – Булбудар.

МИЛЕВА СА БУЛБУЛОФОРДА

Славујев Поток?– *Sorry!*
Крављи лепше жубори

Милеву на сузе тера
што потиче с Булбудера,
па нек пукне где је уско
нервира је пусто турско.

Притисак јој скаче венски
радије би по егленски,
о, како би била горда
да потиче са Оксфорда!

Зора руди, булбул поје
булбул–славуј, исто то је,
значи да је та Милева
из Потока Славујева.

А егленски речник рече:
Ford је поток, ох – говече,
спојиш ова два израза:
говеђега ето јаза.

Сузе рони сад Милева
крај Потока Славујева
на Булбудер стрмој међи
сања Поток, ал' Говеђи.

Е, НЕЋЕТЕ, ВИ РОМАНИ
ОД ВАС ХРВАТ ЈЕЗИК БРАНИ

Са знањем сам врло скроман
ко је Словен а ко Роман

па сам неком сумњом морен:
ко сачуво древни корен?

Ој, Србине, мили брате
угледај се на Хрвате

можда воле швапске чизме
али не и германизме

ни енглеске, слично нама
јер код нас је баш помама

О СТАРИМ НАЗИВИМА МЕСЕЦИ
КОЈЕ САМО ХРВАТИ ЧУВАЈУ

А Хрват се баш не цима
са латинским месецима

Ој, сијечње, засијечи
ледом воду на ријечи

родиће се неко маче
кад се мачке повељаче

(српски мачак мачку цара
само током фебруара)

обрадујеш цвећем лујку
осмог дана у ожујку
(ал питање мучи старо
што баш тада Розо, Кларо)

травањ травом све закрили
ма шалим се, априлили!

са гранчице, танке шибе
све пупољци мајски свибе

мучи астма или сипња
полен током јуна-липња

Брут Јулију среди знање
док га као српом жање

снопље жита кола возе
Август лупа небулозе

што пејзаже сликаш бујне
ој, септембре, лепи рујне!

јесен с грана лишће обра
листопадног ли октобра!

У календар сад удени
и новембар баш студени

пада снијег као плева
децембар га просијева

ОСТАЛИ ПРИМЕРИ КАКО ХРВАТИ КОРИСТЕ
НАШЕ УМЕСТО СТРАНИХ РЕЧИ

питање је препаметно
шта народско а шта етно

Кад имају речи своје
нема фарбе има боје

Запосленим живце ренда
крај недеље ил викенда

од њег нема ништа горе
трауме и ноћне море

Мајстори смо, није шала
ногомета и фудбала

публика не вреди ништа
наспрам доброг гледалишта

жељна ударца и шута
са корнера и са кута

не знам ко је више хитар
да ли судач ил арбитар

центарфор, нападач бритак
гол забија и – згодитак

на белу им тачку стани
зру вратари и голмани

наш селектор нема мира
док изборник момчад бира

кад догори до ноката
тражи доброг адвоката

исто може да се слика
ко год нема одвјетника

је л' успешна фирма која
као што је твртка моја

стекао с ових десет прста
је ли firm ил је чврста

због музике чаше разби
није заборав у глазби

ја бих био срећан, кад би
композитор био складби

за бољке и зубе кварне
пиј лекове из љекарне

а донеси капи неке
из оближње апотеке

тај је лијек, кад си ровит
ефикасан и учинковит

тако ћеш се лако спасти
епидемије пошаста

шта је горе браћо мила
кад брух снађе или кила?

пут у подрум или таван
директан је ил израван

од карата куле зида
илузије и привида

мора да се стање среди
инциденти и изгреди

до тавана се стизало
ту су и лифт и дизало

у оставу или шпајз
рајчица и парадајз

њима светли попут зубље
патриотско родољубље

да се крчка сто година
пензија и мировина

године нам дане зобљу
периоду и раздобљу

и начела и принципи
кад откажу, негде шкрипи

строј клапара, принтер принта
из штампача цури тинта

а писци се много дуре
због надзора и цензуре

напрегнутост и тензије
због приказа рецензије

ко ће овај народ спасти
диктатуре самовласти

у ваздуху сумња виси
документи или списи

шта се зачу у тај часак
експлозија или прасак

а етичке људе врећа
недостатак чудоређа

српски језик нам не каза
колко ступањ има фаза

са највишег гледам виси
географског земљописа

кад смо скупа, баш је дивно
заједно и колективно

све то реше људи умни
компромиси споразумни

ако нису жељни оба
ни конфликта ни сукоба

јер прзница нека жива
провоцира, изазива

а неки још и почине
криминале и злочине

добро кад је поса спасен
концензусом усаглашен

колико је флаша вина
квантитета количина

није добро кад те снађе
летаргија и незнађе

неће вала варат` мене
ни магије ни опсијене

све желудац фино свари
материје, разне твари

имам вала разних и ја
могућности и опција

вреде вала сувог злата
сви изуми патената

одавање много смета
строгих тајни и секрета

па сукњицом мини царка
та тајница секретарка

он је вредан, марљив, златан
активан је и дјелатан

ситуација и стање
редовни су, више-мање

мада није ништа ни то
специјално особито

па будимо благо мени
социјални и друштвени

јер је било и раније
насиља и тираније

углед ми је врло срозан
јер сам живчан и нервозан

сукоби су ратни чести
историје и повести

*

Ложим се ко грана сува
ко наслеђе боље чува

зато вичем на сав глас
Ој, Хрвати, свака част!

с повешћу је језик веза
браните га од уљеза

не дајте га туђој али
како год тај језик звали

КАКО НАКАРАДИМО И ТЕ СТРАНЕ РЕЧИ КОЈЕ УЗИМАМО, ИЛИ ЧАК НАШЕ

Не само да скрнавимо свој језик, жртвујући га зарад туђих израза, него наопако преводимо или примењујемо те туђице. За играче средине терена кажемо халфови и полутке. Пошто је халф половина, значи правимо плеоназам. Међутим, то нису ни половине од људи, нити свињске полутке, то су играчи средине терена, или мидлфилдери, а пошто енглески језик има веће могућности прављења кованица, то би морали да преведемо као средњепољаш.

Затим, уместо да кажемо „судија“ кажемо арбитар. Енглези имају посебан израз за судију у суду – Judge, за судије у спорту, у фудбалу referee, у тенису umpire. А ми хоћемо арбитре. Арбитража је нешто специфично, подразумева неке вансудске активности (банкарске арбитраже немају везе са судовима него са купопродајом папира од вредности), али нама оно арбитар баш звучи моћно.

А тек дрес! Хаљина. Одело. Мада, ту су Енглези мало чуднији од нас, кажу како фудбалери играју у жерсеју (jersey) што је нама теже замислити.

Онда, шутнути лопту.... На енглеском то значи затворити је. Shut down. Енглези кажу Kick.

Када смо као клинци играли лопте, говорили смо енц, а касније сазнаш да је реч о хендс множина за реч шака. Значи, није ни енц ни пенал ако удариш лопту надлактицом, а јесте само ако удариш шаком.

У кошарци, сав се стресем када коментатор каже да неки играч игра на позицији плеја. То значи да игра на позицији игре. Ако већ морамо да користимо оно плејмејкер уместо игроградитељ, онда изговарајмо целу кованицу а не само први део. Као када би кратили реч викенд (ако већ не можемо да направимо српско-турску кованицу евто-крај) па не бисмо рекли почетком викенда него почетком краја викенда. Почетак краја? Као Шаренчев плеј.

Изгрдио ме један Србо-Енглец, због речи инвалид. То на свим западним језицима значи безвредан. Јесу ли они безвредни? Таман посла! Енглези кажу disabled, немоћан, онемоћао...

Погледајмо реч нотес. То је код нас именица мушког рода у једнини, а у оригиналу, то је множина од речи note –

забелешка па додамо оно s за множину. Међутим, у енглишу мушки и женски род имају само људи, животиње и ствари су све средњи род.

Тачно се сећам ко је и када донео реч имиџ - Горан Бреговић, „транспарентност“ – високи дужносник ДОС-а. Раније је био израз транспарент, оно што носе, рецимо, демонстранти, а што Енглези зову банер.

Да не причамо која ли је глупост назвати поврће рајем. Да, paradise значи рај. Хрвати кажу рајчица, рајска биљка, а ми само рај. Која ли је биљка пакао?

Пошта. Ето примера како наопако користимо чак и наше појмове које нисмо заменили туђицом. Препоручена пошта? Зна се шта је препорука, када препоручиш некоме књигу, филм, кафану, али препорука није доказ да је писмо и предато. Енглези кажу регистрована пошта. Или certified – сертификована, оверена. Али није препоручена...

70. Име и отаџбина.

Дјецо! вас је Србин родио, па с тога се ви Срби зовете. То ћете име ви до смрти ваше носити, њим ћете се пред свијетом дичити, и ако ко науми да вам мјесто њега друго какво име наметне, ви ћете онда прије умријети, него то допустити. Ви сте још мали и нејаки; но кад велики и јачи постанете, онда треба много којешта да чините за ваше отаџство, које се о вама брине, да будете срећни у животу.

Кад постанете људи, ви треба да волите ваше отаџство — Црну Гору, да

У уџбенику *Читанка* за други разред основнијех школа из 1897. године, за вријеме независне и међународно признате државе – Књажевине Црне Горе, дјеца су учила од кога су и ко су. У њему пише, између осталог, следеће: „Дјецо! Вас је Србин родио, па с тога се ви Срби зовете. То ћете име ви до смрти носити, њим ћете се пред свијетом дичити, и ако ко науми да вам мјесто њега друго какво име наметне, ви ћете онда прије умријети, него то допустити“. Аутор уџбеника је Ђуро Л. Поповић, са Цетиња од Поповића из Доњег Краја, који је био први предсједник Школске комисије конституисане 1892. године и писац 15 уџбеника и приручника.

ЕСЕЈ

ЕСЕЈ

Вуко ВЕЛАШ:
*Вертикала памћења и догађаји
у текућем животу и култури*

Стеван КОРДИЋ:
Писеж

ШКОЛСКО

СВЈЕДО ЧАНСТВО.

Петар Мартиновић, родом из *Цетиња*
 вјероисповјести *православне* од *10* година, посјећујући је
 год. 1890/91. *III* разред основне школе у *Цетињу*
 са *искључивим* трудољубљем, те је уи *одлично*
 напредовао, по положеном испиту, показао овај успјех:

Иа: Вјеронауке	<i>Врло добро</i>
„ Српског језика	<i>Врло добро</i>
„ Рачуна и Геометрије	<i>Врло добро</i>
„ Географије	<i>Врло добро</i>
„ Српске историје	<i>Врло добро</i>
„ Природника	<i>Врло добро</i>
„ Финансе	<i>Врло добро</i>
„ Кристологије	<i>Добро</i>
„ Цркви	<i>Врло добро</i>
„ Цетиња	<i>Одлично</i>
„ Глобетике	<i>Одлично</i>
Чисто је постигао овици наставни успјех. <i>Врло добро</i>	

Чисто је постигао овици наставни успјех.

Цетиња 15 јуна
 Главни надзорник основних школа:
Ђура Павловић

1891.

Учитељ:

Марија Селић

Свједочанство из основне школе Петра Миловог Мартиновића са Цетиња за школску 1890/91. Годишње свједочанство је издато у вријеме независне и међународно признате државе - Књажевине Црне Горе. Из свједочанства се види да је наставни језик српски. Петар Мартиновића је био артиљеријски бригадни генерал и сенатор, начелник Штаба Санцачке војске, командант Јаворског одреда 1915. и прослављени командир у вријеме одлучујуће битке на Мојковцу 1916. године. (Оригинал документа у породичној архиви Михаила С. Поповића на Цетињу, потомка Петра Миловог Мартиновића).

Вуко ВЕЛАШ

ВЕРТИКАЛА ПАМЋЕЊА И ДОГАЂАЈИ У ТЕКУЋЕМ ЖИВОТУ И КУЛТУРИ

Памћење и заборав – тематски бином нашега разговора – посматраћу као појаве и догађањау конкретном свијету завичаја и номиналне културе, у најприснијој Нојевој барци.

Завичај – колијевка сензибилитета и радионица искуства. Мјесто једино гдје јесмо и за које смо одговорни. Осјећајни, мисаони, морални, естетски – радни – изазов. Конкретни тоталитет и хронотоп; локална заједница и парохија – од односа према природи и простору, до односа према дјеци и адолесцентима, зеленом житу приснога друштва и будућности. Грм, гнијездо и крила, огњиште и звијезде, лука, брод и пловидба. Завичај – сложеница живота и културе (X), са јасним јединичним и номиналним вриједностима (1). Рад, подвизи и жртве, стрпљивост и трпелјивост, који су нам – по родном и радном листу, по вриједностним подацима дугога трајања и памћења – саткани од небеске свиле српског дурања и деверања.

Нојева барка у којој баш ми мијесимо тијесто конкретног живота са вриједностима (квасцем) човјечности и очовјечења. Једини поуздан компас у олујинама потопа, једина ваљана запречитост вирусима глобализма. Ни у овај нови потоп се не иде без здраве, присне и номиналне прћије. Она стара Нојева барка, која је потопу одољела, није била празна. И није била избичевана, искртичена, силажирана, него добрим знаковима оспособљена за пловидбу препуну опасности.

Предање, памћење, искуство, баштина, традиција; логос, слово и словесност; писмо и културолошко писмо; дуго трајање и памћење; остварено и остварујуће... кодови и годови, гени и мему ... Живот, култура, занати, закони, идеје... Језик.

Предање је дубље, мудрије, трајније и истинитије од било које појединачне памети и памћења.

Језик располаже са три времена и зато може да наслућује тајне – таин и квасац – из четврте димензије.

Музици што је хармонија, сликарству перспектива, животу и култури, искуству и знању јест памћење, у цјелини и појединостима, у средишту и на периферији. Математици што је координатни систем, животу и култури памћење јест. Нема те науке (и)или теорије (идеологије) – то су само алатке – којој можемо приписати вриједностни низ претходних атрибута. Вјечно озарена прича. Згуснута свјетлост трајања.

Памћење посједује унутрашњи мир и равнотежу и моћ хелиотропне креативности. У памћењу живи логос човјечности и очовјечења, логос који је доступан да га назире људска несигурна природа. Естетика и светост конкретног живота. Заборав је милитантан, деструктиван, тјескобан, отуђујући, хтонски. У логистици заорава, брложи се антилогос. Заборав је, несумњиво, сила временске пролазности. У пословима човјечности и очовјечења памћењу и његовим вриједностима припада онтолошки статус. Заборав је егзистенцијална и субјективна категорија. Због таквог статуса често нам се учини да озарено и благо памћење губи пред тврдокорним заборавом и да је превага у збивањима заорава. Међутим, памћење се не да, ипак, не да се забораву. Нојева барка одолијева Потопу. Вриједности, ипак, не тону у ледене вирове Лете. Заборав практично значи – смозаборав.

Свијет, па и овај конкретни и присни, за који смо ми одговорни, траје док значи. Траје и значи док је прожет ентелехијом здраве, уравнотежене и проактивне радиности. Траје док значи здраву егзистенцију – слободу – еманципацију. Траје док је свјестан дубоке синтаксе свога живота и културе. Траје док слуги своју дубину и висину, етику, љепоту и могућности. Иначе се, без те метрике – естетске, у првом реду – не опстаје у све захтјевнијем и облапорнијем свијету. Нити се раде добри послови. – Истина, друкчије мисле Франкенштајн и кириције „плана изградње новог чојка за два петогодишња плана“; друкчије мисле плахи и лакоми и лакомислени, који вјерују да је свијет људи и културе њихова огризина. – Из заорава није могуће направити бренд производ присне радиности. Зато Ф. – планови пропадају, а иза себе остављају руиниран свијет и културу.

Памет и памћење се губе у болести и од бруталних удараца у живот и душу људи и народа.

Дуг баштини – бастиону (култура, традиција, колијевка, радионица, родна и радна књига) одриче ко баштине нема,

циник плитке памети и још тањег карактера или неко ко је принужден на тај развратни и разбојнички чин и (или) неко ко производи „ново друштво, са ријечи на дјела и новог чојка, за два петогодишња плана“. Драгоцијене вриједности баштине пропадају кад им управљачка пракса наметне – потопне, насилне, секташке, мјесечарске, бескомпромисне, посебног кова, које могу све, чини им се да могу још више, док све мање вриједе – управљачке форме и пратеће меркантилне интересе и – посебно – уцјене социјалног и биолошког опстанка. Искуство нам каже да иза појава деградације баштине и заорава вриједности стоје: насиље и крајња онемогућеност људи; психичка нездравост; стручна и радна неспособност; морална неодговорност; супербија идеологије и цинизам Везировог моста. – Стручни, радни, морални и културолошки недокотизам. Кукутизам памети. Надкокотизам преваре.

У памћењу су добри знаци трајања и пређеног пута. Нема доброга пута без добрих знакова. Знакове на путу није добро бркљачити ни благословено дрљачити; није здраво арчити себе у туђостима и лудостима, у плахости и главатости.

Ако ти не иде – а не иде нам – знак је да си од побацикао (у бунилу абрумао) добре знакове у себи, да си нагрдио:

- свјетлост, чистоту и радост добрих знакова муку, весеље и честитост пређеног пута;
- равнотежу меда и жучи, јинга и јанга;
- јединство искре разума, сузе љубави и зрна соли, битних индукција здравља у присном и номиналном свијету.

У сваком догађању грешке су неминовне. Људи смо.

Међутим, када ланци грешака, њихови чудни укрштаји – мрежа и логистика укрштаја – постану регула праксе, неизбјежно је пропадање културе, заборав вриједности, нужно сљевило за радне могућности приснога свијета, за које смо сами одговорни, нико прије нас, нико.

Као феномен, заборав може бити – искључиво – самозаборав. Зато у мрежи грешака и логистици самозаборава посебно страдају:

- јединичне вриједности и присни садржаји, без којих нема здравога приступа сложеници очовјечења;
- јединични знакови у којима је поуздан компас за сналажење у олујним временима, а она су у савременом свијету све вртложнија;

– јединичне чињенице које су нам одавно овјериле улазницу у свијет очовјечења.

Појаве деградације (формализација, лажирање, силажирање, прелажирање, бичевање, ампутација, излов, заборав) присних вриједности, просвећено знање поима као културоцид, а у домаћој продукцији лако је запазити баш појаве самокултуроцида. Ипак, за промишљање нашег тематског биннома одлучићу се за термине карневала и скврневала. Иако наизглед мекши, ови термини омогућавају активније освјетљавање и свестраније нијансирање теме нашега разговора. Први се односе, углавном, на унезверене догађаје и освјетљавају семантичко поље унезверености. Дочим, карневала и скврна има, итекако га има, и у унезвереним догађајима. Поред тога, одабрани термини обухватају мноштво појава – (нестручност, неодговорност, површност, сљепило, мјесечарство; плахост, супербију, самовољу и разузданост; лаж и паралаж, ћакуле, кундурање, полуистине; кртичење, хртичење, булдожење; манипулацију, таламбасање, управљачки цинизам пријетњи и уцјена...) – рјечју: одабрани термини обухватају мноштво деструктивних радњи које припремају унезверене облике „цидова“.

Карневал и скврн омогућавају, чак, трафикинг – злочина, преваре, лажи, неуспјеха и трулежи неуспјеха, тмасте ирационалности – у „прогрес нечега друго“, тако да:

– оно што је прво и што су присне чињенице, садржаји и вриједности, пада у нешто друго и другоразредно, пада у акузатив инструментала другости, у сургун пада – све док присни темељци и кантунали не постану шодер што га носи стихија заборавља;

– другости и туђости стичу статус (псеудо)вриједности; обављају се туђи послови; присни и номинални слабе;

– карневалска манипулација замагљује свјетлост знања, губа чистоту чињеница и радост присних могућности;

– људи у карневализованом друштву постају, масовније и дубље него што је здраво, несигурни, поводљиви, престрашени, слаби; обездушени, мртвих очију и равних душа; неуравнотежени, разуздани, унезверени, хидроцефални – „нови човјечуљци за два петогодишња плана“;

– карневал брложи неблагодарно друштво супербије; рахитично, малокрвно, спарушено, извитоперено; друштво „културолошке згурености“; друштво „испод затвореног неба“;

друштво у коме је јавност тмаста тумба тушта тма и тмуша тотњумаштва.

Успјешно и здраво друштво – Нојева барка – карневале и њихове бабароге припушта до банане – за банане се сна`оде и мајмуни, експериментом је утврђено. Скврневала нема, јер је то први злочин према животу и регулама које Нојеву барку чине здравом и способном да одоли искушењима. – У неуспјешном друштву карневали и скврн постају искључиви регулатор догађања. Ако не учествујеш, постајеш смрзнути звекан или „пета колона“, а јединичне чињенице и нулте вриједности човјечности и очовјечења „остаци реакционарне, ретроградне, мрачне прошлости.

У здравом друштву карневали трају један дан, суди им се и они завршавају у огњу. У неуспјешном су кров и оквир дешавања. Ударају му шпиге раздора, чине скандале и уносе супербију у људе, жене, дјецу, треће доба... у памет, памћење и знање и у будуће могућности. – Пошто трају 365 дана, ноћи и поноћи – годинама, деценијама; ђипају, хуче, чваре и дудучу; бацакају се, дрљаче, бркљаче свијест и образ, радиност и вриједности – нужно се избрложе у скврн – док све анемицијем и унезверенијем бићу не утуле искру разума, исише сузу љубави и забале со способности.

Веза између карневала и злочина, скврна и гријеха, логички је јасна, практично нужна, већ је виђена и прескупо плаћена (али нас и даље изненађује).

Карневал Великог злочина и Грднијег скврна брложи мјесечарске расцјепе за послове Других, за другости и туђ(е)-ости. У успјешном друштву карневалски послови су послови пролазни; неуспјешно друштво гори у карневалској пипиревци и на огњу скврна.

Мучна драма неуспјешног друштва – драма „Сплава Медузе“. *Ruber et tumor cum colore et dolore.*

Црвенило стида и срамоте, црвени вјетар очаја и самопрезира, дивље месо злочина и гријеха, бунило и бол. Или стање: изван себе, мимо свијета, испод разума и затвореног неба.

Све што је гријех, то је и срамота. Каже Књига. Каже и народна мудрост, записана баш у Црној Гори. Стид је и последње осјећање расцијепљеног и отуђеног човјека, које га је обузело кад је већ било касно, кад га је стигла слијепа одмазда, у запуштеном каменолому, каже Кафка.

Стеван КОРДИЋ

ПИСЕЖ

ТАЛЕС

Предање вели да је Талеса из Милета мајка стално подстицала на женидбу а он јој узвраћао увек истим речима – *Ни је још време*

И све тако док нису минуле известне, четрдесете године

Онда се одговор мајци нагло променио у – *Није више време*

Поука ове приче, и прича ове поуке, употребљиве су и применљиве и на ласти и области далеке од свакојаким животних па и женидбених и удадбених питања

Није још и није више

А између, има ли ичег између осим овога **и** које више развезује него ли што везује, које више отвара понор него што га премошћава

Време, а вечита је та прича о времену, време или још није дошло, или је већ прошло

Никад, баш никад није ту

НИКАД и УВЕК су његове две ноге између којих нема ничег

Нема ничег или има ничег, има ли или нема ту разлике

И сам, када се год запитам да ли је време за нешто, и сам упаднем у ту непостојећу рупу, па и када се замислим да ли да *објавим* списе над којима трошим скоро све своје трошно време, и оно које још није, и оно које није више

да ли да разашаљем писма која читавога живота смишљам, баш као да имам и живот други када чекаћу одговоре, и трећи, када читаћу их

када се год то запитам – браним се свим силама: не треба још објављивати, још није време, на овоме још треба радити, ово треба изглатати, исправити, дотерати

Дотерати, дотеравати, рати, равати

А када исправим, изглатам

А када дотерам

Не, ни тада више није време да се ишта објави, тада је то одвећ знано и одбојно, тада је то одвећ оживљено или одумрло, не вуче то више за језик, одвећ је то сад немоћно и старо, мана ништа мања од непромишљености и непревзелости, младости и незрелости

Мој је сто пун рукописа које не бих још објавио, и оних које не бих више објавио

Баш ништа немам за објављивање

Оно што сам давно некад брзоплето посадио на странице новинске или књишке, то најбољи ми и најгори доказ и одказ да сам у праву што сада не допуштам да се са мога стола ишта прхне у очи читаће

што своје папирнато цвеће сам и садим и берем, и миришем и венем

РАЗГОВОР С ФИЗИЧАРЕМ

Славно је, и с разлогом, и у школама одавно жвакано Валеријево поређење свакодневног и песничког језика с ходом и балетском игром

Додао бих, свакодневног и сваког другог језика на једној страни, с песничким као усамљеним, на другој

Али тамо где се помене ученик, тамо треба поменути и учитеља, где се помене Валери, ваља поменути и Малармеа и опет једну славну и словну причицу како сликар Дега који је волео да стихује, како јада се свом пријатељу Малармеу што је његов, песнички занат тежак, јер он који има толико идеја, не успаве да их изрази

Малармеова разлика утрла је пут доцнијој Валеријевој слици

- *Мој Дега, за њезију нису њојребне идеје већ речи*

Али, зар наслов под којим словимо, зар тај наслов није обећао физичара и физику, идеје а не речи

Неће ова причаца о причама, неће баш изтрајавати на њихову уједињењу, неће зато што зна да ће се оне пре уједати него ли после уједињивати

Физичари и чари, о њима

Читао сам својевремено више лакших књига из физике, што својевољно, што службено, служећи код издавача, слуга

Чак и оне теже, чак и оне које читао не бих, све су ме нечем поучиле и од нечег одучиле, па од тада волим да читам случајне стручне књиге, поготову да их читам некако искоса, онако како то оне баш и не траже и не допуштају, књижевно и *књиженски*, јер се чини да више се књижевности налази тамо где је она нетражена или где се чак избегавала него ли тамо где је свим силама сатеривана у ступицу

Сећам се, након читања једне од тих књига, сећам разговора с физичарем који је ту књигу скњижио, разговора који је био више него поучан, за памћење, па ево, након врло дугог времена, и записивање

У својој књизи писац је претресао разне физичке проблеме, помињао многе ауторе и њине радове, користећи за ове последње увек један исти израз – *чланак*, чак и онда када се радило о обимнијим списима који се, с књижевнога гледишта, чланцима не би могли сматрати

Скренуо сам на то пажњу физичару објаснивши му како ствари с несрећним чланком стоје у књижевности где су, нарочито у папирнатим свађама и бојевима, *чланак* и *чланкописац* дословно погрдни изрази, јер забога, прави писци пишу књижетине а само мрчипера постају и остају чланкописци

Физичар се на овакво објашњење смешио казујући ми да се код њих сваки спис који није књига зове просто *чланком*, те да међу физичарима књиге пишу једино они који препричавају старе, никако они који причају нове приче

Блажен тај свет који мери и цени идеје а не речи, који пристаје на учлањивање и чланство, на чланак у ланцу или венцу, некада чланак бочни и слепи, некада и онај који вуче натраг, некада и најређе онај који осетно помери напред, ка крају где чекају и знање и истинање

Блажен тај свет који мери само ШТА а не и КАКО, само ШТА а не и балерине са штакама

За физичаре и физику, само чланци упркос томе што се све чешће говори о додиру физике, поезије и филозофије, што о том тројству не брбљају само песници који, не успевајући да разумеју физику и физичко, и у том правцу одмах поезијају од чуда

На разним се странама среће стрепња или нада да је физика ближа поезији, чак и мистици, него што је то раније изгледало, да физика прелази у поезију, па у фантастику, па у филозофију, па у све то или у само ништа, у можда најсветије ништа

Дуго материја сматрана за *ружну њејелују* (израз је Винаверов), но како се у њу дубље продире, а до дна не допире, испоставља се да је она чудеснија чак и од духа, те да и ту нема ничег фантастичнијег од саме реалности, те уз призив Паскала, човек ће – *више бићи склон да их њосмајра него да их исјишјује сујейно*

Из приче о Валерију и Ајнштајну, Валерију који је објавио на десетине књига, оставио још десетине свесака исписаних разноразним белешкама, Валерију, пискаралу неизлечивом од писежа, песнику који је, дакако, осећао ту чудесну (и чудлеву) трепетност и напетост савремене физике, Валерију како се распитује код Ајнштајна како то он, физичар, ради (дакако, усред смо књижевности – њено је средиште свуда а крај нигде – па је свеједно да ли је прича потпуно истинита или бар делом измишљена или домишљена)

Ајнштајн је, можда хотећи тако истаћи нешто песнику најближе, говорио о томе како пуно шета

Ту питалац, ту талац писежа, ту писач насрће с новим писаћим питањем – да ли са собом носи и какву бележницу

Ако бисмо овај разговор с физичарем гледали као шаховску игру, одговор физичарев био би мат песнику

- *Не, знајте, идеје су рејке*

ХЕГАЊЕ

или

кратка историја музике

Највећа похвала исказана једном музичару јесте, вероватно, ова, Сиоранова: *Бої има само један доказ – Баха*

И сам слушавам Баха, али једва да слутим зашто је од других већи, а и како бих, па биће ово прича о пореклу, неколико прича о пореклу, те невесело поређење слушаоца и свирца-недодирца

Прво о Бахову пореклу

Преписујем, то је најлакше, јер довољан и редак-два

Бах њошче из разјеране њородице музичара у којој су се од 60 њознајих чланова 53 активно бавили музиком

Па онда прича о Бахову слуху, о његову збиру слуха и вида

Тако сам увек замисљао музичара: човека који чује свим чулима. Ана Магдалена, друга Бахова сујруга, записала је у својој хроници узбудљив ушисак: очи њеној божанственој мужа су слушале. Бах је ојажао звучно.

Опет Ана Магдалена: *Ушла сам једном, изненада, у собу док је он њисао соло де алто, Ах, Голдота из Пасије њо Мајеју. Колико сам се узбудила уледавши њејово лице, обично мирно и свеже црвено, сада сиво и њошкројљено сузама! Није ме њримејо. Полако сам кришом изашла њоље, села на њрај исјред њејових врајта и зајлакала*

Слушам и ја Пасију њо Мајеју

Волим и сам скоро искључиво музику моја ме разтужује, која ме разведрава разтужујућ ме

Давно сам усвојио и много пута потржем Ничеову опаску – *Не разликујем музику и сузе*

Знам, из суседних области где сам код куће, из песничтва и позоришта, знам да суза није мера вредности, али она у музици и није мера већ синоним, друго исто

Слушам и ја Пасију њо Мајеју

&

А онда о пореклу слушаочеву

Брдски крај од Турака повраћен тек у Балканским ратовима који чак и за гусле једва да је знао, за фрулу није па скоро да нико није знао ни у шта свирати, па они, свирци, долазили из далека (нико није свирац у свом селу)

Певати, то да, али свирати

Певало се јесте, па и певало о певању, и ућуткивало јер се над песмом девојачком надносио рад, и рађање, и батина из раја изашла (друго из раја до нас ни долазило није), па ево нашке песме – *Певај, Маро, јајње моје мало/ Помање ћеш кад код мене дођеш*

Сеоски момци знали и певати и звиждукати, но и на то се гледало попреко, па и њима се претило (*Жени ја, да не њева*)

Јесте, из далеких села и обичаја, обично из сјеничкога краја, пазарним данима појавили би се у бело одевени Сјеничаци који продавали дрвене чешљеве и фрулице од шљивова дрвета које смо звали свиралама (тако, јер смо мислили да других свирала и нема) који би, да прикажу и огласе своју робу, или, када би се некада нашао купац (обично то куповао деда свом унуку) да је испроба и покаже шта све она може

понекад узели неку и засвирали, што зачудо, они сви знали, од нас нико (као да нас није делило тек неколико брда и мутних вода), па и деца која би то добила, данима би по нашим брдима гласкала се тиме а да нико не научи ништа друго до дувати и млатити прстима по рупицама, па би фрула након неколика дана ућутала и бивала заборављена

јесте, пословица – *Свирати и за појас заденути* – та пословица јесте фрулашка и пословала и пословила је и код нас али ми као да смо заувек за појас били заденули

чак и наши цигани (били то чергари, габељи), чак ни они, другде махом рођени музиканти, нису знали свирати нити имали за то икаква *алаиша*, па био то као неки уклет, глуви крај

(Ни својих игара нисмо имали, па усвојили са две стране два кола, црногорско и ужичко)

И вероватно, вековима тако, мада који ово пише векове не памти већ само десетлећа

А онда је, повестница која се силно убрзавала у сваком погледу и призвуку, а да у својој забити ми то нисмо ни знали, а онда је повестница послала у село прву хармонику

Носио ју је, некад на леђима, некад на грудима високи, стасити и дугокоси Новеља чији сами пролазак кроз неки засеок постајао догађај који се обзнањивао

Прође Новеља и њронесе музику

(Тако смо то звали јер за реч *хармоника* нисмо знали, а реч *музика* однекуд банула код нас – *џика* и *музика* – па сабрали то тако, и добро то учинили)

Пролазио би ћутке и замишљено, висок и дугокос, па ми, деца, притрчавали ближе путу да видимо изблиза то чудо које дуго звали смо *музиком*, док касније, не сећам се како и одкуд, из школа ваљда, док није стигла исправка и док се то није назвало *хармоником*

Да нам је само, мусавима и слинавима, да нам је било спустити руке на њене дирке, али *музика* је само пролазила на путу ко зна где и могли смо је чути једино из даљине, са некога веселја на које нисмо позвани

Прича још није почела, јер све ово само су припреме, главно односно репно тек долази, иако, видим добро, припреме биће много дуже него ли оно главно, предисловија бити ће дужа од словија

Пре него што почне прича, пре него што се она огласи, нека пословица каже своје, јер и прича и пословица су две стране истога, можда као врата која су излаз и улаз

О егању (или хегању, та се реч изговарала двојако што се, ево и овде пише), о егању сам из детињства и из свога села понео само једну пословицу, пре ће бити узречицу – *Хеџај за говеда* (значање је – буди чобанин када ниси већ за нешто боље и веће, па ово Х је овде уљез, јер се егало а не хегало, јер је накривљено Е, нешто као језичко-музичка стрма раван, јер је то Е овде све и сја) или само – *Еџај сјаг* (без помена говеда, а значање је, доколичичи или продавај зјала док другима и бољима припадају друге и боље улоге)

Не превидети: у гору, са говедима да чобанују слали обично најнекорисније чланове породице, зајавала, оне који нису више или нису још за неки сложенији и важнији рад, најчешће њих

Није, није егање било на некој цени, ни говедари-залудници, па прича ова без приче, ево жури да га процени и опише јер једва да још кога има ко зна шта је егање било, и зашто се изгубило

Средина између свирке и песме, свирка на властитом телу, како свира цврчак и све живуљке сем човека који направио свиралу, но свиралу направио човек потоњи а први, ево, и сам свирао на своме грлу

Памтим ли ја то прво време

Из грла се данас само још пева, иако песма птичија на пола је пута од свирке до песме, док смо за цврчка недвосмислено пресудили како он свира, само то (иако име његово које у мом крају чешће се користи него ли цврчак који је, очито, ученога порекла и дошло са школама и читанкама, његово име *йойац* као да говори другачије)

Раја на земљи сигурно нема али то не значи да није једном, или више пута чак, да није понегде, понекад и помало било га, да Створитељ и њиме (када при руци није имао ништа друго), да Створитељ и њиме није помало био нас

Све чега нема, једном је било из разлога простог што није могло нестати оно чега ни било није, а измислити се не може ништа, чак ни губитак

Ни измислити ништа не можемо, а камо ли створити, такви смо и толики

Можемо једино да рај направимо унатраг, да нешто што рај било није, и што сада није више ништа, да то прогласимо рајем, и да разграјимо се како смо нашли

А рај, рај је и чобанска доколица, и свака доколица ма да чобанској тежко да има равне, а највећа је, и најдубља, и највиша, доколица усамљеног чобанина

Стадо пасе и лењо се креће док споро квоца и одмиче звоно, као на некој цркви за правоверне у којој ништа сумњи-во није; вукова од давно нема, муве, лептири и птице склопили су се у некакав заједнички бруј; у чобанину је и снага и доколица узаврела па и он жели да се томе брују прикључи, па не знајући шта би са собом а личећи на дрво с кога је откинуо онај прут што, непотребног у руци носи га, или на рог говечета које гони пред собом, на облак над собом, личећи на све око себе, не знајући а признајући то, чобанин почиње да ега

Да ега

Најбоље би било ту реч оставити без објашњења иако данас тежко да ико, од оних бар који из књига покушавају сазнати нешто о оном што чобанин скоро увек зна и покушава да заборави, иако данас тежко да ико од тих што чита им се, иако тежко да ико од њих зна шта је то егање

Шта та реч значи, казује пуно и како се све она употребљава, или како употребљавала се

Ега онај ко доколичи, ко не ради ништа, ко живи просто као биљка, без мисли и бриге, па и неко ко у свему важном изигран је и заобиђен па му преостаје само ништа, доколица без лица, али и празна срећа, среће врећа која не може ни носити се већ путем сама разсипа се

Вуков *Рјечник* не бележи ову реч ни ову појаву, па може бити да је она местна, па једини забележени траг налазим у *Рјечнику васојевићкој џовора*, а Васојевићи и мој завичај суседују, нимало случајно код њих.

Егање које описује овај речник знатно се разликује од онога које памтим из детињства и своди се на музичку пратњу говедарским песмама (писац чак наводи и примере тих песама, па ево целе одреднице

Егаӣ, егам, нсв. – јодловаӣи, јухукаӣи; начин ијевања чобанских ијесама иосвећених кравама и воловима, њиховој снази и нейобједивости: Нема вола до Стамбола, да надбије моја вола; нема краве до Мораве, да надбије моје краве – уз иовремено ионављање рефрена – еа, еа – годирујући иалцем, јабучицу на ирлу

Не сећам се да се у мом крају ишта певало, па то била само свирка, најприпростија могућа, свирка само на грлу, или епски, на *ирлу бијелу*, то био упрост већ простого (моја забит је најзабитија), па идући за говедима чобанин би ставио прст на грло и испуштао, подижући га и и спуштајући глас ЕЕЕееЕ-ЕЕЕееЕ, све док се не би заморио, или док му не би досадило

Певање то није иако је певању без речи донекле налик, налик пуком оглашавању које ништа друго не жели да каже до да постоје и онај који гласка се, и глас му

У доколици, у незаокупљености ничим и у потпуној истоветности са свиме, с мувама коњским и обадима крављим, са сунцем и облацима, с травама и мравима, као део тога и као

све то, чобанин не зна шта би већ да све то потврди и призна, да се огласи и сагласи се са свим тим, па почиње да ега, стави прст на грло, негде испод јабучице и то грло дирка као што се покривају и опуштају рупице на свирали и све време испушта један исти глас, појачаван и снижаван повремено, а најчешће то глас је EEEeeeEEeeEeEEEEee по чему се читаво то гласкање и звало егањем

Могоа би да пева али не пева се онеме коме само ега се, јер песма тражи и извешан напор каквога у егању уопште нема, као што нема напора већ природнога пада у течењу воде, и зато а и због тога што нема те песме која може да изрази такву општост, нема тих речи које неће извести га из свега и одвести негде, а егање, то је као кад поток жубори, као кад шума шуми, као кад све се посвећује или кад ништа ништи се

Егање је постојање без садржаја, понављање себе сама, задовољство у трајању трена који се растрењује и дужи, растеже до растрзања и губитка даха

Егање је пуко постојање које оглашава се, стање средине када човек не губи се, јер ни тражио се није да би могоа изгубити се; и не налази се да би могоа схватити како никада га није ни било

Не, није то нека голема штета што хегање сасвим изгубило се (што за њ мало ко још зна и што тежко сада и описати се може), није то нека штета јер читаво то оглашавање није нарочито лепо по себи већ је оно само део једне веће целине, значајнијег нечег чега такође све мање има – сагласности са светом и потпуне среће суда који и не зна да празан је а зна изливати и оно чега у њему нема

Ова прича не би ни била то када се не би поново вратила Баху од којег и пошла

Хегање

Поређења, без горких поређења се не може, као што не могу даље а да не поразвијем мало своју поредбу са Бахом, и шире и дуже

Присећам се, Вукови противници, Хацић и други, у ономе што названо *раӣ за ср̄иски језик и њравойис*, Вукови противници језик који он покушао наметнути звали језиком *џоведарским*, што он у основи својој и јесте био (*биће* у његову Рјечнику значи *џуча*, а више векова старо *биџије* било прогнано, и тако без краја и конца)

Није моја забит била једино место где се хармоника звала музиком, те и Вук који живовао у Бечу, једном од родних и радних места новије европске музике, и он пошао од таквога језика, па провадацисао за удају ћерке кнеза Милоша, те хвалећ свога младожењу казао како – *удара у клавир и грује музике*, што је језик у којем се не разликују свирке од свирала, те ко да се без туге не сети Петра Хекторовића који још средином шестнаестог века записао две србске бугарштице, и нотно и текстуално

Једва да је познато да постоји говедарска музика, да тај груби и припрости посао имао и одговарајућу музичку пратњу, хегање, па њен ослик јесте и најбоља слика поредбе са Бахом

Слушам Бахову *Пасију ѿо Мајтеју*, али као да чиним то једним увом само, док из другог не успевам да протерам хегање, назовисвирку којом почео мој зовисвет

Није се могуће два пута родити

&

Није се могуће два пута родити, то у овој краткој приповеди требало да одигра улогу поенте, али као да ништа се не може одиграти, још мање доиграти

Ниједна прича нема краја, па ни прича о хегању, па ни прича о поенти

Још концем деветнаестог века Верлен покушао из певаније протерати поенту као лаж – *Вани с ѿрљавом ѿоентом*

Поента је безпоговорна, а ако ишта вреде, приче добијају поговоре, било да их траже, било да од њих беже

Не може се два ѿуша ући у исѿу реку, казао Хераклит звани *мрачни*

(Ни у исту причу, додао бих, али не бих да то овде буде разпоента)

После две, после скоро три хиљаде година, неко коме се учинило да у Хераклитову мраку види добро, неко узвратио – *не може ни једном*

МИ
НИКОЛА I

по милости Божјој

КРАЉ И ГОСПОДАР ЦРНЕ ГОРЕ

прогласујемо и објављујемо свима и свакоме, да је Народна Скупштина ријешила и да смо Ми потврдили и потврђујемо:

ЗАКОН

о

Народнијем школама у Краљевини Црној Гори

Члан 1.

Задатак је народнијема школама, да васпитавају дјецу у народном и религијском духу и да их спремају за грађански живот, а нарочито да шире просвјету и српску писменост у народу.

Члан 13.

Дјеца, која по одобрењу школског надзорника уче приватно код куће, морају при крају школске године полагати испит у државној школи и родитељи плаћају за то двојици учитеља, који испит изврше, по 5 перпера. У испитној комисији не може бити лице, које је ученика спремало.

Ко поступи противно овоме, казниће се са 25—50 перпера у корист школског фонда. Ову казну, по саопштењу школског надзорника, изриче Министар просвјете, а извршује мјесна власт.

Дјеца наших држављана, који стално живе у Црној Гори, морају походити државну или приватну српску народну школу; она не могу походити школе с туђим наставним језиком, док не сврше српску народну школу.

III. Настава.

Члан 26.

У основној школи уче се ови предмети:

- 1., наука хришћанска;
- 2., српска историја;
- 3., српски језик;
- 4., црквено-словенско читање;
- 5., цртање и лијепо писање;
- 6., пјевање (свјетовно и црквено);
- 7., гимнастика и дјечије игре;
- 8., земљопис,
- 9., познавање природе;
- 10., пољска и домаћа привреда;
- 11., основи хигијене;
- 12., рачуница и геометријски облици;
- 13., ручни рад са домаћим газдинством (по могућству).

Наставни план и програм предавања, прописаће Министар просвјете, по саслушању Просвјетног Савјета.

Закон о народнијем школама из 1907. и 1911. године у независној и међународно признатој држави Књажевини Црној Гори. У основној школи једини језик у настави је био српски.

ИСТРАЖИВАЊА

ИСТРАЖИВАЊА

Горан КОМАР:

*Повеља Цара Душана цркви
Св. Арх. Михаила и Гаврила
у Јерусалиму (1350)*

Ђорђе Н. КЕБАРА:

Митолошка Насијасијевине прозе

Миомир КОВАЧЕВИЋ:

*Српски епски интелектуализам
Марка Миљанова*

Лука КЕШЕЉЕВИЋ:

Аристотелово заснивање прве филозофије

Владимир БОРИЧИЋ:

*Што година од превода
Горског вијенца на француски језик*

8. ЖИТЕЉИ.

Црногорци су Славено-Србскога кољена као и Херцеговци и Бошњаци, и прозвали су се тијем именом као и ови од мјеста у косму живе. Старосвјдочкіе фамилија, које су у вријеме Краљва и Цареванашіе живиле најма ии сада, него су све насељене од послај паденија под Туреку владу Србіс, Босне и Херцеговине, а јзик је све едан што и Херцеговачки с врло малом и готово непримјетном разликом, и мањ с од овога испогањи Турскіема рјечма. — Число жителја излази на 100,000, од које може 15,000 пзаћи против непријетелја. Природом утврђена земља и отечестволюбіе Црногораца кадра су вагда непријетелю одупрјети се.

- ст.48 -

Примач. Оваје се пресеца Црногорска Историја, коју с покойни Патар Петровић Нагош, одашњи Митрополит, својом руком писао

- ст.86 -

У одјелку 8. Житељи, пише између осталог следеће: „Црногорци су Славено-Српског кољена као и Херцеговци и Бошњаци, и прозвали су се тијем именом као и ови од мјеста у коему живе“. За језик Црногораца, пише следеће: „језик је све један што и Херцеговачки с врло малом и готово непримјетном разликом, и мање је од овога опогањен Турскијема ријечима“. (Грлица, 1835, Цетиње, ст. 47-48)

Горан КОМАР

ПОВЕЉА ЦАРА ДУШАНА ЦРКВИ
СВ. АРХ. МИХАИЛА И ГАВРИЛА У
ЈЕРУСАЛИМУ (1350)

Пољед на сѣтари цетѣињски архив

Повеља припада уништеном документационом корпусу манастира Св. Николе на Врањини. Овдје доносим снимак преписа Николе Звијездића који се чува у Дубровнику (сл. 1), са упоредним дјеловима текста издања Франца Миклошића. Овдје желим показати како је службени канцелар Дубровачке републике измјенио и драматично скратио текст који је имао пред собом и то у јако важним дјеловима. Могло се тако нешто, свакако у мањој мјери, догађати и у даљој прошлости. Напросто, концентрација средњовјековних повеља на овој тачки у Скадарском језеру, сама по себи, казује да су Немањићи и њихови посљедници заиста поклонили високу пажњу манастиру. Досадашњи увиди стручњака се крећу у различитим смјеровима и оцјенама аутентичности, али истина је да ми данас не можемо видјети оригиналне рукописе. Fr. Miclosich је своје издање начинио према дубровачком примјерку из 14. вијека који је старији од веома непажљивог и скраћеног преписа Никше Звијездића у 15. вијеку. Склон сам да на интервенције даровалаца након Св. Саве гледам као на линију подржавања плана Светога да постави српски пут и копчу са градом Гроба Христовог, нарочито у случају краља Милутина и цара Душана. Душану се приписује још двије повеље из овог корпуса¹ (погледај сл. 2). Никада у науци није оспорена одлука цара да Милутиновом јерусалимском манастиру уступи право на Стонски доходак, јер су они послѣје прелома вијека редовно подизали новац. Овдје морам поменути да је Владимир Мошин оспоравао аутентичност овог документа сматрајући да су документа сачувана у Дубровнику пројекти братства у Јерусалиму које су владару подносили, али их он није верифи-

---

¹ Ђорђе Бубало, *Средњовековни архив манастира Врањине*, Стари српски архив, књига 5, 2006, 260-265.

ковао због њихове опсежности. Овакво гледиште је доведено у питање, а подвучена је и чињеница да је највећи дио документа које је Звијездић преписао сачувана у Граду². Скреће се пажња и на долазак врањинских калуђера у Дубровник по доходак 1355. године³. Мислим, ипак, да треба примјетити да је Звијездићев препис напросто израз потпуног немара. Због тога овдје и доносим упоређења на временски релативно блиским примјерком (из 14. вијека) који је објавио Ф. Миклошић, али без упуштања у потпуну реконструкцију текста преписа Звијездића коју сматрам веома неизвјесном.

На основу примјерка у Дубровнику из 14. вијека, може се разумјети да је оригинална повеља постојала. Моје скромно мишљење је да изворни документ није морао бити ни онај који је пропао за вријеме Првог свијетског рата. Ипак, сви дјелови документа постојано говоре у прилог аутентичности. Може се чак овдје опазити и да друга средњовјековна документа која су током 18. вијека чувана на Цетињу нису за потцјењивање и да се такве групе исправа не могу у цјелости одбацити као фалсификати.

Можда није наодмет скренути пажњу на неке помене старог цетињског Архива током 18. вијека. На примјер, анонимни писац *Крајикој ојиса Зеџе и Црне Горе* из 1777. године, међу преписима о којима истиче да их је начинио са оригинала, уградио је у Прилог своје дјелу једну исправу о области манастира Св. Архангела Михаила у Боки која дјелује као препис са оригиналног и комплетног изворника⁴.

² Ђ. Бубало, *Средњовековни архив...*, 267-268.

³ Ђ. Бубало, *Средњовековни архив...*, 268.

⁴ Слободан Радовановић, *Крајикој ојис Зеџе и Црне Горе*, САН, Посебна издања, књига CDXXXV, Београд, 1970, 143-148; Горан Комар, Српске општине под Венецијом, Никшић, 2017, 75-78: Опширна свечана аренга, ма какве несумњиве утицаје и језичке преинаке да је трпјела, говори о аутентичности изворног документа: „... мн еже прилепяти се (прильпнжти: прионути, П. Ђорђић, 255) въ коѣѣ благо естъ и полагаати на нѣмъ зпованіе (оупъвати: уздати се, П. Ђорђић, 260) доен на прѣинстѣю бѣѣ нашѣ прсно дѣвѣ марию и на свѣтаго и великаго небеснихъ силѣ мнханла нже бесовскѣю силѣ низверже мнлость же свою дарова емѣ отъ бога правобѣрнихъ хрстіянь гпѣа мн дѣда смцеона и гпѣа мн крала нашего стефана и стрнца мн архінейѣпа кнр савви радостнѣе еже дано бысть нидѣ сохраненомѣ невндною еланстающѣе на непобѣдндою помощію божіею и многне храмн просвѣтнша и вѣрѣхъ православныхъ хрстіянь не истреша нлестѣ попраша

тѣмъ на небесехъ со ангелъмъ ва двораются и раки дошенъ нхъ по свящтенн сѣтъ молбами претинствя наша бѣе и присно дѣвѣ мари и сѣтго великаго архангела вихана евоже храмъ бысть во гарбан нареченн ѿ родителен доухъ епископія зетская ѿ нихъ стврждено...“.

Вјерујем да може бити занимљиво, ако не и подстицајно, подсејити на одређене вијести о старом црквено-народном Архиву на Цетињу. Одређена документа са почетка 18. вијека, говоре о погледу народних и црквених предводника Срба на Архив у Цетињу. Из писма Аловизе Моченига упућенога 22. августа 1702. из Задра у Млетке, види се да је врх Српске цркве показивао занимање за исправе које су се чувале на Цетињу: „...Према обавјештењима из писма Ђованија Болице од 2. јула и саопштења епископа Бусовића, изасланици патријарха Арсенија III отишли су на Цетиње да траже старе привилегије, јер је изгледа патријарх у завади са другим великодостојником који столује у Пећи. У вези са овим је писмо, такође овдје прикључено, херцеговачког архиепископа Саватија, који борави на територији Херцег Новог. Овим писмом саопштио ми је свој избор за намјесника (viceregente) у Пећи горепоменутог патријарха који је сада у Угарској одакле није у стању да управља подјељеним пуком...“.

Сачувано је и писмо владике Бусовића Алвизе Моченигу, којим јавља о вијестима из манастира Крупе, како су на Петровдан, по староме календару, прошли на путу ка Будиму, враћајући се са Цетиња, изасланици патријарха Арсенија. Тамо су били с циљем да пронађу и донесу му аутентичне привилегије које доказују да је увијек српски патријарх, а не грчки, имао духовну власт у Пећи. О овоме проблему води се спор са Портом. - Архива САНУ, Историјска збирка, Заоставштина Јована Н. Томића, 8711/VI – а/8с. Указао бих на још нека документа иако припадају Боки, а то чиним из разлога подстицања размишљања на тему побуда српског митрополита да затражи препис средњовјековног акта. Током 1728. године, млетачке власти у Боки суочиле су се са молбом владике Стефана (Љубибратића-Руђића) да му се начини препис оснивачке повеље Балше III паштровском манастиру Прасквица. Тај посао је учињен и настао је овјерени препис о којем говори Петар Шеровић. Према његовоме читању, на полеђини српског преписа повеље који је био прикључен уз италијански превод из 1728., стајало је: „Преосвештенејшему и славнејшему оцу и господину митрополиту кир кир Аци Стефану за љубав велику“, а онда још један запис истом руком: „Стефану за љубав“ - П. Шеровић, *Повеља о оснивању манастира св. Николе у Прасквици и њени додаци*, Историјски часопис 5, Београд, 1955, 331; Такође: Милош Антоновић, *Оснивачка повеља Балше III Балшића манастиру свейої Николе на Прасквици*, Стари српски архив, књ. 5, 2006, 207-227. Постоји препис обезбјеђен од стране митрополита Петра II Петровића повеље архиепископа Саве Немањића манастиру на Врањини који је објавио Фр. Миклошић: ...его во

Манастир Св. Николе је немањихки манастир. Подигао га је владика Иларије, а говорило се и о натпису на гробној плочи овог епископа⁵. Први хрисовуљ припада Св. Сави и настао је 1233. године и у њему се изриком казује да је манастир њему, Св. Сави, Иларије предао под главни надзор. Манастир је више пута похаран од Турака. Сачувано је предање које је објавио архим. Нићифор Дучић о догађају 1482. године када је пао Жабљак и када је по одласку митрополита Висариона из манастира ово мјесто похарано и попаљено, а у њему деветорица калуђера пострадали од дима⁶. Ктитори манастира Св. Николе били су Св. Сава, краљ Владислав, краљица Јелена, краљ Милутин, Стефан Душан, Ђурђе Стратимировић, Балша III и Иван Црнојевић. Сједиште властелинства било је у цркви Св. Николе, а баштине у жупама Подлужје, Прапратна, Црмница и Крајина. Мехмед II издао је под Скадром 1478. године лист којим је све манастирске посједе потврдио⁷. За нас је веома важно да је у часу преласка Ивана Црнојевића на Цетиње 1485. године пренешен и Архив, али је његов дио остао на Врањини и уништен од експедиције Осман-паше Скопљака 1842. године⁸. Архив на Цетињу био је чуван све до 1915. године када је књаз Мирко наредио закопавање крај двора краља Николе на Крушевцу код Подгорице гдје је остао до ослобођења 1918. и изнова пренешен на Цетиње, гдје би био

ради и си христовиѣни дѣлѣи наарѣионѣ освещенны епископѣ зѣтѣски. последѣиѣ словесемѣ спаса нашего, многиѣ трудѣи подѣиетѣ ѣ своенѣмѣ светителствѣ: прѣвѣи во бысть си светителѣ зѣтѣскен зѣдѣли поставленѣи мѣною... Даље казује о труду епископа око Врањине који вѣселѣи тѣ неколико црњворѣнѣцѣи вѣ славословленѣиѣ божиѣ. си же свети и божиствѣни храмѣ сѣврѣшѣнѣи ѣго и прѣдѣа мѣне. и да не нѣдѣ сѣи нѣдѣи некѣоторѣиѣ областѣи епископѣ зѣтѣски. азѣ же сава... – Fr. Miklosich, 17-19; Б. Шекуларац, *Дукљанско-зейске ѿновеље...*, 56-61; Ђ. Бубало, *Средњовековни архив...*, 247-251. Веома занимљиво и отворено мишљење у прилог постојању веома древних докумената која су припадала Паштровићима у средњем вијеку дао је уважени проф. Славко Мијужковић у дјелу *Kotorska mornarica*, CANU 28, *Одјелjenje Друштвених наука* кнј.7, 1994, 21-28.

⁵ Нићифор Дучић, *Врањина у Зетѣи и хрисовуље на Цетињу*, Гласник Српског Ученог Друштва XXVII 1870, 167, 170.

⁶ Н. Дучић, *Врањина...*, 169-170.

⁷ Иларион Руварац, *Манасѣиѣ св. Николе на Врањини у Скадарском блаѣу*, Просвјета, година друга, Цетиње, 1894, 533.

⁸ Перо Шоћ, *Прилози за кулѣиурну истѣорију Црне Горе*, Цетиње, 1939, 56.

поново закопан! Средином априла 1923. године откопани су сандуци у Врањини са Архивом. Тај дио Архива је иструлио. Од немањићких повеља остали су трули дјелови⁹. Фондус повеља садржи деветнаест хрисовуља. Десет лежи у Музеју на Цетињу. Читави комплекс повеља објавио је Божидар Шекуларац¹⁰. Оно што је драматично важно је нестанак **Зборника монаха Гаврила** на основу којег је научник И. Јастребов објављивао одређене повеље, међу којима и једну краља Милутина и једну Балше III¹¹. Гаврилов зборник настао је у доба владике Данила Шћепчева. У манастиру на Цетињу налазио се до 1879. године, али и до 1887. године. Копијална књига монаха Гаврила (Ђурашковића) из Цеклина, израђена повељенијем јеромонаха Исаије из Брајића, начињена је, према једноме цитату Јастребова, пажљиво и са познавањем старих рукописа у периоду управе владике Данила и Саве. Монах Гаврило казује и о оштећености, раздргости и старости рукописа¹². Двије повеље имају године настанка: Савина (1233) и Владиславова (1242). За нас је јако важна тврдња Филипа Радичевића да је Владиславову повељу пронашао у подруму цетињског манастира, те да ју је је приписао са оригинала. То је учињено 1862. године¹³. Она се на Цетињу сигурно налазила до 1870. године¹⁴.

(Препис Никше Звијездића¹⁵) каъ . нде велнкога савъа а боже о те нже словоѣ дѣхомѣ ѣсть свонѣ вса ѣстронвнн виднѣа н невн- днѣа оѣѣшевѣна же н безѣдѣшна нже прѣвнѣ (прѣвѣѣ) ангеоскн (аггласкнѣ) чннн саставн ...

(Фр. Миклошић, Mon. Serb. 133) боже отѣче вседрѣжителю, нже словоѣ н дѣхомѣ ѣсть свонѣ вса ѣстронвнн, виднѣа же н невн- днѣа, оѣѣшевѣнна же н безѣдѣшна, нже прѣвѣѣ аггелскнѣ чннн сѣстави...

⁹ Божидар Шекуларац, *Дукљанско-зейске повеље*, Историјски институт Црне Горе, Титоград, 1987, 53.

¹⁰ Б. Шекуларац, *Врањинске повеље*, Титоград, 1984.

¹¹ Б. Шекуларац, *Дукљанско-зейске...*, 54.

¹² Б. Шекуларац, *Дукљанско-зейске...*, 55.

¹³ Ф. Радичевић, *Сѣшарине*, Просвјета, св. XI и XII, година друга, Цетиње, 1890, 319.

¹⁴ Б. Шекуларац, *Дукљанско-зейске...*, 63-64.

¹⁵ Нисам се усудио учинити комплетне реконструкције дјелова текста из књиге Никше Звијездића.

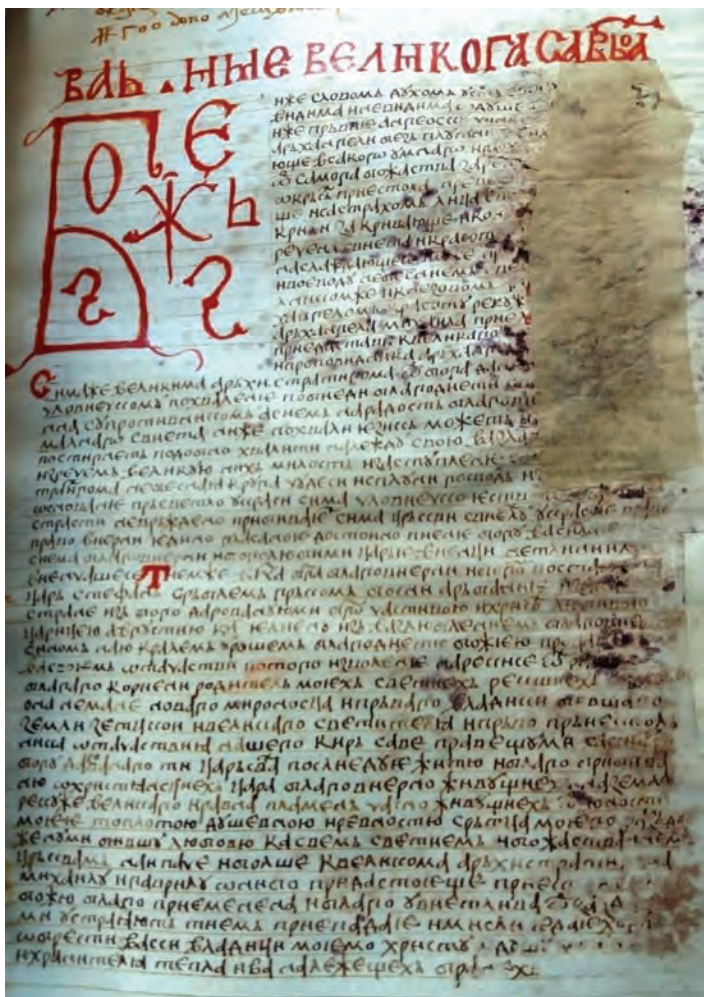
(Препис Никше Звијездића) тнем же ва хѣ бѣа благоверни и бо҃ѡ поставленн царь стефанъ срьбелемъ грькомъ босни арьбанни и западнѣ стране и зъ бо҃о дарованѣю мн бѣѡ частнвою и хрнс о любнвою царнцѣю ав҃гѣстнѣю кнѣ еленѣ и зъ вазлюбленнемъ благоверниѣ снномъ наю кралемъ зрошемъ благоднѣтю бо҃жѣю процавшѣ мн ва своємъ о҃тачастви по того нзволенѣ нареки се ѿ ... благаго корнени роднтель моѣхъ светнѣхъ рекшнѣхъ снѣмона неманѣ новаго мнроносца и прѣваго владнки бнвшаго землн зетскон и велнкаго светнтеля и прѣво прѣнестольннка о҃тачаствни нашего кнрѣ савѣ...

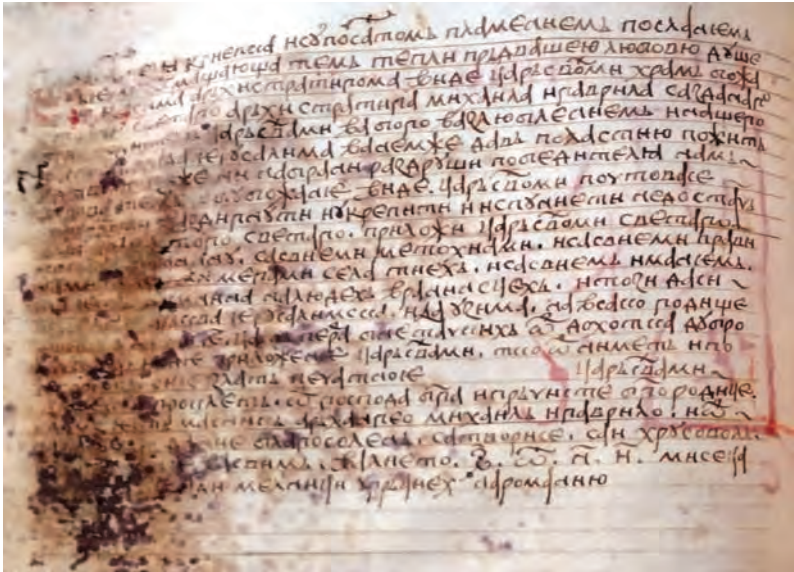
(Фр. Миклошић, 133-134) тѣмъ же и азъ въ хрнста бо҃а благобѣрнни и бо҃омъ поставленн царь стефанъ срьбелемъ и грькомъ и западнѣн старнѣ и съ бо҃о дарованьнѣю мнвогочѣстнвою и хрнстолюбнвою царнцѣю ав҃гѣстнѣю кѣра еленѣю, и с вѣзлюбленнмъ и благобѣрннмъ снномъ наю, кралемъ зрошемъ, благодѣтнѣю бо҃жнѣю процвѣтшѣ мн, въ своємъ о҃тчѣствѣ по того нзвольнѣнѣю нареци се о҃трасьль благаго корѣне, роднтель монхъ светѣхъ, рекѣ же смѣсона неманѣ, новаго мнроточца и прѣваго владнки бнвшаго землн зетсѣн, велнкаго светнтеля и прѣвопрѣѣстѣпннка о҃тчѣства нашего, кралю савн правѣшѣ мн скнфтрѣ бо҃о дарованнаго мн царѣства...

(Препис Никше Звијездића) видѣ царьс во мн храмъ бо҃жаственн свѣтаго архнстратн҃га мнѣхнла и гаврнла сззданаго прароднтеля царьс ва мн ва бо҃о вазлюбленнемъ и нашего ... иерѣсалнма ва немъ же давѣ по ластнѣ по҃жнть и днѣволе нже нн на бранн раздрѣшн побѣднтеля намъ дарова темъ о҃бѣзбожаннѣ видѣ. царьс во мн потѣвоа се ... вѣздн҃гнѣтн и зкрѣпнтн и нсплннѣтн недостачна храма того сѣго свѣтаго. приложн царьс во мн свѣтаго нколѣвранннѣ. са свнѣмн метохнмн. и са свнѣмн правннмн и са свнѣмн мѣгамн села тнѣхъ. и са свнѣмъ нланнѣмъ. црѣкве тезн днѣннна на людѣхъ вранннсѣхъ. и този да сн зснма црѣкѣва иерѣсалнмска...

(Фр. Миклошић, 134-135) видѣ царѣство мн храмъ бо҃жественн свѣтнѣю архнстратн҃гѣ мнѣхнла и гаврнла сззданнаго прароднтелн царѣства мн въ бо҃о вѣзлюбленнѣмъ ннгда градѣ нѣрѣсалнмѣ, въ немъ же бо҃гъ съ плѣтнѣю по҃жнть, и днѣвола нже на насъ бранѣ раздрѣшнн, и побѣднтелѣ намъ дарова, тѣмъ о҃бѣзбожаннѣ видѣ црѣкѣвн царѣство мн потѣща се царѣство мн вѣздн҃гнѣтн и зкрѣпнтн и нсплннѣтн недостачнѣнаа храма того свѣтаго, и приложн царѣство мн свѣтаго нколѣвраннннѣ и съ црѣкѣвомъ и съ селн и съ люднн и съ вѣѣмъ метохомъ и съ внноградн и съ планннмн и съ пашншн и съ знѣовншн и съ мланнн и съ сѣнокосн и съ доходѣн црѣкѣвн тезн, и цю нма з свѣтаго срьгѣа доходѣа на всако годннѣ .р. перѣперѣ о҃тѣ царнне царѣства мн и съ вѣѣмн правннмн и зставн царѣства мн и съ вѣѣмн мѣгамн сель тѣхъ и съ вѣѣмъ нланнѣмъ црѣкѣвѣ тезн, и цю ѣсть днѣннна ꙗ на людѣхъ црѣкѣвеннѣхъ, и такон ю приложн царѣство мн црѣкѣвн нѣрѣсалнмскон. да сн скѣпла црѣкѣвн нѣрѣсалнмскаа на всако годннѣ о҃тѣ враннне, цю се о҃бѣѣта лѣтнне, жнѣта и

вна, и соѣ овъць и соѣ кобнаѣ, половнна соѣ тога да се продае и да се носи ѣ нѣрѣсалнѣ... Надаље, цар ослобађа људе Св. Николе Врањинског од руковних работа да је непоколебљиво до вијека, као да је за манастир надлежан јерусалимски игуман укључујући постављање старјешине у манастиру. Слѣди и пријетња уколико би ко потворио ово златопечатно слово да га поразѣ и убије сила животодавног Крста и да буде проклет од Nikeјских отаца и врховних Апостола и Евангелиста и од свих свѣтих, а да је причестник отпалѣм од Хрста Арију и Несторију и Јуди предатељу Христову и онима који рекоше: „Крв Његова на нас и на дјѣцу нашу“.

Сл. 1. Codex ragusinus 23

На крају, желим изрећи мишљење да је губитак Архива манастира Св. Николе на Врањини толики да се не може изрећи ријечима. Ова документа су се чувала тамо гдје је требало – у манастиру на Врањини и Цетињу. Докрајчио их је Први свијетски рат, али је јасно и то да су била у лошем стању када их је са пажњом преписивао калуђер Гаврило. Истраживачи су им већ у 19. вијеку поклањали дужну пажњу, али томе Архиву, као и свеукупном Архиву на Цетињу, погледе су управљали и црквени достојанственици 17. и 18. вијека у критичним по народ и Цркву временима. Овај дио Архива Српске цркве им је једино био доступан како би пред западним хришћанским владарима римокатолицима укријепили и доказали своја права и одбранили тековину свете Пећке патријаршије. Веома су значајне и крупне импликације свих до сада постављених аргумената који говоре у прилог аутентичности већег дијела Врањинске архиве. Када је у питању повеља Св. Саве, најприје, пружене језичке и текстолошке карактеристике и аналогије који је истакао В. Мошин и Б. Шекуларец. Свакако, велику важност имају опажања научника који су изговорили став о фалсификатима, али нико није оспорио аутентичност цјелине.

Сл. 2. Повеља краља Душана којом поклања Брчеле манастир. Врањина

Ђорђе Н. КЕБАРА¹⁶

МИТОПОЕТИКА НАСТАСИЈЕВИЋЕВЕ ПРОЗЕ

Предмет истраживања је митолошки подтекст књижевног стваралаштва М. Настасијевића, а као корпус одабране су приповетке из збирке *Тамни вилајет*. Самим насловом Настасијевић приповеткама даје фолклорни карактер, упућује на затамњено значење, недокучиво људском памћењу али и на нешто што опстаје у колективној свести. Фолклорна грађа значајна је за расветљавање симболичног конструисања Настасијевићеве прозе, а назив *Тамни вилајет* упућује на народну приповетку. Читалац је упућен на сећање које егзистира у колективној свести. Оно постоји само као слика архетипа који Јунг помиње у својој теорији као прастару слику ствари, изворну, првородну. Метод истраживања биће митоанализа Настасијевићеве прозе, а циљ рада јесте да прикаже формални аспект фолклорне и фантастичне грађе у конструкцији митопоетске слике света.

Кључне речи: мит, фантастика, бајка, фолклор, поетика, симболизам

ПОСТУПАК МОМЧИЛА НАСТАСИЈЕВИЋА

У народној приповеци *Тамни вилајет* присутна је архетипска слика цара (вође) који предводи војску из боја, а испред њих је препрека у виду мрачне пећине¹⁷. Јунаци улазе у пећину, у којој газе по ситном камењу које не виде и чују глас

¹⁶ cowboydzo@yahoo.com

¹⁷ У фолклорном стваралаштву позната је схема препреке, најчешће је обједињена мотивом свадбе, чиме чини једну већу мотивску конструкцију под називом „свадба са препрекама”. У предањима нису забележене само свадбене препреке, у неким од највећих светских митова јунаци се сусрећу са препрекама и задацима, тако Херкул има дванаест задатака да обави, а можда ближи поменутој причи јесте Одисеј који је услед препрека на путу онемогућаван да се врати на Итаку.

из дубине „Ко овога камења понесе, кајаће се, а ко не понесе, кајаће се”. Чувши те речи, неки су размишљали, ако ће се већ кајати, што уопште и да узимају, а други да узму барем мало. Изашавши из пећине они долазе до сазнања да је било у питању драго камење, и тада, они који нису узели кајали су се због тога, а они који су узели, кајали су што нису приграбили већу количину. Симболиком ове народне приповетке посматрамо природу Настасијевићевих (1894-1938) прича из збирке *Из тамној вилајетџи* (1927).

Приповетке карактерише потпуна безвременост, беспросторност и тотална обезличеност субјекта, који попут бајке, чешће мита, обележава неко непознато време у непознатом простору и са непознатим ликовима. Када говори о уопштавању унутар митског мишљења, Е. Мелетински (1918-2005) истиче:

„Непосредан материјал првобитне логике постаје елементарно-чулно опажање, које омогућује да се преко сличности и неспојивости чулних својства остварује процес уопштавања без одвајања од конкретног. Сходно томе, просторно-временски односи не могу се еманциповати од конкретних чулних предмета, лица, ситуација, који испуњавају простор и време, што условљава представу о неистородности простора и времена.” (Мелетински 1983: 167-168)

Смисао његових прича је као и у *Тамном вилајетџу* недокучив и недоречен. Настасијевић нас води кроз мрак у коме није јасно одређен улаз у причу, али ни излаз из приче. Најчешће је присутна нека неизбежна коб или зли усуд, који митским поступком, на крају приповетке, долази на наплату дугова јунаку или јунацима приче.

Основни критеријум за конструисање митског сизеа је приповедање и позиција приповедача. Настасијевић приповеда у првом лицу али, упркос томе, не наступа из монолошке позиције аутора дела него пренесено, из позиције неког древног приповедача – посредни извор. Попут Платонових рапсода, западних бардова и трубадура и српских гуслара, Настасијевић говори путем „истинословца” (*Реч о злом угесу Марше девојке и момка Ђенадија*), „незnanца” (*Прича о незнанцу*), дистанцираног приповедача (*Прича о негозваној јосидођи и љадном јуџинику*), путем неке бабе (*Зайис о даровима моје рођаке Марије*), прича се преноси с колена на колена, неименованим гласником. Приповедање посредством другог приповедача

има наративну функцију одржања приповедног тона и очувања атмосфере древног и мистичног. Стари приповедачи сматрани су јединим сведоцима и легитимним чуварима древног знања, око њих би се сви окупљали и веровало им се. М. Настасијевић пише у приповеци о удесу Марте девојке и момка Ђенадије:

„Да неког изводим из блудње нећу, не што би се посумњало у сигурност мога казивања (мене зову истинословцем), већ у исправност моје главе. Стога казивати нећу ником ништа, али, колико ми глава засеца, исписати хоћу све што знам, јер ја поуздано знам шта и којим путевима доведе Марту девојку да удави момка Ђенадија.” (Настасијевић 1991: 44-45)

Митологетски мотив приповедача доводи нас до мотива путника. Готово у свакој од приповедака присутан је јунак или приповедач који пролази одређену путању. У причи *Зайис о даровима моје рођаке Марије*, на почетку, јунак прелази иницијасијски пут у трагању за одговорима у завичају, а на крају приче враћа се без одговора. *Прича о недозваној јосиоћи и гладном јушнику* омеђена је двама путовањима. На улазу у причу имамо гладног путника који се кроз благо одшкринуту капију провлачи на имање старе госпође, а на излазу из приче мноштво путника пролазника који су говорили и распитивали се о необичном догађају. У *Лајаријама јо ноћи* главни лик Кача пролази троструки иницијасијску пут попут оног у *Зайису о даровима моје рођаке Марије*. *Прича о незнању* доноси нам неименованог јунака непознатог у описиваном месту, а који у виду путника иде из села у село пружајући помоћ онима којима је та помоћ потребна. *Сјомен о Рагојци* говори о жени и мајци која како би помогла свом мужу мора да прода јагње и овцу. Она заједно са овцом, јагњетом и сином прелази дугу путању ка вароши и натраг. *Прича Виђење 1915.* говори о послератној ситуацији приликом које се четири гладна саборца враћају својим кућама. Представа пута једна је од најупечатљивијих архетипских слика¹⁸.

¹⁸Типични су митски ликови, хероји и божанства, путници који скривају свој индетитет, познати су под називом „лутајући хероји”. Они су најчешће врховна божанства попут Зевса, Озириса, Дажбога, Водена или Одина, код хероја високог порекла (полубогови / престолонаследници) попут Гилгамеша, Одисеја, Херкула, Зигфрида, Стевана Високог или амалгамисане личности, чији идентитет је левитирао између хероја и божанства, а то је Свети Сава као мито-

ТЕМАТИКА УКЛЕТЕ ДЕВОЈКЕ

Приче су конструисане по узору на фолклорне књижевне форме. Разлоге проналазимо у Настасијевићевој потрази за „матерњом мелодијом”. Настасијевић тежи мелодичности, па су и његове реченице некохерентне, у приповедном погледу, компресоване и мелодичне. Његов језик није литераран и реторичан него поетичан, заправо, мелодичан. Приче више одликује експериментални поступак него приповедна вредност. Употреба фолклорних форми не може се повезивати само са језиком „матерње мелодије” него и са конструисањем митске парадигме. М. Настасијевић ствара специфична уметничка предања на тај начин што комбинује мање и веће фолклорне форме попут изрека, клетви, легенди, бајки, предања. Атмосфера, која се провлачи кроз приповетке, окарактерисана је присуством зле коби и неизбежног усуда. Мотивација за такво стање никада се не проналази у узроку, јер митско мишљење не познаје узрочно-последичне везе, већ у греху или кривици, попут античког хибриса. Грех је наслеђен, јавља се као бреме које јунаци морају да носе попут првородног, родоскрвног греха¹⁹, или, усуда што их прати услед давно изговорене клетве.

лошки наследник атрибута приписиваних Дажбогу. Пут изузетно значајну улогу има у религијама и филозофијама народа. У хришћанству је љубав основни пут или чешће лествица до Бога, а на земљи је и ходочашће световни пут који претпоставља подвижништво и пешачење до Христовог гроба. У народним христијанизованим причама честа су путовања ђавола или анђела, најчешће обојице истовремено и заједно приликом искушавања људи. У источњачким филозофијама пут је основни појам. Познат је „бушидо, пут ратника” (самураја) у шинтоизму. Сличног карактера су и будизам са зен путем, који претпоставља усклађивање врлина са хармонијом супротности, као и таоизам где је пут постављен као врховни циљ до савршенства. Зачетник таоизма Лао Це пантеистичким тоном каже: „[...] Човек се подређује Земљи./Земља Небу./Небо Путу./а Пут иде својим путем.” (Лао Це 2005: 32) Кинески таоиста претпоставља хијерархију која устоличава принцип пута на самом врху лествице.

¹⁹ Неуагсива жеља рођакова да оде у Маријину кућу, додирне њене ствари, па, чак, и пољуби папучице могу се посматрати у контексту инцестозних жеља унутар његове митске свести. Неоствареност такве заједнице ближе појашњава каснији хаос и прелом у животу рођака и његове веренице.

Клетва се јавља у причи *Зайис о даровима моје рођаке Марије*. На Марију ју је бацила њена тетка из зависти према љубави њених родитеља. Када је рођаку стигла вест како је умрла, његова мајка (поменута тетка) изговорила је „јесам рекла”. Грех због порекла присутан је код Марте у причи *Реч о злом угесу Марије девојке и момка Ђенадија*. Марта води порекло од доброг оца, божјег човека, и мајке сумњивог морала која је одводила друге мушкарце на „Црвено брдо а друге замамљивала”. У ове две приче блиски су архетипски мотиви „уклете девојке” као и „уклете лепоте”. Марија је била девојка нашироко позната по својој лепоти, била је уклетата (теткина клетва), али и горда попут Нарциса у старогрчкој митологији којег су богови казнили што је одбио љубав једне нимфе²⁰. Марија одбија просца одмах након огледања у огледалу. Када младићев отац долази да у очају моли за сина, који је полудео због Маријине лепоте, она му само упућује презрив осмех и окреће леђа.

Интересантно је присуство усуда у причама. Одрживо је рећи да јунаци не контролишу своје поступке због постојања више силе, зле коби или усуда који судбоносно мора да се оствари. Они су условљени детерминизмом. Услед тога, рођак ће доћи у Маријину кућу иако је није познавао и био је упозорен „магијском забраном” да не прилази. Из истих разлога он ће украсти папучице своје рођаке упркос знању да она никоме није завештала своје дарове. Попут рођака и Марија упућује презриви осмех против своје воље, готово несвесно. То се види касније у причи када се јада својој баби да је крива за младићеву погибију. Баба представља „магијског чувара” Марије, како за живота тако и по смрти, она је неко ко има знање, али не оно рационално апстрактно него колективно, дубоко усађено у подсвести. Баба зна да су судбине умрлог младића и њене Марије плод старијих и недокучивих радњи, тако јој и говори:

„Мани се ти тога девојко! Ти његову смрт не хтеде, ни он јадан не мишљаше да ће пошав теби на њу набасати. А знање ко је крив старије је од нас, девојко, и бадава нам тражити га.” (Крагујевић 1976: 49)

Марта из приповетке о усуду Марте девојке о момка Ђенадије, такође, носи стари грех, старији и од њеног рођења.

²⁰ Дали су му одраз да се огледа у реци услед чега се утопио.

Она, за разлику од Марије, није била позната као неко са раскошном лепотом, била је обична девојка:

„Обична бејаше на изглед, обично мешаше се међу свет, без неке промене ни себе ни другог; лепоте управо онолике колико је свака младост има. Ништа особито, осим неке притајене доброте која избијаше из целе ње, и очију стално оборених.” (Настасијевић 1991: 45)

Марта и Марија блиске су по особеностима девојачких судбина и сличног усуда. Док је Марију до смрти пратила теткина клетва, Марту је пратио родитељски грех. Бежећи од усуда оне су на око компатибилне, али након изгубљене трке са злом коби нагло постају детерминистички различите. Разлика је у томе што је Марија поред клетве и девојка која је згрешила, она је замамљивала мушкарце, попут Нарциса, а несуђени вереник се обесио због ње. Марта је, опет, девојка над којом је прво почињен грех, на тај начин што је једне вечери код укрштених јасенова²¹ на силу узима момак Ђенадије, тада Марта губи обележје „девојка”. Марија је девојка која је показивала раскошну лепоту, Марта је била посве обична. Ипак, услед злих коби различит је и смер промене. Након вести о обешеном младићу, по речима њене бабе, Марија се „посветила” или „заметнула”, али биће да се „посветила”. Марта се након обешчашћивања приближила моделу какав је могла пронаћи у својој мајци, згрешила је након претрпљеног зла. Она је на крају навукла момка Ђенадију на место код укрштених јасенова и, по приповедачу, уз помоћ волшебних сила га удавила.

Грех који носе јунаци Настасијевићевих прича није увек наслеђен из прошлости, као туђи грех, они често греше

---

²¹ Укрштени јасенови симболичким положајем представљају злокобно место. У прилог таквој тези иде чињеница да је момак Ђенадије на том месту згрешао, Марта се код истих јасенова осветила, а и њена мајка је замамљивала мушкарце код истих јасенова. У овом контексту парадоксална је симболика јасена. По Чајкановићу, то дрво има велику спасоносну снагу, на његовим гранама седе виле, а ђаволи на њега не смеју. (Чајкановић 1994: 103) И П. Софрић, попут Чајкановића, помиње да је у питању дрво које симболише поштовање и на коме се налазе виле. (Софрић 1990: 126) На основу тога могли бисмо закључити да је требало да ови јасенови буду спас девојци Марији. Питање је зашто то није био случај. Претпоставка би била да је положај међусобне изукрштености укинуо магијску природу.

прекршајем забране или табуа. Маријин рођак прекршио је магијску забрану дошавши у њену кућу, а онда и узевши њен предмет, који посматрамо као „жртвени предмет”. У народу је заступљено веровање према ком је нечиста цела кућа у којој је покојник преминуо (Бандић 1980: 124). По народном веровању, када умре човек његова душа се неко време задржава и у предметима који су му припадали. У причи *Зайис о даровима моје рођаке Марије* постоји такво место на почетку где рођак у њеној соби осећа присуство покојнице, том приликом каже „Гле, узглавље мирише ми на њену косу!” (Настасијевић 1991: 11). Он осећа њен мирис који се задржао, дах или делић њене душе. Познат је поступак приближавања огледала умрлима да се види да ли ће га дахом замаглити, јер дах представља душу, када излети сав дах и душа је изашла кроз уста.

Овакав предметни мотив уско је повезан са мотивом „магичног предмета”. Два су таква предмета у причи о Маријиним даровима, један битан за њеног живота, у виду огледала, а други, у контексту њеног рођака, по њеној смрти, у виду везених папучица. Символика огледала је јасна, верује се да има моћ да ако се човек предуго огледа у њему може да му зароби душу²². Након умирања сматра се да се покојникова душа неко време задржава у огледалу. Познат је и поступак против урока када се по нечијем умирању огледало окреће ка зиду да покојникова душа не би повела још неку заједно са својом душом. (Крњевић 1997: 116-117) У приповеци, огледало има и изузетно важну улогу у одређивању Маријине судбине. У огледалу се јасно може огледати ток њене судбине. У почетку се огледа свом својом лепотом, а након самоубиства несудоног вереника и даље се огледа, али њена лепота сада „окапа”. Након свега, огледало пуца и најављује близину Маријиног усуда.

---

²² Д. Бандић, када говори о табу-прописима са апотропејском функцијом, наводи два становишта: „Е. Вестермарк истиче да, према мишљењу примитивних народа, човек увек умире насилним путем. Ако не погине од стварног, погинуће од замишљеног оружја – магије или врачања [...] душа тако убијеног човека постаје немирна и осветољубива [...] завиди живима, чезне за друштвом пријатеља и рођака, па тежи да их убије болешћу [...] Р. Карстен сматра [...] болест изазива зао дух који улази у човечије тело. Када болесник умре, зао дух остаје извесно време у његовом телу [...] (Бандић 1980: 113)

Ако говоримо о овом предмету у контексту бабе, она и овде задржава колективно-несвесно, осећа да ће нешто зло проizaћи из предмета и саветује Марији да га се отараси. Папучице, попут огледала, имају магијску функцију конструисања Маријине судбине. Марија је омражена од целе околине, она не излази из куће која је место „магијске заштите”. Унутар куће Марија везе, а то је, такође, занат митологетски означен. Њен вез може се повезати са Пенелопом, хероиницом-плетилом, која је чекала на Одисејев повратак. Ипак, не можемо тврдити да је Марија само чекала смрт и прижељкивала је, јер папучице су само смрт и донеле. Ближа је веза, сматрамо, са „судбином плетилом” – Мојром, која плете судбине људи и прати живот од рођења до смрти. Она се тиме полунесвесно бави, а на мотиве које плете нагони је нешто изнад ње. На њеним папучицама налазе се риђе змије, а змије као своју симболику носе „култ предака”, односно, претпостављају присутност душа предака, које чекају и дозивају је.

Риђа боја окарактерисана је у народу као знак отпорности и свирепости (Крагујевић 1976: 37). Марија девет година везе папучице, што је фолклорни број. По Т. Крагујевић употребљава броја девет нема већег значаја до типичне хиперболизације из народног стваралаштва (Крагујевић 1976: 39). Када је реч о папучицама, по смрти Марије, њен рођак их краде из куће и односи свом дому. Код куће их поклања својој вереници, приликом чега, фантастичним чудом папучице једнако добро приањају ситном стопалу као што су приањале и Марији. Тиме је рођак употпунио зачарани круг и у потпуности прекршио забрану – табу. То је урадио на тај начин што је 1) отишао у кућу покојнице; 2) дирао предмет умрле²³; 3) украо предмет умрле; 4) предмет умрле поклонио другој особи. Рођак је тиме направио троугао проклетства. У случају да је одлучио да поштује забрану и не оде у Маријину кућу, све је могло да се заврши на клетви коју је Марија носила и на само њеном усуду. На овај начин, рођак преузима проклетство од умрле Марије, по праву наследства, преноси га на себе, а након тога и поклања другоме. На крају је резултат смрт Маријина, смрт рођакове веренице и његово лудило. Не може се тврдити ни да је рођак могао да се држи подаље од куће и забране, из разлога

---

²³ Према народном веровању не узимају се ствари умрлих.

што је његова мајка изрекла клетву, а веровање каже да „кад неко куне вратиће се његовој деци”.

Усуд Марије и њеног рођака доводи нас до мотива смрти, а смрт је основна архетипска представа. Паралелно са природом Настасијевићевих прича, као и са тиме да су обележене присуством злокобне атмосфере која кружи над животима ликова, свака од прича, као кулминацију, има смрт. Оно што се разликује јесте врста престапа или греха који ће до смрти довести. У причи о Марији и њеном рођаку имамо прво клетву, а онда и прекршај табуа. У причи о Марти девојци и момку Ђенадију имамо сексуални преступ момка Ђенадије, након кога ће му се Марта осветити уз помоћ оностраних сила. Ипак, можда и најупечатљивији мотив који иде заједно са мотивом смрти у овим причама јесте глад.

ТЕМАТИКА ГЛАДИ

Две су приповетке у *Тамном вилајетју* које се заснивају на мотиву глади: *Прича о недозваној јосиођи и љадном јуџинику* и *Виђење 1915. Прича о недозваној јосиођи и љадном јуџинику*, од свих Настасијевићевих приповедака, у највећој мери, одише фантастичним и бајковитим елементима. Наравно, када је у питању њена структура, али с обзиром на завршетак, она је више антибајка него бајка. Бајковити су елементи ти што се говори о једној старој госпођи²⁴ и њеном воћном врту. Дакле, реч је о специфичном месту у недефинисаном временском периоду, на недефинисаној просторној равни. На крају, она добија и госта, путника из даљина коме је потребна помоћ. Тренутак путниковог доласка пропраћен је чудним околностима, јер капија госпођиног дворишта никада није отворена али, овог пута одшкринута је тек толико да омршавели путник може да се провуче. Кључни лик за разматрање митских и фолклорних карактеристика приче није путник него стара госпођа, њу посматрамо као вештицу, а изнећемо и разлоге за такву тврдњу.

Почетак нас упућује нас на злокобно и фантастично порекло недозване госпође, приповедач нам говори:

„Зломисленици радо шапутаху о тицоглавом мужу, коме је нешто шуштало у гласу. Тај муж, тврђаху, зачеди јој ти-

²⁴ Може се посматрати као вештица.

цоглаву децу, у којој она не виде ни трунке себе. И будући виловита, јутром им даваше напитак од лиандрова листа, тобож да се попуне, те тако јачи за слабијим сви помреше. А црнином, коју једнако носи, не жали њих, но злослути другима [...]” (Настасијевић 1991: 55).

Приповедач наводи и другу страну приче: „[...] тицоглави накот помро је сам од себе, каоноти све противно промисли, која рад неке сврхе навлаш погреша. А она, будући женска страна, усредоточи сву неутрошену љубав на безазлене плодове свога врта [...]” (Настасијевић 1991: 55). Приметна је приповедачева дистанца, он није сведок који је учествовао у причи, већ преноси оно што је чуо, а сходно народном обичају, чуо је две различите варијанте о госпођиној прошлости. Пратећи њен однос према гладном путнику, полазимо од претпоставке да прва ближе одговара моделу. Оно што је заједничко и за прву и за другу варијанту јесте изглед њеног мужа и деце коју је зачео са њом. Атрибуција говори да су били „тицоглави”. Мешање антропоморфних и зооморфних карактеристика типичан је митлогетски поступак и то, ближе, из античке старогрчке митологије. Настављајући античким моделом можемо говорити и о госпођином поступку тровања деце и мужа, што указује на везу са најславнијом чедоморком Медејом.

Сазнање о госпођиној прошлости – чедоморству, о сижејном поступку при коме је она чувар врта пребогатог плодовима, да њену помоћ тражи путник незнаца, као и то да се ставља у њену службу како би помоћ и добио, пружа довољно елемената да недозвану госпођу посматрамо као тип вештице. Томе у прилог говори и њена злослутна црнина. Ако тумачимо и сâм појам вештице, увиђамо да се у народном предању сматра да су вештице старе жене које су често просјакиње или се, као што је случај са овом причом, појављују као власнице неке куће или имања на удаљеном простору²⁵. Прастари облик за вештицу је „ведѿма”²⁶, а он потиче од глагола „водити” што

²⁵ Интересантно је да по веровању, у руском народном предању, вештице или Баба Јаге живе у кући са пилећим или кокошијим ногама, а то може да упути и на везу госпођине тицоглаве породице. Веза не мора да буде јака, они су можда тицоглави зато што су птице уско везане са Баба Јагом, али вероватно и због воћа које госпођа чува, а за које су највеће штеточине птице.

²⁶ Облик „ведѿма” задржао се у руском језику.

значи „знати”. То нам говори да су вештице, према предању, жене са поседовањем мистичних знања или знања страна другим људима.

У бајкама, један од основних мотива је вештичија (или је реч о баби) помоћ јунаку при извршавању задатка. У овом случају гладни путник тражи храну, госпођа не жели ништа да дâ путнику, а он се ставља у њену службу како би зарадио неку јабуку. Као и у причи о даровима Марије и овде долази до прекршаја „табуа”. Вештица чини нешто што се у народу сматра великим грехом, а то је „увреда госта”. Поимање госта у српској култури је од великог значаја, без обзира на то како је изгладнели путник доспео у госпођин врт, он је то и био. Атрибутив који се приписује недозваној госпођи јесте и „баба”. Овај облик, такође, доводимо у ближу везу са госпођом, пошто „баба” етимолошки означава „плодна жена”.

Недозвана госпођа је у приповеци чувар красног врта, она је власник многобројног воћа које зри до свог врхунца, а онда пада на земљу и трули. Овде Настасијевић најављује и симболише свеprisутну злу коб и упућује на то да све што се приближи старој госпођи умире. За гладног путника приповедач говори да је умро исцрпевши свој организам тиме што је гладан узео метлу да ради. Он је нестао без трага, а госпођа, као и у другим причама, бива кажњена, али каква је њена казна? Настасијевић остаје загонетнији него што је у осталим причама, он говори овако:

„Госпођа као да живљаше по старом; али кад поподневно небо смагне, ослоњена о рапаво стабло ране крушке медњака, дуго и необично махала би обема рукама, као да призивље неког с ону страну гора и вода, а капија упорно остајаше одшкринута.” (Настасијевић 1991: 60).

На први поглед њена казна делује прилично мала за оно што је урадила, практично као да и не постоји. Ипак, ако наведени цитат посматрамо у контексту античке традиције, могли бисмо да га схватимо као типичну казну „понављања поступака”, попут Сизифовог²⁷ гурања камена, узалудних Тан-

---

²⁷ Антички јунак, био је преварант и, стога, осуђен да гура велики камен уз планинску стрмину, али сваки пут кад би дошао до врха, камен би се скотрљао до подножја.

талових²⁸ покушаја да утоли глад и жеђ или окамењене Ниобе²⁹. Ако би то био случај, њена казна је „вечност”, дакле, већа од осталих у Настасијевићевим причама. Она је осуђена да у свако предвечерје маше и дозива изгладнеле путнике и то се понавља у виду кружнице или пада у јаму без дна, који непрекидно траје.

Мотив вештице могли бисмо тражити и у Маријиној баби која, за разлику од недозване госпође, коју одликују злокобне карактеристике, представља „магијског заштитника”. Вештичија карактеристика коју њој можемо приписати је заштитна клетва – басма, она куне жене које је нападају на улици због унуке, завршавајући обредним троструким узвиком „амин” (нека буде):

„Прђе ли једне, осим то здраво одеће, све је на вама труло и поцепано, па сте болештине угодне! Од вашег палацања Марију ни глава заболети неће, и да вам змијињи јед с језика на њу кане, миром би постао! А вашом ненавишћу, јер су вам кћери печурке од печурака, саме ћете се истребити! И ако је одселе комад хлеба из ваше руке примила, тај час у камен да ми се преобрати! Амин, и амин, и амин!” (Настасијевић 1991: 20)

Мотив глади присутан је и у причи *Виђење 1915*. У овој причи, присутне су три снажне архетипске представе: 1) Пут; 2) Глад; 3) Смрт. Четири војника враћају се са југа Албаније (Поднаредник, Поп, Жгоља, Мечка). Они су изгладнели што симболички, у контексту Првог светског рата, који је био заморан за српске војнике, што као група четворице изгладнелих путника. За поимање мотива глади у овој причи од изрази-

---

²⁸ Антички јунак, размажени син бога Зевса, пошто је убио сина Пелопа и послужио његово месо на гозби на Олимпу, осуђен је на троструке муке: да буде вечно гладан, да буде вечно жедан и да вечно буде у страху. Тантал је осуђен да стоји у бистрој води до врата, али када би покушао да утоли жеђ, она би се повукла; над њим су висиле гране најлепших воћних плодова, али када би покушао да их убере, оне би се подизале; над главом му је висила стена, претећи да се сурва на њега, због чега се вечно бојао.

²⁹ Античка јунакиња, била је ћерка Тантала, имала је седам синова и седам кћери, на основу чега се исмевала богињи Лети која је имала само Аполона и Артемиду. Летина деца казнила су Ниобу тако што су усмртили њену децу, изнад чијих лешева се Ниоба скаменила, а из њених камених очију и даље теку сузе.

те је важности тумачење Јунгових архетипова и тумачење основних нагона. К. Г. Јунг (1875-1961) као један од примарних нагона код човека наводи глад, након тога долазе сексуалност, активност, рефлексивност и стваралачки фактор (Шутић 2000: 203). Шилер (1759-1805), на општем плану, разликује три врсте нагона: чулни нагон, нагон уобличавања и *нагон за ијеру* (Шутић 2000: 216). Ако посматрамо наведене хипотезе о нагонима у контексту Настасијевићевог архетипског утковања, можемо закључити да је већи део нагона доследно спроведен кроз ликове прича. Основни или примарни нагон који обележава приповетку *Виђење 1915.* јесте глад.

У питању су четири гладна путника. Они на свом путу³⁰ наилазе на мртвог војника који у својој укоченој руци држи торбу са брашном. Приказ војника са испруженом руком, у којој држи оно што је потребно изгладнелим путницима, злокобни је знак – слути смрт. Међутим, као што је то био случај и у осталим Настасијевићевим причама, његови јунаци се сусрећу са колебањем из *Тамној вилајети*. Хипотетички говорећи, да су војници наставили својим путем, што би било у духу устројености колективне мисли, они би сасвим извесно помрли од глади, што је прилично добар разлог за кајање. С обзиром на то да су одлучили да остану код упокојеног, узму торбу из његове укочене руке и од брашна из торбе зготове качамак, који ће касније и појести – прекршили су табу. Њихов прекршај сличан је рођаковом из приче *Зайис о даровима моје рођаке Марије*, само што су они, овог пута, осим што су дирали и украли покојникову ствар, такође, појели његов последњи залогај. Појели су качамак док је још био врућ, згрчили се једни поред других и још те вечери били мртви, од тровања или усуда.

---

³⁰ За колективно-несвесно, значајно је веровање да увек треба остати на путу. У хришћанској мисли постоји пут до Бога, скретање води до Ђавола. Етички принцип захтева успостављање моралне путање, криминалци су нпр. они који су „застранили”. Код таоиста је значајно веровање да ако човек себи једном постави или зацрта пут, више никад са њега и не скреће. У народу је снажно веровање о путу, Црвенкапу је ухватио вук зато што је скренула са шумске стазе, а сличним веровањима у прилог иду изрази попут: скренути с пута, застранити (и на психичкој равни се неправилно функционисање умних активности описује на тај начин што се алудира на измештеност замишљене путање).

Иако је кључно место у *Виђењу 1915*. намењено нагону за глад, присутни су и сексуални и нагон за игру исто тако. Овај нагон условљава њихова глад и промена рада организма. У том погледу, М. Шутић, у својој студији о архетипологији, истиче:

„Нагон за игру, дакле, у Настасијевићевој приповеци надограђује глад као један од природних порива, који, према Јунгу, репрезентује прву нагонску сферу архетипова. Попут условног рефлекса код пса у Павловљевом експерименту, чије жлезде пре очекиваног obroка појачано луче пљувачку, и код Настасијевићевих јунака, чији нагони продиру дубље у сферу духа, када прегладне и када најинтезивније мисле на храну, као награда у виду лепоте, јавља се естетски нагон за игру.” (Шутић 2000: 217)

Трагове сексуалног нагона проналазимо када на почетку приче Поп „зрачно казује”:

„Еј, хеј, на белом коњу зори зора и девојка! На кладенцу ми дођи, драга, на мирисно чекање! Она се прегне да завати; лице је огледала, жељу је прочитала мила у води. Како ћу те, вели, водо, заватити, тиха тихана? Где ћу лице огледати млађана? Нека, велим, воде нек водује, ти си ми танка у пасу, ти си ми слатка у гласу, хајде драга да беремо цвеће!” (Настасијевић 1991: 135-136)

У тренуцима прегладности путници се препуштају еротским мотивима из усменог стваралаштва. Овај приказ је типично митског карактера, где Поп представља народног казивача, а остали, поређани у круг, слушају његово „зрачно казивање”. Нагон за игру проналазимо у њиховим шалама нпр. Попова опаска Мечки да ће се *ог* „врелог куванија надути к'о тенац”.

ТЕМАТИКА ЖРТВЕ

Приповетка *Сйомен о Рагојци* друкчијих је карактеристика од претходних прича. У *Сйомену о Рагојци* нема присуства зле коби, која на крају производи смрт. Ипак, иако је постављена другачија атмосфера, она, такође, садржи митска обележја. Ако посматрамо приповетку са формалистичко-симболичког становишта, можемо да кажемо да је *Сйомен о Рагојци* персонификација процеса – ритуала жртвовања. Целокупним током приче Настасијевић описује процесуално одвијање жрт-

веног типа. На почетку Радојка добија поруку од мужа да мора да прода овцу и јагње (жртвено јагње³¹) како би му помогла. Радојка је архетипски пример патријархалне жене – чувара породице. Док је муж одсутан, она је сину Миму супституција „очинске фигуре”. Можда и више него у другим причама *Сјо-мен о Радојци* одише и социјалним елементима, у питању је сиромашна породица која има тек по једну овцу и једно јагње. Када је реч о јагњету, оно је основни симбол жртвовања на коме почива прича. Дечак Мимо је за њега веома везан, често и спавају заједно. Настасијевић појачава особину невиности и кроткости које су заједничке за јагње и дете, а то је у складу и са кинеском традицијом, где јагње симболише „детину љубав” (Шутић 2000: 191). Како је дететова мајка типолошки представник патријархалне жене, она је истргнута из народа, а као такве морамо посматрати и њене поступке. Када добија од мужа поруку да прода јагње и овцу она, нашавши се између послушности према мужу и одговорности према детету, сматра: „Па да је у највећој невољи, и не муж, но са срца да јој је пао, не може она њему за вољу да утамани живо пред кућом!” (Настасијевић 1991: 128). Када Радојка каже да не може да утамани живо пред кућом, приметан је страх од урока³² да не

³¹ М. Шутић у својој студији говори о раширености култа жртвовања јагњета: „[...] широк је распон овог обреда: од стварног, култног жртвовања, крвне жртве, то јест клања јагњета, до симболичке жртве – урезивање лика јагњета на храмове – односно до, такође симболичког, Христовог играња улоге жртвеног јагњета, како би на себе преузео грехе човечанства [...] Тако је у старој Месопотамији убијена животиња, најчешће јагње, бацана у реку, да са собом однесе сва зла и искупи све грехе. Хетити у Азији, у XIII веку пре нове ере, жртвовали су прво јагње, верујући да ће његови животни сокови, то јест сокови младунца, утицати на природне силе и подстицати на плодност. У *Библији* (Исаија) говори се о „залудној” жртви јагњета, што је последица критике првобитног јудејског антропорфизма: „не приносите ми више жртве залудне [...] не марим за крв јагњећу”; а у *Талмуду* најчешћа жртва је пасхално јагње, или јаре, поводом сећања на излазак из Египта. Германи су јагњад и друге животиње жртвовали хтонским силама; живи јагањци су зазиђивани у темеље грађевина (градбена жртва); у подунављу су јагњад жртвована води, а Словени су, као и Хетити, јагњад жртвовали да би се повећала плодност поља [...]” (Шутић 2000: 188-189)

³² Страх од урока један је од основних мотива код Настасијевића. Приметан је у већем броју прича. У *Зайису о даровима моје*

усмрти живо биће пред својим прагом, нарочито што је и њен син везан за јагње. Услед таквих околности уследиће жртвени процес приликом кога ће Радојка кренути са овцом, јагњетом и Мимом до вароши – жртвеног места. Оно што је у овој причи заступљеније него у осталима јесу пантеистички елементи.

Радојка је „човек природе”, саживљена је са природом и живим организмима. Током путање коју пролазе овца на челу, иза ње Мимо и јагње, а на сáмом крају Радојка, морају да прођу преко брда, поља и река. М. Шутић истиче да јединство са природом карактерише први ступањ митског мишљења (Шутић 2000: 175). Тотемистички елементи истакнути су дететовом повезаношћу са јагњетом, али и Радојкиним одбијањем да укаља праг куће животињском крвљу. *Сйомен о Радојци* не одише злокобном атмосфером, а начин на који је писана, у погледу љубави између детета и јагњета, као и раскидања те љубави продајом јагњета на крају приче, говори о томе да је писана у лирском тону.

Мотив јагњета, жртвовања или клања, присутан је у још две приповетке из *Тамној Вилајети*. Узгредним путем помиње се у *Зайису о даровима моје рођаке Марије*. На крају, када се рођаку привиђа Маријин лик: „Отворим. Боже, она је! Без прекора, кротко ме гледа. Тако јагње у оног што ће га заклати”. Конкретнијом епизодом описан је процес ритуалног клања јагњета белог руна без иједне мрље у *Лајаријама ѿ ноћи*. Шутић наводи цитат: „Бабо, да спремиш старе зубе на част: бело се јагње нашло у црне овце!е [...] Тај три дана узастопце украде бело јагње, мени запонац пружи, и мени само у ситницу казује како му заврну врат, и превуче, и нож ми покаже”. (Шутић 2000: 188)

ЗАКЉУЧАК

Природа симболичко-семантичког конструисања Нас-тасијевићевих приповедака фолклорно-митског је карактера. У контексту ауторске оригиналности, елементарне појединости

рођаке Марије баба своју унуку држи затворену у кући јер хоће да је сачува од „урокљивих очију”. Радојка се у *Сйомену о Радојци* боји да „живо утамани пред кућом”, а *Прича о незнаци* завршава се речима: „Али кад год би се реч о томе повела, радије говораху шапатом”.

које треба издвојити су мелодичност језика и књижевни израз формиран по узору на усмене форме српског народног стваралаштва. Настасијевић се користи предањима, бајкама, клетвама, гномским изразима. Када је реч о фолклорно-митском подтексту, највише се пажње поклања клетвама, уроцима, као и религијско-магијским забранама – табуима.

Ликови приповедака подсећају на узор из српске усмене књижевности, некад су обојени особинама личности из старогрче античке књижевности, а увек се односе на архетипске представе из колективне народне подсвести. Судбина ликова из *Тамној вилајети* не може бити пропраћена само са фолклорно-митске основе, јер да би се расветлио смисао, они се морају посматрати и са антрополошких, психолошких, социолошких и других дисциплинарних равни везаних за развитак човека и његов живот у оквиру колектива. Њихово делање најчешће одликује нека врста сагрешења, које можемо назвати унутрашњим злом, а дешава се прекршајем различитих врста табуа или условљеностима примарних нагона. Грех или кривица, преузети из античке традиције, могу бити наслеђени као родитељски грех или клетва из прошлости, такав грех назваћемо спољашњим злом.

Атмосфера која преовладава у Настасијевићевим причама је злокобне природе. Слути се зла коб или усуд, који је неизбежан за ликове и који они носе на својим плећима. У свим причама осим у *Сјомену о Радојци*, наилазимо на инваријанте реализованог усуда. Када је у питању прича *Сјомен о Радојци*, нема особености злокобне атмосфере, али њен значај је у томе што је посматрамо као персонификацију ритуалног жртвовања. На тај начин, у корпус Настасијевићевих реминисценција на мит, на плану прозе, поред клетве, урока, табуа, легенде, комплекса и нагона, архетипских представа, фантастичних елемената, пантеизма, тотемизма, магије, јављају се, такође, обред и ритуал.

Извор

Настасијевић 1991: Момчило Настасијевић, *Сабрана дела Момчила Настасијевића*, Проза, Горњи Милановац: Дечје новине, Београд: Српска књижевна задруга.

Литература

Бандић 1980: Душан Бандић, *Табу у традиционалној култури Срба*, Београд: Београдски издавачко-графички завод.

Крагујевић 1976: Тања Крагујевић, *Мишско у Настасијевићевом делу*, Београд: Просвета.

Крњевић 1997: Хатица Диздаревић Крњевић, *Ушва златокрила: дело/створности традиције*, Београд: Филип Вишњић.

Лао Це 2005: Лао Це, *Тао ше кини – о живојном јујуу и исцравности*, Београд: Досије.

Мелетински 1983: Е. М. Мелетински, *Поетика миша*, Београд: Нолит.

Софрић 1990: Павле Софрић Нишевљанин, *Главније биље у народном веровању и њевању код нас Срба*, Београд: Београдски издавачко-графички завод.

Чајкановић 1994: Веселин Чајкановић, *Речник српских народних веровања о бљкама, Сабрана дела из српске религије и мишологије*, Београд: Српска књижевна задруга: БИГЗ, Просвета, Партенон.

Шутић 2000: Милосав Шутић, *Књижевна архетипологија*, Београд: Чигоја, Институт за књижевност и уметност.

Джордже Н. Кебара**МИФОПОЭТИКА ПРОЗЫ НАСТАСИЕВИЧА**

Резюме: Предметом исследования является мифологический подтекст литературного творчества М. Настасиевича, а в качестве корпуса выбраны рассказы из сборника *Темный вилайей*. Уже в самом названии Настасиевич дает фольклорный характер рассказам, указывает на затемненное значение, недостижимое для человеческой памяти, но также и на что-то, что выживает в коллективном сознании. Фольклорный материал важен для освещения символического построения прозы Настасиевича, а название *Темный вилайей* подсказывает народный рассказ. Читатель направлен на память, существующую в коллективном сознании. Она существует только как образ архетипа, упоминающего Юнгом в его теории в качестве древнего образа вещей, исходного, первородного. Методом исследования является мифоанализ прозы Настасиевича, а

цель работы – представить формальный аспект фольклорного и фантастического материала в построении мифопоэтического образа мира.

Ключевые слова: миф, фантастика, сказка, фольклор, поэтика, символизм.

ДЕВЕДЕСЕТЪ ДРУГО.

И ако у овој земљи нема никакве друге народности до једине српске и никакве друге вјере до једине православне источне, то опетъ свакиј иноплеменик и иновјерацъ може слободно живити и ону слободу и ону нашу домаћу правиду уживати како и свакиј Црногорацъ и Брѣанинъ што ужива.

ДЕВЕДЕСЕТ ДРУГО

И ако у овој земљи нема никакве друге народности до једине српске и никакве друге вјере до једине православне источне, то опет сваки иноплеменик и иновјерац може слободно живити и ону слободу и ону нашу домаћу правиду уживати како и сваки Црногорац и Брѣанин што ужива.

На Цетињу 23 Априла 1855 года одъ роѣеня Христова

Князь Црногорскій и Брѣанскій

ДАНИЈАЪ, с. р.

(М. П.)

У „Законику Данила Првог књаза и господара Слободне Црне Горе и Брда, који је установљен 1885. године на Цетињу“, у члану 92. веома прецизно пише следеће: „Иако у овој земљи нема никакве друге народности до једино српске и никакве друге вјере до једине православне источне...“

(Данило I књаз и господар Црне Горе (1851- 1860)

Миомир КОВАЧЕВИЋ

СРПСКИ ЕПСКИ ИНТЕГРАЛИЗАМ МАРКА МИЉАНОВА

„Гудио сам дању и ноћу, брзо сам учио и запамтио све пјесме које је знао мој отац, а многе сам од других чуо и запамтио”, зборио је Марко Миљанов. Врло рано се у дјечаку из Куча учаурила свијест о епском подвигу, која је имала необичну јачину. Идентификујући се са завјетним српским јунацима, млади Марко често је понављао: „Ни ја немам мање крви од њих, коју могу просути за народно поштење и срећу”.

Ваља знати да је Марко Миљанов рођен на простору Куча гдје се консолидовала јака самосвијест о поријеклу братства и племена, и гдје су завјетни косовски јунаци били не само преци него и прихватљива епска матрица. Марку Миљанову блиско је сазнање о средњовјековним подвижницима, и отуда његова одлучност за нивелацијом са архетипским херојством. Витез из Куча уматичен је у свесрпском епском подвигу, али његово јунаштво има и дубљи егзистенцијални смисао. Мегдани су увијек на преломници „нека буде што бити не може”, гдје престаје људски живот а почиње епска пјесма и народно памћење. Обдарен „квинтесенцијом српскодинарске душе и племенитим такмичењем” ко је бољи Србин, Марко Миљанов је крчио путеве народног јединства.

Голобрадо момче из Куча, са 14 година, огледало се на мегдану и погубило турског харачлију. То је био оправдан разлог да оде од куће и почне четовање од Куча до Санџака и Космета.

Војевање Марково дешава се у вријеме кад Петар II, владика црногорски, тражи од брђанских главара да притисну Турке и растерете одбрану Црне Горе. На позив владике Рада чета Марка Миљанова је жестоко нападала турске утврде од Плава до границе Црне Горе. У једном од загона

на Турке, витез из Куча задобио је хајдучке ране. Непретворним јунаштвом стасао је у парадигму народног покрета, постао узданица у бртству и племену.

Заборавља се неспорна чињеница да је у вријеме црногорских владика српска интегрална идеја, несумњиве јачине, исходила из вишег нивоа духовне и политичке свијести, ненатруњена разлозима државног прагматизма.

Кад је Данило Петровић, „милошћу Русије”, постао књаз Црне Горе, промијенио се карактер власти али и однос према идеји свесрпског народног јединства. Свјетовна власт истрајавала је у страсној намјери да проширена Црна Гора постане стабилан државни и политички ентитет на српском етничком простору. Кучи и остала брдска племена трпјела су двоструки притисак – власт подгоричких Турака и политичку амбицију црногорског књаза. У двије „похаре Куча”, брђанско племе схватило је намјере и последице црногорске „сабље и државе”. У вријеме „друге похаре” Марко Миљанов је био ван домашаја „братског покоља”, како свједочи у књизи „Племе Кучи”, вођен жудњом да освети брата Радоњу.

Након побједи на Граховцу 1858. и разграничења са Турском 1859, знатно је ојачала позиција књаза и Државе, Црна Гора је постала сабирни центар брдских и херцеговачких племена. Јачање два политичка и државна ентитета, Србије и Црне Горе, у вријеме стварања јединствене италијанске државе, чини колебљивом идеју српске националне цјелине. Незадовољан статусом Куча после разграничења Порте и Црне Горе, Марко Миљанов је наставио са војевањем. На Липнику је поразио Турке и спријечио јачи утицај скадарског паше на племе Кучи. Због несумњивих јуначких подвига и политичких разлога Књаз Никола му је даривао војводско звање, у вријеме велике пријетње Црној Гори.

Користећи смутњу у Херцеговини, потурчени Србин Омер-паса Латас напао је са великом војном силом Црну Гору, 1862, одлучан да је порази. Омер-пашин поход обесхрабрио је одбрану Црне Горе, наслућивао се тежак ратни пораз и пад Цетиња. Војвода Марко Миљанов, са 400 племеника, посао је у помоћ Црној Гори, спреман на жртвовање. Интерванцијом европских заштитника Црне Горе заус-

тављен је ратни слом са тешким последицама. Међутим, последице примирја са Портом трпјели су Брђани и Марко Миљанов, који је био приморан да се пресели у Пипере.

Почетком 80-тих година XIX вијека, Црна Гора је хваљена у Српству због узнемирујућег политичког наклона српског кнеза Милана Бечу. Бојеве Црне Горе против Турака нарочито су цијенили Срби из Војводине. Светозар Милетић, политичка перјаница, заточеник институционалне борбе за статус српског народа у Војводини, истицао је нужност устанка против отоманске империје. Оптимизам и национални понос „пречанских” Срба презентовала је Уједињена омладина српска, вјерни тумач Милетићевог националног интегрализма.

Наклоност Светозара Милетића према Црној Гори резултирала је састанком УОС и црногорских и брдских првака на Цетињу, јула 1871. г. Политичка и културна елита из Војводине, Лаза Костић, Милан Кујунџић, Миша Димитријевић, Васа Пелагић, постигли су чврст договор са Књазом и црногорско-брдским главарима о дизању устанка у Херцеговини и Доњим Васојевићима. На скупу српских првака на Цетињу доминирао је борбеним оптимизмом и доследним политичким ставом војвода Марко, који се није устручавао да јавно критикује оне који ремете „братске односе између Црне Горе и Србије”. У писму пјеснику Лази Костићу, септембра 1872, Велимир Ломбардић казује „да је на Цетињу била права радост слушати челик-јунака из Куча, Марка Миљанова, како говори мушки и одважно, гласом који заноси као глас најприкладнијег гуслара. Он не зарезује никога, па био књаз или ма ко од људи који своје интересе стављају испред народних. Такав нам треба, да бог да се иљадиле у Српству”. Војвода Марко сјећа се српског окупа на Цетињу, његовог ослободилачког и ујединитељског програма. У вријеме тешке клетве књаза и камариле, Марко Миљанов пише знаменитом јунаку Новаку Милошеву, јуна 1879. године: „О како се радо сјећам оних јуначкијех дана када смо на Цетињу дочекали оне тиће сокола Милетића, који ни кућу напунише весељем и вјером, па ће све бити добро, над у Бога.”

Светозар Милетић је Босну и Херцеговину означио саставницом српског ослободилачког и интегралистичког програма. У листу „Застава”, од октобра 1871. г., Милетић казује „да се остави на страну династичко питање, него да се народу остави пристојеће му право да по ослобођењу и уједињењу свију речени делова, српски народ у Србији, Босној, Херцеговини и Црној Гори одреди како устројену хоће државу, и с којом и каквом владом”. По ријечима Милетића услов за остварење крајњег националног циља је што скорији и по заједничком плану вођени рат за ослобођење Босне и Херцеговине. Светозар Милетић, врсни познавалац правних и политичких стандарда, уводи категорију сувереног права народа да одлучује о најважнијим питањима.

У неким политичко-правним аспектима приближио се Ђузепеу Мацинију и његовом покрету „ризорђименто” (Покрет за политичку и културну обнову Италије). Ослободилачки и социјални покрет српског народа у БиХ постао је институционални проблем европске политике с немјерљивим последицама. Успјех српског националног покрета у БиХ угрозио би статус двије царевине на дуже вријеме. Турску, „болесника на Босфору”, одржавало је неријешено српско национално питање и енглеска политика „сјајне изолованости”. Аустро-Угарско посједовање БиХ значило би стратешко присуство монархије на Балкану и оспоравало српске политичке и националне интеграције.

У предвечерје велике слутње у Босни и Херцеговини, војвода Марко Миљанов је посјетио Италију и Аустрију и схватио намјере бечке политике. Херцеговачки племенски прваци су 1873. г. боравили на Цетињу и тражили од књаза да јавно подржи устанички покрет. Господар Црне Горе се плашио политичких последица, али је војвода Марко браћи у Херцеговини понудио ангажовање и сваку врсту помоћи. Уочи важних догађаја, Турци су притиснули Куче због њиховог стратеског положаја у заштити Црне Горе, а више због непретворног витеза војводе Марка. Турски забит Јусуф-бег Крнић тражио је начин да уклони војводу и обесхрабри одбрану племена. Да је зебња Турака била оправдана доказао је Марко Миљанов када је (1874. г.) на коњу уја-

хао у Подгорицу и на мегдан изазвао Јусуф-бега. Епску срцбу неустрашивог витеза сликају стихови Трифуна Ђукића:

„Брда тутње, а градови ћуте
зетска раја слути дане славне,
срдит Марко затворио путе
од Медуна до дна Зете равне.“

Његов улазак у Подгорицу највећи је домет епског подвига, нивелација са завјетним косовским јунацима. Јуначки подвиг има дубљи смисао јер је представљен граничник између људског живота и епске пјесме. Јусуф-бег Крњић страдао је од Пера Иванова Поповића, војводиног рођака и пратиоца у бојевима, октобра 1874. г. Убиство знаменитог Подгоричанина знатно је заоштрило односе између Турске и Црне Горе. Херојство и етичке врлине војводе из Куча поштовани су међу сјеверноалбанским племенима, нарочито Миридитима. Предано ради на успостављању односа албанских племена и црногорског књаза с намјером да ослаби необично снажан утицај Аустрије на том простору.

Дубока и вишезначна криза у БиХ нарасла је у драматична ратна сучељавања. На Цетињу је јануара 1875. г. одржана Богојављенска скупштина са циљем интензивне помоћи херцеговачким устаницима, а маја исте године Црна Гора и Србија су постигле споразум о војном ангажовању у БиХ. Услиједила је очекивана реакција Државног вијећа у Бечу које је одлукама игнорисала државне и националне интересе Црне Горе и Србије, њихово територијално ширење у правцу Херцеговине и Босне.

У бојевима на херцеговачком ратишту Црна Гора је ангажовала око 12000 војника. На јужном фронту Црногорско-брђанска војска бранила је простор од Санцака до Скадра, затварала важан коридор Скадар-Подгорица-Никшић. Команданту јужног фронта Божу Петровићу помагали су Марко Миљанов и Илија Пламенац, мада је војвода Марко прије ратних операција припремао Куче и Бјелопавлиће за одсудне бојеве против Турака. Са племеницима војвода је јуна 1876. г. уништио четири турске посаде у Кучима, јула исте године на Бојчину одбио напад непријатеља. Крвава јулска ратна кампања била је пролог вишевијековне драме на

простору Куча. На Фундини је по скривеним законима историје, истицало последње турско вријеме у Брдима.

У јулу 1876. г. непретворни војвода Марко Миљанов, са прекаљеним ратним батаљонима, сузбио је Фериз-Али пашу и нагјерао га да одступи. Коначно, половином августа 1876, ријешена је судбина јужног фронта.

Турски командант Махмуд-Али паша пошао је са више десетина хиљада војника на Куче.

Многоструко војнички слабији, батаљони војводе Марка чекали су на Фундини, у завјетном епском заносу који превазилази људске могућности. Величанствена побједа на Фундини је последица сјајног стратешког плана као и јуначког прегнућа војводе Марка и његових бојовника. По ратном, војничком и херојском подвигу ова битка заслужује да буде уврштена у значајне побједе у историји српског народа. Међутим, политичке и династичке зајевнице против војводе Марка Миљанова запретале су највећи домет српског епског подвига у другој половини XIX вијека. Без обзира на клевете црногорског књаза и камариле, војвода из Куча је истрајавао на путу коначног ослобођења српског народа. Његови батаљони учествују у ослобођењу Бара, децембра 1878. и Улциња, јануара 1879. г. Одлуком Берлинског конгреса 1878, варош Колашин је припала Црној Гори али су јој Турци оспоравали територијално проширење. Црногорски књаз обуздавао је намјере ратоборног војводе. Турци су Колашин предали Марку Миљанову тек почетком фебруара 1879. г. Порта је оспорила Црној Гори право на проширење у правцу Плава и Гусиња и послала Мехмед-Али пашу с војском да надгледа разграничење. Али паша је намјеравао да, уз подршку Аустрије, Плав и Гусиње укључи у пројекат „Призренске лиге”. Уз доста потешкоћа, црногорска војска, под командом Марка Миљанова, Тодора Миљанова и Ђоке Мијушковића је код Велике и Мурина поразила Али пашину војску и окончала проблеме око разграничења Црне Горе и Турске.

У Вељем рату, два државна ентитета, Србија и Црна Гора су ослободилачки покрет српског народа усмјеравала у правцу остварења политичких и династичких интереса. Српски „ризорђименто”, који је политички страсно загова-

рао Светозар Милетић а епским подвигом подупирао војвода Марко Миљанов, делегитимисан је на Берлинском конгресу, стварањем двије српске државе и аустроугарском окупацијом Босне и Херцеговине.

„Српски пораз зове се миром”, лamentsирао је над судбином ослободилачког прегнућа српског народа Јован Јовановић Змај. Не случајно. Берлински конгрес је пораз идеје српске националне цјелине, великог народног оптимизма. Дипломатски вјетрови „стarih мјешина” подстицали су политичке зађевице између Србије и Црне Горе. Српски народни интегрализам у Црној Гори, оличен у Марку Миљанову, сустопице су пратили виђенији јунаци Миљан Вуков, Пеко Павловић, Јоле Пилетић. Нијесу се мирили са окупацијом Босне и Херцеговине. Јавно су критиковали и указивали на однос државе и господара према „новом ропству” српског народа у Босни и Херцеговини. Због непоколебљивог става и клевета, први на удару „сабље и државе” нашао се војвода Марко Миљанов. Дворска камарила, коју је предводио књажев таст Петар Вукотић, упозоравала је господара на опасност која пријети држави и династији. Црногорски књаз је 1882. г. спријечио Марка Миљанова да са његовим батаљонима учествује на прослави годишњице ослобођења Подгорице, а наредне године је витезу из Куча одузео војводски чин и државну част. Сујета и клевета покренуле су државни механизам репресије према бившем војводи. Јер „неустрашена постојаност” српског интегрализма, оличена у Марку Миљанову, оспоравала је институционалну постојаност државе, књаза и династије.

Крвник турског султана, противник црногорског књаза, носио је до краја живота тешко бреме „сократовске политичке кривице”. „Муке по Марку” осјетили су и виђенији јунаци и главари Миљан Вуков, Пеко Павловић, Јоле Пилетић... Стални притисци, интриге и нарушено здравље нијесу поколебали епску и етичку конституцију Марка Миљанова. Његов политички статус у Црној Гори компликовала је понуда бечког двора да преузме књажевство у Арбанији. У два писма која је војвода Марко, преко пријатеља Тома Ораовца, уручио царском поклицару, уочљива је епска срџба и неусахла амбиција српског интегралисте. „Радије

би у босанске и ‘ерцеговачке планине и под ведрим небом све муке подносити, њему (цесару) штету чињет и коју српску рану осветит него уживат у књажевски чин у Арбанију”. У писмима упућеним аустријском цару војвода из Куча не скрива крајњи политички циљ немјерљивог епског напора. „Кад би га Бог (ћесара) на добро обрнуо па да сједини Српство: Босну и Ерцеговину, Црну Гору, Србију и Стару Србију, па да је то српска краљевина, а Срби ће знати како ће бити благородни својему избавитељу”.

Марко Миљанов и Светозар Милетић су два лица једне интегралне свијести, дјелотворног подвига увезаног са „светим примјерима” српске прошлости. Интезитетом уложеног напора, који превазилази објективне људске могућности, тежили су да остваре ослобођење и народно уједињење „реше историју” како каже Берђајев. По чудним, иманентним законима људске судбине, Марко Миљанов и Светозар Милетић су се упокијили у фебруару 1901. г.

На вијест о смрти Светозара Милетића, војвода из Куча је болно уздахнуо: „Данас је твојом смрћу ожалостићено Српство и ја до дна душе, који сам те волио к’а брата. Над у Бога да Српство надокнади твој губитак васкрснућем своје слободе и у тој нади и ја умирем задовољно”. Заиста, тринајест дана након смрти Светозара Милетића упокојио се војвода Марко Миљанов.

У XX вијеку Срби су остали без консолидоване националне свијести. Политичка вођства сатирала су народ у контексту сумњивих политичких и идеолошких пројеката. Садашња Црна Гора није уматичена у српском интегрализму Марка Миљанова. Национална и политичка елита, сумњивог идентитета, баштине најважнији идеолошки ресурс италијанских фашиста, „држава изнад свега”.

Лука КЕШЕЉЕВИЋ

АРИСТОТЕЛОВО ЗАСНИВАЊЕ ПРВЕ ФИЛОЗОФИЈЕ

Сажетак: Аутор у раду разматра Аристотеловом заснивање прве филозофије. У првом дијелу се говори о самом одређењу појма, те његовим односом са њему блиским појмовима. У другом дијелу отвара се питање могућности вишезначности прве филозофије у контексту њеног предмета и издваја се њених шест одређења: аитиологија, археологија, протологија, усиологија и телеологија. У трећем дијелу ријеч је о онтологији а у четвртном о теологици као првој филозофији. У петом дијелу долази до закључка да сва одређења прве филозофије стоје у јединству. Стално је присутан однос првог за нас и првог по природи.

Кључне ријечи: Аристотел, заснивање, прва филозофија, аитиологија, археологија, протологија, хенологија, усиологија, телеологија, онтологији, теологија, прво по природи, прво за нас

Посмајрајући бивсѿвујуће као бивсѿвујуће, ѿрва филозофија зајраво ѿсмајра бивсѿвујуће као нејокрејној ѿокрејача, као боја, али не у њејовој изолованосѿи и искључивој ѿосебносѿи нејо ја ѿсмајра као ѿрвој члана низа и као ојшѿу, свим бивсѿвима и свим бивсѿвујућим заједничку сврху. Посмајрајући (као ѿеолојија) ѿрви члан низа, боја, ѿрва филозофија има (као усиолојија) за ѿредмеј и осѿале чланове низа – звезде (односно, мајемајичке сѿвари) и чулна ѿројадљива бивсѿва – а самим ѿим (као онѿолојија) и сва осѿала бивсѿвујућа (све осѿале кашејорије бивсѿвујућеј) која ѿридолазе бивсѿвима образујући о њима ѿреко релације „сѿрам једној”, јединсѿво инхеренције.

Горан Јаковљевић, *Аристотелово учење о бивсѿву*, Плато, Београд, 2002, стр. 57.

Одређење појма

Налазећи се између, с једне стране, Платоновог онтолошког хијерархизма³³ и, с друге стране, софистичког лингвистичког релативизма, који дјелује као опозиција онтологији, Стагиранин, критикујући и једне и друге, те истовремено вршећи оригиналну синтезу тих опонената, извршио је деонтологизацију бројних појмова (нпр. добро), али ипак, не само да је задржао онтолошку нит филозофије, већ је свеукупни систем знања подредио теорији, односно првој филозофији. Откривши и именујући нове научне дисциплине, за разлику од свога великог претходника Платона врши прву праву подјелу знања и то на *теоријска*, *пракћичка* и *поетичка*. Кад принцип лежи изван нас, у оностраности, док код практичних и поетичких принцип је у дјелатнику, односно ствараоцу. Прве се баве оним „што не може бити другачије” а друга и трећа група се баве „бићем које може бити и не бити”³⁴. Теоријском знању припадају математика, физика и прва филозофија; практичком³⁵ етика, политика и економија, док поетичком знању припадају граматика, дијалектика и реторика. Оваква подјела знања и првенство теорије над праксом није мотивисана само открићем нових знања и научних дисциплина већ првенствено подјелом људског живота на теоријски ($\beta\acute{\iota}\omicron\varsigma$ θεωρητικός), практички ($\beta\acute{\iota}\omicron\varsigma$ πρακτικός) и поетички ($\beta\acute{\iota}\omicron\varsigma$ ποιητικός), а то

³³ Платон је свој систем философије изложио на тај начин што су прва и највиша начела стварности и сазнања у идејама које су једино истинска бића. Све остало је небиће, или парменидовски „мњења смртника”. Отуда Платон етичке, политичке, аксиолошке и гносеолошке појмове посматра као сталне, вјечне и непокретне, дакле, сагледава их онтолошки. Ипак, у неким дијалозима као на примјер *Софисти* овај мислилац донекле прихвата учење опонената његовог учитеља Сократа, учење софиста, признајући да небиће ипак на неки начин постоји, макар у ријечима. То се може назвати Платоновим „оцеубиством” Парменида. Види: Ирина Деретић, *Λογος, Πλατων, Αριστοτολης* (Платонова и Аристотелова концепција логоса), Плато, Београд, 2009, стр. 42.

³⁴ Упореди: Миленко А. Перовић, *Историја филозофије*, Графомедиа, Нови Сад 2003/04, стр. 105. О односу physis-techne погледати од истог аутора: *Пракћичка филозофија*, Графомедиа, Нови Сад 2004, стр. 197. и даље.

³⁵ Разлог због кога не кажемо „практично” већ „практичко” је у томе што то није знање стечено кроз праксу већ је знање о практичним дјелатностима, дакле, теорија о пракси.

је особина Старог вијека. Најбољи примјер за то је Аристотел, код кога подјела знања прати подјелу живота.

Теоријска знања имају апсолутни примат над осталима, лишена су корисности и имају сврху у самима себи, или краће, савршена су. Њима се могу бавити само донекле савршени, докони људи, филозофи. Они живе теоријским (*bios theoretikos*) животом и посматрају, контемплирају непокретне вјечне ствари. Практичка знања као теорије о практичним стварима, својствена су практичком животу (*bios praktikos*), мање су савршена од првих јер нијесу слободна и самосврховита, већ своју сврху налазе у нечем другом, изван себе. Најнесавршенија су стваралачка, поетичка знања (*bios poetikos*) и своде се на занатство. Блиско је физичком раду и као такво својствено је робовима. Будући да је блиско материјалности у њему је најмање бивства, чему говоре многи параграфи Платонових дијалога, а као репрезентативан примјер може се узети *Μυῖν οἰήματα*. Код Платона, материјалност лишена форме, поистовјећује се са злом. Отуда пракса остаје у сјенци теорије.

Код Платона оваква подјела знања и живота није могућа због поливалентне функције његових ейдоса као онтолошко-епистемолошко-аксиолошких начела³⁶. Како код Аристотела онтологија улази у космологију (које су код Платона раздвојене оним „хорисмосом”), његова метафизика почиње од физике.

Аристотелов систем знања ни најмање не личи на агрегат, а довољан доказ за то је повезаност метафизике и физике. Његово исцрпно бављење емпиријом не само да не умањује умску димензију филозофије, већ „ти његови делови стоје просто једни поред других – ипак они представљају један тоталитет филозофије која је у суштини спекулативна”³⁷. Обимне емпиријске садржине филозофију му не умањују већ служе његовом дијалектичком генију не само да измири супротна учења већ да обједини и подведе под круну свог начела које подарује бивство свеколикој стварности, па и емпирији: „У погледу спекулативне дубине, Аристотел превазилази Плато-

³⁶ О односу теорије и праксе код Платона и Аристотела види: Анте Пажанин: „Онтологија и филозофија политике” стр. 59-64 у *Филозофија и ѿлиθικα*, Либер, Загреб 1973.

³⁷ Хегел, *Историја филозофије II*, Култура, Београд 1970, стр. 244.

на, пошто је он познавао најтемељнију спекулацију, идеализам, и у њој стоји поред најобимније емпиричке распрострањености.³⁸ Најкраће речено, разноврсност постојања води једном принципу а разноврсност знања јединству филозофије³⁹.

Важно је истаћи да Стагирагин бивство дијели на двије сфере - иманенцију и трансценденцију, те будући да је трансценденција посезање за вјечним и непромјењивим, било да је ријеч о једноме, суштини, бићу, богу⁴⁰, јасно је да све то упућује на формулу „прво по природи” (*πρώτερον φύσει*), а то, управо, бива предметом *прве филозофије*, односно *истраженог знања* (*ἐπιστήμη ζετούμενη*). Да би се дошло до траженог знања, тј. до знања које је прво по природи, претходно је ваљало описати „прво за нас” (*πρώτερον πρὸς ἑμᾶς*), а то је опипљиво, видљиво, иманентно, промјењиво. Ако физика почиње оним што се креће, дакле, оним што је видљиво и промјењиво, одговара формули „прво за нас”. Међутим, ту није крај већ почетак Стагирагиних теоријско-филозофских истраживања. Но, може ли кретање (промјењивост) бити предмет теорије (мотрења)? Наравно да може, јер оно као „прво за нас” је полазиште *истражења* онога „првог по природи”. Будући да Аристотел одбија платоновски *horismos*, преко појма *крећања* жели да дође до *истраженог знања*, које упућује на истинско биће, непромјењивост и непокретност. Наиме, ако је предмет физике природа, она се не може сазнати ако није позната чињеница кретања. Међутим, Стагирагин циљ је *наћи* (све ово упућује на *истражено знање*) крај кретања, и не само то, већ ријешити однос једно-мноштво, наравно свдећи мноштво на једно⁴¹. Мноштво нас упућује у сферу чињеница,

³⁸ *Истио*.

³⁹ Опширно: Слободан Жуњић: „Јединство стварности и јединство филозофије” у *Аристотел и хенологија*, Просвета, Београд 1988, стр. 405-432.

⁴⁰ Равноправна употреба ових појмова, као и употреба која зависи од контекста упућује на непрецизно изграђену филозофску терминологију овога аутора. Дobar примјер за то је рецимо одређење бога: *timiotaton genos ton onton, to proton akineton kineton*. Тек у позној антици, код Плотина, имамо прецизно изграђену филозофску терминологију.

⁴¹ Скоро читава филозофија се може посматрати кроз ову формулу. Прве примјере можемо наћи код пресократоваца. У позној Антици за репрезентативан примјер најбоље је узети Платинов

евиденције, ријеч је ономе што нас окружује, чему ми сами као посматрачи припадамо.

Мноштво асоцира на коначност, подлогу за дјелање, преуређивање, можемо рећи праксу, кретање, односи се на свакодневницу, на оно што је потребно сваком човјеку. У питању су, дакле, коначне сврхе, оно што је испод нивоа филозофског живота. Филозоф (мотрител) не пориче постојање тих појединачних ствари већ, оне му служе као полазиште за чисту теорију. Узимајући у обзир читав бивствовни поредак, теоретичар ће ићи улазном линијом и превладаће све коначности, заправо, мноштвености, и на крају доћи до јединства, односно, до онога што ту мноштеност омогућује и конституише. То његово долажење је *шражење*, кретање које је прво за нас, које *мношћивеност* превазилази, а *јединство* као оно последње за нас је првопо природи, јер оно мноштво омогућује, то је знање. Ту се у појму *шражено знање* увиђа најдубља спекулативна димензија Аристотелове мисли, као и специфичност човјековог постојања, које је стално *на њу* од несавршенства ка савршенству, од видљивог ка невидљивом, од привида ка бићу, од Земље ка Небу, при чему је оно *незавршено, шражење, кретање*, пресудно за људско постојање (бити на путу), али Стагиранина ту више занима долазак до првог принципа од антрополошке проблематике.

Прелазак између мноштва и једног, крај емпирије је почетак чистог (теоријског) мишљења, мишљења које не тражи сврху изван себе као што је то случај код свакодневних активности. Ту је ријеч о самосврховитом постојању, а по тој аналогiji, о знању које своју црпи из самог себе, или ако се Аристотеловим изразом послужимо, ријеч је о „знању ради знања”. Ово знање долази на крају, тј. када се задовоље свакодневне потребе. Отуд су та знања која се не тичу ни уживања а ни тог што је неопходно /за живот/ откривена онда када су сва

метафизичко-мистички систем. Су Средњем вијеку сви мислиоци посежу за сједињењем са Богом, дакле, Једним који је саздао творевину. У модерности проблем једно - мноштво постаје проблем идентитет – разлика, као Лајбницова идеја монадологије. Исти је случај и са њемачким мислиоцима. Код Канта мноштво се своди на трансценденталну аперцепцију, док то Фихте још доследније назива јасством, а Шелинг и Хегел говоре о апсолуту. Од постхегеловских мислилаца за примјер ћемо узети Ничеа који однос једног и мноштва рјешава вољом за моћ.

/знања/ ове врсте већ била постигнута, а то се збило најпре у оним крајевима где су /људи/ доколичили.⁴²

Стагиранин је свјестан да ова наука није неопходна и да је настала из чистог мишљења, а рећи да је ради ње саме је и сто што и рећи да је бескорисна. Филозоф даље описује њену природу: „Све су неопходније од ње, али боља није ни једна”⁴³.

На основу одређења ненужна, слободна, ради себе, Ритер свеобухватно дефинише теоријско значење на следећи начин:

„Теорија” је отуда само оно знанствено разматрање које почива на том ослобођењу од потребитости и нужности живота. Аристотел је назива „ненужном” (*Μειτ.* I, 1.981б 21) и „слободном” (*Μειт.* I, 2.982б 27), јер слободно је оно што постоји и ради себе самог, а не ради неког другог. У тој ненужности и слободи теоретска знаност има своју бит. Она настаје тамо гдје се спознавалац уздиже над практичне задатке и окреће сврхама слободног проматрања бића. Теоретска знаност и слободна знаност јесу исто.⁴⁴

Аристотел је теорију као такву поставио на консеквентан начин и први је јасно одредио као *слободну* и *бескорисну*. Наравно његово утемељење дугује и претходницима, посебно Платону, али ван икакве сумње, Аристотелу највише дугује сва филозофска традиција.

На првим страницама *Μειτ*афизике, Стагиранин у тијесну везу доводи тражено знање, заправо, теорију са Богом (θεός). То није нимало случајно јер ако те двије ријечи имају исту етимологију.⁴⁵ Наиме, према св. Јовану Дамаскину основа тих термина је у глаголу θεῖν што значи трчати, протрчавати, а то нас упућује на необјашњивост, немогућност емпиријског знања на предмет који трчи, протрчава, јер он у том протрчавању се не да подврћи „емпиријском скенеру”, јер надилази сваку емпирију. Стога трансцендира и емпиријско знање и

⁴² *Μειτ*афизика, стр. 5, пр. 981б.

⁴³ *Исџо*, стр. 9, пр. 983а.

⁴⁴ Јоахим Ритер, *Μειт*афизика и *πολιτ*иика (Студије о Аристотелу и Хегелу) Информатор Факултет политичких наука Загреб, 1987, стр. 43.

⁴⁵ Св. Јован Дамаскин говори о појмовима трчати, теорија и Бог. Погледи: *Исџочник знања*, Јасен, Београд-Никшић 2006, стр. 132 и 165.

свако мноштво, надилази сваку људску праксу. О њему је могуће само мислити, односно теоретисати. Ријеч θεωρητικός спрва код древних Хелена било је сјећање на панхеленске борбене игре⁴⁶. То све упућује на свечане моменте, на нешто неуобичајено, нешто несвакидашње. Дакле, на мишљење (чисто, неемпиријско) о Богу. Отуда, θεός, θεωρία и θεολογία код старих Грка су били у тијесној вези.

Но теорија и теологија или теологика нијесу потпуно синонимне, већ теорија има шири дијапазон значења. Односи се на сву духовност, бестјелесност на општости, или, када то још приближимо тлу филозофије, односи се и на Бога, узроке, начела, суштину, биће итд. дакле, на знања која нијесу производилачка, већ мотрителска, она која имају сврху у њима самима.

Ако термин *teoria* желимо превести, питање је да ли то можемо учинити на дослован наћи, јер се нуде бројна рјешења као: посматрање, проматрање, разматрање, чисто мишљење, гледање, мотрење, нутрење, зрење, огледање. Овом термину су синоними и латински *contemplatio* и *speculatio*. На латинском Западу у позној Антици и раном Средњем вијеку термин контемплација желио се превести термин теорија, а изворно означава посматрање неба (*templum* – небо) зрење лета птица као божјег знака.⁴⁷ Други термин спекулација (*speculatio*) у филозофској баштини удомаћио се од Боетија, а означава испитивање чистим мишљењем.⁴⁸ Хегел се враћа традиционалном разумијевању спекулације, то јест синонимности с теоријом, метафизиком.⁴⁹

У покушају заснивања прве филозофије, Аристотел често користи и појам σοφία што се код нас преводи као муд-

⁴⁶ *Истио*, стр. 46.

⁴⁷ Упореди, *истио*, стр.46.

⁴⁸ Спекулација, теорија и метафизика су се синонимно узимале све до новог вијека. Чак и Кант их узима као истоветне. Фихте је први мислилац који не само да раздваја ове појмове већ их супротставља. Тако филозофија остаје проматрање оностраности, трансценденције а спекулација је само утемељење субјекта, односно апсолутног.

⁴⁹ Милан Кангрга спекулацију и филозофију (метафизику, теорију) поставља у опречности. О томе говори и његово животно дјело: (*Спекулација и филозофија*, Службени гласник, Београд, 2009.) као и друга дјела.

рост. Та ријеч је била у филозофској употреби и прије Стагирина, а у филозофији је уведена из свакодневног живота. Изворно, у нефилозофској употреби, *sofia* је била умијеће мајстора у занатској радионици тако да су с прва мудри били мајстори, дјелатници и у филозофској употреби *sofia* задржава своје практичко значење, али мислиоци је уздижу на ранг чисте теорије, па отуда и појам филозофије је схваћен као чиста теорија. Добрим дијелом ослањајући се на претходнике, Стагиранин *sofia*-у поставља као врхунско теоријско знање, знање које је привилегија малобројних, знање по поретку природе, тј. знање које жели да докучи основу свега, превладавајући све могуће коначности, трансцендирајући читав поредак првог за нас, тј. надилазећи цјелокупни физикални поредак стварности. Отуда метафизика (хиперфизика) почиње тамо гдје физика завршава, тамо гдје завршавају све партикуларности, и науке о њима.

Иако се ова наука разликује од парцијалних, не чини им пандан, односно, не потиरे разноврсност (у кретању) које је проблем физике. Ако се физика бави природом, а ако природи одговара стара наша ријеч из 14. вијека, и то јестаство, произилази да физика проучава оно што јесте⁵⁰, према томе, она је јестованица⁵¹ или јестаственица. Но, још смо у сфери *ἴρρωι* за нас. *Πρῶο ἰο ἰρρῶοι* би одговарало оном што је после првог за нас (а рекли смо да прво за нас одговара сфери фисиса) па отуда, након тога долази наука која се бави оним вјечитим и непромјењивим, које је после фисиса тј. природе. Отуда је *ἰρρῶο* знање *μῑτῑφῑςῑκῑ* (τῑ μῑτῑ τῑ φῑςῑκῑ).

Но, да не би било забуне око односа термина *ἰρρῶο φῑλῑζῑφῑῑ* и *μῑτῑφῑςῑκῑ*. Ти појмови су свакако синоними, али код Стагирина је у употреби био први. Први који је сковао термин метафизика био је перипатетичар и александријски

⁵⁰ Јер да ли је само *ἰρρῶο* оно што јесте (оно што истински постоји) или је то *physis* у предсократовском смислу ријечи? Одговор на ово питање зависи од духа времена. Наиме, у старом свијету једино *physis* (истински) јесте, док све друго и јесте и није. Све свој данак плаћа природи. То је произвело стоички идеал: „Живјети у складу с природом”. Отуда етика мора да прати физику, односно, етика је у сјенци физике.

⁵¹ Богољуб Шијаковић, *Mytos, physis, psyche*: огледање у предсократовској „онтологији” и „психологији”, Јасен Подгорица: Универзитет Црне Горе, Београд - Никшић, 2002.

библиотекар из 1 в.п.н.е Андроник, који је списе који долазе након физике назвао метафизиком јер префикс *meta* преводи се као *post* а може и као *trans*. Тако, оправдано је рећи да је метафизика прва била технички израз. Метафизика постаје синонимна са теоријом, траженим знањем и као таква постаје суштина филозофије. Још један перипатетичар из друге половине I стољећа п.н.е појму метафизике придаје суштинску важност јер „слијед списа који се сам налази утемељен је у Аристотелову путу спознаје од „физичких”, дакле осјетилних к надосјетилним”⁵². Касније, захваљујући Боетију појам метафизике почиње све значајније да се користи, те она постаје синоним не само за прву филозофију, већ и за теорију, тражено знање и саму срж филозофије. Велики мислилац XVIII вијека Кант је сматрао да метафизика није сасвим случајно добила такав назив.⁵³ Пошто је основно обиљежје природе да постоји (јеста), можемо без устручавања умјесто ње користити нашу стару ријеч јестатство.⁵⁴ Отуда се физика бави оним што јесте. Међутим, то што можемо сврстати под категорију „јесте” је не само да је постојеће већ је и пропадљиво, а све што настаје и пропада, може се сврстати под категоријом кретања. Пошто се кретању мора наћи крај, Аристотел је увидио потребу да уведе појам *шраженої знања*. Тражено знање је увео *да би* ријешии проблем кретања, јер је оно што се креће пропадљиво. Једино је непропадљиво оно што се не креће, а што све крећуће покреће. То је непокренути покретач (τὸ πρῶτον

---

⁵² Анте Пажанин, „Аристотелова метафизика као прва филозофија” стр. XIV у Аристотел, *Метафизика*, Либер, Загреб.

⁵³ У Антици метафизичка питања посежу за оним што је изнад бивствујућег а данас метафизика у први план ставља међуљудске односе. Ниче је уочио апсурдну разлику између такозваног „истинског“ свијета и чулног свијета. Финк на једном мјесту наводи: „Ниче показује судбинско неразумијевање античке онтолошке проблематике управо у смислу постављања такозваног „истинског” свијета иза чулно појавног свијета”. Еуген Финк: *Увод у филозофију*, Београд: Нолит, 1989, стр. 112.

Дакле, античко поимање метафизике није исто као данашње. Но комплетна каснија метафизика развила се на овим основама. Чак ни постављање нове метафизике није било могуће без познавања метафизике коју је Аристотел изложио и на тај начин задужио западну средњевјековну филозофију.

⁵⁴ Богољуб Шијаковић, *наведено дјело*, стр. 27.

ἄκωνετον κύνετον). Отуда је метафизика тражено знање (*episteme zetoumene*) прва филозофија (πρώτη φιλοσοφία).

За појам метафизике је кључан префикс *μετὰ*, који се може тумачити у два правца и то као *post* као и *trans*. Ово *post* асоцира упућује на изразе послјије, иза, након. Дакле, овдје је ријеч о хронолошком реду, јер упућује на оно што долази послјије. Ово се може повезати са самом Андронииковом класификацијом Аристотелових списа. С друге стране појам *trans* упућује на превазилажење, заправо трансцендирање. Стога, може се рећи, предмет метафизичког знања долази послјије предмета знања о физикалној стварности и да га превазилази. Оно као такво, да би ријешило питање кретања које је предмет физике мора бити на тај начин ситуирано. То знање Стагиранин уводи да би заокружио свој филозофски систем. Пошто служи тој сврси, треба га назвати *слободним знањем*, јер постоји ради себе: „Метафизика је, дакле, према Аристотелу мудрост *par excellence*, а филозоф или љубитељ мудрости јесте онај који жели знање о крајњем узроку о природи ствари, а жели то знање ради њега самог.”⁵⁵ Свако друго знање има сврху изван себе – у нечему другоме, док знање о првом узроку нема сврху ни у чему другоме већ у себи самом.

Видимо, дакле да су метафизика и прва филозофија једно иако имају више одређења, а оправдано је поставити питање да ли имају више предмета или пак један. Важно је истаћи и то да она не посеже за временским првенством (узгред, у Антици је било незамисливо говорити о временски првом и о настајању у времену из разлога што је космос вјечан а тиме је и ненастао) већ за оним што је суштински прво, било да је у питању једно узрок, искон, суштина, биће, бог итд.

Вишезначност *прве филозофије*

Аристотелово постављање метафизике урезало је снажан траг у целокупној филозофији, јер метафизику, тачније, прву филозофију ни данас не можемо замислити без њеног утемељивача. Сви историчари филозофије и сви тумачи Аристотеловог дјела су сагласни да је Аристотелова метафизика онто-тео-лошког карактера, али често неки и нису сагласни

⁵⁵ Ф. Коплстон, *Историја филозофије (Грчка и Рим)*, завод Београд: Београдски издавачко - графички завод, 1988. стр. 326.

око првенства предмета метафизике.⁵⁶ Међутим, пажљиви читалац *Метифизике*, лако ће примјетити вишезначност њене предметности, но то не треба ни да чуди ако се она бави бивством (као таквим), а бивство је вишезначно. Исти ће, такође, запазити да се *прва филозофија* именује на више начина, нпр.: „мудрост”, „тражена наука”, „наука филозофија”, али сва та одређења су синонимна најузвишенијој мотрителској науци.

У поглављима прве књиге своје *Метафизике*, полемишући са својим претходницима, у првом реду предсократовцима, те изводећи консеквенце из њихових учења, филозоф говори о начелима (*ἀρχαί*) и узроцима (*αἰτιαί*).⁵⁷

На првим страницама *Метифизике*, тачније *А књига*, Стагиранин разликује *искусиво* од *знања*, па каже да се искуство тиче множине и да ствара вјештину. Међутим, искусан и вјешт човјек не зна оно опште, јер „искусни /људи/ знају то – да али не знају то – зашто; а они знају то – зашто, тј. узрок.”⁵⁸ Ту он по први пут уводи врло фреквентан појам узрок (*aitia*). Већ у следећем параграфу узроке повезује са *траженом науком*, заправо, *теоријом*, односно знањем које долази на крају, а тиче се оног вјечног и непромјењивог. На почетку трећег поглавља, он конкретизује учење о узроцима:

Пошто је јасно да треба доћи до науке о првим узроцима (*τὸν ἐξ ἀρχῆς αἰτίων*) (јер кажемо да нешто знамо онда кад сматрамо да смо спознали први његов узрок), а о узроцима се говори на четири начина – једним узроком називамо бивство и суштину (јер, то – зашто се своди на последњу одредбу,

---

⁵⁶ Свакако треба нагласити да је Кант именовано онтотеолошки карактер метафизике: „Трансцендентална теологија или намерава да изведе егзистенцију прабића из неког искуства уопште (не одређујући ништа ближе о свету коме оно припада) и зове се космотеологија или мисли да сазна његово биће на основу појмова без најмање помоћи искуства и зове се онтотеологија”. Имануел Кант, *Критика чистог ума*, Култура, Београд 1956, стр.386.

⁵⁷ На нашем говорном подручју, професор Жељко Калуђеровић је написао свеобухватну студију о односу Аристотелове метафизике и предсократовских учења: Жељко Калуђеровић: *Аристотел и његови предсократовци*, Савез педагошких друштава Војводине, Нови Сад, Виша школа за образовање васпитача, Вршац, Нови Сад 2004. Убудуће: *Аристотел и његови предсократовци*.

⁵⁸ Аристотел, *Метифизика*, прев. Слободан Благојевић, Паидеа, Београд 2007, стр. 4, 981а. убудуће: *Метифизика*.

а то прво зашто је, узрок и начело), другим твар и предмет, трећим оно одакле започиње кретање, а четвртим узрок овом противстављен, то ради-чега, тј. Добро (јер то је сврха сваког постајања и кретања).⁵⁹

Из овог се навода несумњиво види критика својих претходника чија „филозофија је, како се чини, о свему замуцкивала, јер била је млада и на свом почетку.”⁶⁰ Даље, што је најбитније, из критике великих претходника, који су, макар на први поглед, филозофирали „стихијски”, настала је наука о првим узроцима, односно *аитиологија*. За разлику од вјештина и осталих знања о коначном, која се темеље на извјесности и доказивању, када је ријеч о начелима, ту је у питању самоизвјесност, аксиоматика и нема мјеста силогистичком доказивању.⁶¹

Аристотел, дакле, иако критички настројен, на трагу својих претходника тражену науку идентификује као науку о начелима. Но како његови претходници нијесу били довољно јасни око питања начела, сами изумитељ аитиологије не служи се искључиво појмом начело, већ често је присутан појмовни пар *начела* и *узроци*. Тако на, недалеко од тог мјеста говори да је тражена наука, заправо, „,мудрост’ /σοφία/ наука о неким начелима и узроцима.”⁶² Сада можемо рећи да је наука о узроцима истовремено и наука о начелима, заправо *археологија*. То се уједно може узети и као *групи назив* и *групи одређење* прве филозофије, која је, рекосмо, вишезначна.⁶³ Но, прва два одређења прве филозофије, ако ништа друго, тијесно су повезана због приближног значења темина *aitia* и *arhe*, који упућују на *прво, ненасиало, нейролазно, основно* итд.

Пошто Аристотел почиње прву књигу свога капиталног дјела оперушући појмовима *arhe* и *aitia* и на њиховим

⁵⁹ *Меџафизика*, стр. 9, 983а.

⁶⁰ *Истио*, стр. 38, 993а.

⁶¹ Упореди: Ж. Калуђеровић, „Аристотелова аитиологија”, у *Знакови времена*, Сарајево 2013, XVI, бр. 59, стр. 75.

⁶² *Меџафизика*, стр. 5, 981б.

⁶³ Највјероватније, вишезначност одређења прве филозофије и разноликост појмовног апарата раних грчких филозофа лежи у томе што је филозофија млађа од језика и свакодневног живота, па су бројни мислиоци термине из свакодневнице уводили у поље филозофије. Тако *ὄλη* које је првобитно означавало дрво, у филозофији означава твар, док је *οὐσία* (првобитно, имовина) означава суштину.

занима проблем *једної*. Наиме, иако су предмет тражења знања оно прво, начело, узрок, а то све упућује на ненастало, непролазно, исконско, сва та одређења воде једној универзалности, свеобухватности која укида све партикуларности и води принципу *једної*, које у себи уједињује и узроке, начела и прво. Тако проблем једног постаје епицентар метафизичких истраживања, а по тој аналогiji, прва филозофија се одређује као *хенологија*. То је истовремено и *четврто одређење* прве филозофије.

Питање једног је дубок метафизички проблем. О томе Стагиранин говори у *I* књизи *Метафизике*, али, *К књија* се узима као круцијална за хенологију. Супротстављајући једно и мноштво, те изолујући мноштво, преостало је да се питање једног дубље експлицира као централни мотритељски проблем. На почетку књиге истиче, да се питање једног излаже на четири начина: у смислу онога што је по природи непрекидно, у смислу целог те појединачног и *оїшїиїї* (наш курзив).⁶⁶ Једно или у овом случају опште одмах заузима један антипартикуларно, а залази у сферу цјелокупне партикуларности, а при том исту своди на општост. Стагиранин не само да не демантује постојање мноштва родова, напротив, он у својим природњачким списима говори о њима врло темељито и исцрпно, али у свим тим родовима постоји оно опште, суштинско, или ако узмемо његов израз – подлежеће (*υποκειμενόν*), који у овом случају постаје од прворазредног значаја и као такав предмет прве филозофије. Аналогно томе, ако га идентификујемо са Платоновим изразом *ousia*, што се преводи као суштина, онда ће прва филозофија бити о суштини, заправо, *усиологија*⁶⁷, што се региструје као *їїїї одређење* прве филозофије.

На крају овог разматрања ваљало би се поново вратити самим узроцима. Стагиранин је познат по теорији о четири узрока. У *Метафизици* (983а) њихов редослед је следећи: формални, материјални, узрок кретања или ефицијентни и узрок сврхе, односно финални узрок. На први поглед могли бисмо помислити да је редослед узрока пресудан. Тако, првенство формалног узрока у *Метафизици* упућује на оно суштинско, нематеријално, док материјални узрок у *Физици* упућује на опипљиво, видљиво, прво за нас. Међутим постоје бројна мје-

⁶⁶ *Иїїї*, стр. 354, 1052а, 35.

⁶⁷ Узгред *X* књига *Метафизике* узима се као *усиологија*.

ста у наведеним дјелима која мијењају редослед узрока⁶⁸, те на основу тога може се закључити да је ређање узрока случајно.

Од хронологије, много је битнија сама суштина узрока. Стагиранин, за разлику од својих претходника, не само да поставља четири врсте узрока, већ уводи и њихову додатну диференцијацију, јер се могу разликовати у начину (τρόπος). У овом случају постоји шест узрока: 1) појединачни, 2) родни, 3) придолазећи, 4) роднопридолазећи, 5) спој појединачног и придолазећег, те 6) спој родног и придолазећег. Све у свему, сви од наведених шест начина разматрају се у два смисла и то као удејствен – удјеловљен (ἐνεργούοντα) и као могућ (δυνάμεινα).⁶⁹

Узроке је могуће само логички раздвојити јер су у јединству, на примјер материја и форма. Дobar примјер за то је камена кућа која означава јединство материје и форме. Прије њене изградње постојала је њена идеја, односно форма. Међутим, та идеја куће без материјала је пука апстракција. Такође, материјал без идеје куће је апстракција. Стога је, дакле, ријеч о *логичкој разлучивости* материје и форме. То јединство материјалног и формалног узрока, заправо, у овом случају, постојање камене куће омогућио је процес њене изградње, а то је аналогно *ефицијентном узроку*. Изградња куће није ради ње саме већ је ради становања, а ту је ријеч о сврси (τέλος) односно, о *финалном узроку*. Дакле, чином усељавања у изграђену (ефицијентни узрок) камену (материјални) кућу (формални) кућа достиже свој врхунац у финалном узроку, уједињујући сва три претходна узрока. Не смије се заборавити да се принцип сврхе само налази на крају као прожимајући фактор, већ он је био и на почетку, јер кренуло се са изградњом куће не ради ње саме већ ради становања. Сврха се дакле налази и на почетку и на крају. Према томе, будући да све бива вођено од сврхе, сврхом и ка сврси, *сврси би смо молили дајти исцјакнуто мјесто у учењу о узроцима*. Даље, учење о сврси = удјеловљености (ἐντελεχεία) нећемо и не можемо свести на неку могућу или стварну кућу или било шта друго на свијету, јер сврха се тиче свега појединачно и свеукупно. Према Стагиранину, уни-

---

⁶⁸ Опширније, Ж. Калуђеровић, „Аристотелова аитиологија”, стр. 76.

⁶⁹ Упореди, *истио*, стр.5.

верзум има једну и јединствену сврху принципу који је сам себи сврха и који све покреће и осврховљује.

А ми говоримо о сврси у контексту утемељења прве филозофије. Говор прве филозофије о сврси је врло слојевит и креће се од обичних појединачних ствари а завршава се код највишег бивства односно бога, што ће касније бити предмет овог рада. Слиједећи из овога, прву филозофију можемо окарактерисати и као *телеологију*, односно, као *учење о сврховитости*, што је уједно и *шесто одређење* прве филозофије.

Онтологија као прва филозофија

Претходних шест одређења прве филозофије и до данас остају у сјенци онто-тео-лошког устројства метафизике, о чему Хајдегер говори у истоименој студији на неких двадесет-пет страница. То је игурно један од најјачих смјерница за изучавање традиције метафизике, а тај спис је незаобилазан за изучавање те проблематике.

Аристотел је не само први консеквентни систематичар античких знања, већ је и први покушао да заснује *ошћу науку* која превазилази све остале науке. Већ смо видјели да утемељење те опште науке није нимало једноставно, те да има више одређења, а да се та одређења често преплићу, па и да су некада и синонимна, као аитиологија, археологија, као и њихово, може се рећи, заједничко одређење, протологија. Али, то све не умањује знаменитост Аристотеловог дјела већ увећава самим тим што је ни данас скоро немогуће говорити о метафизици као таквој нити о подјели знања ако на уму немамо дјело великог Стагиранина. Узгред, покушај заснивања нововјековне метафизике у свјетлу Декартове филозофије огледа се углавном у критици Аристотелове метафизике.

Имајући пред собом свезак врло богате филозофске терминологије наслијеђене од раних мислилаца и свога учитеља Платона, те сам обогативши исту, Стагиранин је, разматрајући на свеобухватан начин, основу цјелокупне стварности први пут врло консеквентно у четвртој књизи *Метафизике* истакао потребу за универзалном науком:

Постоји нека наука која посматра биће као биће и све што му по себи припада. Ова наука није истовјетна ни са једном од такозваних парцијалних. Јер ниједна друга наука не разматра уопште биће као биће већ одвоји неки његов део па

посматра прилученост која му припада, као на пример математичке науке.⁷⁰

Ово мјесто с почетка првог поглавља наведене књиге може се узети за центар доследног зацртавања суштине *истражене науке*, односно, *теорије*. Од пресудног је значаја синтагма „биће као биће” којом Стагиранин први обогаћује филозофски рјечник, а којом жели да поентира могућност расправљања с ону страну родова.⁷¹ Ова формула је много касније, у 17. вијеку послужила једном нововјековном аутору да централну филозофску дисциплину назове *онтолоџијом*. Да би сковао сложеницу узео је двије грчке ријечи τὸ ὄν што се преводи као биће и вишесмислени термин λβϋος што у овом случају се преводи као наука. Дакле, ријеч је о науци о бићу у најопштијем смислу. Иако сам Аристотел није увео овај термин, то свакако не умањује значај његовог разматрања из *G* књиге *Метифизике*, а осим тога свакако филозофска проблематика претходи именовану филозофских дисциплина и не само дисциплина већ она је у раној предсократовској мисли претходила и самом имену филозофије.

Само дефинисање науке о бићу као бићу потпомаже поређењем са наукама које за предмет узимају нешто парцијално. Свака наука, тачније, свако теоријско знање, самим тим што је теоријско (теорија упућује на свеукупност и превазилажење искуства) посеже за оним општим. Тако постоје многе теоријске науке које своја истраживања свде на оно себи фундаментално, као нпр. што је медицини својствено здравље, али наука над наукама предмет своди на биће као биће:

Као што постоји јединствена наука о свему што је здраво, једнако то важи и за све остало. Задатак јединствене науке није само посматрање оно што је на основу нечег једног /καὶ ἔν/ говори већ и свега оног што се говори у односу на неку јединствену /πρὸς μίαν/ природу, јер и то се на неки

⁷⁰ *Метифизика*, стр. 119, 1003а.

⁷¹ Ту ваља поменути разлику између бића и бивства, што наводи на онтичко-онтолошку диференцију, за коју Хејдегер вели да је давно заборављена. Код Аристотела је она јасно видљива, он је ње свјестан, но код њега је бивствовање суштина бића, што се код Хајдегера своди на нивелисање диференције међу њима.

начин говори на основу нечег једног. *Јасно је дакле да једној науци иприида иосмаирање бића као бића* (наш курзив).⁷²

Дакле, за сваку парцијалну науку важи формула спрам једног (καθ' ἑν) међутим, то мноштво хенолошких принципа – тако контрадикторно да се изразимо – потири наука о бићу као бићу и своди на формулу *сйрам једној* која је незамислива као партикуларност и која брише све партикуларности, јер говори у односу на неку јединствену природу.

Није претјерано рећи да је *четврта* књига *Меџафизике* један од највећи допринос утемељењу онтологије и то је био први досљедни покушај њеног конституисања, а то што се Парменид сматра њеним „оцем” је због увођења класичних онтолошких појмова *биће* и *мишљење*, а знамо и то да јонски почечи филозофије крећу у онтолошком руху, јер генеалогско питање „Шта јесте прво?” бива смијењено онтолошким „Шта јесте ово јесте?” или „Шта јесте?” које поставља Талес⁷³. Сва предсократовска и Платонова онтолошка питања воде Аристотеловом постављању онтологије као централне филозофске дисциплине. Сва она нашла су свој сигуран дом тек у четвртој књизи *Меџафизике*. Њихова суштина је тражење оног општег (код неког је то вода, код неког ватра, ваздух, идеје итд.) али у тој потрази за општим нема јасног и прецизног утемељења саме науке о општем. Аристотелу није прихватљив скоро ниједан одговор својих претходника али прихватљиво је постављање питања (на онтолошки, темељан, свеопшти начин) и ствар постаје лакша тиме што сви ти одговори воде управо оном општем за чиме Стагираин трага за утемељењем универзалне науке.

Аристотел по први пут, баш у четвртој књизи *Меџафизике* прави јасну разлику између бића и битка, односно „бића као бића” у најширем смислу. Од стране Аристотела често помињани и критиковани претходници не зацртавају јасну разлику сфере онтичког и онтолошког. Наравно, ни Аристотел не оперише овим појмовима, али је дубоко свјестан темељне разлике с једне стране између „парцијалних наука” које узимају неки сегмент (посматрају неку „прилученост”) и тај сегмент сматрају саморазумљивим, с друге стране, наука која укида све „прилучености” ради постављања на пиједестал

⁷² *Меџафизика*, стр. 119-120, 10036.

⁷³ Опширно: Б. Шијаковић, *нав. дјело*, стр. 140.

свеопштости односно, опет, савременим филозофским вокабуларом да се послужимо, питање смисла бивства или аристотеловски речено „бића као бића”. Аристотел као први консеквентни утемељитељ онтологије увиђа да појединачне науке бивство разумију за саморазумљиво, те њихов „природни став” не може важити у првој филозофији, па стога она не проблематизује партикуларне, саморазумљиве ствари, које су, испоставља се, неразумљиве у својој саморазумљивости.

Бивство је свакако неодвојиво од бића, они, хајдегеровски речено, „круже” једно око другога, али не смију се идентификовати, јер бивство није никакво појединачно биће, па чак ни оно највише.⁷⁴ За бивство има много асоцијација: начело, узрок, једно, прво, суштина, а све то уједно води самој вишезначности, једној синонимности. Сва та одређења воде једној свеопштости а онтологија пратемелности и свођењу целокупне стварности на најмањи заједнички садржалац, те истицању примата прве филозофије у односу на парцијалне науке. Онтологију као универзалну науку најлакше је одредити у диференцији са многобројним појединачним наукама. Она не потиरे те науке нити оспорава њихове резултате. Али појединачне науке не само да не могу већ и неће да докуче оно прво, пратемел, праоснов, само начело по коме и оне постоје и њихови предмети. Аристотел први увиђа неопходност постављања те науке која је најнепотребнија али истовремено и најчаснија. Ова наука по поретку времена није прва (нпр. математика је старија), али је прва по поретку појма јер бави се оним суштински првим. Ту се налази Стагиранинов суштински корак ка утемељењу једне универзалне теоријске филозофије, заправо, онтологије⁷⁵.

---

⁷⁴ Упореди: Анте Пажанин „Аристотелова метафизика као прва филозофија” стр. XXXV у Аристотел: *Метафизика*, Либер Загреб 1988. Убудуће: А. Пажанин: *Предговор*.

⁷⁵ Скоро сва каснија заснивања универзалне науке макар су донекле сличне Аристотеловом покушају заснивања онтологије. Тако, Декарт у својим *Медијацијама* трага за начелом, сада не за начелом бића, већ за начелом знања, па његова метафизика не долази на крају већ на почетку. Она хоће да утемељи појединачне науке, тачније, нововјековну науку. Кант универзалну науку замишља као критику њему савремених сазнања а своју филозофију види као пролегомену за будући систем знања. Дакле, код Декарта и Канта имамо покушаје заснивања универзалне филозофске науке у облику епис-

Имајући пред собом велику појмовну и термилошку шароликост, Стагиранин јасно истиче да је бивство вишезначно, а сва та вишезначност било да пођемо од узрока или једнога воде формули „биће као биће”, а тиме и онтологији као првој филозофији. Да би ствар била јаснија, неопходно је макар укратко објаснити модусе бивства и то $\delta\upsilon\nu\alpha\mu\iota\varsigma$, $\acute{\epsilon}\nu\tau\epsilon\acute{\epsilon}\nu\epsilon\rho\upsilon\epsilon\iota\alpha$ и њој блиску $\acute{\epsilon}\nu\tau\epsilon\lambda\epsilon\chi\epsilon\iota\alpha$, а уз то користити филозофове чувене формуле *ἴρβο ἰο ἰρῖροδι* и *ἴρβο за нас*. *Dinamis* се преводи као моћ, могућност, потенцијалност а све то упућује на кретање али не бесциљно већ кретање које има јасан, предвидив и унапријед постављен циљ. С друге стране *energeia* која се разумијева као чин, збиљност, удјеловљеност упућује на крај промјена (кретања) којима је била изложена *dinamis*, а то је све блиско и другом приближном појму *enteleheia* што се преводи као удјеловљеност, односно удејственост. *Dinamis*-у је осим кретања блиска и тварност, дакле, опипљивост, оно видљиво, те према томе, *ἴρβο за нас*, али то првенство је далеко од суштине, јер неопходно је да пређе одређени пут (било временски или материја да добије облик или сврху) да би дошло до суштине. На примјер: да би се постало професор неопходно је завршити основну и средњу школу, а потом факултет. Тако студије означавају *dinamis* а њихов свршетак *energeia*-у. Јасно је да студент током студија, дакле, *dinamisa* бива свјестан свога циља – свршетка студија, дакле, *energeia*-е. Међутим, ма како да је добар студент или касније ма колики да је зналац, ни студент ни професор немају ту привилегију да буду савршени, јер да би био савршен не би морао прелазити трновити пут студирања, заправо, не би ни имао *dinamis* већ би била на снази само *energeia* односно *enteleheia*. Оваквих примјера је много. Умјесто да их набрајамо, закључићемо да бивство овоземаљског свијета је немогуће без модуса потенцијал-

---

темологије. Фихте као радикални кантовац универзалну науку уступа људском роду, тако да се сва стварност темељи на јаству. Универзална наука (наука о знаности) се узима као темељ осталим наукама које чине зидове кров а читав тај систем знања служи искључиво за људску употребу. Укинута је дакле аристотеловски идеал „знање ради знања”, али и Фихтеов покушај је универзалистички. Пошто се испоставило да науке не могу ријешити сва људска питања и потребе на почетку XX вијека Едмунд Хусерл своју универзалну науку баш као и Аристотел поставља на крају.

ности као поља дјелања за унапријед дату *energeia*-у, оном надземаљском, првом по природи.

Ако бивству прилазимо из перспективе првог за нас, чини нам се да *dinamis* има првенство. Но, рекосмо да је *energeia*, унапријед дата и *dinamis* се једино према њој креће, а, од кога (чега) је унапријед дата? Пошто није од првог за нас (или краће; од нас, од овоземаљског свијета), онда је дата од првог по природи, које, омогућује оно прво за нас. Тако, дакле у сфери првог за нас имамо појмовни пар *dinamis* - *energeia* - *enteleheia* који укључује твар и кретање на чему се темељи промјена. С друге стране сфери првог по природи није нити потребна нити својствена твар и кретање, већ постоји само енергеиа, односно, ентелехеиа, као једино стање. Тек у овој сфери постоји бивство у правом смислу ријечи, бивство које само себе до крајњих граница афирмише. У сфери првог за нас појмовни пар *dinamis* – *energeia* нам сугерише и непостојање и постојање бивства, дакле небивства које је на путу да постане бивство, али тај пут условљава оно довршено бивство, бивство које је само себи сврха, које има првенство и по поретку времена и по поретку појма или, једном ријечју, божанско бивство.

Појмом „божанско бивство” желимо истаћи недовољност одређења прве филозофије као онтологије, атрибутима бивства као довршеност и самосврховитост (божанског бивства – јединог бивства у правом смислу ријечи) хоћемо и прву филозофију размотрити с другог аспекта. Дакле, *онѿолоѿија* као прва филозофија, иако тако снажно синтетичко одређење није и последње. Сада прелазимо на последње, *осмо одређење* прве филозофије.

Теологика као прва филозофија

Пут цјелокупног овог истраживања базиран је на Аристотеловим формулама од *ѿрвоѿ за нас* до *ѿрвоѿ ѿо ѿприродѿ*. Тако, на почетку у контексту излагања о узроцима пошли смо од материјалног узрока који се може разумјети као флотациона маса која је изложена уобличавању и осврховљењу. При том, стално је присутна теза о бивству као таквом, док се није дошло до разјашњења универзалне науке *онѿолоѿије* као *ѿрве филозофије*. Но, ту није крај Стагиралинових мисаоних напора већ њихово продубљење и искорак ка најузвишенијој теми његове филозофије.

Будући да је, како сам филозоф признаје, бивство вишезначно, и будући да се прва филозофија њиме бави, сва њена вишезначност води идеји науке четврте књиге *Метифизике*. Но, када се говори о бићу из перспективе *првої за нас*, немогуће је избећи тему кретања, односно постајања и пропадања, заправо пут од *dinamis*-а до *energeia*-е. Али, настајање и пропадање, дакле, кретање нам сугеришу постојање бића, то јест пут, процес, могућност, будућност, а то све наводи на закључак да то није биће у правом смислу ријечи, чим и јесте и није, чим је нешто између, дакле, на путу, у кретању.

Аристотел као вјерни дух Старога вијека увиђа да се кретању мора пронаћи први узрок, јер вјечност космоса, у шта су древни Хелени били убијеђени је исто што и вјечност бивства. Крај бивства коначним, овоземаљским људима означава и крај пута одоздо, дакле *првої за нас*, а истовремено почетак пута одозго, односно, *првої по природи*. Тако мислилац свој филозофски систем води врхунцу, уводећи појам *најчаснији род бивсџвујућих* (τιμωτατων γένος των ђντων), а то означава и заснивање прве филозофије у облику *учења о боју*.

За разлику од свога учитеља Платона, он у контексту заснивања науке о првим принципима неће да користи термин *џеолоџија* већ опрезно кује нови *џеолоџика*. Као први историчар филозофије⁷⁶ анализирајући предсократовске доктрине, саме предсократовце назива физиколозима, јер говоре о природи. С друге стране пјеснике, који говоре митотворним језиком, као што су Хомер и Хесиод назива теолозима. Упоређујући физикологе који говоре аргументовано и теологе који на пјеснички начин (дакле, начин који не полаже рачун) говоре о постанку богова свијета, хаоса, космоса, јасно се види да филозофија, односно, предсократовска физика почиње тамо

⁷⁶ Он није историчар филозофије у правом смислу ријечи. Историју филозофије као филозофску дисциплину утемељио је Хегел. Но, има мјеста тврдњи да је Хегелова историја филозофије Прокрустова постеља његовог филозофског система, јер цјелокупну историју филозофије интерпретира као кретање мисли ка његовом систему, али да су све појединачне филозофије условиле и његову филозофију која је логичан крај свих претходних филозофија. Аристотелова највећа заслуга као историчара је у томе што је коментаришући сачувао учења предсократоваца.

гдје митотворство, односно теологија завршава⁷⁷. Стога Стагиранин осјећа потребу да разлучи теологију и „тео-логисање” од крунске филозофске дисциплине теологике која се базира на давању разлога (λόγος δίδοναι), а не на причању.

Сви интерпретатори Аристотелове метафизике дијеле став да теологика заузима централно мјесто и да сва метафизичка разматрања воде ка њој и врхуне у њој. Дванаеста књига *Μεταφизике* није само врхунац Аристотелове филозофије она је *summa summarum* цјелокупне Античке филозофије, јер све води теологици⁷⁸. О томе Клаус Елер каже на сљедећи начин: „Аристотелов појам мишљења које само себе мисли у чистој форми божанског духа представља највишу тачку његове филозофије. Он је екстремни експонент граничног појма система”⁷⁹.

ХИ књига *Μεταφизике* као спис о непокретном покретачу односно *poesis noeseus*-у је од свих претходних метафизичких разматрања комплекснија из разлога што „појам бога представља границу у њеном двоструком значењу, као почетак и као крај.”⁸⁰ Крај би био аналоган *ἔρвенσῖν*у за нас, дакле, крај пута одоздо, а почетак је аналоган *ἔρвенσῖν*у *ἢο ἱρῖρ*оуди, односно, путу одозго. У првим књигама *Μεταφизике*, Стагиранин поступно трага говорећи о материји, форми, њиховом удруживању и долази до универзалне науке. Међутим, *Λ κνῖια* раскида сваку могућу поступност, до крајњих граница пробија сферу иманенције и креће од вртоглавих висина, гдје су одсутни вријеме и кретање, дакле, из сфере физикалне стварности, та перспектива постаје изокренута.

Међутим, сам филозоф у спису који говори о времену и кретању, тачније, у *Φῖзици* и то у првој глави *7 κνῖιε* у потрази за крајем кретања долази до првог метафизичког принципа:

Пошто је нужно да све што се креће буде покретно од стране нечег другог, ако се нешто креће просторним кретањем / (τῆν ἐν τολῳ κῖνῖσιν) / услед нечег другог што се креће, и ако је опет то покретачко у покрету услед нечег другог што је

⁷⁷ Општирније Ж. Калуђеровић, *Αριστοῖηελ и ἱρῖρсократио-вци*, стр.63-65.

⁷⁸ Упореди: *Исῖο*, стр. 64.

⁷⁹ Клаус Елер, *Субјективност и самосвесῖ у Анῖици*, Плато, Београд 2002, стр. 50.

⁸⁰ *Исῖο*, стр. 51.

у покрету, а ако је и ово опет услед другог у покрету, и ако се увек тако може наставити *ӣада је нужно да ӣосӣоји неӣшо ӣшо ӣрво ӣокреће, ше да се не иде у бескрај*. (наш курзив).⁸¹

Дакле, Стагиранин из овоземаљске, физикалне перспективе увиђа нужност краја кретања и времена, односно њихов скок у некретање и вјечност. Проблем кретања је проблем физикалне и материјалне стварности, јер природа се не може ни замислити без кретања. Тако у природи постоје бројни актери и узроци кретања, али сви они бивају покренути са неких виших инстанци, које опет покрећу и бивају покренуте, што значи да нијесу вјечне нити непромјењиве. С друге стране, у сфери трансценденције, тј. и код непокреног покретача може се говорити о кретању јер од њега потиче кретање цјелокупне васионе, али треба нагласити врло важну ствар, то да је он сам непокренут, дакле, вјечан и ништа мању ствар то да је један. Он, дакле, означава и крај стварности иако је сам нефизикалан тиме што је непокретан, јер он, заправо, омогућује сам тај поредак. Из тога се може закључити да су метафизика и физика у континуитету, јер међу њима нема оног платоновског хорисмоса. Међутим, метафизика није ни у ком случају продужетак физике нити из ње проиходи. Сам филозоф идући путем *ӣрво̄и за нас* у другој половини списка (мисли се на *Физику*) пробија линију иманенције јер се пита шта ту иманенцију конституише и омогућује. Ту истовремено долази до њеног радикалног прекида, јер је ријеч о једном радикално трансцендентном бићу, дакле, бићу које није осјетилно, ни пролазно, нити вјечно покретано као звијезде, већ је нестварно бестјелесно и *неӣокренушо*. Отуда, и поред физичко-хиперфизичког континуитета, хиперфизички дјелатник нужно покреће природу на нефизикални начин.⁸² Поједностављено речено, у физикалној стварности постоји примопредаја кретања, заправо, кретање од стране неке природе није „самоиницијативно”, већ је ријеч о „преносу” на ниже стварности од раније „утиснутог” кретања, од стране више космичке стварности. Само непокре-

⁸¹ Аристотел, *Физика*, прев. Слободан Благојевић, Паидеиа, Београд 2006 стр. 280, 242а.

⁸² О односу физике и метафизике код Аристотела погледати: Данило Пејовић: „Битак и кретање (физика и метафизика у мишљењу Аристотела)” (V – XXX) у Аристотел, *Физика*, прев. Томислав Ладан, Либер, Загреб 1988.

нути покретач је привилегован, он покреће а при том није покренут: „То Прво покреће као вољено, а све остало Оно покреће помоћу / Неба / које је покренуто.”⁸³

Аристотел до божанског бића долази на два пута: први физикалним путем, објашњавајући проблем кретања, а то је, такође, пут превладавања физике и кретања, односно раскид свере иманенције јер први покретач је прије свега, непокретан. До придјева „непокретун” долази се путем *πρῶτοί за нас*, али, истовремено, овај придјев се може разумјети попут оних Витгеинштајнових скала – у овом случају скале су кретање – које треба одбацити када се испењемо до врха, тамо гдје кретања више нема, када се приближимо непокретном покретачу. То је пут несавршеног људског ума.

Л књига *Μετὰφυσικῆ* нам нуди један пријеки, директни пут који избјегава описивање феномена кретања, дакле оно „пењање уза скале”; он да се хегеловски изразимо, резултат ставља на почетак истраживања, а почетак је резултат самог истраживања, заправо ум, тај кормилар космоса. Стагиранин, изучавајући предсократовску мисао понајвише је цијенио Анаксагору, рекавши за њега да је он „тријезан међу пјанима”. Вјероватно да је од њега преузео концепцију *νοῦς*-а. Анаксагора *νοῦς* разумијева као над физичку, надкосмичку силу која је управља космосом и то на сврховит начин, а над њиме нема никакве више силе. Ако га уподобимо Аристотеловом појмовном апарату, онда је ријеч о чистој *energeia*-у, заправо *entelechia*-у. Свакако, Стагиранин користи све ове појмове када се бави *νοῦς*-ом, а његово савршенство потврђује и то што је сам себи предмет: „Дакле, он мисли самог себе, ако заиста јест то најбоље и његово мишљење је мишљење мишљења”.⁸⁴

У нашем језику проблем настаје када се кованница *νόησις νοησέως νόησιν* преведе као *мишљење мишљења*, јер мишљење упућује на разумску форму, дакле, неумску, а тиме и дискурзивну. Платон је разграничио разум и ум, односно дискурзивну и интуитивну спознају и то појмовима *διανοία* и *νόησις*. Сигурно се и Стагиранин држао те диференције тако да се уму не могу приписати неки коначни атрибути који воде разумским формама, односно мишљењу. Разлог више против превода *мишљење мишљења* је у и томе што мишљење упућу-

⁸³ *Μετὰφυσικῆ*, стр. 427, 1072б.

⁸⁴ *Μετὰφυσικῆ* стр. 434, 1074б.

је на процес, трајање, зато, дакле, што се темељи на *dinamis*-у, а ум је свакако удјеловљеност:

А вјеровати да је могућност пре делотворности у једном смислу је ваљано, а у другом није (а речено је како); *да је делотворности ранија сведочи Анаксајора (јер, Ум је делотворности)*. (наш курзив)⁸⁵

Слично овоме сам Анаксагора каже у фрагменту бр. 12 како „над свима њима влада ум⁸⁶”. Несумњиво је дакле, да Аристотелово разумијевање ума као самосврховитог и бестјелесног води поријекло од Анаксагориног учења. Но, Стагираин да би објаснио његову природу, кује појам *noesis noeseos noesin* како би објаснио да његова *energeia* претходи *dinamis*-у. Стога уму који се према себи односи на умствени начин, немогуће је приписати коначну форму као што је мишљење. Да би се отклониле недоумице око превода дијела реченице „и његово мишљење је мишљење мишљења”, узећемо Ладанов превод „и његово умовање је умовање умовања”⁸⁷. Поред Благојевића постоје и интерпретатори који *noesis noeseos* преводe као, мишљење. Неки иду чак и даље као Елер па у том принципу виде принцип субјективности и самосвијести. Тако, његова позната књижица носи врло провокативан наслов *Субјективност и самосвијест у Антици*, а једно поглавље носи наслов: „Шта мисли непокренути покретач”. При том термин „мисли” није узет случајно већ њиме жели поентирати његову субјективну димензију, али то нас удаљава од изворног Аристотеловог учења.

У синтагми *noesis noeseos* Елер примат даје субјективној димензији ума. Но, да видимо шта каже сам Аристотел: „Ум / мисли самој себе на основу учешћа у умственом, (наш курзив), *јер њосијаје умствено* додиром /*διγυάνων*/ и мишљењем, тако да су исто ум и умствено.”⁸⁸ Дио реченице „на основу учешћа у умственом” нас упућује на објективност, јер да није те апсолутне садржине ума, његове умствености, он сам не би имао шта умовати. Аристотел је несумњиво близу спе-

⁸⁵ *Метафизика* стр. 426, 1072а.

⁸⁶ Херман Дилс, *Предсократјовци фрајментии II*, Напријед, Загреб 1983, стр. 42 Б 12.

⁸⁷ Аристотел, *Метафизика*, прев. Томислав Ладан, Либер, Загреб 1988, стр. 214.

⁸⁸ *Метафизика*, стр. 428, 1072б

кулативног идентитета субјективног и објективног, али не смије се сметнути с ума да „мишљење мора слиједити по страни онога мишљеног, тј. од њега поизилазити”.⁸⁹ Треба истаћи и то да је субјективност самосвијест и спонатанитет људског ума чедо филозофског нововјековља, те да апсолутизација истог у Антици представља губитак збиљности, а илустративан примјер за то је Платонов *Миӣ о њећини*.

Ум разумљен на Антички начин кроз парадигматичан примјер из Анаксагориног учења је за разлику од нововјековног мишљења трансцендентан, бестјелесан и његова енергија претходи сваком могућем *dinamisu*, он је први по природи али последњи за нас. Ум схваћен у свијетлу нововјековне филозофије (за примјер узимамо Канта), разумијева се као иманентан, темељи се на непосредној чињеници свијести, заправо он је прва чињеница свијести, тачније самосвијест је прва чињеница сваке могуће свијести, те, према томе, први за нас. А то свакако значи да су Аристотелове, Анаксагорине, Платонове намјере, као и намјере свих мислилаца Антике далеко од тога. Дале, битно обиљежје мишљења схваћеног на нововјековни начин, ако се послужимо Аристотеловим формулама, је то да његова *dinamis* претходи *energeia*-и, односно да је мишљење процес, а то све упућује на кретање, будућност, док је антички ум вјечност, довршеност и непромјењивост. Тако, превод „мишљење мишљења” може навести на криви пут у правцу рефлексивности и самосвијести, али то је далеко од Стагиранинове намјере.⁹⁰

У непокретном покретачу, као надфизикалном бићу једино постоји идентитет мишљења и бића, јер он „мисли самог себе”,⁹¹ што је круна не само Аристотелове метафизике већ и античке филозофије у цјелини. Ако је у физикалној стварности (коначно) људско мишљење окренуто ка бивству, јер је без те отворености само фантазија, у сфери надфизикалне стварности, код првог непокретног покретача нема те окренутости према нечем изван себе већ је мишљење окренуто ка себи,

---

⁸⁹ Горан Гретић, *Традиција метафизике*, Хрватско филозофско друштво, Загреб, 1989. стр. 29.

⁹⁰ Упореди: Калуђеровић, Жељко, „Аристотелов непокретни покретач” (155-172) у УДК 111, 170-171.

⁹¹ Овдје синтагма мишљења зависи од контекста.

заправо, ријеч је о *мишљењу о самом себи*. Мишљење као највиша дјелатност је на тај начин постављена уједно на пиједестал стварности.⁹² Хегел увиђа да „главни моменат у Аристотеловој филозофији састоји се у тврђењу да су мишљење и оно што се замишља идентични – да су оно што је објективно и мишљење (енергија) једно исто”.⁹³

Стагиранин свој филозофски систем, у коме емпирија заузима значајно мјесто, на крају крунише мишљењем као самосврхом. Оно своје постојање не дугује ничему већ као чист акт, дакле, лишен потенцијалности и тварности, припада самој себи. То филозоф у *Метиафизици* 1072б наводи: „мишљење – по – себи (божански ум – прим. Л.К.) припада том што је по себи најбоље”. Другим ријечима, непокрени покретач бивствује на нетварни, умски начин.

У контексту расправе о богу, незаобилазно је питање човјекових сазнања о њему. Дванаеста књига *Метиафизике* је, на неки начин, „дескрипција” непокреног покретача. Он свакако егзистира и без те „дескрипције”, она не условљава његово постојање. Али, врло је важно питање: ко врши ту „дескрипцију”? У питању је свакако онај ко филозофски мисли, односно умује, тачније, то је онај који се бави постављањем *теолошке* као прве филозофије. Ако се сјетимо подјеле знања овог Античког мислиоца⁹⁴ јасно нам је да је теологика најузвишеније знање, а аналогно томе, теоријски живот филозофа (теоретичара) је најузвишенији. Тај живот је близак божанском животу, а „Његово (мисли се на непокреног покретача) је посматрање *θεορία* најпријатније и најбоље”.⁹⁵

Но, што се тиче филозофског умовања, тј. теоријског или божанског живота, он филозофу „накратко припада”, док божански ум вјечно умује. Ево како Аристотел прави разлику између бога и филозофа:

А његов начин живота /*διαιωότης*/ је (као онај најбољи који нама накратко припада. Оно (бог – прим. Л. К.) увек тако живи (јер нама је то немогуће) пошто је њему његова делот-

⁹² Упореди: Жељко Калуђеровић; *Аристотел и предсокративци*, стр. 61-62.

⁹³ Хегел, *Историја филозофије II*, стр. 271.

⁹⁴ Оправдано је Аристотела упоредити са Хегелом као највећим енциклопедијским духом Модерне.

⁹⁵ Прев. С. У. Благојевић, *Метиафизика*, стр. 428, П. 1072б.

ворност задовољство (управо зато су будућност, опажање и мишљење нешто најпријатније, а услед њих и нада и сећање). А мишљење – по – себи припада том што је по себи најбоље, а оно које је понајвише такво том што је понајвише такво.⁹⁶

Прије свега, треба имати у виду да сви људи филозофски не умују нпр., трговци, државници, значи да је мали број оних који живе теоријским животом, дакле, на божански начин. Но, и они који имају ту привилегију у том стању не могу бити бесконачно самим тим што су људи јер: „Мало времена може се умовати пошто људи нису чиста *energeia*, а њихова *dinamis* чини да се могу и уморити од умовања.”⁹⁷ Или, како Стагиранин каже да божански начин живота „нама накратко припада”⁹⁸ јер то је само једна људска способност.

Јединство прве филозофије

Извели смо отприлике осам одређења прве филозофије с обзиром на њен предмет. Видјели смо да прва филозофија врхуни у два одређења, и то у *онџолоџији* четврте књиге и *џеолоџији* дванаесте књиге *Метџафизике*. То нас упућује на први закључак да прва филозофија није разједињена у више супротстављених одређења. Та одређења нијесу супротстављена из разлога што настоје прићи бивству као таквом, било у његовом свеобухватном или узвишеном аспекту. Прва филозофија, у ствари, има више одређења из разлога што само бивство има више одређења или, ако се Аристотеловим изразом послужимо, „бивство је вишезначно”. Тако, вишезначност бивства води вишезначности прве филозофије, али у основи те вишезначности стоји јединство а никако супротност и апоретика. Аристотелов пут траженог знања оперише појмовима као што су узроци, начела, једно, суштина, сврха, биће, бог, а све то води оном – првом по природи. Имајући у виду ову терминолошку шароликост, оправдано је говорити о аспектима прве филозофије.

⁹⁶ *Исџо*.

⁹⁷ Жељко Калуђеровић; „Аристотелов непокрени покретач”, стр. 161.

⁹⁸ У Никомаховој етици Стагиранин каже да „су све људске способности, без разлике неспособне за непрекидну активност”. Аристотел, *Никомахова еџика*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци - Нови Сад 2003 стр. 214, П.1175а.

Више аспеката прве филозофије у забуну је одвело и неке значајније интерпретаторе Аристотелове *Метафизике*, тако да неки дају примат *онтологији*, а други *теологији* као првој филозофији. Занимљиво је то да највећи модерни познавалац Аристотела – Хегел није много проблематизовао питање утемељења прве филозофије с обзиром на њене појединачне аспекте. Један популарни историчар филозофије, Фредерик Коплстон, изрекао је један врло пренагљен или искључив став о утемељењу прве филозофије:

Да постоји бар једно такво непроменљиво бивствујуће које узрокује кретање остајући само непокретно, показује се немогућношћу бесконачног низа извора кретања; то непокретно бивство, које обухвата пуну природу бивствујућег имаће божанска својства тако да прву филозофију с правом треба назвати теологијом.⁹⁹

Из овог се јасно види једнодимензионалност прве филозофије, чему наравно нема мјеста, јер прва филозофија није само *највиша*, већ је истовремено и *универзална* јер отвара подручје које надилази све појединачне аспекте бивства. Неки аутори давали су предност онтологији, неки су налазили и апорије у устројству Аристотелове прве филозофије. Но пажљиво читање шесте књиге *Метафизике* увјериће нас да онтологија и теологика нијесу у апоретичном односу:

Ако пак постоји неко непокретно бивство, / оно је раније, и / онда (је филозофија прва и на тај начин *ојшија зашо шшо* је *јрва* (наш курзив). Њен би задатак био посматрање бића као бића, тј., тога што је оно и шта му као бићу припада.¹⁰⁰

Овај навод демантује не само раздвојеност два аспекта прве филозофије, већ уједно демантује и изолованост теологике као неке волфовски схваћене дисциплине која се бави једним бићем, јер се и први покретач, ма колико се мислио као биће макар и независно и најсавршеније, ипак мисли као бивство. О томе Стагиранин говори на почетку шесте књиге *Метафизике*: „Тражимо начела и узроке бића а јасно је да / то тражимо / *ушолико уколико ова јесу* (наш курзив)”.¹⁰¹ На дјелу

⁹⁹ Ф. Коплстон, *наведено дјело*, стр. 329.

¹⁰⁰ *Метафизика* стр. 219, П. 1026а

¹⁰¹ *Исто*, стр. 217, П. 1025б

је, дакле, изворно јединство прве филозофије, истовремено, опште и специјалне.

Важно је нагласити и то да бог као „најчаснији род бивствујућих” није неки демијург. Он „претходи свим бићима као њихова изворна природа и бивство”.¹⁰² Дакле, бог заузима универзални аспект бивства а не само најузвишенијег бића у изолованости.¹⁰³

Стагиралинова термилошка шароликост, те контекстуално значење неких појмова не смије нас одвести у апоретично устројство прве филозофије. Тако у контексту расправе о узроцима, о којима говори на много мјеста, филозоф бога одређује као врховни узрок који нема материјалност, већ „мишљење ће бити идентично с тим што се мисли”¹⁰⁴; то значи да је у питању удјеловљеност. У дванаестој књизи (*Мет.* 1074а) божанско бивство описује као усврховљеност. Хегел своју *Енциклопедију* завршава чувеним цитатом из дванаесте књиге који говори о богу као чистој удјеловљености¹⁰⁵. Тако, дакле, имамо на снази прожимање аитиологије, телеологије и теологике.

Видјели смо у параграфу 1059б да у прве родове спадају *биће* и *једно*. То двоје је заправо једно те исто, те отуда су хенологија и онтологија у идентитету. Оваквих примјера има још. Они нам сугеришу да прва филозофија није само у јединству већ је уједно и испреплетена. Све то води главној намјери Аристотелове филозофије – *идентичности бића и мишљења*: „Главни моменат у Аристотеловој филозофији састоји се у

---

¹⁰² Жељко Калуђеровић; *Аристотелов неокренути окрећач*, стр. 11.

¹⁰³ Овдје се може наћи онтичко-онтолошка диференција о којој Хајдегер говори у тексту „Онто-гео-лошко устројство метафизике” у М. Хајдегер, *Мишљење и њевање*, Нолит, Београд 1982, стр. 57-82. Опширније: Ж. Калуђеровић; *Аристотелов неокрећач*, стр. 11. Средњевјековно увођење Аристотелове метафизике у догматику, те покушај теолога да догме објасне помоћу Аристотелових принципа, у првом реду учења о непокретном покретачу условило је удаљавање од изворног Аристотела. Тада настаје и појам *аристотелизам*, што означава и удаљавање од изворног Аристотеловог дјела.

¹⁰⁴ *Метафизика*, стр. 435, пр. 1075. а.

¹⁰⁵ Хегел, *Енциклопедија филозофских знаоси*, Веселин Маслеша – Свијетлот, Сарајево 1987, стр. 486.

тврђењу да су мишљење и оно што се замишља идентични, - да су оно што је објективно и мишљење (energia) једно исто.¹⁰⁶

ЛИТЕРАТУРА

Aristotel, *Fizika*, prev. Slobodan Blagojević, Paideia, Beograd 2006.

Aristotel, *Nikomahova etika*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci - Novi Sad 2003.

Aristotel, *Metafizika*, prev. Slobodan U. Blagojević, Paideia, Beograd, 2007.

Aristotel, *Metafizika*, prev. Tomislav Ladan, Liber, Zagreb 1988.

Gretić, Goran, *Tradicija metafizike*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb.

Дамаскин, Јован, Источник знања, Јасен, Београд-Никшић 2006.

Деретић, Ирина, *Λογος, Πλατων, Αριστοτέλης* (Платонова и Аристотелова концепција логоса), Плато, Београд, 2009.

Dils, Herman, *Predsokratovci fragmenti II*, Naprijed, Zagreb 1983.

Eler, Klaus, *Subjektivnost i samosvest u Antici*, Plato, Beograd 2002.

Žunjić, Slobodan, „Jedinstvo stvarnosti i jedinstvo filozofije” u *Aristotel i henologija*, Prosveta, Beograd 1988.

Јаковљевић, Горан, *Αριστοτέλεω учее о бивсѿву*, Плато, Београд, 2002.

Kangrga, Milan, *Spekulacija i filozofija*, Službeni glasnik, Beograd, 2009.

Kant, Imanuel, *Kritika čistog uma*, Kultura, Beograd 1956.

Kaluđerović, Željko, „Aristotelov nepokretni pokretač” (155-172) u UDK 111.

Kaluđerović, Željko, „Aristotelova aitiologija”, u *Znakovi vremena*, Sarajevo 2013, XVI, br. 59.

Kaluđerović, Željko, *Aristotel i predsokratovci*, Savez pedagoških društava Vojvodine, Novi Sad, Viša škola za obrazovanje vaspitača, Vršac, Novi Sad 2004.

Koplston, Frederik, *Istorija filozofije (Grčka i Rim)*, zavod Beograd: Beogradski izdavačko - grafički zavod, 1988.

¹⁰⁶ Hegel, *Istorija filozofije II*, str. 271.

Pažanin, Ante, „Aristotelova metafizika kao prva filozofija” u Aristotel, *Metafizika*, Liber, Zagreb.

Pažanin, Ante, „Ontologija i filozofija politike” (59-64) u *Filozofija i politika*, Liber, Zagreb 1973.

Pejović, Danilo, „Bitak i kretanje (fizika i metafizika u mišljenju Aristotela)” (V – XXX) u Perović, Milenko A, *Istorija filozofije*, Grafomedia, Novi Sad 2003/04.

Perović, Milenko A, *Praktička filozofija*, Grafomedia, Novi Sad 2004.

Riter, Joachim, *Metafizika i politika* (Studije o Aristotelu i Hegelu) Informator Fakultet političkih nauka Zagreb, 1987.

Fink, Eugen, *Uvod u filozofiju*, Beograd: Nolit, 1989.

Hajdeger, Martin, „Onto-teo-loško ustrojstvo metafizike” u *Mišljenje i pevanje*, Nolit, Beograd 1982.

Hegel, Georg Vilhelm Fridrih, *Enciklopedija filozofskih znanosti*, Veselin Masleša – Svijetlot, Sarajevo 1987.

Hegel, Georg Vilhelm Fridrih, *Istorija filozofije II*, Kultura, Beograd 1970.

Шијаковић, Богољуб, *Mytos, physis, psyche: огледање у предсократовској „онтологији” и „психологији”*, Јасен Подгорица: Универзитет Црне Горе, Београд - Никшић, 2002.

ARISTOTELE'S FOUNDING OF THE FIRST PHILOSOPHY

Abstract: In this paper, the author discusses the founding of Aristotle's first philosophy. The first part deals with the very definition of the term, and its relation to the similar concepts. The second part opens the question of the possibility of the multifacetedness of the first philosophy in the context of its subject and distinguishes its six determinations: etiology, archeology, proctology, anthropology, and teleology. The third part is about ontology and the fourth is on theology as the first philosophy. The fifth part concludes that all the determination of the first philosophy is in unity. There is a constant relationship between the first for us and the first by nature.

Key words: Aristotle, founding, first philosophy, etiology, archeology, proctology, phenology, teleology, ontology, theology, first of all by nature, first for us

Владимир БОРИЧИЋ

СТО ГОДИНА ОД ПРЕВОДА ГОРСКОГ ВИЈЕНЦА НА ФРАНЦУСКИ ЈЕЗИК

Због свије специфичности није било лако превести ово значајно дјело српске књижевности на многе језике. Било је више покушаја и разочарења у добар превод. На словенске језике га је било лакше превести захваљујући структурној сличности., али га је било много теже превести на несловенске језике. Тог подухвата се прихватила Васојевка Дивна Вековић¹⁰⁷, позната и као херојина из Великог рата.

---

¹⁰⁷ Прва љекарка у Црној Гори, завршила Медицински факултет на Сорбони 1907. године. Објавила први српско-француски речник. Превела „Горски вијенац“ на француски језик. Трагично завршила: берански комунисти је препознали на Зиданом мосту, убили и бацили у Саву, у 59-ој години живота

Модерна медицинска наука у Црној Гори тек почетком 20. вијека добила је прву љекарку. Тачније говорећи, 1907. године Беранка Дивна Вековић (1886-1945) завршила је школовање на Медицинском факултету у Сорбони. Дивна је била стипендиста Дјевојачке школе са Цетиња, Института за школовање женске дјеце „Царица Марија”, у којој се истакла необичном амбициозношћу и жељом за стицањем знања.

Основну школу завршила је у манастиру Ђурђеви ступови, а потом и нижу гимназију у Скопљу и Дјевојачку школу. Образовање које је стекла у Француској обухватило је једногодишње студије Бабишке школе у Амијену, други, завршни разред при Медицинском факултету на Сорбони, и двогодишњу дентистичку школу коју је завршила 1917. у Паризу. Била је чланица Међународног црвеног крста у Женеви. Током школовања стекла је знање које је у то вријеме могло да карактерише врхунске интелектуалце.

Рођена је 1886. године у беранском селу Лужац. Одлучивши се за студије, она је марљивим прикупљањем знања оставила својеврсан печат не само на област свог примарног, љекарског позива, већ и на област књижевног стваралаштва и превођења. Била је веома активна у упознавању Европе са духовним богатствима Црне Горе. О њеном породичном животу нема поузданих података.

Дивна Вековић

Превод се догодио пар година прије, али је објављен 1917. у Паризу. Било је то својеврсно признање српској књижевности и њеном узлету ка свјетској књижевности.

Предговор уз превод написао је познати романописац, пјесник, члан Француске академије наука Henri de Regnier.

Наводимо неке дјелове из предговора.

Својим отменим и пажљиво урађеним преводом Горског Вијенца, госпођица Дивна Вековић, читалачкој пу-блици у Француској нуди да се упозна са

једним од најпопуларнијих дјела српске књижевности, што ће француски читаоци с одушевљењем прихватити. Горски

Од одласка на студије у Француску, до 1939. године, углавном је боравила у Паризу, тако да је усавршила познавање француског језика. Прва је на тај језик превела Његошев „Горски вијенац“, 1917. године. Ту књигу красио је предговор француског писца академика Анрија де Рењијеа. Цијенећи ту њену заслугу, кнез Никола ју је наградио спомен-брошем израђеним у злату и платини, са ликом Његоша. Било је то признање које је додјеливано дамама високог ранга, а за чију је додјелу, по неким изворима, најзаслужнија кнегиња Милена.

Познато је и да је препјевала Змај Јовине пјесме, превела Вуков „Живот и обичаје српског народа“, те збирку народних прича. Ауторка је два речника француског језика, француске граматике и књиге „Крвни умир“, а 1926. године, у Београду, одбранила је докторску тезу из књижевности.

Боравећи у вријеме свјетских ратова у Црној Гори ангажовала се у здравственој служби и била веома предана хуманитарна радница. Приклонивши се монархистичким покрету, крајем Другог свјетског рата доживјела је трагичну судбину. Одступала је до Зиданог моста, заједно са неколико хиљада Срба из Црне Горе, гдје су је берански комунисти препознали, убили и бацили у Саву, у 59-ој години живота.

Извор: sedmica.me (нап. Ред.)

Вијенац има своје коријене, у најдубљим тежњама српске душе, које не одбацује спонтано. Популарност тог дјела произилази из онога што је оно, истовремено и једно драгоцјено етничко свједочанство и драгоцјен књижевни споменик. Српска књижевност нема значајнијег споменика од овог. Значајно по даровитости коју открива и по историјском интересовању.

Сама тема Горског Вијенца је дубоко присутна националном осјећању, а дар пјесника је од ње направио право ремек дјело српске књижевности. Петар II Петровић Његош, даровито је кроз стихове изразио традиционалне тежње свога народа. У њима Његош рјечито и сјајно слика живот и обичаје, религиозна и социјална размишљања Његова поема је историја о вјековној патњи и очувању српског имена.

Својом формом, дјело измиче свакој класификацији. Дјело је истовремено и епско и лирско и драмско.

Превод овог изузетног дјела, пружио нам је госпођица Дивна Вековић. Француска јавност ће, засигурно, с узбудљивом наклоношћу дочекати ову поему у којој се оживљава херојска и слободарска душа једног славног народа који је плаћао своју славу и своју слободу толиким патњама и толиком крвљу.

БИЉЕШКА УЗ ПРЕВОД ОД ДИВНЕ ВЕКОВИЋ

Горски Вијенац је ремек дјело српске књижевности. То су истакли сви наши књижевни критичари. Код Српског народа ниједно књижевно дјело није било дочекано са толико одушевљења. Ова књига је постала неопходан уџбеник и у кући и у школи и објављивана је више пута.

Горски Вијенац превођен је на све словенске језике и на више европских језика, али још није био преведен на француски језик. Од срца сам прихватила да попуним ту празнину у тренутку кад је моја земља освојена и кад велика Француска показује толико жарке наклоности за моју браћу и кад се српски војници, у овим потресним данима, братиме по оружју на бојном пољу, с француским војницима.

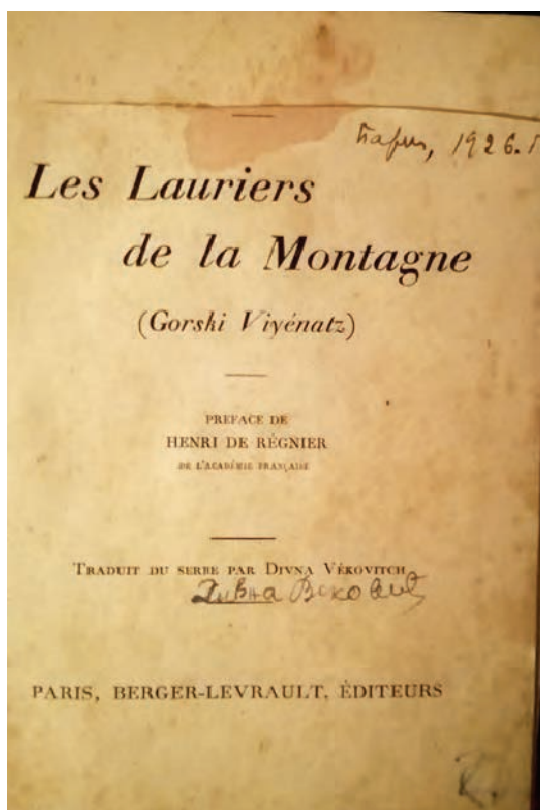
Горски Вијенац садржи низ сеоскох призора препуних народних израза, чијим превођењем се губи њихова

оригиналност и њихова сочност. Ја сам слиједила текст што је могуће вјерније, чак тако блиско да ће читалац пронаћи нејасноће на више мјеста. Те нејасноће постоје и за нас Србе, јер машта аутора обилује поређењима, сликама и алузијама.

Упркос потешкоћама за мене је био изазов да преведем ово дјело како бих упознала Француску с оним најбољим што имамо што је као наше национално јеванђеље, као слика српске душе и срца.

Овдје изражавам своју дирљиву захвалност господину Рењијеу што ме је охрабрио да представим свој труд. Тај гест, од стране једног од највећих француских литерата, представља част за српску књижевност.

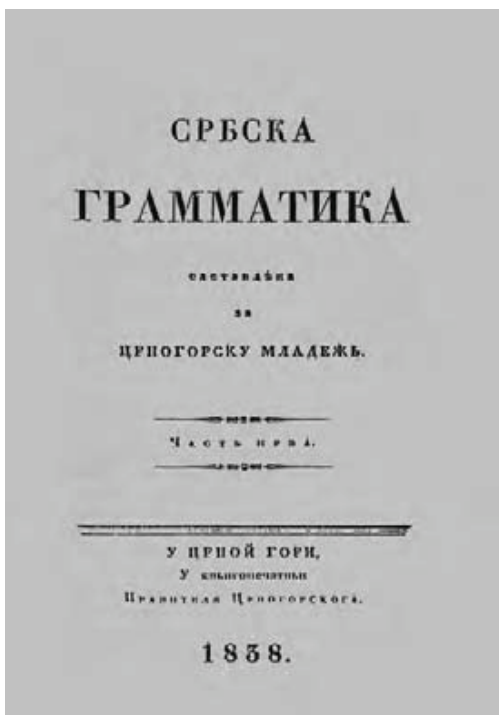
Париз, фебруар 1917. Дивна Вековић

(Превео и ирредигео Владимир Боричић)

Србски буквар штампан за вријеме митрополита Петра II Петровића Његоша, у књигопечатњи, на Цетињу 1836. године.

Србска граматика штампан за вријеме митрополита Петра II Петровића Његоша, у књигопечатњи, на Цетињу 1838. године.

КРИТИКА

КРИТИКА

Јелена ГАЗДИЋ:

*Поводом промоције 54. броја Слова
посвећеној 200. годишњици
Вукова Рјечника*

Милорад БУКАНОВИЋ:

*Скенирање душе или
сцијмајизација слободне мисли*

Будимир ДУБАК:

Колона на путу ка избављењу

Милорад ДУРУТОВИЋ:

Књижевност у ојлегалу Маје Симовић

Маја СТОКИН:

*Домунђавање са звездама Радинка
Крулановића у збирци песма Ad fontes*

СРПСКА ГРАМАТИКА

ЗА

ТРЕЋИ И ЧЕТВРТИ РАЗРЕД

ОСНОВНИЈЕХ ШКОЛА

У

КЊАЖЕВИНИ ЦРНОЈ ГОРИ

ОАСТАВНО

Буро Шпадијер.

Прегледана и одобрена Н. Ц. Школна Комисија.

ЦЕТИЊЕ,

Н. Ц. ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА

1900.

7. Шта је српска граматика.

Српска граматика је наука, која нас учи, да правилно српски говоримо, пишемо и читамо.

8. Како се дијели граматика.

Граматика се дијели на оне дијелове:

Први дио — наука о гласовима, која нас учи, како се спајају гласови у ријечима;

Други дио — наука о облицима, која нас учи, како мијењају своје облике промјенљиви ријечи;

Трећи дио — наука о реченицама, која нас учи, како ћемо употребљавати ријечи у језику, да некажемо неку мисао, т. ј. да склопимо правилно реченицу.

ВРСТЕ РИЈЕЧИ.

Највише има врста ријечи.

Ове ријечи у језику дијеле се на допет врста, које се пољу:

1. *Именице,*
2. *Придејств,*
3. *Бројови,*
4. *Замјенице,*
5. *Глаголи,*
6. *Прилози,*
7. *Предлови,*
8. *Свега,*
9. *Усклици.*

Српска граматика из 1900. године за основну школу у независаној и међународно признатој држави - Књажевини Црној Гори

Јелена ГАЗДИЋ

ПОВОДОМ ПРОМОЦИЈЕ 54. БР. *СЛОВА* ПОСВЕЋЕНОГ 200. ГОДИШЊИЦИ ВУКОВА РЈЕЧНИКА

О Вуку и његовом раду у борби за српски језик писано је и говорено много, и дан-данас се и даље пише и говори, а и дан-данас мишљења су подијељена. У нашој Црној Гори једни га називају фалсификатором, издајником па чак и отимачем тзв. црногорског језика. У 21. вијек Црна Гора, она званична, закорачила је трудећи се свим силама да разапне српски језик а самим тим и Вука Караџића и све оне који мисле вуковски и слиједи Вукове ставове...

Међутим, има и оних који су остали на страни истине и на страни науке упркос отказима, пријетњама, дискриминацији у свим сферама друштвеног дјеловања. Једни од њих су свакако и никшићки професори који су покренули овај часопис 2004. године. Познато нам је да је часопис, као што пише и на корицама, настао као израз отпора насиљу над именом српског језика па је у складу са ситуацијом у почетку имао и назив *Расиће језика српскога*. А након распећа знамо да слиједи васкрсење, знамо да слиједи *Слово* које бјеше и у почетку, а *Слово* је свјетлост и *Слово* је истина. Та истина истрајава од 2006. године захваљујући свима онима који доприносе уређивању и издавању овог часописа. А њихов велики рад и труд за очување српског језика и културе награђен је 2013. године Повељом Матице српске као и Вуковом наградом 2005. године. А та награда служи као опомена, као подсјећање званичној Црној Гори која је одлучила да прећуткује име Вука Караџића, истог оног Вука који је рекао, како нас подсећа и уредник *Слова* у уводној ријечи, да му је Црна Гора „сто пута дража од родног Јадра и било ког другог мјеста у свијету“. Такву Црну Гору која слиједи вуковске принципе и представљају они чија су се имена и текстови нашли међу корицама *Слова*. А аутори овог броја *Слова* су значајни Вукови сљедбеници, обновитељи и бранитељи вуков(ск)ог програма.

То су они научници и књижевници чијим је схватањима о култури, језику и духовности блиска његошевска Црна Гора, она у којој је Његош 1833. године Вуковом графијом написао пјесму *Србин Србима на часџи захваљује*.

А поводом које је уредник *Црногорке* Јован Суботић 1885. записао:

„Наш дивни Владика-пјесник баш [је] онда (1833) Вуковицу у чисто српској и православној Црној Гори употребљавао, док су Владике и братија калуђери по Војводини и кнежевини Србији, страховиту хајку дизали и биједном Вуку широм црни пакао са својијема анаHEMAма растварали“ (Црногорка 1884: 217). И заиста свима нам је добро познато како је Вуков Рјечник из 1818. негативно критикован код куће, за разлику од учене Европе тог времена у којој је ова књига постала готово једини извор познавања српског језика.

А данашња Црна Гора је окренула леђа Вуку и ћирилицу и у књиге за дјецу смјестила текстове засноване на принципима *оџе неџравилносџи*. О таквој Црној Гори пише и уредник *Слова* у уводној ријечи, о Црној Гори која нема срама, која умјесто Вукових јубилеја слави дан добијања међународног кода за тзв. црногорски језик. Потом слиједи поглавље под називом „Вук Стефановић Караџић“ које започиње *Вуковим Објављењем о Србскоме рјечнику* а завршава се текстом Павла Ивића *Исџорија књиџе*, што је заправо дио из Поговора *Вуковом Рјечнику из 1818*.

Наиме, овај 54. Број *Слова* чини седам различито насловљених поглавља посвећених Вуку Караџићу, првенствено његовом Рјечнику. Више од половине часописа чине одабрани и значајни научни радови и студије, а посљедња два поглавља су посвећена белетристици и есејима.

Већ на самом почетку часописа, читајући садржај, уочавамо да је уреднички тим пажљиво и прецизно бирао и изабрао текстове како би обиљежио овај важан јубилеј. Наравно, избор започиње, како смо већ навели, од самог Вука, послџе кога слиједи поглавље „Ако сад живи останете, дуго умрети нећете“ у којем су текстови оних који су се бавили Вуком, његовим радом на реформи језика, као и самим Вуковим језиком и његовим књижевним дјелом. Свакако ту је незаобилазни Љуба Стојановић без којег и нема *Слова* о Вуку, а потом и Јован Кашић, који говоре о појави *Рјечника* и одзиву код српске публике, као и о његовој *Судбини у Србији*. У тре-

ћем поглављу да је *српски језик сјајан* потврђује опет нико други до Љуба Стојановић дајући општи поглед на Вуков рад, док нас Меша Селимовић враћа на увијек актуелну дилему *За и кроиш Вука* или што би, граматички исправније, рекао М. Стевановић *За Вука и кроиш њега*.

Стевановић је још 1987. написао: „Ми врло добро знамо да постоје провуковци и антивуковци. То је познато из онога што смо чули и што слушамо у многим приликама, почев од научних скупова и културних манифестација посвећених питањима језика [...] па до аматерских резоновања у пригодним разговорима о текућем језику, у којима се сви од реда сматрају и квалификовани и позвани да дају своје судове о њему. А пишу се и огледи, па и целе расправе да се докаже: како је Вук застарео, како он није за наше време, како је његов језик сеоски, управо сељачки језик фолклора и народске мудрости...Где је Вук, а где смо ми сада? – питају се они који који овако мисле о Вуку; докле је доспео наш живот и наш развитак, које снаге воде наше друштво, ко су сада носиоци прогреса и културе и у којим срединама је тај прогрес и развој културе најбујнији!“ (Стевановић 1987: 238). Ово као да је писано сада и за наше прилике... Докле је доспио наш живот у Црној Гори и наш развитак и које снаге воде наше друштво? Оне снаге које се одричу Његошеве Црне Горе и ћирилице, снаге чија се историја темељи на лажима, снаге које науку стављају у службу политике, снаге које православну Црну Гору покушавају замијенити идолопоклонством, снаге чији се систем вриједности заснива на позамашним банковним рачунима, лажним дипломама, страначким запошљавањима и мржњи према свему српском. То су оне снаге које наводно заговарају слободу мишљења и говора, а свако мишљење различито од њиховог кажњавају пријетњама и уцјенама... Вођени страхом од губитка позиције и моћи носиоци прогреса садашње европске Црне Горе су заправо сијачи страха и конфузије... А такво панично стање у друштву наравно да има свој одраз и у језику као „најобухватнијем и најсавршенијем инструменту уобличавања животне и уметничке стварности“ (Стевановић 1987: 239). И тако је из њиховог хаотичног понашања и мисли произишао и хаос у језику... Таквом општем стању српски језик је постао сметња због своје јасности, континуитета и истинитости...

Па су зато прогласили државно-политички тзв. црногорски језик и наступило је фаворизовање латинице јер ћири-

лицу идентификују са Србима, при чему се ограђују и од коријена *срб-* јер их подсјећа на језичкогенетску и етногенетску суштину коју желе да забораве. Међутим, ометање заборав и самопорицања им је загарантовано док год постоје они који попут великих научника и србиста Милоша Ковачевића и Слободана Реметића пишу текстове о српском и на српском језику „без сенке сумње и без трага порицања“ и док год у Црној Гори постоје часописи попут *Слова* који су спремни да такве текстове и објаве.

А такви текстови изнова доказују да је Вуков Српски Рјечник из 1818. године „Темељно дјело које је `почетак кодификације новог књижевног језика и почетак науке о нашем језику`. Између језика Рјечника и `и онога што му је претходило – рећи ће П. Ивић, а поновити М. Ковачевић – стоји прелом, језичка револуција, а од тога језика до данашње језичке стварности води линија непрекинутог органског развоја“ (Ковачевић 2018: 116, 117).

А о том континуираном органском развоју Вуковог и вуковског језика свједоче и научни и књижевни прилози Мира Вуксановића, Јелице Стојановић, Зоје Карановић, Драге Бојовић и Горана Петровића дати у поглављу *Чишњања Српској рјечника данас*.

А сложићемо се са Г. Петровићем да је то велики речник, „у њему самује Господ, око Господа се вију анђели, сусрећу се свеци и ђаволи, краљеви и пржибабе, калуђери и ђаци, ходочасници и луталице... Велики је то речник, некада се чини већи него што је земља. Опет није сигурно да ли би Вук данас томе ишта додао, јер је за нас свака реч све мање тачка сусрета, а све више раскршће, тужно место мимоилажења.“

Тужно мјесто јер се с нама мимоилазе они који су нам до јуче били браћа, а данас нас једва признају и за познанике јер се одричу заједничких нам предака, исте нам цркве и истог језика... Измишљају нове називе за језик, квазијезик као средство општења, тј. међусобног обмањивања његових цетињских и никшићких креатора и њихових налогодавцима, такав квазијезик лишен је јасности, тј. сврхе којој језик служи. Такав квазијезик оставља у недоумици и његове говорнике и њихове слушаоце... јер не знају којој варијанти се приклонити јотованој или нејотованој... јер којој год да се приклоне сусрећу се са једним од српских дијалеката... А сусрет са истином коју по-

ричу и изокрећу изазива несређене мисли, а такве мисли воде опет ка несређеном говору и језику...

Овог пута свесрдно им препоручујем читање *Слова* да разграниче употребу књижевног језика од дијалекта, јер осим претходно помињаних текстова писаних о народном и књижевном српском језику на књижевном српском језику у поглављу *Белејџирисџика* имају прилику да прочитају како се у књижевноумјетничке сврхе употребљавају дијалекатски облици српског језика. Аутори прозних текстова и поезије у овом поглављу су Петар Сарић, Радојица Радовић, Ранко Мићановић, Милан Никчевић и Предраг Вукић.

А након њих својим есејем Милутин Мићовић покреће *Црногорска и друга џишњања*, на која Радинко Крулановић одговор тражи у *слободи која крије џајну свијетља* и на крају Душан Стојковић нам препоручује *лирско корачање кроз слике*.

А ја ћу овај свој есеј и своје слово о Вуку завршити парафразирањем одломка из Мићовићевог есеја и препоручити онима који су скренули са Вуковог пута да не узимају барјак од туђина и да не трче за њим ко без главе, јер најлакше је трчати без главе уколико вам је више до трке него до мисли.

А нама је до мисли и до трке, али на Вуковој стази на којој у данашњој Црној Гори није лако остати и опстати, као што ни Вуку није било лако, али није одустајао, јер је био свјестан да успјех неће доћи одједном већ корак по корак...

Милорад ЂУКАНОВИЋ

СКЕНИРАЊЕ ДУШЕ ИЛИ
СТИГМАТИЗАЦИЈА СЛОБОДНЕ МИСЛИ
(Слободан Бошковић, *Грба*¹, роман, Подгорица 2018)

“Опсенар, мистик, мизантроп, насилно проваљује у туђе снове и јаву, творевинама свог девијантног духа трује свет, намеће визију некакве слободе до апсурда и истине, до суицида, сугерише Тачку. Зар све то није Грба, најопаснија, коју је до сада вешто крио“ – казује књижевник Слободан Бошковић у свом истоименом роману, ријечи згранутих „Надлежних и то у име „широких народних маса“, који, су тако видјели главног јунака овог најновијег Бошковићевог романа. А Грбу, тј „неоплазму“, видјели су „не толико из сусрета са њим, колико из сусрета са његовим књигама, а која не може бити као код других, мора бити комплекснија, тајновитија, па самим тим и скоро несагледива у потпуности“.

Овај наглашено иронични подтекст слојевитог наратива о Грби, „метафори свега ружног“, сложена је романескна прича познатог писца, аутора више романа од којих је сваки базиран на критици оних којима писци попут Бошковића „разарају сан и јаву“. Овај модерни роман тока свијести отвара бројна поља стварности у којој је деценијама вибрирала пишчева свијест у сусрету са свемоћним гадлуцима организоване друштвене репресије, којој су „слободна мисао и слобода терет“.

Главни јунак романа је заскакан, черечен, анализаран, сециран, праћен до минуциозних обезвређивања, свега што он јесте и што није, а нарочито оног у њему највреднијег, а све зато да би га могли насамарити и закатанчити Грбом „и оном

---

¹ „Грба“ је четврти роман Слободана Бошковића. Објавио је још романе „Помрачење“, „Сазвезђе мува“, и „Обдукција“. Аутор је већег броја приповједака, међу којима су најзапаженије „Супарница“, „Аритмија“, „Босна“, „Убица“. Добитник је књижевне награде „Миодраг Булатовић“.

спољашњом и оном унутрашњом“, као знаком распознавања, по свему оном што идеолошки ни остали егзекутори нијесу могли имати, а при том често и нијесу били свијесни шта раде и шта говоре, јер их је лично и идеолошко сљепило спречавало у томе, па нијесу у њему могли ни видјети ни осјетити мислећу личност, због чега су му приписивали невидљиву грбу, грбу-метафору сопствене гриже савјести и осјећања кривице. Нијесу при том, у својој охолости² били свјесни сопствене грбе, јер „колико је оних чији су дух и природа много разорнији, и који наносе много више зла, па се, ипак, многим од њих диве и подижу им споменике...а што је неко моћнији, то више лаже!“

Већ изречени вриједносни суд академске критике³, о најновијем Бошковићевом роману, мада коректан и зналачки, ипак је ограничен архетипским квалификативима, јер „Грба“ је много више израз „најстварније стварности, а много мање дубинска вертикала архетипских садржаја. Наиме, овдје је прије свега ријеч о ововременим, рационално уоквиреним, духовно и душевно страдалачких и дубоко трауматичних личних искустава. Искуства Гулага свих боја и свих времена, а нарочито данашњег, неолибералног и цивилизацијског. Аутора свијест, раскошно стваралачка, види у тим Гулазима не само оне исувише познате стаљинистичке, већ метафорични дискурс уводи у сферу космичког, такође обиљеженог њему својственим грбама, при чему се метафоричност грбе растаче и у недостижне сфере космичког. Грба је у свему, због чега на махове човјек и његове грбе, као њени аналитичари – Надлежни ишчезавају у општој грби, јер каже писац „Васиона је само облачак на небу Времена“. Релативизирајући тако сопствена искуства свога јунака са „Надлежнима“, Бошковић каже да је „грба и сам живот“, а да све води „према општој огромној грби“. Ипак, мада, повремено понесен идејом о општељудским слабостима, па и самарићанском филозофијом, као да на тренутак прашта и „Надлежнима“ и „широким народним масама“,

---

² Охолост је, нажалост, темељна особина човјекове себичности и неспособности да цијени и воли друге људе. Ова премиса, антрополошког песимизма, уткана је, вјероватно и под утицајем „Забљешака из подземља“ Достојевског и у сваком ретку овог Бошковићевог романа.

³ Татјана Бечановић: „Архетипска „Грба“ Слободана Бошковића“. Приказ је објављен уз прво издање романа.

које хрле за њим. Међутим, такви метафизички, а наглашено лирски узлети пишчеви, као да скрећу пажњу са главне теме – људске грбе, грбе његовог главног јунака. Бошковић људску ситуацију, ма каква она била, ипак, опет ставља у први план, испред Божјих, па и Ђавољих планова, дајући тако човјеку, „том готово невидљивом зрнцу у космичком простору“ кантовски статус заслуженог, а често неиспољеног достојанства и моралности. Управо због тога грба коју носи његов јунак, а заправо је пищев алтер его, жива је отворена рана, коју достојно може најавити и наслутити само злослутна птица гавран, која његовом јунаку преко грбе само црне гласи доноси /“црну ризу/црну трубу слутњи“/ само није јасно коме злослутница свједочи, ономе ко Грбу носи или онима који су је измислили, будући да је њен носилац „засијецао у њихова дубока жаришта и трајно проваљивао у њихов сан“. Било би довољно разлога везивати га и за једне и за друге. А то би уједно био и убједљив пищев алиби, као исказ о Божјој беспризорности, односно за мисао о Богу ко о – комедијашу, јер ако човјек, луча у човјеку мора да му служи, у чему је онда разлика, пита се аутор, између Божје љубави и Ђавола. Зато је најтежа она грба „када се удруже Бог и његов ванбрачни син Луцифер“⁴.

Из оваквог пищевог алибија извире и оправдање за општу слику изопачености људске, која је, каже Бошковић и разлог да сваких 30 – 40 година, у свијету, а у име правде и прогреса погине најбоље што људска раса има, а пред погледом и пред лицем Божјим. И то тако траје стољећима и миленијумима. Ко су ти надлежни, који креирају и масовно намећу

---

⁴ Ово радикално Бошковићево богохуљење и призивање сатанског духа може бити плод његових атеистичких увјерења, али се мени чини да се то тешко може одвајати од контекста „Грбе“, од познатог сатаниног (алијас - „Надлежни“) кушања Христа у Пустини, у коме Нечастиви нуди Христу да камење претвори у хљебове и тако у огољеној материјалистичкој равни, односно укидању слободе, задовољи халапљиву људску природу. Порука романа „Грба“ је управо жесток пищев протест против поретка свијета у коме је утамничена човјекова слобода, зарад материјалног богатства у свијету у коме један проценат свјетског становништва посједује веће богатство од остатка свијета. А Свевишњи, као у поеми Матије Бећковића „Све то гледа и – ћути“ (Поема „Богојављање“). Роман „Грба“ није, дакле, само метафора, већ је и персонификација Божје и човјекове немоћи пред незауостављивом самовољом „Надлежних“.

Грбу, пита се аутор. И уопште ко су „Надлежни“, о којима аутор готовио ништа експлицитно не говори, али без њих нема Грбе. Грба је дакле органски срасла са њиховом природом. Надлежни и Грба су као месо и кост и велики дио судбине људске. И због тога је овај Бошковићев роман велики захват у антрополошко биће човјеково.

Роман „Грба“ Бошковић компонује тако да та израсли-на „међу лопатицама“ – грба, за коју аутор има импозантан број назива, углавном медицинских термина, у почетку романа дјелује готово наивно и безазлено, и за коју би читалац помислио да је то само неки медицински рјешив проблем. Током развоја приче она постаје све већа и малигнија, злоћуднија. Писац све очигледније, како прича одмиче, улази у прометејски вртлог са силама „господара истине“, тј – са „Надлежни-ма“, који показују своје право лице. Наиме „Надлежни“ је тај „који најдаље и најбоље види и који гледају за све нас“, а они заправо оличавају све тоталитарне режиме у историји. Они прво намећу грбу индивидуално, а потом настају колективне грбе, оличене у државним органима власти, фашизму или комунизму, Голим отоцима, глобализацијском тиранијом над малих и сиромашним, а у новије вријеме и вишедеценијским владањем те истих људи недемократским методама и куповином „демократије“ и то свуда, на свим меридијанима Планете. Грба је планетарни проблем наших времена. То је темељна порука овог Бошковићевог романа. Зато је ријеч „Тачка“ као симбол краја људскости и наговјештај смрти као спасења, једна од најфреквентнијих ријечи у роману. Па ипак, Бошковић види и потребу за прометејским одговором „господарима истине“, јер је свјестан вјечите борбе добра и зла као константе човјековог удеса на Земљи. Ту потребу за прометејским обрачуном, тај импулс Бошковић носи, како стоји у роману, из родитељског дома, из наивног дјечачког питања упућеног мајци: „Мама, морамо ли сви умрети? „Само зли. Добри не умиру“. Добри не умиру да би водили вјечиту борбу против зла, с илузијом да у тој борби могу побиједити.

На овој моралној матрици, чини се, формирао се будући писац антизла. Да би зло умрло требало му се супротстављати, упркос свим грбама овог свијета, како би се, макар симболично и помоћу умјетничке ријечи убрзало његово сатирање, а што је и циљ сваке велике, па и највеће умјетности. Упр-

кос Грби, спољној и унутрашњој, и упркос резонувању⁵, о њој, резонувању које иначе заузима позамашан дио књиге, али без видљивих резултата и налаза „Надлежних“. Отуда, као да наслеђује доље наведену дубоку мисао великог писца, Бошковић се свом силином обрушава на бројне деривате духовног склопа „Надлежних“, па каже да му је одавно мука „Од празне буке, режања и лајања галамдрија и букача, од лажног хвалисања, лажног пријатељства, лажног јунаштва, лажне памети, мудријашења и шићарција“. Другим ријечима меланхоличном писцу свега је доста, нарочито пред сазнањем да се, како каже, „све побједи претварају у поразе“, а с тим у вези као да његовим ушима одзвањају очеве ријечи, давно изговорене: „Твоје ће ти књиге смутити памет, а можда и доћи главе“. Отац му је, по свему судећи, предвиђао Грбу, али је испустио из вида да га управо „Грба“, уз остале његове романе, чини једним од највећих модерних писаца нашег времена, чија права валоризација тек долази.

---

⁵ „Али резонувањем ништа не може објаснити, према томе не треба ни резонovati“ – ријечи су дубоког антрополошког песимизма књижевног јунака из поменутог романа Достојевског.

Будимир ДУБАК

КОЛОНА НА ПУТУ КА ИЗБАВЉЕЊУ

Нова књига Ђорђа Брујића „Последњег дана вече“ његова је шеста књига пјесама.

Потоњи прогон и погром Срба из Хрватске, који је пјесник непосредно доживио, тематски је оквир овог особеног поетског свједочанства.

Увијек је био најтежи задатак писца да извјештава из самог пакла, у тренутку збивања трагичних и застрашујућих, а из позиције жртве и свједока. Та казивања махом су обојена заглушујућом буком, коју производе бубњеви страдања и смрти, како сопственог народа, тако и личног удеса.

Пјесник Ђорђе Брујић као да је, лативши се поменутог пјесничког свједочења, сачекао да прође вријеме од тих збивања, да би с историјске дистанце могао објективизовати своје непосредне доживљаје и виђења тог трагичног искуства, којег је пребогата историја српског народа. Јер погроми и изгони су наша историјска константа, о којој свједочи цјелокупна српска поезија, од најстаријих времена до данас.

Ђорђе Брујић се прибројао том табору наших пјесника. Болна пјесничка приповијест, коју слиједимо од прве до последње пјесме у овој књизи, почиње готово идиличним стиховима:

„Хладио се сутон, мајка је ћутала миришући ваздух
Благ, мек, бео ваздух;“...

Међутим, та ваздушна бонаца је пролегомена за једно трагично путовање, у олуји. Мајка, која силази „низ дирке од степеница“ најављује самотно путовање „Низ улицу као низ ветар“. Призор који слиједи у знаку је точкава и „најлонских надстрешница које су путовале као велика огледала“.

Поетски фрагменти, што се ређају попут каквих секвенци на филмској траци, немају наслова, већ су означени с три звјездице. У тим цјелинама се често губи граница између поетских слика и шкртог, готово репортерског казивања.

Колона, која креће у непознато, из крупног плана изгледа као једна масовна сцена. Али, пјесничко око је разлаже на дјелове, од којих сваки чини цјелину за себе. Каже:

„У колони свако путује за себе
Сви у своју тишину закључани“.

А један из колоне упоређује ријеку са животом: „Реке ће остати ми, наши замућени двојници и када опусти, по њима ће се знати“.

Напуштање куће као огњишта бића почетак је трајне егзистенцијалне студи, која обузима обездомљеног човјека и поскитани народ. Пут без одморишта и заклона постаје „једина кућа без зидова“. У тој тужној колони самоћа је оно што доминантно прати сваког човјека, коме се пјесник обраћа готово криком: „Човече, сами човече!“

Друмови којима се креће збјег подсјећају на неку трому ријеку, низ коју путују људи „у таласима, кап по кап...“ И сваки човјек је једна кап, што се губи у тој сабласној ријечи.

Упркос томе што су сеобе судбинска константа српског народа, пјесник нас увјерава „да не постоји / упутство за сеобу“.

Збјег је скупина гоњених људи, чији гонилац је понекад невидљив, попут крволочне звијери. Жртве осјећају његово присуство, покушавајући да намиришу прогониоце: „Уместо себе њих у огледалу да осетимо“. Као што жртва умјесто себе види одраз целата у огледалу, тако се идентификује и са давно убијеним војницима „чије очи само личе на наше и смеју се девојци“. Пјеснички субјект, учесник колоне, ту дјевојку је касније „срео мртву, у Двору, где је све мирисало на липу“.

Путовање колоне почиње да се збива и ван простора и времена, претварајући се у застрашујућу слободу. Ђорђе Брујић каже:

„У овој бескрајној слободи
Која попут реке откида
Једно по једно зрнце раскућеног сећања“.

Мноштво стопала „оставља црне трагове“, у црно бојећи цијели пут. Пјесник вели: „да црним бели пут завеју“. Језива слика трага обездомљеног човјека.

Али, изнад тог црног трага изгубљеног човјека, као сјајни знак блиста нада: „Јер ће бити када ће прогониоци сами себе прогонити“. И њихови пси рата долазе из самог пакла.

Пјесник је и нека врста бројача, који констатује да „Што више смо сами, то нас некако више има“.

Бројање и супституција имена бројем тек је страшно у неименованој пјесми (Парцела 142), коју као коментар прати фуснота (из књиге Душка Томића „Путевима смрти козарске дјеце“) која гласи: „Парцела број 142 на загребачком гробљу Мирогој крије тајну дјеце мученика. То свето мјесто данас одише миром на граници шуме, гдје лежи мала надгробна плоча“.

Тај подземни хор безимене дјеце јавља: „Дуго још број бићемо“, у масовној гробници, која је „земљано море“. Међутим, они не желе да свједоче о својој трагичној судбини, већ о колективној трагедији сопственог народа, која се понавља:

„Гласом да се не одамо, ни трептајем,
Док ову људску сеобу испраћамо,
Опет остављени, у тешњу шачицу збијени“.

Нови збјег призива успомене на стара, вјечно жива страдања. То видимо и из „Исповијести човјека са два имена“, који се сјећа Градишке, Јастребарског, „црног речног гробља“, кужних болница, промрзлих дјечијих руку, цистерни, гдје се душе мијешају са гасом, и свог изгубљеног идентита.

Колона путује кроз вријеме, махом унатраг, у прошлост, која је живља од садашњости. Пјеснички субјект, учесник тог збјега, враћа се у догађаје „код Слуња, када су 21. јула 1942. године усташе поклале у збјеговима и властитим кућама више од 420 српских цивила, па закланих 10 дјевојчица и 10 дјечака, од 5 до 7 година, скинуле голе, дјевојчице положили на леђа у круг, спојили им руке, а раширили ножице и на њих положили голе заклане дјечаке!“, пише у фусноти пјесме „Коло у Машвини“.

Овдје застаје људски ум. „Зато ћутим пред црквом од њихових детињих срца“, вели пјесник.

И опет путник креће напријед, али пред њим „нестају путеви и нестаје моје ја које их је следило“.

У пјесми „Последњег дана вече“, (по којој је књига насловљена), видимо да је тај пут „Круг затворен од нигде до ништа“.

Невољни путник не жели да свједочи о оном од чега се ваља спасавати заборавом и ћутањем, кад би било могуће. Носи се мишљу да поцијепа то што пише, јер записано је нужно недоречено и представља тек слабаши траг о индивидуалној и колективној драми српског народа.

Августовска „Олуја“, која је обездомила Србе из Хрватске оставља пустош. „Црвени бљесак“, развијава народ, као полен.

У кретању колоне, која и по три дана стоји у мјесту, никад се не зна на којој просторној и временској позицији се налази, јер су „Време / простор двоје у једном“, каже пјесник. Људи у збјегу су „преварене ловине“, за којима се вуче вријеме „као превијен крик / од кога западамо у глувоћу“.

Човјек се претвара у сјенку на путу, која се простире „од садашњег до бившег себе“. Расељено биће је утвара што сања себе и свој бивши живот. Каже:

„Сањао сам све што је требало да заборавим“.

Самоћа обездомљеног човјека није обична, већ личи „неизговореној или немуштој речи“. То је стање занијемелости пред дубоким понорима странствовања. Тај човјек је обиљежен жигом странца и луталице. Он је заточеник апсурда, који само у сну налази сигурност. Стварност је „друм увијен у бескрајну спиралу“. Тај друм води „из нигде ка ускоро, / слепе док лебдимо између треба и ништа“. Тако се пут, утабан од стопала колоне, преображава у простор лебдења у празнини. Искоријењено и обездомљено биће је „сламка међу вихорове“. Оно је привид у огледалу или кап воде, која се утапа у ријеку, што увире „талас по талас мора / па онда све дубље, па онда све даље, / померајући се вал по вал...“

И тако, док не ишчезне у мору безобалном, као у једино сигурно и вјечној уточиште.

Пјесник Ђорђе Брујић завршава путовање у „Последњег дана вече“ преласком:

„Из светлости пешчаног нам тела
у модру дубину невидљивог“.

И ми се, након склапања корица ове невеселе књиге, осјећамо као његови сапутници из колоне, која чезне за трајним уточиштем.

Милорад ДУРУТОВИЋ

КЊИЖЕВНОСТ У ОГЛЕДАЛУ МАЈЕ СИМОВИЋ

(Маја Симовић, *Огледање ѡексїова*, Едиција
„Нови талас“, књ. 4, УКЦГ, Подгорица, 2019)

Недавно објављену књигу *Огледање ѡексїова* Маје Симовић одликује изузетна читалачка ерудиција. Довољно је евидентирати о кавим домаћим и свјетским писцима Симовићева пише (И. Калвино, К. Вонегат, Х. Мелвил, И. В. Лалић, Н. Тадић, М. Краљ и др.), а онда обратити пажњу на које се књижевне теоретичаре, критичаре или философе ауторка нашла (J. Bart, Z. Bauman, B. McHale, T. Eaggleton, M. Бахтин, Л. Хачн, Н. Фрај, М. Фуко, У. Еко, А. Јерков, М. Павловић и др.), и то са беспрекорном аналитичком функционалношћу. Додуше, летимичним прелиставањем књиге могао би се стећи утисак да је ријеч о приказима или кроки огледима, како текстова канонске тако и савремене књижевне провенијенције, али пажљивије читање открива да је ријеч о много сложенијим захватима. Обиље идеја и разноврност аналитичких приступа, без обзира на квантитативну дискретност, открива да би сваки, од укупно четрнаест текстова, могао послужити као синопсиси за обимније студије, чак докторске дисертације. Стога је *Огледање ѡексїова* посебно корисно књижевним критичарима који у овој књизи могу уочити пречице и подстицаје како би лакше допрли до онога што се и у тумачењу, и у књижевности највише цијени а то је оригиналност. Већ у самом називу књиге назире се, тако, једна несвакидашња оригиналност. Наслов упућује на формални статус текстова – на *огледање*, али рефереише, притом, и на интертекстуалност, што је основни предмет интересовања у тумачењу поетика одабраних аутора. Сама синтагма „огледање текстова“ могла би, истовремено, постати и једна од најуспјелијих метафора интертекстуалности.

С друге стране, наслов књиге, *Огледање ѡексїова*, упућује и на специфичан однос (готово, онтолошки став) према анализованим текстовима, будући да се писци и текстови раскривају као својеврсна огледала у којима читалац настоји

да сагледа сопствено лице, крвоток сопственог (читалачког) искуства. Отуда Маја Симовић, изгледа, не пристаје на хладнокрвну научну егзегезу, већ издваја стихове или прозне пасаже као да трага за прометејским жаром а не за ријечима. Тумачећи, на примјер, поезију Новице Тадића ауторка види како је потоњи пјесник:

„у монашкој ризи, исихаста који је крикнуо гласом вапијућег у пустињи, у исто вријеме са рјешњима препуштеним *deus ex machina* и *diabolus ex machina*, ствара поезију чије је биће суштински неодређиво, како почива, уједно, на језику парадокса, елиптичности, амбивалентности, апоричности, и још важније – свет(л)ости. Према томе, Тадића треба мјерити неком сопственом, или шире – новом, умјетничком мјером. Љествица је свакао ту, и довољно је уочити, јер помаже за један други процес, а то је подвизавање, кроз успињање, оном сувишку који се ствара у току и након читања, а непреводив је на било који језик критике и анализе“ (*Љествичник* Новице Тадића).

Маја Симовић тежи да *види*, да *осјети*, да *сачува* некакав метатекст који остаје након читања, као да се заиста десило само оно што се упамтило, а то што ниво упамћености прочитаног не мора бити апсолутно преводив на језик критике и анализе само свједочи да искуство читања увијек доноси и неку синтезу Личног искуства. У том смислу, посебно је важан разговор смјештен на сами крај књиге, који је с ауторком обавио писац и публициста Александар Ђуковић. У том тексту, који носи назив „Књижевна критика, данас и увијек“, Маја Симовић етаблира једну од најважнијих функција књижевне критике, каква се, додуше, заборавља у нашем нараштају:

„Критички систем не може умријети, као што не може сама потреба човјека да вреднује и просуђује, вага и коментарише – он се, прије бисмо могли рећи, временом осипа, мијења, стагнира или, на примјер, постаје заморан и превазиђен, али сасвим сигурно – сваки пут васкрсава по Лазаревом моделу. Чини ми се да управо то васкрсење чекамо, јер је наш основни проблем овдје што углавном немамо ни културу ни дух пропитивања (Интервју: *Књижевна критика, данас и увијек*).

Позив на „пропитивање“ јесте једна од најважнијих институција у сусрету са књижевним текстовима; наравно, не само зарад потребе вишеструко важног вредновања/ оцјењивања текстова, већ и зато што је саморефлексија прва претпос-

тавка катарзе. Без тога нема наде да се изађе из свијета текста, дакле, нема пута до синтезе која остаје након читања, а богме ни васкрсења „по Лазаревом моделу“.

Од посебног је значаја што ауторка у својој игри огледала/огледања показује интересовање и за данашњу књижевну продукцију; поготово стога што академска критика, а друге једва да имамо, савременост заобилизи као нечастивог. Маја Симовић прави, међутим, увид у стваралаштво веома различитих савремених аутора, какви су, Мирослав Јовановић Тимотијев, владика Григорије, Игор Маројевић, Александар Ђуковић, Јанко Јелић, Милица Краљ, Петар Андоновски, Јуриј Худолин, Анђела Кецојевић, чиме се описује скоро читав простор некадашње Југославије. Отуда Симовићева подсећа на јединствене, необично значајне критичаре, какви су било Зоран Мишић или Борислав Михаиловић Михиз, а који су имали снагу не само да тумаче, већи да усмјеравају етику и поетику актуелне књижевности.

Чини се, најзад, да са књигом *Огледање шекспирова* стасава једна опипљива могућност васкрснућа књижевне критике каква није загледана искључиво у канонска огледала, каква може да се огледа и у лицу савремености, да (пр)обере оно што је умјетнички најзрелије.

Маја СТОКИН

КРИТИКА

ДОМУНЂАВАЊЕ СА ЗВЕЗДАМА РАДИНКА КРУЛАНОВИЋА У ЗБИРЦИ ПЕСМА *AD FONTES*

Уметничка дела понајмање се могу досегнути критиком, каже Рилке. Само љубав може да их докучи и држи, само она може да буде праведна према њима. Он каже: „Дајте сваки пут себи и свом осећању за право, насупрот сваком расправљању, приказу или предговору“. Стога је и овај приказ, пре свега, лично виђење и лични доживљај Крулановићеве поезије.

Збирка песама Радинка Крулановића *Ad fontes* трећа је његова објављена збирка. У једном од интервјуа ову збирку назива метафизички лиричном и наводи да се поред домунђавања са читаоцима, у најновијим песмама домунђава и са звездама. У њему дозрева један другачији свет, чије плодове, попут капљица росе, он, несебично и на радост, дарује читаочевим жудним уснама.

Крулановић још увек верује да се речима може изрећи зрно истине и блесак лепоте. Сматра да је не волети поезију једнако самоубиству. Понекад опхрван сумњом у себе и своје стваралаштво, дубоко загладан у бездане живота, он ипак спознаје да је поезија за њега посланство, његова молитва и његов живот. Нуди читаоцу субјективан доживљај света, у коме он може да се препозна и у њему да учествује. Расуте речи сакупља и, попут чудотворца, претвара у кристале, а живот у лирику. Попут космичке пчеле, сакупља мед (суштину) и ставља га у песме (Вито Марковић) и, попут пчеле из приче старца Пајсија, он тражи цвеће на животној ливади. Поезија је свесност о свету, посебан поглед на стварност. Чини се да је за Крулановића постала филозофија и води га кроз живот, у нади да ће му Господ на том боготрагачком путу, који он несебично открива читаоцу, дошапнути смисао свега. Песник је глас лепоте, а лепота је глас Бога. Да би песма била суштински истинита она мора да буде израз искрене емоције и доживљаја. А да је реч о песнику за кога је Истина једно од основних и најважнијих животних начела, откривамо већ у првој

песми, којом је насловљен и читав циклус – *Ауштоооеџика исџовесџи*. У неочекивано отвореном монологу упућеном Господу, он огољава све своје слабости, гордости, кајања, али и своју решеност да ни по коју цену не скрене са свог ходочасничког пута. Лирска исповест Господу израз је песниковог напора да превазиђе сопствене слабости. Сваког јутра он му креће у сусрет, „Љепоте да се надаја“, јер, како каже: „Једно смо без другог Нико и Ништа. Заједно – Свијет. Живот.“ Према Крулановићу, Господ је крајња мера човековог сазревања. Без те мере развој би био бесмислено кретање, лутање без циља јер Вера, Нада и Љубав досежу дубље него што разум може докучити. Крулановићев сусрет са Господом заправо је храбро понирање у дубине властитог бића, откривање и упознавање непознатих предела своје душе. На том путовању, поред других људи, он упознаје и себе самог и превазилази време, простор и границе у себи. „Небо је завичај његов...“. Небо и Сунце на небу за њега су средиште и суштина космоса, божанство се манифестује кроз Сунце и Звезде. Он Пева: „Ништа се није десило, само смо бројали звијезде и небо дирали руком“; „Пјесма би хтјела да је попут Неба и да све буде плаво и да Ти личиш поезији, а поезија Теби...“; „Живот је плес на трапезу и гледање што дуже у Сунце...“. Он чак поручује ближњем: „Кад ти буде недостајало Сунца – бићу твоје Сунце“.

За себе каже да је „облака псалмопојац, који пјева да би живио, а живи да би пјевао, а не мари што други пјевати не умију“. Песник је за њега пророк недосањаног и недореченог, стваран само кад пева. Стихови којима можда најсликовитије заокружује ову мисао јесу: „У реч бих да сместим догађаје разне и да будем Логос што смислом све заче“.

Своје речи он упућује Господу, али и ближњима, онама који у њему буде емоцију. Поглед и осмех оно су што му код саговорника не промиче. Из њих настаје песма. Он каже: „Осмехом свићеш, очи ти жетвом злате...“; Гледала је тако дивно (тетка Бела); „Ако се икада будемо срели...гледаћу смело у твоје очи и да бескрај који слутим, памет моју неће да помути.“ Или: „Очи су ти пјесма, твој лик икона“; „Свјетлост си измолила..., Симониди дајеш очи“. Или у *Мисџици џужних очџу*: „Нијесу гледале мене, гледале су небо, цвијеће, ливаде росне. У пјесму нијесу могле стати зјенице твоје, јер су се разливале као мастило, просуто невјештом руком...“. И у небу и у

очима он запажа увек само Светлост, у њима види одраз неба и као што у њима тражи сјај јутарњег сунца, он га другоме и несебично пружа. Попут своје песме и он стално гледа према горе, очекујући да смањи раздаљину између Неба и Земље. Заноси се оправдано чињеницом да је пут до висине и пада на једнакој удаљености. Песмом он одржава везу са небом, а небо садржи и у себи. У песми се, по њему, скрива свемир, мудрост мудраца.

У *Аушо(шо)еишици српској оићечесїва* упознајемо Крулановића и као искреног патриоту. Србију види као земљу без главе, са расутим костима али сања да она „востане васкрсла“, да се састави и стане под капу небеску. Чини му се да вредности у које су његови преци веровали живе још једино у песми, да је тамо и српски народ. Иронично запажа да је Косово савременом човеку „глава на пладњу за Небо обешена“. За њега Косово је кључна одредница српског идентитета. Оно је асоцијација на историјско сећање, национални идентитет и морални кодекс, што је све изведено из верско-епског наслеђа. И сам жртва оних са којима није политички истомишљеник, дубоко саосећа са сваком ко страда, те песме посвећује и својим савременицима, који су му, по духовном сродству, блиски. Свестан искушења пред која је стављен његов ближњи, Крулановић у својој поезији подсећа на поуке из прошлости, али је и спреман на жртву у времену садашњем. Сучељен, као и они у којима препознаје свој узор, са мукама, спознао је и меру људске издржљивости и нељудске суровости и научио је да „васкрсења не бива без смрти“, као и да се потпуна вера јавља из потпуне немоћи. Стога слуша само свој зов и зов своје савести и, попут распетог разбојника тражи спас у крсту који се назирао. Крст је постављен изнад пролазности и смрти, он је могућност спасења јер се на њему рађа нови (духовни) човек, ослобођен од греха. У својим стиховима напомиње да Голготу сви морамо проћи, подсећа нас да попети се на крст и није тако страшно. „Страшно је не попети се и не бити Њему налик, распет, а жив.“

На самом крају, могли бисмо рећи да се из збирке *Ad fontes* може закључити да песник на свет гледа онако како у њему и живи, са чврстим уверењем у своје ставове. У завршном делу своје збирке, насловљеном *Умесїо биоїрафије*, он напомиње да му је у животу најважније да не заборави да сања... Подсећа на сан као пут ка стваралачком чину, смели

пробој из оквира овог света ка свету лепоте. А побуна сном макар једног човека, који се изнутра ослободио, против ропства које је споља наметнуто, јесте позив на побуну против живота који умањује и понижава човека. Његова поезија јесте управо позив читаоцу на препуштање таквом сну, на препуштање Поезији и Лепоти. Радосна поезија живота и лепота су човекове дужности, оне су најблаготоворније капљице росе на уснама жудним, у име којих се мора жртвовати свакодневни живот, његова добра и његов мир. Лепота није само циљ уметности, већ и циљ живота, али, пре свега, лепота као постојање, тј. претварање хаотичне изопачености света у лепоту космоса. Њоме се превазилази *доба мртвих душа* (Крулановић). О томе се Радинко Крулановић, преко својих стихова, домунђава и са звездама и са читаоцима, а, чини се, истински сведочи и својим животом. То је његово оружје. А како каже Бранко Ћопић: „Свак се брани својим оружјем, а још увијек није искована сабља која може сјећи наше мјесечине, насмијане зоре и тужне сутоне“.

ПРОГЛАС.

Ове 1893-ће године навршују се четпри вијeka од како је изашла прва од до сад познатијех књига из Ободске штампарије на Ријеци Црнојевића.

Бранећи пошљедње остатке српске државе против силне азијатске поплаве, ветики Господари Црнојевићи преносе своју престопницу на Цетинје под Ловћен-планину и ту најприје оснивају манастир (1484 године,) „вжн и митрополит зетска нарикохолѣ;“ и у исто вријеме, ставши тврдо на камену вјере, подижу штампарију, из које почеше излазити црквене књиге.

По времену дакле то је књига из једне од најстаријих, а како неки доказују, из најстарије штампарије ћирилским словима (јер се првом за сада још рачуна најстаријом ова у Кракови 1491 г.) тако се једва било навршило 50 година од проналаска славног Гутенберга, а Зета га прихваћа, и то у најмучнијим данима цијелог српског племена.

Садашња Црна Гора, напљедница Зете, доскораним усамљени борац за цијело Српство, дужна је да свечано прослави овај догађај, који је тако значајан не само за Српски народ, него и за остало Словенство.

Схваћајући ту свету дужност своју Црна Гора ће по вољи Његовог Височанства, Свога Господара Књаза Николе прославити четристогодишњицу тога тако знаменитога догађаја овога љета, према својим скромним средствима, а по народном обичају, отворивши на те свечане дане своју кућу са хљебом и сољу гостима из свијех крајева Српства и Словенства, као и свакоме другоме инородноме пријатељу своме.

Цетинје, 1 марта 1893.

Одбор за прославу четристогодишњице Ободске штампарије.

У МАКАЗАМА

У МАКАЗАМА

Борис ЈОВАНОВИЋ:
Узбуна

Вукашин БАЋОВИЋ:
Проданова еволуција

Драго Вукотић, Стијепо Мартиновић, Андрија Бурашковић
изванредном провидуру Пјетру Мању
9. I. 1763.

... У сваку рат које су бивале от преведре Републике с Портоју-отоманскоју вазда су заједно војевали Чернорци и Приморци и своју крв како воду пролијевали за у помоћ принципу преведрому и сувише навукли на себе многе турске војске ће изгубише они прекрасни Манастир на Цетиње који бјеше архијерејски престол, најпоследњед у пасану рат от Бара и Олциња бише Гербљани пак и Чернорци и владика Данило у Млетке, поклонише се, и предаше се принципу преведрому и утврдише се принциповијема провелегијама до скончанија свијета која сва провелегија зову цркву Светога Луке у Котор да је дата и ослобођена својзи овојзи крајини от принципа преведраго за служит се народ молитвој и летургијам пред Богом по својему природному језику славено-србскому и капелан илити свештеник у цркву Светога Луке у Котор да буде от ове крајине којег да постави здешњи архијереј, како му заповиједа дукала принципа преведраго, дата владика Данилу.

Дакле, не можемо друго но гледати на Бога и на правду твоју, приише преведри, зашто кад би било по нашему, ми бисмо се с тијема Гершима побили којизи се мјећају у наше заслуге и провелегија и у нашега Светога Луку у Котор.

И поклањамо се Богу и тебе принципу преведрому.

Гувернадур Драго Вукотић, војвода Стијепо Мартиновић,
војвода Андрија Бурашковић и сви Чернорци опште.
Писата у Черну Гору, генфара 9, 1763.

Писмо гувернадура Драга Вукотића, војводе Стијепана Мартиновића, војводе Андрије Бурашковића и уопште свих Црногораца млетачком изванредном провидуру Пјетру Мању од 9. јануара 1763. године. У документа се тражи да се молитве и летургије пред Богом у цркви Светог Луке у Котору врше: „по својему природному језику славено-србскому“.

(Др Јевто Миловић, *Зборник докумената из историје Црне Горе 1685-1782.*)

Борис ЈОВАНОВИЋ

УЗБУНА

(Милогорска вришталица поводом похода Матије на Будву, 2018)

Шта ли ће Бећковић овамо
Какве везе Он има са овим
Шта ли ће Он на Тргу
Какве везе има пјесник са Тргом пјесника...

Зашто ли долази баш сад
Кад смо се тек окућили и растемељили
Хоће ли да нам обурда тек обурдано
И на зидовима отвори прозоре...

Шта ли ће Он овамо
Какве ли су га виле донијеле
Шта има да тражи међу нама
Кад смо се тек зорнули и откачили

Зна ли Он ђе је дошао
И да ово нема никакве везе са њим
Јер везе је са њим развезао
Свако ко мисли својим стомаком и педигреом...

Што ли ће баш на мору
Какве Он има везе са морем
Да није дошао да нам попије море
Или да нам досоли и онако преслану чорбу...

Како може да долази
Кад ово није његова адреса
Ето му тамо Лесковац и Врање
Наша су Ровца и Морача

Шта ли је сад замислио на своме страном језику
Какве ли нам је спремио великосрпске хипнозе
Као да ми не знамо да је Вера Павладољска
Заправо Велика Русија и Већа Србија

Чиме ли ће нас сада туђинац напасти
 Какво ли ће сада убојно перо отпасати
 Испод које ријечи ће нас сад пригњечити
 Под које слово ће нас да скапамо метнути...

Какве он има везе са Стефаном Митровим Љубишом
 (ко ли је тај Стјепан?) Само да нам је знати
 И одакле му идеја да је одавде
 Кад је и сам рекао да нијесмо из исте Црне Горе...

Која је то Његова, а која наша
 И шта је том радиоактивном метафором хтио да каже
 И откуда му право да се изражава агресорским ријечима
 У нашим временима шифри и шифровања

Какве Он има везе са нама
 И хоће ли нас коначно оставити на миру
 Доста нам је његових рафалних стихова
 И његове нуклеарне лирике

Таман кад смо свикли да бленемо
 Дошао је Он да наопако проговори
 Таман кад смо по нашки замуцали
 Бануо је Он да каже да нас не разумије

Покварио нам је дукљанску играчку
 Својим измишљеним кажама и паралажама
 Својим међама и прекомеђама
 Својим лелецима и кукњавама

Таман смо се осоколили
 И Његоша разњегошили
 А дошао је тамо Он да профитира
 И да Његоши ђе ни Његошу није мјесто...

Тај кад дође неће да се врати
 Зато Му треба забранити долазак
 Јер Он је и кад не долази
 Опасан као да није ни одлазио...

Вукашин БАЋОВИЋ

ПРОДАНОВА ЕВОЛУЦИЈА

Све је око нас трептало у свјетлости раног прољећног јутра, у даху пробуђеног живота и бујању природе. Иако је све тако, ипак сам осјећао неку необјашњиву горчину у грудима. На тренутке је то био осјећај пустоши и бескрајне празнине.

Максим и ја смо угледали мрава који нас је развеселио. Уживали смо гледајући га како на- порно вуче некакву мрвицу према мравињаку. И расположење је надлазило од пјевања птица и мириса лијепог цвијећа.

Док сам гледао мрава, дивио се његовом трудољубивом послу, присјећао сам се слика из дјетињства у родним Бањанима, чувајући јагњад по пашњацима, а нарочито оних тренутака кад сам пошао први пут у школу. То је први сусрет са мојим учитељем Василијом Јовићевићем, чији ћу племени-ти лик носити у цијелом животу.

Максима је стално мучила мисао о црногорским потурчењацима. Сјели смо на један ка- мен и почео причу о тим домаћим јадима. Унио ми се у лице и казао: Први пас потурчењака је најопаснији. Они испољавају сву муку којом су били задојени у својим пакленим душама. Сјетимо се само Омер-паше Латаса. На крштењу је био Михаило Латас (Србин из Лике). Два пута је ударао на Црну Гору. Војшти је са својим потурчењацима да затре све српско на овим просторима. Убијао је људе, силовао жене и наметао разне уцјене. Лијепа ли је природна смрт! То је благо Божије, како ли је доћи потурчењацима у руке!

У једном тренутку Максиму је синула слика Продановог лика и свих ријечи које су излазиле из његове паклене душе. Поново се усправи, упери поглед према мени и рече: Од сунца, неба и правога Турчина зло не долази. А ево нашега јада, тежи нам је Продан него сви Мурати откако су допртљали на Косово. Да ми је ко причао таман стотину година да се

може окотити онаква поган, не бих вјеровало. Данас смо сви збуњени, забезекнути, понизни. Зато смо и неповјерљиви према свакој управи.

Пошли смо у оближњу просторију у коју долазе пензионери да слушамо Продана како ће да одговара на питања водитеља о новом имену језика, вјере, цркве и свих питања која се намећу од нове управе.

Ево једне сцене:

Н. Н.: Како тумачите ново доба, господине Продане?

Продан: Ново доба доноси еволуцију Црној Гори - наступа вријеме отржења. Наш народ само лудује. Не разликује добро од зла. Зло је у нама. С нама управљају Срби неколико вјекова.

Н. Н.: Видите ли шта су урадили матуранти даниловградске гимназије на годишњицу НАТО - агресије на нашу домовину. Знали сте да је четрнаест бјелопавлићких учитеља отказало послушност Црно-жутој монархији, да им је судио аустроугарски суд због њихове оданости правди и слободи. Остали су у свом народу славни. Слично се и данас дешава! Даниловградски матуранти су изван школске зграде развили транспарент слободарске садржине: „Генерација 99 - У инат!“ А прије двије године, такође даниловградски гимназијалци су уз пјесму "Дјецу ти нећу опростити", бацали из школских клупа папирне авионе. Зар то не предсказује да ће слобода тријумфовати и правда побиједити!

Продан: О каквој слободи маштате!? Па ви се поносити са неком вашом умишљеном слободом. Упамти, да нема слободе без нове монтенегринске свијести. Ми родољубиво радимо на том пољу. И нама и Бриселској администрацији и НАТО пакту су одријешене руке да решавамо компликоване ситуације које нам намећу ваши саборци из српске научне и политичке елите.

Н. Н.: Ви сте господине Продане све вријеме говорили да сте Србин, да су сви Црногорци Срби, да сви говоримо српским језиком и да имамо сви Христову вјеру православну. Народ памти да сте дуже времена говорили екавски, па није то сметало никоме у Црној Гори. Нећемо ваљда изучавати неке кантарске куке, као што се морало у Босни у доба Црно-жуте монархије!

Продан: Био сам у заблуди, убеђивала ме великосрпска историја . Признајем, лутао сам пуно, морао сам се вратити натраг да изађем на прави пут. Сада сам на правом путу. Не говорим више српским језиком, нити признајем вјеру српског народа нити српске владике у Црној Гори! На тог вашег Његоша треба гледати као на једно отменије његушко чобанче, који је од учитеља Милутиновића надахнут великосрпским идејама и водиле га у пут стварања геноцидног дјела. И то ћемо дјело препјевати на наш црногорски језик, избацити све српске стихове и оне сумњиве које пјевају о потурицама!

Н.Н.: Значи ли то да више неће бити Срба у Црној Гори?

Продан: Да, управо тако! Неће више бити тога тлачитељског народа нити његове вјере!

Н. Н.: Шта ће се са Мустај-кадијом из Горског вијенца, који каже:

Милош баца у несвијест људе
ал у пјанство неко прећерано.

Мустај-кадија је некада био Србин, па најбоље зна какав значај за баштинике слободе има примјер Милошев.

Продан: Ја сам установио да није ни постојао Милош Обилић. Срби су га измислили!

Н. Н.: А која Вам је вјера најдража, господине Продане?

Продан: Ја је додуше и немам, али ево да ипак кажем: Најближа ми је турска, или како то ви Срби кажете „ ђаурска"! Та ми је вјера најслађа, слађа брата него мед и млијеко! Добрим људима не значи ништа промијенити вјеру. Лијепо је бити потурчењак: имаш све, само мораш да мрзиш Србе и своје поријекло српско. Лажна је историја њихова - сва је у геноциду.

Н. Н.: Присјети се мало шта каже војвода Батрић у Горском вијенцу.

Кунем ви се вјером Обилића и оружјем, мојијем уздањем, у крв ће нам вјере запливати, биће боља која не потоне!

Продан: Није нама, новокомпонованим Црногорцима, Милошева вјера духовни чувар, не вјерујемо неким вашим епским небеским приликама. Не вјерујемо ни да је Фочић Мехмед ага чинио звјерства по Србији, као што пјевају неки слијепи пјевачи. Маните се тих сулудих епских прича. Морате једном аладумити да је турска царевина нешто друго. Била је

империја а исто тако и општенационална слободна и моћна цивилизација!

Н. Н.: Знаш ли, Продане, да су Турци порушили у Европи неколико цивилизација, а ти их благосиљаш! Они су у име Алаха чинили зло. Разводњавали су крв снажног српског племена, стварали хареме од најљепших српских дјевојака, а здраву мушку младост одводили у јаничарске војне одреде. Ширили су мрак и неписменост, одузимали су све што ваља, а притом не дајући ништа. И сад стварају санџачку државу. Будуће Санџаклије ће бити највјерније слуге Калајевим Бошњацима.

Знаш ли, Продане, да је Виктор Иго, бард свјетске литературе, 1878. године, објавио чланак *Pour la Serbie* (за Србију) у знак протеста против турских зулума у Србији. Пита Иго Европу кад ће престати страдање овог малог херојског народа. Потсјетићу вас, бивши Србине, да је то Иго писао у времену када су Турци Османлије организовали Призренску лигу и када је одржаван Берлински конгрес.

Продан: Мани се тих српских прича о вјечитом њиховом страдању. Ја не вјерујем у такве писаније! Боље је ово наше данашње јунаштво!

Н. Н.: О каквом вашем јунаштву причаш!? Знаш ли да су сви владари из куће Петровића ширили идеје засноване на српској моралној и ослободилачкој традицији. Владика Данило је себе називао „воеводич српској земљи“, а такође се тако осјећају и владике: Сава и егзарх Пећког трона и ујединитељски сањар Василије. Учили сте из историје да је Петар Први, уочи битке са скадарским везиром храбрио Црногорце ријечима: „Напријед док у вама јуначко српско срце куца, док у вама српска крвца лије!“ А Његош је остварио највеће пјесничко достигнуће на српским подвизима, наглашавајући свесрпску идеју. У антологијској пјесми Онамо, онамо „књаз Никола пјева о Призрену - престоници цара Душана, Високим Дечанима, Југу Богдану и његовим синовима. Опјева и гроб Милоша Обилића који мора бити ослобођен...

Гледали смо Продана како му је блистало звјерско задовољство, мислећи да је убиједио водитеља и слушаоце да треба искоријенити српско име са ових простора.

Максим је видно уплашен од новог терора, па је утонуо у стрепњу. Иако је чврст и снажан и очима које све виде,

заузео је чудан и помало смијешан став. У том његовом ставу било је нешто побједоносно, кочоперно и стаменито. Изгледало је да се у тренутку сјетио Максима Горког који је говорио „Ко није са нама, тај је против нас"! Уморним очима је гледао небо и звијезде. Мисли су му постале троме, посрћу пред призором онога губавог Продана, кога се не може отарасити. Озлојађен у једном трену изговори: Толико је зла овуда прошло. Много мука и невоља смо савладали, а ево видиш, данас не можемо се отарасити Продана, нити ове управе која му даје да оволико излива бијеса на свој народ.

Максим је био скоро на ивица плача па изговори: Сад је дошло царство несреће, себичности, издајства и подлости. Да ли је овај Продан први пас потурчењака?! Све што је учио и зарађивао на српском језику, сада му је далеко, туђе. Изгледа да су му жиле дубље у земљи од оних Мирашевих што прогони српску цркву. За Мираша, тог проклетог распопа се зна да није случајно ишао у школу мржње. Добијао је силан новац да формира нову цркву, као што је у свом времену чинио усташки поглавар Анте Павелић. На крају је дубоко уздахнуо и рекао: Е, Продане! Продане! Учио си на српском језику да није било Христове жртве не би било хришћанства. Знаш ли јади те убили ко су били Јуда и Понтије Пилат!?

Ја сам сјутрадан гледао на државном екрану Продана са лукавим и задовољним осмијехом, као да је за себе самога нашао нешто што је сакрио. Рекли бисмо да је сакрио негдје, али је заборавио гдје. Видјело се да живи у самом немиру, непрестано мислећи гдје је то нешто оставио. Прикривао је свој немир и бојао се да га неко не примијети. На тренутке је дјеловао као да се сјетио мјеста гдје је то нешто оставио. Тада би се испунио радосћу, гледајући лукаво водитеља, док је у једном тренутку показао списак свих које је успио превести у Алахову вјеру. Показао је и ферман који је добио од турског вехабије на Баш-чаршији. Почео се смијати цијелим тијелом, гушећи се од смијеха до суза. У тренутку је заборавио да је на екрану па је причао са великом иронијом, оштрим хумором и пакосним маниром из дна душе.

На улици, при уобичајеној шетњи, запазили смо двојицу доушника, који дилеришу и ослушкују разговор пролазника. Сазнали смо да су снимили разговор двојице младих људи који су разговарали о Продановој вјештини говора. За једнога од

њих је Максим знао да је провео радни вијек на удбашким пословима око преваспитања народа на учење новоскованог језика. Упитао га је за курсне листе и цијене неких викенд кућица на будванској ривијери. Рачунао ја да он зна све. Умјесто одговора, дилер му је кратко саопштио да је он из Проданове дружине, да агитује за његове политичке науке који ће бити од велике користи за сву регију. Нијесмо очекивали да ћемо од уличара - дилера чути овакву глупост. Знали смо да Продан није глуп, као што су други из његовог ештамблимента. Али је лишен сваког осјећања пријатељства. Умије да кокетира и бива досадан свакоме. И његови сарадници су затровани интригаши, препуни порока који им избијају из душе. Сви су исти: пуни су изоштреног лукавства и сви се боје истине и паметних људи. Скоро сваки од њих је циник по осјећањима. Зато би морали научити оних десет Божијих заповијести које су дошле из пустиње.

Ја сам се у мислима враћао Његошу. Сви смо упали у ђаволу торбу како је говорио Теодосије Мркојевић у Лажном цару Шћепану Малом. Раније смо вјеровали у Бога. Дошли су комунисти, па су га узели. Причали су и пјевали да Бога нема. Кад је дошао на власт пролетаријат са Жуте греде, казали су да је све до њих отишло на сметлиште историје и да Бога има. Повјеровали смо. Исти они преокрећу и соли памет, ушли смо у ново ропство.

Полугласно изговорих да је жалова земља којом иду нови језичари и вјерници што агитују за Мирашеву секту. Изговорио сам и то потихо да последице Његоша нема праве Црне Горе нити правих Црногораца. Однекуда је дошла Сатана (и учврстила своју ћуд баш овдје у Црној Гори.

Сјтрадан смо шетали Максим и ја тихо, нечујно, по земљи из које је почела да буји млада трава. Присојна страна, којом смо се кретали била је сва у знаку буђења прољећа. Примјетили смо расцвјетале љубичице испод жутих корова. Обасјане су плаветнилом, просто добиле су и оне плаве очи које уливају спокојство у нашој души. Појавила се и танка прозирна мјесечина, која је била нестварна, час затрепери, час ишчезне. А кад је ноћ пала умножили су се црни облаци који наговјештавају зло доба. Помислио сам да нема више бљештавих звијезда, нити праве Црне Горе, ни њене душе.

КЊИГА СЛОВА

КЊИГА СЛОВА

Милутин МИЋОВИЋ:
Црнојорски индейци

ГОВОР ПЕТРА I

Љубезни витези и мила браћо!

Наш заклети непријатељ не шћеде на моје молбе од предстојећег крвопролића одустати и да се прође наше невољне браће Брђана, но надање имам у свевишњег Бога, да ћете ви данас свирјепог врага стидно са своје међе проћерати. Он је окупио силну војску, али му је војска јадна и чемерна, а више свега нама ће сила божја бити у помоћи. Ево смо дошли, мили моји витези и честити јунаци, дошли смо да с непријатељем нашу крв пролијемо; дошли смо да освјетламо образ пред свијетом; дошли смо да покажемо непријатељу наше вјере, нашег имена и наше предрaге слободе да смо Црногорци, да смо народ, народ вољан, народ, који драговољно за своју слободу

За то су се, мили синови и љубезна браћо моја, наши праједови борили, за то се и ми боримо, за то ће се и наше потомство борити.

Зато на оружје и на крваво поље, мили витези - да покажемо непријатељу што су кадре јуначке горе! Да покажемо да у нама неугашено србско срце куца, србска крвца врије, да покажемо како горскије јунака мишица јунаштвом надмашује на бојном пољу сваког душманина!

Архипастирскиј благослов предајем вама и препоручујем вас и себе премилостивом Богу, да нам буде у помоћи, који све види и праведно руководи!

Цетиње јуна 1796. год.

Говор митрополита Петра I Петровића Његоша - Светог Петра Цетињског прије поласка у бој против Махмут – паше Бушатлије 1796 године, у којем позива ратнике да докажу да: „у нама неугашено србско срце куца, србска крвца врије“

(Свешти Петар Цетињски, Чудошворац и државошворац, Цетиње, 2006, стр. 106)

Милутин МИЋОВИЋ

ИЗГУБЉЕНА КЊИГА

Ријечи, у љавном, ѿеже да оишу сивари, замршени сїлїтї сїварносїи, али ѿнекад и сама сїварносїи ѿжели да се нађе у ријечима.

Данас је Црна Гора изгубљена Књига. Књига коју су некад Црногорци читали и живјели. Читањем су провјеравали свој рођени живот. Иако су је знали скоро напамет, новим читањем увијек су откривали нова значења ријечи, реченица, цијелих поглавља, као и нове могућности сопственог живота.

Однекуд су знали да Књига обогаћује своја значења сваким читањем новог читаоца, и посебно, сваким уписивањем у њу новог живота.

Колико су вољели ишчитавање своје рођене Књиге, сматрали су бесмисленим и безначајним свој живот ако га не унесу (не упишу) у њу. Сваки Црногорац је тезејски горио да свој живот упише у ту Књигу.

Читајући, живјели су са свима који су уписани и усклици унутра. Највиша читаочева радост (а и радост саме Књиге), јесте, у поновном сусрету, у могућности да читалац свој живот у њу.

Тако је расла Књига у читаоцима, и Црна Гора у Црногорцима. Тако је расло црногорско тезејство, Косово, српство, ловћенство, византијство. Тако је Књига освајала своје читаоце, и читаоци Књигу. У том међусобном освајању обострано је струјала тајна која омогућава нарастање, и нових могућности живота нових читалаца.

Некад су Црногорци вјеровали - ко упише свој живот у Књигу, одбранио га је од таме заборави и смрти. Зато су сви горели да се упишу. Такво су повјерење имали у то уписивање, као у сам живот.

Шта су год радили (ишли у бој, разговарали на сабору, стајали на литургији), увијек су, у ствари, провјеравали Књигу у себи. Себе провјеравали кроз читање. Знали су да нема користи од читања, ако Књига не улази у читаочев живот. Гдје се год то не дешава, ништа од читања, ништа ни од књиге. Ништавило од живота.

По неким тврдњама, које нијесу без основа, - без читања, човјеков живот не само да пада у неписменост, и нечитљивост, него и у болест. Немогућност да се чита унутрашња Књига, производи затамњење, сужавање свијести, трауматичан притисак нечитљивог живота. Откривање, пак, своје Књиге јесте просвјетљење, теофанија. У духовном смислу, изгубити моћ самооткривања, исто је што и изгубити полну моћ у тјелесном смислу. У оба случаја, човјеков живот постаје јалов, плијен утвара, туђих живота и наума, на који се несрећник невољно навикава као на свој.

Откад је усахла жеђ Црногораца да свој живот уписују у Књигу, постају неки други људи, са другачијим мислима, другим погледима на свијет и живот. Као они који су у лавиринту, али не знају да су у њему. Помисао да су у лавиринту, и да им треба Аријаднин конац, за њих је сабласт. Ко би међу њима говорио о тој опасности, имали би га за непријатеља. Уобразио су да напoкoн живе у реалном, јасном свијету (свијету без минотаурског подземља, и митских представа), да чврсто стоје на земљи.

Откад су окренули леђа тој Књизи (има једна прича да су је, као кривца за сав њихов дотадашњи неразумљиви живот, ритуално спалили, на свом највишем врху), тешко подносе и подсјећање на њу. На то имају неколико смишљених одговора: То је Књига из митске прошлости Црне Горе. Била је чисти плод маште а не реалног живота. Зато, ко хоће да живи у реалном свијету, најбоље је да ту књигу преда потпуном забораву. Свако подсјећање на њу, јесте ретроградно враћање у стање снова, митску прошлост. Прича да су Црногорци (тезејски) горели да свој живот упишу у ту Књигу, чиста је бајка. Прича да се у тој Књизи чувао (епски и метафизички) оригинал живота Црногораца, опака је илузија. Ако се та прича не може сасвим заборавити, као што се снови не могу заборавити и потреба за сновима уништити, онда је треба прекрити новим причама, по потреби, оним које компромитују ту прву причу и прву, немогућу, Књигу.

Данашње приче и науми Црногораца јесу неуспјела одбрана од Књиге коју су некад читали и живјели. И, што више измишљају нове приче, да би прекрили и заборавили ону Прву, све више постају плијен својих (минотауризованих) фантазама, сулудих наума. Тако се налазе у стању негативног парадокса, и постају жртве његовог убрзања.

Повратак Књизи коју у себи носе, личи им на смрт - пад у уста подземног чудовишта - српског Минотаура. А измишљање прича којима све више оцрњују Прву књигу, на слободан, ослобођен од митоманског празновјерја, живот.

2003.

НИКО НИКОМЕ

Трка - као да је куцнуо час да се преконоћ пресвучемо и постанемо други људи. Није потребно да нас грије наше рођено, наше лудо срце, треба већ једном да се смиримо, отријезнимо, умијемо, пресвучемо, јер нема више ништа вриједно у миленијумској испосници срца, ни у монументалној галерији епског и митског сјећања. Све је то, официјелним декретом црногорским, жигосано, и проглашено - мегаломанија, митоманија, историјски и ментални отпад.

С тим историјским и митоманским отпадом немамо куда. Треба, за почетак, да се испразнимо од суштине (бусија, есенција) што би рекли постмодернисти, а нашу празнину покрије свечана одијела добијена на дар од наших пријатеља који су се забринули да ћемо, узалудно паметни и лијепо, остати у мрачном, византијском, средњем вијеку, или, црногорској крчми.

Као да су однекуд пристигле велике залихе тих волшебних униформи под којима људи задобијају нову снагу и нови ум. Најбоље могуће су, а купљене за никакве паре. Саткали су нам их нови стратегије среће човјечанства, који свој грандиозно хуманистички наум остварују свим средствима. Ако се некад, у регистру тих средстава нађу умјерене дозе осиромашеног уранијума, ништа страшно. Јер уранијум дјелује на човјекове рудиментарне слојеве (природне и душевне), непримијетно и континуирано, подземно, хиљадама година. Међу смртним бићима, свјесних маштовитих болести, које доноси цивилизацијски напредак, ово дјелује као прихватљива чињеница.

Гласови тих стратега имају заводљивост сирена, лепорекних демона: само ви ово обучите, уредите се, очешљајте, и бићете други људи. Наједном ћете се ослободити свог непотребног, митоманског, лавиринтског памћења. Толико ћете се удобно осјећати, да више нећете разликовати себе од других (бићете исти као други, и ослободићете се ретроградне потребе да испитујете јесте ли то стварно ви, или, сопствени, фасцинирајући привид, на који се стварно привикавате.)

Та питања рјешавали су узалудни подвизи прошлих времена. А ово је рјешење загонетке, сањани рај сваког цивилизованог и демократски надахнутог човјека. (У анексу пише, на шта није потребно обратити пажњу: Треба признати да човјек никад није одговорио на питања опаке Свинге коју носи у себи. Свингу ћемо најбоље умирити, ако више уопште не одговарамо на њена питања. Живимо као да је нема, па иако нам је ум растурила својим питањима, на која више не покушавамо да одговоримо. Јер, историја је завршена, а питања човјекова нијесу нашла одговор. Живимо постисторију и живот послије живота. Барем да се наживамо живота послије живота. И да наплатимо муке свих покољења, свих мученика који су у свом животу узалудно рјешавали човјекова нерјешива питања ?!)

Уз одијела, даћемо вам и кратка упутства цивил(изова)ног понашања па ћете моћи да идете по свијету, и свако да долази к вама, а да нико не позна да сте ни Црногорци, ни Срби, ни да носите рефлекс косовске жртве у очима, ни да сте оптерећени Његошем, кога у свијету нико није разумио осим вас (то је само ваш проблем кога, наравно, што прије треба да заборавите!), ни да носите српску пијемонтску муку, појачану урођеном црногорском тјескобом и мегаломанијом.

Ето, дошли смо да вас ослободимо од вас самих, од ваших рођених мука, од узалудних идеала, којих ви сами не умијете да се ослободите, цијели миленијум, практично, откад сте научили прво слово - аз, у чију сте провалију (између *a* и *z*) тако упали да се више сами, не можете извадити. Дошли смо да вас извадимо из ваше провалије, из нашег лавиринта, да вас отргнемо из канци ваших средњовјековних утвара, ритерских подвига, и уведемо, као и све друге нормалне људе, ничим оптерећене, у супер рационални и софистицирани двадесет први вијек.

Све је могуће, па и то - да је Црногорцима досадило да буду оно што су, да носе муку постојања. Могуће је и да демони говоре истину и доносе спас. Све је могуће у свијету који мијења темеље, богове и демоне. Јер, за спас који нам је обећао, прво нам је наш Бог понудио крст, и трнов вијенац, а ови спасиоци нуде нам за сапас, заборав и гнушање над сваком муком.

Ако су Црногорци могли, понесени космополитским одушевљењем, својом природном елементарношћу, својом инфериорношћу пред сјајем хибридне цивилизације, својом

балканском клаустрофобијом, крампом развалити главу Ловћену, и умјесто најљепше главе ставити фараонску маску, онда је сигурно да им се, негдје дубоко, смучило да носе своју муку и мисле својом главом. И да су, свима заинтересованим на свијету, послали јасну поруку - шта би једном жељели да буду.

Све је могуће. Ако се божур поље Косово, темељ наш, ракетама свјетских некрофил-ентузијаста претворило у содом-јаму, и ако је то проглашено великим цивилизаторским чином на Балкану, под окриљем Милосрдног анђела, онда ни Црногорци нијесу погријешили кад су ријешили да са себе скину бреме историјског сјећања.

(Можда први пут у памћењу човјечанства да се из свог страшно увећаног Критског лавиринта, не више Минојев, него Минотаур удружених владара тако високо дигао, упрегао модерну ратну технику, ставио под контролу војни и технички ум, ум минотаурски надахнутих моћника свијета, да минотауризује византијско памћење на Балкану, и да прождере један народ који му се одупире. Управо захваљујући свом памћењу, народ се понио тезејски. Аријадна је пружала своје клупко не само из прелијепих византијских храмова, из најдубљих крипти његовог сјећања, него из многих градова свијета, проговарала кроз најљепша уста и најдубља срца која данас живе. Наравно Минотаур није остао без великог, скоро коначног успјеха. Јер је убљубао своју подземну таму у све умове који су, у том, или неком првом помрачењу, изгубили Аријаднину нит.)

На том путу свеолакшавајућег растемељења, открили су (нешто касније) ти прогресивни Црногорци да *Горски вијенац* нијесу „читали и памтили на свом, него на туђем језику“. И да они никад и нијесу били оно што су мислили да су, него толико вјекова погрешно живјели и гинули упорно мислећи да су оно што никад нијесу могли бити.

Из тог разлога, предлажу да се *Горски вијенац* врати свом првобитном језику, макар тога језика и не било. Јер боље је, тврде ти (минотауризовани) стручњаци, да се *Горски вијенац* врати и непостојећем језику, него да и даље прави у нашим главама тако мегаломанске национално метафизичке заблуде.

У том великом обрачуну са собом, својом историјом и поезијом, и Његош сам, ако га игдје живога нађу, има много шта да плати народу кога је, толико година погрешно надахњавао.

Ако су све ове операције изведене на живом организму Црногораца (а Црногорчад млада „нити писну нити зубом шкрину“), онда је могуће да се из њиховог бића, интервенцијом добрих хирурга, волшебника, хипнотизера и других експерата, ишчисти сва унутрашњост, сва срж исписана хиљадугодишњом ћирилицом и освећена православним крстом.

Промовишући и сами то безболно, магијско мијењање идентитета, недавно су, насред улице, крајње софистицирано извели симулацију (они то понекад називају перформанс!) најзначајнијег митског чина Црногораца - завладичење црквеног поглавара. Једном пробисвијету, који им се наоко свидио, на улици су дали владичанске знаке, жезло, митру и мантију; дакле, стварно га завладичили, и тако, стварно и симболички, извели спектакуларно иронисање (и минотауризовање) реалне историје Црногораца.

Да би овај чин имао достојанство легитимног државотворног чина, одмах су га увели у државна и државотворна акта нове Црне Горе. По спољним знацима и стварном одушевљењу, ритуал је изведен као иницијацијски корак племена које се, на најједноставнији начин, ослобађа притиска својих митова и историје.

Послије тог чина који називају „свето обесвећење“, у ритуалним поворкама иду у, Немањом разорени град Дукљу. Специјалном, веома софистицираном електричном направом већ устрашног и увијек гладног Минотаура (Немањиног бика, кога бисмо овдје могли назвати Немањотаур) вежу за рокове, а онда, из подземља, чаробним штапићем, дижу оне које је страшни Минотаур прогутао уназад десет вјекова. Прво дукљанске краљеве и њихове краљице на чију заводљиву љепоту, обасјану мјесецином нестварног свијета, још сјенка није пала, све поименично, све по списку из дукљанског летописа. Затим своје драге претке Дукљане и Дукљанке, који, већ десет вјекова, срећно живе изван историје (како је пјевао Дис!) и свих, за нас овдје безизлазних неспоразума. Ту их грле и љубе, као драге призоре из снова, до неба срећни што су се, напokon, срели, и, без муке поништили толико вријеме, прегазили, као ништа, баријере између различитих језика и цивилизација, живота и смрти.

ДАНАШЊИ ЦРНОГОЦИ

Не моју ни они довијека

Данашњим Црногорцима досадило је да буду Црногорци. Треба их разумјети. Мало је коме и полазило за руком да постане Црногорац. Што да буде баш Црногорац кад може бити неко други. Што да носи муку човјекову, кад може да иде празан и да гледа у свијет као у шарена врата. Што да носи образ, кад може маску. Образ нема но један, а маски, каквих пожелиш. Саме се нуде, лице да нам сакрију. Маска осјети гдје нема лица, и одмах трчи да га сакрије. Пита сваког кандидата: какав ћеш да изгледаш, или ти се више свиђам ја или она тамо? Да ли ћеш се више свиђати некоме (ти знаш коме) – под овом или под оном?

Носити образ, јесте носити огањ. Носити чудо човјеково. Носити радост мученика. Носити образ опасно је и по онога ко га носи, и по друге. Том огњу није лако дати начина. Није га лако смирити, да постане питом и благотворан. Образ се обнавља скривеним експлозивом. Видјели сте, како у образ понекад удари руменило, црвен, стид. То је тај експлозив. Ко не може да поцрвени, тај га више нема. Гола маска, пластика, крпа.

Нови Црногорци неће више да се застиде. Они, бар, немају, ни пред чим и ни пред ким да се стиде. Више има разлога цијели свијет да се постиди пред једним Црногорцем, него један Црногорац пред цијелим свијетом. Али, у свијету нема више стида. Европски стид је, у својим самртним мукама, Кафка однио на онај свијет. И, ако неко хоће да дође до стида, мора да дође до свог подземља. До Кафкиних мука и метафизичког понижења. То подземље, послје Кафке, Европа све више прекрива мртвом земљурином минотаурског заборав и самодовољства. На том подземљу неутјешних мука, Бодријар је, у хедонистичком заносу и елеганцији новопросветитељског интелектуализма изградио фасцинирајући симулакрум виртуелног свијета. У којем његови житељи масовно живе под анестезијом привидног земаљског раја.

Чега би се ко стидио у бестидном свијету? Нека се стиди коме се баш стиди. Ако хоће да носи кривицу и срамоту цијелог свијета. Или, жар свог дивљега, дивног срца. Никога више не видимо да му се због нечега стиди и да се забринуо за

свијет. Свијет је за свијет бољи што је гори. И заводљивији што је заборавнији. И узбудљивији што је нестварнији.

Црногорци су ријешили да се помијешају са свијетом, да постану ко и други. Томе се нико није надао, али, они су то, негдје, одлучили. Горели и прегорели. Нико није више издржао да буде Црногорац, него они. Не могу ни они више бити Херакле и Милош Обилић у српском роду. Други су били понекад, и помало, а они вјековима. Кад више неће то нико да буде, неће ни они. Ако сви гасе свијећу, угасиће је и они. Не могу више да свијетле цијелом свијету, па нека се свијет нађе у потпуном мраку. Црногорац може и то да уради, па иако свијет мисли, неће - он ће до краја, тезејски, до последњег издржати.

Али, Црногорци, у овоме, имају једну муку више. Без тога не би ни били Црногорци. Морају да разиђу све што су досад зидали с највећим одушевљењем, с највишом ватром. Или да разиђу или по ноћи да поруше, призивајући виле из њихових пјесама или новорођене демоне из њиховог фиктивног свијета. Једноставно, треба, напречац да забораве ко су били. Да се ману прича које су о себи испричали, и пјесама које су испјевали. Да би им се дани продужили, морају да буду неко други. Макар били нико. На крају крајева, нико их, од свега што су били, не може ослободити као Нико.

Ако Никога има. А има Никога више но икога. Никога има толико да никога другог више тешко може бити. Нигдје и Нико, хоће свијет да освоје. Да никога нема до њих. Док Бог не плане међу нама. Или у нама. Да видимо, стварно, колико има кога. А колико никога.

ЦРНОГОРСКИ ИДЕНТИТЕТ

Не праве се тако људи. Не прави се тако идентитет. Тако само црногорски Мирњавчевићи праве Скадар на Бојани. Узиђујући српску Гојковицу. Одвајајући је од свог порода. Али Скадар се руши сам од себе, и симбол је несреће његових зидара.

Црногорци, не праве се тако Црногорци. Никад Црногорци нијесу тако правили Црногорце. Не усправља се тако човјек у човјеку. Тако се прави привид човјека, сумрачна гротеска, напрсни знак новог црногорског идентитета. Ништа од справљених Црногораца. Црногорци су се рађали. И то на ватри. Само рођени Црногорци су знали ко су били. И нијесу

имали потреба за инструкторима и туторима идентитета. Јер им се изнутра казивало ко су.

Нови Црногорци би рађање замијенили прављењем, и справљањем. А справљен човјек је ништа човјек. То бар Црногорци знају. И презиру све што се прави за једну употребу, посебно таквог човјека. Тако се прави черга, а не држава. А државни сервис је црногорска черга и чегртаљка. Гдје се кују појмови и слова за једну употребу. Али ниједан суд не држи воду. Све изнутра шупље. Ко и њихови творци и творитељке.

Идентитет подразумијева континуитет. То и Роми знају. Из државног сервиса требало би да иду на консултације с њима. И Роми знају да се идентитет прави друкчије, да се носи у генима, и рађа. Зато су они сигурни у то што су, и не би се продали за Црногорце, осим за једно изборно пријеподне.

Рођени Црногорац је био рођени Србин. Рађао се из Српства, из крста. Из свог неба. То је био њихов слободни избор. На такав избор Црногорац је летио као на ватру. То је била његова педагогија и мистагогија. Једини закон. Ту ватру му је срце из дубине искало. За такве се Црногорце зна. Такви су остали да стоје. И да свијетле. У великој помрчини. Као што је и данас.

А кад се Црногорци праве споља, направи се велика забуна. Направи се буна у бићу. Раздеси им се српска азбука у глави. Ријечи се измјесте са својих мјеста, погубе смисао. Остане празнина, тамо гдје је мјесто пунини. Остане тамно, тамо гдје треба да је свијетло. Отвори се јама, тамо гдје треба да је извор. И тамо гдје треба да стоји црногорска глава, настане црногорска тинтара. Намрчена и умрчена из државне тинтарице. Нова црногорска глава, ново црногорско начертаније. С немуштим црногорским језиком. На којем се казује „нови црногорски идентитет“. За који се моле у црногорској цркви. Којој је ђаво, бог. А бог, ђаво. То је догматика новог црногорског идентитета. Јер све треба да је наопако. И тек је тада све по пропису.

А кад крене да збори нови Црногорац на државном сервису изгледа овако: што крупније ријечи, то крупнија празнина. Што јаче замахује, то у празније удара. Што се више прави неко, то више испада нико. Али, тако захтијева представа новог црногорског идентитета. Треба одиграти игру, извести забуну. Да изгледа да има онога чега нема. Јер и не треба створити идентитет, немогућ је, треба створити привид иден-

титета. Нека се привиђа онима који слабо виде и слабо разумију. А таквих је највише. Нешто од државног страха, нешто од свог мрака. Све то ваља, кад дође до бројања. Па безумни вриједни колико умни. И направљени као рођени. И устрашени као слободни. То знају да направе нови државотворци, којима је стало до броја, а не до људи.

МРТВИ ЗАДОВОЉНИ

Не зна се ко нашим правитељима прави мозак. Али, види се сваком је понаправљен. Мање или више. Издаље или изближе. Савршеније или несавршеније.

Између правитеља и поданика, треба да постоји унутрашња дистанца. Поданик је поданик, а правитељ - глава, каква таква. Правитељи поданицима праве мозак, али тако, да они увијек, и све више постају поданици. Тако им се прави мозак, да практично само носе главу да би је правитељи доправљали и поправљали. А циљ је, наравно, да поданичке главе онемогуће сасвим да мисле својом главом, а да при том не осјећају никакав недостатак. Поданичке главе имају само једну ријеч: „Тако је како је“. А ова се формула грана у двије, формално супротне, а суштински исте: „Тако је, да боље не може бити“. И: „Тако је, да горе не може бити“. Савршеним правитељима је циљ да њихови поданици постану мртви задовољни.

Циљ правитеља је да направе стање у свом правитељству да више не може бити – ни боље, ни горе! Они тада могу да кажу - потпуно је добро, да боље не може бити. И, потпуно је стабилно стање, да је горе немогуће направити.

Кафкијанска атмосфера је добра за правитељство, јер се прихвата апсурд као дјело непознатог усуда. Не зна се кривац, немогуће је до њега доћи. Не постоји кривац, иако је све наопако. И не може нико стање поправити на боље, јер више и не постоји разлог никаквом добром дјелу. Сви смо криви, јер сви смо саучествовали и прихватили оно што је наопако. И сви смо невини, јер нико ништа није могао набоље промијенити.

С направљеним мозговима више нема никакве расправе. Они мисле како мисле. Њима је све смишљено. И не могу да поднесу да свима није све смишљено. И шта више има да с мисли? Тако закључују направљени мозгови, мртви задовољни, што боље, ни горе ништа не може бити.

Расправа је свака окончана. Живи се како се живи. Неживљење је живљење. И живљење, неживљење. Нема шта више ни да се расправља ни да се мисли. Све је расправљено. И нико више нема снаге, ни интереса да расправља о том колико је ово све добро, и колико зло. На такве расправе је стављена тачка. Толика тачка да може да поједе свако слово. Не само свако слово, него и могућег расправљача који би се однекуд појавио да о нечему још расправља.

Међу добро направљеним мозговима, више се не може чути ријеч: „Немој ти мени да утјерујеш памет у главу“. Свакоме је утјерано колико је могао да поднесе. Понекима је и претјерано утјерано. Али свима је добро да боље не може бити. Јер више не морају ништа да мисле. И свима је зло да горе не може бити. Јер више нико ништа не може да поправи. Савршена једна ситуација, да не може савршенија. Толико савршена, да јој се више ништа не може додати. Ни одузети.

Међу направљеним мозговима више се не може ни чути ријеч: „Немој ти мени солити памет“. Јер је со избачена из употребе. Приликом утјеривања памети, со се не употребљава. Јер је утврђено и потврђено, да поданички мозгови не подносе со. Без соли се све то боље обавља. Со боли. Једно зрно соли може да зада неиздрживе болове, и могућу преорганизацију мозга. Со је примитивна. Има савремених., безболних зачина за мозак. Има таквих балсама и анестетика, да кад човјеку гасе мозак, не осјећа никакав бол, него пријатност нестанка. Кад се пробуди, само зна колико треба да зна. И види оно што је предвиђено да види. Задовољан је, колико и мртав. И мртав, колико и задовољан.

ПРАВИТЕЉСТВО

И ко мање зна, зна да се споља не праве људи. Најефикасније црногорске иронијске опаске на српском језику су: „Шта ми се ту правиш? Ништа ми се не прави, знам те ко си! Видим ја тебе, но ти не видиш себе! Јадан, не прави се *неко*, кад си *нико*“!

Прави Црногорци су ауторизовали такве иронијске формуле. Које ломе кости. Јер су били, рођени људи и лако препознавали оне који се међу њима „нешто праве“. И није се могло међу њима нико правити, док је било рођених Црногораца, правих Срба, који су знали шта јест а шта није. Залуду су

се правила, иако су се правила. Изашли су на шиљак, па и кад су им и бољи вјештаци правила мозак.

Црногорци су почели навелико да се праве кад су почели да заборављају своје рођено поријекло. А судбина оних који се навелико праве јесте да се на мало продају. Може ли то бити у Црној Гори, гдје се не смије зборити о продаји људи?! Није се смјело зборити, а дешавало се. Дешава се и сад, и то навелико и намало, али се сад то друкчије зове. У духу демократског разумијевања живота и друштвене праксе, данас се то означава сасвим позитивним квалификативима као: „реалано разумијевање живота“, „паметан човјек, умије да живи“, „сналази се“, „вјештак“ „практична мудрост“, или се чак отворено даје педагошко упутство за живот: „Видиш какво је вријеме, сналази се, не гини улудо. Доста је било тога“

Ништа то што се никакво правитељство не можете утврдити са прављеним људима. То правитељство не може да се одржи - јер нема у њему правде, нема живог ослонаца. А ослонац је само рођени човјек. Правитељство с направљеним људима мора да се урва, и да се расправи у мраку, и да се све ра-звеже у ништавилу.

Да није било рођених Црногораца да спријече такове амбиције, данас не би ни говорили о црногорском правитељству. Не би га ни било. Све би то било давно расправљено и раскубено. Уз велику помоћ приправљених Црногораца.

Ново црногорско правитељство запарадило је да направилу људе – по свом лику и обличју. И свом недуху. Ево, по први пут међу нама, синови без очева. А да би парадокс био пун – код очева без очева. Који кажу – „ако ми је отац био луд, нећу ја“. Истине ради, и прије у Црној Гори су се синови одрицали очева, и брат брата. Не само одрицали, него их издавали и предавали. Из оданости свом правитељству, или својој партији. Било је, није вајде крити. Било је, није да није било. Како би било ово, да није било оно?! Откуд би било ово оvolико да није било оно онолико?! Треба све признати и исповиједити, лакше ће бити на души. Нико нас не зна ко ми. А правимо се да не знамо. Ништа, осим научене лекције. И нацртане програме. Али кад заболи, сјетимо се. А боли сјећање. А не боли сјећање, но оно чега се сјећамо. Да није болова, све би заборавили. Е, златили се болови. Боже дај болова, дај што дубљих болова. Не би ли што од нас било. Без болова дани нам у ништа пролазе. Без болова губимо и ово што имамо. Без

болова ништа не ваљамо, како је рекао Андрић Иво. Тако је мислио и Црнојевић Иво. И његов син Ђурђе. Који, из очинске бригае, свом раскубеном народу припремио „Октоих“ за штампу. Да не подивља и да се не изда. Али тако није мислио његов брат Станиша. Који се због ништа потурчио и издао све своје. И отишао да служи туђој царевини. И постао крвник својој браћи и своме оцу.

Нема шта нам се није десило. Ко ће се свега сјетити. Не би ни оволико, да није дошла вода до пода.

А издаја се сада зове „лакши пут и рационални избор“. Издаја је постала нешто нормално у савременом свијету, гдје је истина проглашена непостојећом. Онда нема шта да се изда. Луд је ко мисли да има. Он живи изван овога свијета. А, иако тако живи, на њему све стоји. Оволико колико стоји.

ВЈЕШТАЧКА ОПЛОДЊА

Вјештачка оплодња данас се практикује увелико, но највише вјештачка оплодња мозга. А замислите каквих све деривата можданог сјемена има? Какве се све комбинације справљају? Да ти памет стане. Не само, да ти памет стане, него да излудиш. Не просто да излудиш, него да преврнеш памет. Не само да преврнеш памет, него да удариш у три лика. Јер, вјештачком оплодњом мозга не убацују се никада природна сјемена, него најразноврснији хибриди, гдје најмање има умног сјемена. А хибридна сјемена брже расту, ђикају ко луда, од обичног мозга могу закратко да направе чудовиште.

Наравно, вјештачка оплодња мозга, има више за циљ, убијање и разарање његовог природног потенцијала, него посрпјешивање његових могућности. Утврђено је да је људски мозак непозната планета која у себи крије сасвим неоткривене, и опасне могућности. Пусту ли се људском мозгу да се слободно развија, и открива своје непознате просторе, изгуби се контрола над човјеком. А контрола над човјеком је у језгру стратегије развоја савремене цивилизације. Треба човјека „свести на мјеру“. А да би се то постигло, треба угасити његов природни, и божанствени магнет дубоко у њему, и ту отворити рупу. Рупу која ће увијек производити његову унутрашњу нестабилност и грчевиту потребу да се хвата за „нешто друго“, као: ствари, новац, програм, партија, тренд, мода, ријечју, за друштвене мјере из хуманистичког репертоара.

Зато у компликованој ситуацији контроле мозга, често вјештачка сјемена, немају за циљ никакво рашћење и поспјешење менталне енергије, него супротно – гашење непознатих и непотребних ресурса можданог простора. Хибридна сјемена расту, и безболно „једу“ природну супстанцу мозга. Без таквог масовног успављивања људи и човјечанства, људске тежње би измакле свакој контроли.

Дух нашег времена, јако је повољан за сва хибридна сјемена, а посебно мождане хибриде, који потом производе све друге. По сваку цијену треба уништити „основно тло“, потенцијални оригинал у човјеку, а потом се надограђују разне симулације живота. Јер, закључено је да је живот неразрешив, да мозак, мисли ли из свог поријекла, задаје неразрешиве проблеме.

Налаже се изокренута логика, јер је доста логике која обавезује и која води истини поријекла. Поријекло је измјештено у „мит“, а на његово мјесто савремени свијет отвара црну рупу, за огромни отпад који се свакодневно одлаже из области културе и духа. Толики отпад може само да преради и уништи црна рупа. Црна рупа је најактивнија духовна сила у савременој цивилизацији. Да није њеног ослобађајућег дејства, сви би се подавили толиким отпадом.

Треба до краја унизити природу и логику, јер обавезују на поријекло, идентитет. Зато, поријекло и идентитет треба изврћи организованој, многостраној деструкцији, јер те ријечи задржавају у свом значењу притајено једноумље, које потом вуче у стари аристократизам, деспотизам, логоцентризам, хегемонизам, хелиоцентризам, и, давно прокажени, богоцентризам. То су најопаснији духовни рецидиви прошлих времена, који су, можда, сасвим, неискорјењиви, али нова технологија справљања људског мозга, колективне психе, практичног живота, имају, у што разубјенијем фронту да разарају и истребљују остатке старе фундаментологије. За сада су те фундаменталне тачке измјештене у „сферу митологије“. Важно је, за почетак измјестити их из реалнообавезујућих духовних појмова. И већ смо скинули велико бремене с леђа. Одмах, лакше дишемо. Као да нас нема.

СЕИЗМОЛИОЗИ

Црна Гора није хтјела да чује озбиљна упозорења сеизмолога. Градила је и радила, не обазирјући се ни на једно упо-

зорење. Чак је та упозорења сматрала непријатељским. Оне, који су је упозоравали на могуће потресе, сматрала је непријатељима њеног новог лика и имена. Када је новим пројектантима казивано: „Не градите ту, неће издржи ово тло. Ту гдје градите - нема темеља, ту нема никаквог ослоња. Порушиће се то прије него наградите. Не градите, тако, јер то не подноси ова земља ни ово небо“ .

Ништа од тога нијесу хтјели да чују њени градитељи. Чак су с презиром одговарали: „Шта ви знате? Ко је вас овластио за предвиђање? Ми имамо државни сеизмолошки завод, из кога нам је казано да нема никаквих опасности. Ви се неовлаштено бавите тим пословима, а имате амбицију да се директно мијешате у државне пројекте. Ви, у ствари, имате зао дух. Не само зао, него непријатељски и инфериоран. Ви би сами поткопали наше грађевине, али, ствар је у томе, што немате шансе. Не можете да поднесете нова утемељења, и нову, модерну градњу Црне Горе. Ви не разумијете нови, црногорски језик, на којем Црна Гора долази до свог новог саморазумијевања. Досад је живјела на туђем језику, градила по туђем обрасцу, и наравно да није могла да стекне сопствено разумијевање. Била је страна себи, у плачу и сузама, вјековима, за самом собом. Сад је тек дошла себи. Обрисала старе сузе, и прогледала чистим очима. Напокон. Сад мора да промијени и старе темеље. Зато нова Црна Гора има и своје нове пројектанте, с новим духом, новим сензибилитетом, који ће нову црногорску градњу ослободити тежине и спорости традиционализма. Они треба да граде и напротив и упркос ретроградној традицији, која увијек вуче назад. Ми хоћемо напријед. И на новом тлу да градимо. Јер хоћемо не само да градимо виша постројења, него идемо и у ширину да притиснемо новом градњом Црну Гору. Да свако примијети да је то нова Црна Гора. Ослобођена од ретроградног духа традиционалне митоманије, опскурне митологије, приземног, инфериорног локализма и балканизма.

На упозорење, да у тој новој изградњи има нешто мегаломанско, осионо су одговарали: „То је ниски дух непријатеља Црне Горе. Црна Гора се тек ослободила, и пење се у своје висине, великим замасима ослобођених крила. Пробудило се њено велико срце. Вјековима понижавано. Црна Гора израста из својих великих, заборављених акумулација духа и слободе. Које су биле вјековима зарушаване. Сад је тек она дошла себи, и кренула од себе. И они који је тако граде и из-

грађују, њени су ослободиоци и њени творци, и њени оци. А неовлашћени сеизмолози нека причају зловне и инфериорне приче својим радозналцима. Нек прижељкују потресе, провалије, провале, завале и увале, притворе и затворе за слободан дух.

Радикалнији сеизмолози, говорили су: „Једна ће Црна Гора да омркне, друга да осване. Која осване, неће познати ону која је омркнула. Јер ће осванути у јамама и провалијама, зарушена и обезнањена. Дође то вријеме, то невријеме. Омркнуће она у којој није могло да осване. Није могло да осване, јер је зарушила своје памћење, које је једини темељ. Почела је да живи без памћења, да мисли без ума, да гради без темеља. Док су се отвориле јаме и провалије под новим нетемељима. Тако ће се наћи у обновљеном црногорском неразумијевању, у новом црногорском нејезику, у новом црногорском непамћењу, и злопамћењу, у новој црногорској мракологији, која је смишљена у црногорској зборници, а инсталирана и разведена у црногорским учионицама, као нови црногорски просвјетни програм - и нова религија.

ЕКСПЛОСИОН

Пројектована је Црна Гора, тачно по пројекту црне горе. Руком и умом учених црнолога. Школованих на елитним универзитетима за јамологију и унутрашњу морфосеизмологију. По том пројекту прво треба пројектовати унутрањи конфликт. Најснажнији конфликт између главе и срца, између ума и душе. Пројектује се с таквим тајмингом, да за обичног гледаоца и учесника, изгледа - ништа страшно. Али пројектант види оно што обични гледалац не види. Какав би то био пројектант, и умјетник и филоцрнолог, кад би све било видљиво на први поглед. Треба да изгледа - Све олајт, ОК. Све Супер. Ин, кул и тд.

Динамика пројекта рачуна да Црну Гору ништа с поља не растрже, у том смислу је „суверена“, она, по пројекту треба саму себе да растргне. То је такозвани пројект – бомба. Која ће се у одређеном временском року активирати. Додуше, она је већ активирана, али има вријеме инкубације, јер има у њој много тврдог материјала. Има камења, и то изузетно памтљивог. Неко црногорско камење памти све од почетка. Све од Христа. И од прије Христа. Бог те пита откад.

Рекло би се да свако камење памти, али не памти. Не може да памти пржељавац, шодер. Или онај истријескани, или венљиви камен. Он практично ништа не памти. Он је здробљен и кад је уједно. У њему је више земље него камена. Памћење је изашло из њега. Памте само здравци. Који су као у почетку стварања. За које би рекао сад су створени. У њима нема старости, али има вјечности. Камење које је накапано и окупано божијим сузама и пољупцима.

То је камење почело да плаче. А нико их још не види. Осим они који виде. Који виде како се пројектује Црна Гора. Који виде кроз најцрњу ноћ. Такве очи треба имати да се види шта се ради и како се пројектује. Који картографи, картолози, и сеизмолози сарађују на главом пројекту. „Доћи главе Црној Гори, то је посао вијека. Као што смо дошли Ловћену. Доста је расла у висину. Мора да расте у низину. Мора да преокрене смјер. Нема куд горе. Шта ће горе, нема ништа горе. А има доље. Доље је све“. У савременом свијету тако се размишља. Ко још мисли да има нешто горе, изопштеник је, лудак, нико. Доље се копа, одоздо се може нешто ископати. А горе је бескрајно сјајно ништавило. Е луди Црногорци, шта су мислили откад себе. И гдје су били. Сад не могу да се снађу. Не знају ко су и одакле су. Не знају ко су били, шта су радили. Све им се то претворило у црну рупу.

Сад морају да почну од почетка. Прво да направе ту своју квргаву азбуку. Па онда све слово по слово. Ако им мозак није сувише оштећен. Узалудним мислима, празним узлетима, лудим срцем.

Кад све срачунаш. Најбоље би било Црној Гори да оде у ваздух. Да сагори у последњој свечаној експлозији. Можда је то пут Црне Горе. Урадила је овдје све што је могла. И све што није могла. Једном је урадила што је могла, а сад је урадила што није могла.

Боље је да оде горе, него доље. Можда би то био и смисао њене историје, и њеног карактера. Дobar завршетак, иако болан. А на бол је научила. И на експлозије срца. Па нека иде у ваздух. Нека се прочисти од свега што јој се десило на земљи. И нека се спасе од последњих пројектаната. Који су навалили на њу као на туђинку. Да јој душу узму. Да јој погасе звијезде у глави.

Црна Гора има у себи невидљиви пројекат. Као и сваки човјек. Кад неко узме да човјека или народ споља пројектује,

пукла му је погибија. Боље је да пукне горе, него доље. А не би јој ни било први пут, ни горе ни доље. А, могло би бити, последњи.

АТЛАНТИДА

Ништа се овом још не зна. Нити се може знати, док се све не плати. Истраживати политичке манипулације, трговину, рачуне по страним банкама, понижавајуће је за човјека. Али не може човјек ни о том да не мисли, јер су засигурно у овој „државно-суверенистичкој“ игри и трговини, продати и темељи Црне Горе. И ћирилични гробови. Све је то продато, да би се купила виртуелна „сувереност и самосталност“. Цитирам овдје човјека, мистика, маргиналца у данашњој Црној Гори, али чије ријечи не промашују. „Тако ти је како ти ја луди кажем“, говори човјек са осмјехом znalца тајних ствари. „Продато је овдје све, продужава, продани смо и ја и ти. И наша дјеца, и наши несретни преци, који се због овог преврћу у гробовима. Чујете ли да су се узнемирили мртви?! Помишљају да побјегну из Црне Нам Горе. Дигну се једну ноћ, и избојегну из ове продате земље. Они који су плаћали њену слободу, сад не могу да претрпе да их неко продаје у робље. То мртви у којима је била жишка духа, не могу да поднесу. Остављају анатему на овакве потомке и одлазе главом без обзира. Борили су се против окупатора док су живи били, а сад им на мртав живот засједа окупатор, који не види ни живе ни мртве. За окупатора су сви мртви. Живи су окупатору само они који могу поднијети да их нема. И да љубећи чизму, дахћу благодарност што су тобож живи. А само се такви множе у Црној Гори - чизмољупци и кољенопреклонци, скутоноше, писмоноше, доушници, лижисахани, калајџије државотворних лажи, набљудатељи евроатлантског спасенија. Ок, мени од њих!

Црна Гора за Црногрце и све Србе, већ је Атлантида.

Па види како је људима у Црној Гори. Који још мисле да је ово њихова Црна Гора. Е, само пониженија и горести имају у изобиљу. Е, могу само да гурају камен уз брдо. Ако могу да гурају имају пуно посла. Црна Гора је као створена за Сизифе. Па сва је од брда и камења. Могла би да упосли све Сизифе овог свијета. Дошло би многи да знају какав је овдје рај за сизифовање. Овако брдовита и каменита, можда је и предвиђена за узалудност епских размјера. А Сизифи су од

чизмољубаца, лижисахана, претворника, у Црној нам Гори проглашени за окореле митомане којима је гурање камена уз брдо једини посао и казна. Јер не могу да изађу из мита, без обзира колико их реални свијет понижава и чини смијешним. Како би друкчије могли мислити, они који су продали темеље. За њих су темељи, мора. Ослободити се својих темеља, ослободити се море и наследних траума.

То је основни сукоб у Црној Гори. Једни мисле да се без тих темеља не може и не вриједи живјети, други кажу, да су ти темељи, бреме прошлости кога се треба ослободити.

Једино је можда преосвећени Светозар Маровић имао капацитета да разговара на ову тему, али његову философију уруши његово дјело. Кад су њега остријелили, кога да не остријеле и овог? И по овоме се види да су продати не само темељи Црне Горе, него су продати и они од којих су откупљени. Исплатили су им очевину, и више као да их нема. Могу да сједе у затвору, могу својим кућама, - камате једнако расту. Све је друго ништа. Сами су пристали на то, да је новац еквивалент за све.

ОНО

За то што причаш, треба имати *оно*. А теби се види чим проговориш, да немаш *оно*. Ријеч ти шкрипи и зјапи одсуством *оној*. Кад говориш, производиш одсуство. Који те као слушају, кажу: Ко ме он ово прича? Други кажу: доста је више, нека сјаше. Трећи: иде нам на *оно*, нека прекида више.

Ту је тај жалац – може да се „прича напразно“. Неко нешто прича, а нема *оно*. А таквих је навише. Од таквих се не чују они који би нешто могли да кажу. Па да ово не буде овако.

За сваку ријеч треба *оно*. Јер ријечи нијесу дошле одовуда, него одонуда. То јест њихов смисао. Од *оној* иза ријечи. Па само они који немају *оно искусиво*, не виде да онај који не престаје да прича нема *оно*. Нега нашироко сије вјетар, и безглаво млати празну сламу, и затрпава нас празном причом. И сви су мртви задовољни, јер немајући *оно*, ништа их не нагони на свој корак ни на своју ријеч. И тако нам пролази дан за дан, а запада смрт за врат.

Нико ништа не види без *оноја*. Одонуда се овамо види. И одонуда ријечи добијају смисао, и прогледавају овамо. На-

пајају се онамо, а тече смисао овамо, како би рекао Косто. Не пишем ти ја ово да би се заигравали, и да нам прође вријеме. Пишем ти да нам не прође вријеме, а да се уради нешто у животу. А кад се уради нешто, вријеме није прошло, него си ти прошао кроз *оно*, и освојио дјелић онога и овога времена.

Боље би ти много било да имаш *оно*, па и да те не запада да причаш, него што те запало да причаш, а немаш *оно*. Јер се причом не задобија *оно*. А сав је смисао у *ономе*. Најприје се то задобија ћутањем, и то, горљивим ћутањем. Ако си спреман да прођеш кроз ватру. Да те ватра испрегледа до дна. Да прогледаш кроз себе, испламсавајући *оним* из себе.

Кад је то тако, онда је то *оно*. И ти си и тамо и овамо. Освијетљен у мраку.

Многи питају, шта му је Оно? Хоће ли он више престати са *оним*? Зна ли он ишта него *оно*? Ово му све пропада, а он само о *ономе*. Да може да живи у овом, не би причао само о *оном*.

Само га послушај како наглаба: „Без *онога* нема овога. Боље је да имаш *оно*, него ово. Боље је да си слободњак *онога* него роб овога. Боље је и да си роб *онога*, него слободњак овога. Боље је и да си луд за *оним*, него паметан у овом. *Оно* те унесрећи, па те усрећи. А ово те усрећи, па те унесрећи“ И тако даље, и тако без краја. Све чисто безумље, све чиста игра ријечима. Ко га озбиљно схвата, има да излуди.

Има оних који мисле да је *оно* међу ногама. Не мисле добро ако мисле да је *што* само ту. *То* је ту, али није само ту. Да је то ту, не би човјек јахао на змији, него на чистом пламену. И не би силазио у гроб, него би узлазио на небо. Истина, ту избија пламен, али гдје почиње? Ако не дођете до почетка, вазда ће вас збуњивати тај пламен, и сијати мрак.

Ништа није ту гдје изгледа да је. Као што нико није онакав какав се себи чини. А гдје би човјек био ако није овдје? А ако је само овдје, онда је нигдје. То се зна, али се о томе не прича. Јер ко није излазио из овога, о овоме нема што да каже.

Ко има *оно*, има унутрашњи живот, унутрашњу сигурност, и небеску подршку. Па ако га западне да говори, говориће, али без велике амбиције. Наводиће на ово и на *оно*. Заводиће овим и *оним*. Да би заискрило *оно* у овом. И ти се нашао у себи. Тада и ријеч исијава тај смисао. У загрљају *онога* и овога.

ПАЛАЦ

Није више питање како доћи до књига, него – како се одбранити од мноштва књига. Читаоци могу запасти у кризу, из просте непрегледности мора књига, у којима се загубила она коју би требало прочитати. А ништа се, у последње вријеме, не множи тако брзо као књиге. А читалац није неки читалац ако нема увид над књигама. Ако има важних књига које није чуо ни видео, губи статус доброг читаоца. Испада из прве лиге читалаца. А читалац друголигаш, и није неки читалац.

На каквим мукама се данас налази читалац, нико не зна, осим добар читалац. А добар читалац не може бити ако не може да чита књигу миробитну. То је и неки излаз из савремене кризе читања. Из непрегледног мора и замора књига. Јер је јасно као дан, да нормалан човјек не може пратити толику производњу књига. Ако прати све, у великој је шанси да се сам изгуби.

Рјешење је, дакле, књига миробитна. Јер ко чита књигу миробитну, он не само да чита, него се директно напаја њеном миробитном енергијом. Боље рећи, - прикључује се на струју миробитија. Или, јасније речено, директно прима енергију духа. Открива своју унутрашњост, док открива тајанствену унутрашњост књиге миробитне.

Један час читања књиге миробитне, вреднији је од дана и година проведених над књигама у библиотеци. Ко се прикључи на књигу миробитну, он читаоце у библиотеци више гледа као спаваче и сањаче, него као читаоце. Они тамо читају и спавају, читају и сањају. Сањају и спавају. Спавају и сањају.

Читалац миробитне књиге стиче моћ читања, и моћ над мноштвом књига. Он таквим читањем, излази из „рђаве бесконачности“, о којој је иронично говорио Хегел. Као читалац вишега ранга, он не мора да по цио дан сједи у библиотеци. Јер је испуњен струјом миробитне књиге. Високим напоном миробитија. Стекао је моћ „енергетског читања“. Његово читање своди се на енергетско „мјерење духовног напона књиге“. А за то, практично није ни потребно мозгање и анализирање прочитане књиге, довољан је један додир. Он је просто узме у руке, и можда је привије до груди, и изјмери јој енергију. То може, понављам, само кад је под добрим енергетским напоном. Испуњен енергијом и свјежином књиге миробитне.

Кад је у добром стању, може чак и да не узима књигу у руку, само је притисне прстом.

Са пет различитих прста, чита пет врста књига. Палац ставља на дебеле томове књига. Ако под палцем осјети струју, која потом пролази кроз руку, до срца и ума, - ето књиге! Ако нема напона, рука остаје хладна, нема ништа него папир. Никаква опрема, не може спасити књигу од доброг читаочевог палца. Џаба дебеле корице, џаба кунздрук, џаба колор, џаба сва дизајнерска заводљивост. Џаба чак и умијеће писања, стилска изграђеност, књишко образовање. Џаба добри цитати, миксирање, колажирање. Палац доброг читаоца одмах провјери енергију аутора. Одмах му напипа пулс. Одмах га сагледа изнутра.

Кад људи даривају своје књиге миробитном читаоцу, он прво узме књигу у руке и не отвара је. Као да је милује десном руком, држећи је у лијевој. Потом, милушећи је, мало јаче притисне десном палцем насловну страну. Тада он тачно осјети колико је енергије у њој. Онај који не зна за енергетско читање, не зна о чему се ради. Може да мисли да је то нека мантра, или просто миловање књига из навике.

Улога палца, иначе, у животу је велика. Ништа без доброга палца. Палцем су се овјеравали закони, повеље, тестаменти. Палац је уникатни потпис. Гдје се спусти добар палац, шири се животна сигурност. Палац је знак живота и знак снаге. Дизање палца је потврда живота. Не само живота, него и успјеха у животу. Подигнутим палцем каже се да је све ОК и супер и ин. Кад човјек види подигнут палац, то значи да је још у добром животу. Не само у добром животу, него и у доброј снази.

Палац је кућа, дом, огњиште, имућство. Ко има добар палац, има му се гдје доћи. Ималац доброг палца има с чим дочекати госте. Палац је домодржник. Нема људскога дочека без доброг палца. Гдје је добар палац, ту је и топлота живота, знање, просвећеност. Без доброг палца немогуће се носити са животом, а камоли с брдима књига и шкработина. А с добрим палцем, знаш шта је шта, и све је постаје љепота, и фантазија.

ПОВЕЉУ

ЗА НЕГОВАЊЕ СРПСКЕ ЈЕЗИЧКЕ КУЛТУРЕ

ЗА 2012. ГОДИНУ

МАТИЦА СРПСКА

ДОДЕЉУЈЕ

ГРУПИ ПРОФЕСОРА И НАСТАВНИКА СРПСКОГ
ЈЕЗИКА из Црне Горе,

која је учинила остваривање српскога језика

у Новом Саду

8. априла 2013. г.

ГЕНЕРАЛНИ СЕКРЕТАР

ПРЕДСЕДНИК

Штампање овог броја помогло је Министарство спољних послова
Републике Србије, Ујрава за сарадњу с дијаспором и Србима у региону.

Првих шест бројева овога часописа изишло је
под именом **Распеће језика српскога**.
Часопис је настао 2004. године као израз отпора
групе никшићких средњошколских професора
насиљу над именом српског језика у Црној Гори.
Од августа 2006. излази под именом **Слово**.

ЧАСОПИС ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК,
КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

ISSN 1800-6140

9 771800 614001

ИЗДАЈЕ:

НВО Актив професора српског језика
и књижевности - Никшић

РЕДАКЦИЈА:

Весна Тодоровић, Радмила Митрић-Маговић,
Борис Јовановић, Радинко Крулановић,
Милојко Пушица

ГЛАВНИ УРЕДНИК:

Веселин Маговић

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИЦИ И
КОМПЈУТЕРСКА ОБРАДА:

Радмила Митрић-Маговић, Милојко Пушица

ЛОГО И ДИЗАЈН:

Весна Сушић

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ:

VI црногорске Т-10, 81 400 Никшић;

Телефон: 068 664 392;

www.srpski-jezik.com;

e-mail: srpski@mtel-cg.net; srpski@t-com.me;

žiro račun: 530-11724-52

Montenegrobanka Podgorica.

ЦИЈЕНА: 3 €

Излази тромјесечно
Рукописи се не враћају